

**Світлій пам'яті професора
Марії Олександрівни Олікової присвячується**

23 лютого 2016 минуло чотири роки з дня смерті нашої дорогої колеги Марії Олександрівни Олікової, кандидата філологічних наук, професора, завідувача кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Значна її роль в історії нашого університету й інституту іноземної філології зокрема, неоціненним є вклад у розвиток сучасної лінгвістичної думки.

На перший погляд, звичним був її життєвий шлях як особистості, викладача та науковця, але яка багата її спадщина, скільки сил, енергії й таланту вона віддала справі свого життя!

Марія Олександрівна Олікова народилася 23 вересня 1941 року в м. Краків (Польща) в інтелігентній родині. Трудову діяльність розпочала в 1965 р. по закінченні факультету іноземних мов Львівського державного університету імені І. Франка. Спочатку працювала асистентом кафедри англійської філології Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки (який згодом було реорганізовано у Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки), потім – навчання в аспірантурі. У 1973 р. закінчила аспірантуру при Київському державному інституті іноземних мов і перша на факультеті захистила кандидатську дисертацію на тему «Обращения в современном английском языке (опыт структурно-семантического и социолингвистического анализа)». Після захисту кандидатської дисертації повернулася на рідний факультет, стала доцентом кафедри англійської, а згодом і завідуючою. Пройшла всі етапи професійного зростання викладача: від асистента до завкафедри. У 2001 році, завдяки ґрунтовному науковому доробку, значній кількості підготовлених аспірантів, високому професіоналізму, Марія Олександрівна отримала вчене звання професора кафедри англійської філології. У 2006 році, на прохання адміністрації університету та у зв'язку із обранням за конкурсом, стала завідувачем кафедри прикладної лінгвістики, керівництво якою здійснювала до останніх днів життя. Читала теоретичні курси зі стилістики, теорії і практики перекладу, соціолінгвістики, сучасних лінгвістичних течій, а також мала досвід

викладацької діяльності за кордоном. На запрошення ректорату Вищої професійної школи (м. Замосць, Польща) читала практичний курс англійської мови, керувала дипломними проектами.

Марію Олександрівну відзначили численними державними нагородами: почесними грамотами інституту, університету та міської ради, Верховної Ради України, Міністерства освіти і науки України, вона була відмінником народної освіти.

За час роботи в університеті мала унікальні можливості пройти стажування у провідних вітчизняних та закордонних вишах: Кембриджський університет (Велика Британія), університет штату Мериленд (США), Московський державний університет ім. Михайла Ломоносова, Московський інститут іноземних мов ім. Моріса Тореза, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Інститут ім. Джона Кеннеді в Берліні.

На рідному факультеті романо-германської філології (нині – інститут іноземної філології) Марія Олександрівна заклала основи перекладацьких студій, очолювала наукову школу з гендерної лінгвістики. Вона – талановитий дослідник, вихователь цілої плеяди молодих учених. Завжди обирала сміливі теми, розкривала глибокі ідеї та віднаходила нові перспективи дослідження. Під її керівництвом захистили кандидатські дисертації й отримали підтвердження шість аспірантів (Л. М. Киричук, О. М. Тарнавська, А. П. Карпчук, А. А. Семенюк, А. С. Гошилик, А. Л. Палійчук). Марія Олександрівна була офіційним опонентом кандидатських дисертацій з проблем гендерної, комунікативної, функціональної лінгвістики, прагматики, стилістики, дискурсології, міжкультурної комунікації.

У доробку Марії Олександрівни – більше 80 наукових праць. Серед них – навчальні посібники англійською мовою з грифом Міністерства освіти і науки України: «Теорія і практика перекладу», «Соціолінгвістика», «Словник соціолінгвістичних та етнолінгвістичних термінів». Маючи за плечима значний досвід роботи завідувача, вона була професійним керівником, яка вміло акумулювала в собі вимогливість, акуратність, логічність у роботі й розуміння, делікатність та щирість у спілкуванні з колегами, аспірантами і студентами. Завжди приємно вражала чуйність та небайдужість Марії Олександрівни до проблем і потреб оточуючих, готовність прийти на допомогу, а вміння щиро порадіти за досягнення інших вселяло віру в подальший успіх.

Раціональний підхід у всьому, професіоналізм у роботі переплітався з внутрішньою вразливістю та порядністю, що викликало повагу серед колег не лише університету, якому вона присвятила своє життя, але й цінувалося в наукових колах Сум, Харкова, Києва, Львова та інших міст.

Немилосердна смерть обірвала життя Марії Олександрівни, проте у наших серцях вона назавжди залишиться людиною виняткової інтелігентності, високої освіченості, представником тієї когорти, яка веде за собою інших завдяки щедрій обдарованості природою. Її гострий розум, кмітливий та багатогранний, завжди пульсував ідеями й надихав близьких і друзів, колег по роботі й аспірантів до життєвого, творчого та наукового пошуку.

Для своїх учнів та колег Марія Олександрівна назавжди залишиться надійним другом та світлою людиною, яка щедро ділилася своїми знаннями, не шкодуючи ні сил, ні душевної енергії.

*Професорсько-викладацький склад
інституту іноземної філології*

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕТРАНСЛЯТИВНОГО ДИСКУРСУ ЯК ГЛОБАЛЬНОГО МОВЛЕННЄВОГО АКТУ

Аналізуються та описуються прагматичні характеристики ретрансляційного дискурсу. Ретранслятивне спілкування є опосередкованою мовленнєвою взаємодією, що передбачає функціонування допоміжної ланки – адресата-ретранслятора для передачі інформації кінцевому адресатові. Контекст ретранслятивної опосередкованості регламентує відбір мовленнєвих одиниць та мовленнєвих актів. Ретрансляційний дискурс становить понадфразову доцентрову єдність та передбачає тема-рематичну структурованість. Актомовленнєвий аспект ретрансляційного дискурсу пов'язаний із проблемою складних мовленнєвих актів. Дискурсивний акт об'єднує прості акти-функції на рівні основної та підлеглої стратегій мовця в межах глобального мовленнєвого акту ретрансляційного дискурсу.

Ключові слова: ретранслятивне спілкування, адресат-ретранслятор, тема-рематична організація, глобальний мовленнєвий акт, дискурсивний мовленнєвий акт, ретрансляційний дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема комплексного аналізу дискурсу в нестандартному контексті спілкування передбачає залучення даних декількох наук – комунікативної лінгвістики, семантики та прагматики, що забезпечує деталізацію її вивчення. У фокусі багатопланового дослідження ретрансляційного дискурсу є розгляд мовленнєвої одиниці, що відтворює не лише її денотативну ситуацію, але й особливості непрямого спілкування з опосередкованою адресатністю.

Виникнення проблеми аналізу дискурсу в умовах ретранслятивного спілкування зумовлено розвитком сучасної наукової парадигми лінгвістичних досліджень, у межі якої входить комунікативно-функціональне вивчення мовлення, що є «поворотом від дослідження як системи у собі до дослідження мови як системи, яка функціонує в певних умовах та з метою суспільної взаємодії людей» [5, 12]. Дослідженню реалізації мовних одиниць в умовах опосередкованого спілкування присвячено ряд наукових досліджень, зокрема, розглядалися проблеми мовленнєвої комунікації з паралельною опосередкованістю [6–7; 12; 14]. Опосередковане спілкування з послідовною опосередкованістю (ретранслятивна мовна комунікація) та мовленнєвої одиниці, що реалізуються у цих межах, вимагають детальної розробки. Вихідні теоретичні положення та загальні напрями цієї проблеми розроблено Г. Г. Почепцовим [6].

Актуальність дослідження визначається подальшим розвитком сучасних лінгвістичних досліджень у комунікативно-функціональному аспекті та пов'язана з необхідністю надання додаткових результатів, що стосуються функціонування складних мовленнєвих актів.

Метою статті є проведення комплексного-пропозиційного, тема-рематичного та прагматичного аналізу мовленнєвого дискурсу в умовах ретранслятивного спілкування.

Об'єкт дослідження становлять багатореченнєві висловлювання (ретрансляційний дискурс) в умовах опосередкованого спілкування з послідовною опосередкованістю.

Предметом дослідження виступають прагматичні особливості ретрансляційного дискурсу. Досягнення мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- визначення комунікативно-функціональних особливостей ретрансляційного дискурсу;
- опис денотативної ситуації та пропозиційного аспекту досліджуваних мовних одиниць;
- визначення особливостей тема-рематичної організації ретрансляційного дискурсу;
- проведення прагматичного аналізу ретрансляційного дискурсу та опис його прагматичного наповнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Однією з тенденцій сучасних мовознавчих досліджень залишається розробка комплексних проблем на перетині

¹© Авдєєнко Т., 2015

багатьох наук, «проникнення “поза” мову, вивчення не стільки самої мови, скільки людини, що розмовляє» [4]. Проблеми людського спілкування мають, власне, те інтегративне начало, на ґрунті якого знаходять вирішення інші важливі завдання лінгвістичних досліджень.

Поняття спілкування тісно пов'язано з такими явищами як діяльність, мовленнєва діяльність та комунікація. Загалом спілкування розглядають як один із видів діяльності людини, одну з її специфічних форм, котра становить молярну одиницю буття [4, 9]. Будь-яка людська діяльність виступає у формі відношення людини до навколишнього світу та є процесом, що реалізується як на рівні природної мови, так і на рівні вторинних знакових систем. У процесі аналізу спілкування ми перш за все маємо справу з феноменом мовлення, мовленнєвої діяльності, яка становить, з одного боку, діяльність пізнання, а з іншого – діяльність спілкування. Мовленнєва діяльність не є самоціллю, вона завжди пов'язана з контекстом поведінки. Що стосується співвідношення мовленнєвих одиниць із ситуацією комунікації, то в реальному процесі спілкування встановлюється відповідність між конкретною ситуацією та елементами висловлювання. Мовленнєвий акт виступає власне актом установаження відповідності між двома діяльностями, актом кореляції з більш широкою системою діяльності, пов'язуючись із особистістю мовця та слухача [3; 8].

Як зазначає Н. Хомський [11], творче начало мовленнєвої діяльності є головним фактором у визначенні феномену, який становить характерну ознаку людини. Типами мовленнєвої комунікації виступають безпосередня та опосередкована мовленнєва взаємодія: безпосереднє спілкування (face-to-face communication) характеризується прямим зоровим та слуховим сприйняттям мовця слухачем, опосередковане передбачає наявність певного додаткового простору – середовища, що сприяє його реалізації. Відповідно опосередковане мовленнєве спілкування, в ролі «середовища» якого виступає третій учасник взаємодії, виникає за певних обставин та причин: небажанням або неможливістю спілкуватися з кінцевим адресатом, статусні розбіжності тощо. Його визначають як непряме спілкування з послідовною опосередкованістю, або ретранслятивне спілкування. Контекст ретранслятивної опосередкованості регламентує відбір мовленнєвих одиниць та мовленнєвих актів у межах такого спілкування. В умовах ретранслятивного спілкування (мовець – адресат – ретранслятор – кінцевий адресат) реалізуються одно- та багатореченнєві висловлювання [6].

Багатореченнєві ретрансляційні висловлювання можуть кваліфікуватись як ретрансляційний дискурс із певними особливостями структурної та семантичної організації. Послідовність речень, що входять до складу такого дискурсу, виявляє існування центру та периферії. Центральним реченням даної єдності є власне ретранслятивне речення – речення-ядро. Периферію ретранслятивного дискурсу складають речення право- та лівостороннього контексту речення-ядра, його ліве та праве оточення [9]. До прикладу: “We cant duck the press on a thing like this, Harry. Its much too big. Cliff will know how to lay it. Tell him to keep the papers off his back. We’ve got work to do” [18, 69]. Схема такого багатореченнєвого утворення: контекст – речення – ядро – контекст.

Пропозиційний аспект ретрансляційного дискурсу передбачає існування пропозиційного комплексу, багатореченнєвих ретрансляційних висловлювань у формі сукупності пропозицій, в основі яких лежать різнопорядкові судження. Пропозиційна структура речення-ядра є центральною. Пропозиції право- чи лівостороннього контексту, які логічно пов'язані з пропозицією речення-ядра, розширюють пропозиційну структуру ретрансляційного дискурсу. До прикладу: “Alonso is a peacock. Go to him after rehearsal tomorrow and tell him his play is so wonderful you will never have moment’s peace till you read. He won’t be able to resist letting you have it, said Catalina” [22, 49]. Пропозиційну структуру ретрансляційного дискурсу можна віднести до більш глобального рівня семантичної презентації – рівня макроструктури дискурсу [13], що складається з ієрархічно організованих пропозицій, які включають пресупозицію, імплікацію, інференцію.

Висловлювання право- та лівостороннього контексту в єдності з реченням-ядром становлять смислову цілісність: зміст частин речення-ядра може співвідноситися з частинами контексту як уточнення, обґрунтування, інтенсифікація спонукальної дії. До прикладу: “Tell the boys to give me more money. Tell him, missus. Tell him, missus” [19, 109]. Відношення розширення в межах ретрансляційного дискурсу, що має адитивний характер, забезпечує цілісність такої мовної одиниці. До прикладу: “I’ll come by around midnight and find out what he said. I didn’t try to learn telegraphy last time. But you can tell him. I’m going to try this time, if he’ll give me my job back” [22, 12].

Таким чином, речення контексту ретрансляційного дискурсу тісно пов’язані – як змістовно, так і функціонально – з реченням-ядром, яке є центром такого дискурсу, що дозволяє кваліфікувати вищезазначений дискурс як понадфразову доцентрову єдність. Ретрансляційний дискурс як організована єдність передбачає тема-рематичну структурованість. Тема-рематичні відношення можна представити як відношення вихідного моменту комунікації (теми) та власне змісту комунікації реми [2]. Вихідний момент ретранслятивної комунікації міститься у компоненті висловлювання; власне зміст – у компоненті змісту, який є передаваною інформацією.

У тема-рематичній організації ретрансляційного дискурсу виділяють тематичне ядро [9] компонента спонукання. Комунікативна незавершеність компонента спонукання веде до його тематизації. Комунікативна напруга компонента спонукання реалізується у постпозитивних реченнях компонента змісту, що утворює рему ретрансляційного дискурсу. До прикладу: “Tell him to keep them downtown. We don’t want a mob but here. We will give them lots of warning when we’ve ready” [22, 48]. Тема-рематичні відношення у структурі ретрансляційного дискурсу становлять обов’язкові умови цілісності таких одиниць мовлення. Таким чином, ретрансляційний дискурс – це одиниця мовлення, яка здійснює цілісну номінацію об’єкта діяльності.

Одиниці мовленнєвої комунікації інтерпретують змістове та прагматичне начало, що дозволяє розглядати їх інформативність як у когнітивному, так і прагматичному планах. Процес реалізації мовних одиниць у певних умовах мовленнєвої комунікації передбачає їх модифікацію, адаптацію до ситуації спілкування [8; 10; 14; 15]. Комплексне вивчення ретрансляційного дискурсу включає його розгляд як мовної одиниці, що відтворює не лише денотативну ситуацію, але як одиницю мовлення щодо специфічної ситуації спілкування. Прагматичний аспект ретрансляційних висловлень висвітлює особливості їх прагматичних типів, визначення інвентарю мовленнєвих актів у синтагматичі та парадигматичі. Монопропозиційне висловлювання ретрансляції представлено в аспекті прагматики директивом (ін’юнктивом, реквеситивом). Ретрансляційне біпропозиційне висловлювання, в основі пропозиційної структури якого лежить складне судження, є складним мовленнєвим актом, компонентами якого виступають акти вихідної та кінцевої інтенцій, пов’язані відношенням субординації.

Актомовленнєвий аспект ретрансляційного дискурсу стосується проблеми складних мовленнєвих актів, утворення яких завдячує ускладненню ілокутивного змісту простого мовленнєвого акту, а також об’єднанню ілокутивних актів у єдине ціле на базі спільної ілокутивної сили [13; 16]. Ретрансляційний дискурс можна розглядати як складний мовленнєвий акт – сукупність актів – функцій та акту, що їх об’єднує у мовну цілісність. До прикладу: “I’m through running. I’ve got work to do. Tell them I’ll be back to the lab in a few days – as soon as I get control of myself. It’s important” [19, 143].

Дискурсивний акт зв’язування актів-функцій такої єдності може об’єднувати прості мовленнєві акти: а) на рівні перлокуцій, ілокуцій, а також фрагменту локуцій, визначаючи прагмасемантичний тип дискурсивного акту; б) на рівні перлокуцій та ілокуцій, відносячись до семантико-прагматичного типу дискурсивного акту. До прикладу:

a) “Ridgeon: Emmy, is that woman still there? If so, tell her once for all that I can’t and won’t see her” [18, 114].

б) “Get them find themselves again and their own universe, and their own gods. Get them substantiate their own mysteries. The Irish have been so wordy about their far-off heroes and green days of the heroic gods. Now tell them to substantiate them, as we have tried to substantiate Quetzal coats and Huitzilopochtles” [21, 445].

Рівні дискурсивного плану таких одиниць мовлення виявляють ієрархію стратегій мовця, яка включає рівень підлеглої стратегії (спонукання адресата-ретранслятора) та рівень основної стратегії (реалізації ілокутивної ідеї мовця). Рівень підлеглої стратегії мовця передбачає акти директивного типу, рівень головної стратегії – констатив компонента змісту в поєднанні з реквеситивом. До прикладу: “I think you’d better go to the captain. Please tell him we should land at once. This woman has to be gotten to the hospital. Ask to have an ambulance waiting” [18, 28]. Мовленнєві факти ретрансляції можуть бути представлені як комплексні, композитні та складені [1, 14]. Комплексний мовленнєвий акт ретранслятивного дискурсу передбачає виділення головного та підлеглого актів, пов’язаних відношеннями підлеглості. До прикладу: “They can do it in a couple. Their peaches are ripe. Tell ‘em” [21, 395].

Композиційний ретранслятивний дискурс у прагматичному аспекті передбачає існування відношень координації між актами-зв’язками та актами-функціями. До прикладу: “Tell her I’ll bring the screen – I’ll bring her screen over. Tell her it’s gorgeous” [20, 218]. У межах складеного ретранслятивного дискурсу простежується відношення сприяння між дискурсивним актом – актом-ядром та актами-функціями. До прикладу: “Go now, go, say nothing of this to anyone, and send your son to me. You can tell him you forget to bring me a pattern of some stuff you think I may like” [17, 16]. Змістовий план ретрансляційного дискурсу може бути представлений комбінацією мовленнєвих актів різних типів – залежно від ситуації буття, відтвореної у ньому. Сталим у структурі такого дискурсу є акт зв’язування, представлений директивом.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, мовленнєві акти, що формують ретранслятивний дискурс, є неоднорідними у функціональному аспекті: дискурсивний акт виконує ретранслятивну функцію, в той же час прості мовленнєві акти, що взаємодіють з останнім, несуть допоміжну функцію, залежно від характеру відношень між ними. Контекст ретранслятивного спілкування проектується на формування пропозиційного наповнення ретрансляційного дискурсу, забезпечуючи певну тема-рематичну організацію та його прагматичний статус.

Перспективою дослідження проблеми є подальша деталізація феномену ретрансляційного дискурсу стосовно текстового формату художньої літератури: розвиток поняття ретранслятивності як іманентної сутності людини, що забезпечує передачу інформації впродовж поколінь засобами художнього слова через образи як такі, що ретранслюють як інтенцію автора, так і певну об’єктивну інформацію читачеві з урахуванням культурологічної складової даної проблеми.

Джерела та література

1. Карабан В. І. Складні мовленнєві одиниці. Прагматика англійських асиндетичних утворень / В. І. Карабан. – К. : Вища шк., 1989. – 132 с.
2. Кормановська Т. І. Сурядність та підрядність в світлі комунікативного підходу / Т. І. Кормановська // Філол. науки. – 2003. – № 3. – С. 52–58.
3. Кубрякова О. С. Номінативний аспект мовленнєвої діяльності / О. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
4. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 212 с.
5. Почепцов Г. Г. О месте прагматического элемента в лингвистическом описании / Г. Г. Почепцов // Прагматические и семантические аспекты синтаксиса : сб. науч. тр. – Калининград : Изд-во Калинин. ун-та, 1985. – С. 12–18.
6. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. – Пятигорск, 1986. – С. 10–16.

7. Почепцов Г. Г. Слушатель и его роль в актах речевого общения / Г. Г. Почепцов // Языковое общение: Единицы и регулятивы. – Калининград : Изд-во Калинин. ун-та, 1987. – С. 26–38.
8. Почепцов Г. Г. (мл.) Коммуникативно-прагматические аспекты семантики / Г. Г. Почепцов // Филол. науки. – 1984. – № 4. – С. 29–35.
9. Юганов В. И. Тематическое ядро текста и пропозиция / В. И. Юганов // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин, 1983. – С. 98–108.
10. Buysens E. Reference and Communication / E. Buysens // Semiotica. – London, 1988. – Vol. 70, No 3 (4). – P. 191–197.
11. Chomsky N. Form and Meaning in Natural Language / N. Chomsky // Communication. A discussion at the Nobel Conference. – Amsterdam ; London, 1969. – P. 65–85.
12. Clark H. Hearers and Speech Acts / H. Clark, T. Carlson // Language. – London, 1982. – Vol. 58, No 2. – P. 332–371.
13. Dijk T. A. van. Studies in the Pragmatics of Discourse / T. A. van Dijk. – Hague : Mouton Publishers, 1981. – 331 p.
14. Goffman E. Forms of talk / E. Goffman. – Oxford : Clarendon Press, 1981. – 335 p.
15. Sperber D. Relevance. Communication and Cognition / D. Sperber, D. Wilson. – Oxford : Blackwell, 1986. – 277 p.
16. Wunderlich D. Methodological Remarks on Speech Act Theory / D. Wunderlich // Speech Act Theory and Pragmatics. – Dordrecht, 1980. – Vol. 10. – P. 291–312.
17. Drabble M. The Needle's Eye / M. Drabble. – NY : Bantam Books, 1980. – 205 p.
18. Hailey A. Airport / A. Hailey. – NY : Bantam Books, 1972. – 501 p.
19. Keys D. Flowers for Algernon / D. Keys. – NY : Bantam Books, 1972. – 216 p.
20. King F. Making It All Right: Modern English Short Stories / F. King [et al.] ; сост. и справки о писателях В. А. Скороденко; предисл. И. Н. Васильева ; коммент. Э. М. Медниковой. – М. : Progress Publishers, 1978. – 458 p.
21. Lawrence D. The Mortal Coil and Other Stories / D. Lawrence. – Harmondsworth : Penguin Books, 1988. – 567 p.
22. Maugham W. S. Catalina / W. S. Maugham. – London : Pan Books, 1982. – 238 p.

References

1. Karaban, V. I. 1989. *Skladni movlennievkykh odynyts. Pragmatika Anhliiskikh Asyndetychnykh Utvoren*. Kyiv: Vyshcha shkola.
2. Kormanovska, T. I. 2003. "Suriadnist ta Pidriadnist v Svitli Komunikatyvnoho Pidhody". *Filolohichni Nauky* 3: 52–58.
3. Kubriakova, O. S. 1986. *Nominatyvnyi Aspect Movlennievoi Diialnosti*. Moskva: Nauka.
4. Leontiev, A. A. 1969. *Yazyk, Rech, Rechevaia Deiatelnost*. Moskva: Prosveshcheniie.
5. Pocheptsov, G. G. 1985. "O Meste Pragmaticheskogo Elementa v Linhvisticheskom Opisanii". In *Pragmaticheskiie i Semanticheskiie Aspekty Sintaksisa*, edited by Ivan Susov, 12–18. Kalinin: Izdatelstvo Kalininskogo universityeta.
6. Pocheptsov, G. G. 1986. "O Kommunikativnoi Tipologii Adresata". In *Rechevyie Akty v Linhvistike i Metodike*, 10–16. Piatihorsk: Pedagogical Institute Publishing.
7. Pocheptsov, G. G. 1987. "Slushatel i Yeho Rol v Aktah Rechevoho Obshcheniia". In *Yazykovoie Obshchenie: Yedynitsy i Rehuliatyvy*, edited by Ivan Susov, 26–38. Kalinin: KSU.
8. Pocheptsov, G. G. (мл.) 1987. "Kommunikativno Pragmaticheskiie Aspekty Semantiki". *Filologicheskiie Nauki* 4: 29–35.
9. Yuhonov, V. I. 1983. "Tematicheskoe Yadro Teksta i Propositsiya". In *Pragmatika i Semantika Sintaksicheskikh Yedynits*, edited by Ivan Susov, 98–108. Kalinin: KSU.
10. Buysens, E. 1988. "Reference and Communication". *Semiotica* 3 (4): 191–197.
11. Chomsky, N. 1969. *Form and Meaning in Natural Language*. Amsterdam; London.
12. Clark, H. and Carlson, T. 1982. "Hearers and Speech Acts". *Language* 2: 332–371. London.
13. Dijk, T. van. 1981. *Studies in the Pragmatics of Discourse*. Hague: Mouton Publishers.
14. Goffman, Erving. 1981. *Forms of Talk*. Oxford: Clarendon Press.
15. Sperber, Dan, and Wilson, Deirdre. 1986. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
16. Wunderlich, Dieter. 1980. "Methodological Remarks on Speech Act Theory". *Speech Act Theory and Pragmatics* 10: 290–312.
17. Grabble, Margaret. 1980. *The Needle's Eye*. New York: Bantam Books.
18. Hailey, A. *Airport*. 1972. New York: Bantam Books.
19. Keys, D. 1972. *Flowers for Algernon*. New York: Bantam Books.
20. King, Francis, et al. 1978. *Making It All Right: Modern English Short Stories*. Moscow: Progress Publishers.
21. Lawrence, D. 1988. *The Mortal Coil and Other Stories*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Maugham, W. S. 1982. *Catalina*. London: Pan Books.

22. Maugham, W. S. 1982. *Catalina*. London: Pan Books.

Авдеенко Татьяна. Прагматические особенности ретрансляционного дискурса как глобального речевого акта. Анализируются и описываются прагматические характеристики ретрансляционного дискурса. Ретранслятивное общение представляет собой опосредованное взаимодействие, что предполагает функционирование вспомогательного звена – адресата-ретранслятора для передачи информации конечному адресату. Контекст адресатной опосредованности регламентирует выбор речевых единиц и речевых актов. Ретрансляционный дискурс является надфразовым центростремительным единством и предполагает тематическое структурирование. Акторечевой аспект ретрансляционного дискурса связан с проблемой сложных речевых актов. Дискурсивный акт объединяет простые акты-функции на уровне основной и подчиненной стратегии говорящего в границах глобального речевого акта ретрансляционного дискурса.

Ключевые слова: ретранслятивное общение, адресат-ретранслятор, тема-рематическая организация, глобальный речевой акт, дискурсивный речевой акт, ретрансляционный дискурс.

Avdeyenko Tetyana. Pragmatic Peculiarities of Transmittance Discourse as a Global Speech Act. The article is focused on the problem of pragmatic analysis of the discourse in the indirect communication of transmittance. Transmittance communication presupposes functioning of the third participant – addressee-transmitter whose role is to pass the message from the speaker to the final addressee. The context of the above mentioned communication determines the choice of the speech units, their structure and speech act variability. The structure of transmittance discourse comprises the kernel utterance with its left and right context in their unity having the centre and periphery. Topic-comment relations are characteristic feature of this unity. Pragmatic aspect of transmittance discourse presents peculiarities of the pragmatic types, determines their variety in syntagmatics and paradigmatics. Speech act aspect of transmittance discourse presupposes its functioning as a complex speech act comprising simple speech acts-functions and kernel discourse speech act in the frame of the global speech act unity.

Key words: transmittance communication, transmittance addressee, topic-comment structure, global speech act, discourse speech act, transmittance discourse.

УДК 811.111'373:141.22

Валентина Бойчук²

АФЕКТИВИ ЯК ВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПЕСИМІЗМУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Досліджено структурні та функціональні особливості емоційних вигуків негативної оцінки, які є афективами-ідентифікаторами песимістичної комунікативної поведінки мовця. Виявлено корпус вигуків, потенційна здатність яких оформлювати песимістичні висловлення підтверджується контекстуальними маркерами песимізму, які вказують на експлікацію його якісних ознак. Установлено, що однослівні непохідні та похідні вигукі містять у структурі своїх лексичних значень одну або декілька сем песимізму, які вказують на його базові, суміжні та супутні ознаки, що є передумовою, яка визначає здатність даного вигуку до вживання у песимістичних висловленнях. Виявлено, що вигукі-словосполучення, які демонструють здатність до оформлення песимістичних висловлень, є похідними конструкціями, які представлені як вільними, так і усталеними (фразеологічними) сполуками. Песимістичний потенціал досліджуваних афективів-ідентифікаторів визначається впливом контекстуальних маркерів песимізму на контекстуально обумовлені смисли, які створюють песимістичний контекст. Доведено, що емоційні вигукі негативної оцінки вказують на мовленнєву реалізацію ситуативної песимістичної акцентуації.

Ключові слова: вигукі, песимістичне висловлення, песимістична комунікативна поведінка, афективи, якісні ознаки песимізму.

Постановка наукової проблеми та її значення. Песимізм як комплексний феномен, заснований на психологічних, соціальних, когнітивних та емоційних чинниках, відзначається певною специфікою мовленнєвої актуалізації. Мовленнєва діяльність, пов'язана із вираженням песимізму, як і інші види мовленнєвої діяльності, включає в себе мотиви, мету, певний комплекс дій із застосуванням засобів мовного коду, співвіднесеність із контекстом, ситуацією та різноманітними зовнішніми впливами [6, 27].

Оскільки одиницею мовлення є висловлення, саме у ньому взаємодіють виражені лексично, граматично та інтонаційно значення [3, 90], саме «висловлення занурено у відповідну ситуацію мовлення, отримуючи додатковий прагматичний і модальний компонент» [5, 62]. Відповідаючи всім зазначеним вище критеріям, песимістичні висловлення є одиницями мовлення, за допомогою яких відбувається експлікація якісних ознак, які вказують на індивідуально-психологічні та соціально-когнітивні аспекти явища.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На сьогодні в межах антропологічної та комунікативної лінгвістичних парадигм досліджувалися такі типи особистостей: людина, що пізнає, людина вольова, людина нещира, людина іронічна [4], людина неправдива [7], людина агресивна [1] та ін. Одним з модусів буття людини в мові є людина песимістична, комунікативна поведінка котрої заслуговує на окреме дослідження з огляду на те, що в європейській культурній самосвідомості, особливо в європейській філософії останнього століття, ідея песимізму стала однією із тих, які дали творчий імпульс перегляду основ філософії.

Метою статті є виявлення особливостей функціонування афективів-ідентифікаторів песимістичної поведінки мовця. Ця мета передбачає виконання таких *завдань*: 1) установити корпус емоційних вигуків негативної оцінки, які здійснюють лексичне оформлення песимістичних висловлень; 2) з'ясувати структурні особливості вигуків – ідентифікаторів песимізму; 3) виявити семи песимізму, які визначають потенційну здатність афективів до оформлення песимістичних висловлень.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Результатом функціонування емоційних факторів, які супроводжують діяльність комуніканта-песиміста, є формування негативних емоцій та переживань, що призводить до фіксації песимістичних диспозицій

² ♥ Бойчук В., 2015

та виникнення песимістичного настрою. Емоційна складова песимізму отримує мовленнєве втілення за допомогою лексичних одиниць, що містять у своїй семантиці емотивний компонент, тобто емотив [8, 96–98]. Під емотивами розуміють мовні одиниці, в семантичній структурі яких міститься семантична ознака, завдяки якій ці одиниці адекватно вживаються всіма носіями мови для вираження емоційного ставлення або стану мовця [8, 24–25]. Із трьох типів емотивів, виокремлених В. І. Шаховським (афективи, конотативи, потенціативи), саме афективи, тобто слова, що означають емоцію без її називання, є тими лексичними одиницями, які здійснюють лексичне оформлення песимістичних висловлень.

Під час дослідження встановлено, що афективами – ідентифікаторами песимістичної комунікативної поведінки мовця є емоційні вигуки негативної оцінки, мотивом вибору яких є індивідуальні особливості переживання негативних емоцій, що супроводжують прояви песимістичної акцентуації.

У ході опрацювання фактичного матеріалу з художніх творів англійських та американських письменників ХХ–ХХІ сторіч методом суцільної вибірки виокремлено 52 вигуки, песимістичний потенціал яких підтверджується контекстуальними маркерами песимізму, які в межах досліджуваних песимістичних висловлень вказують на експлікацію якісних ознак песимізму. Контекстуальна обумовленість вигуків – ідентифікаторів песимізму визначається їх багатозначністю та здатністю виражати широкий спектр інколи полярних емоцій.

Для семантичного аналізу виокремлених вигуків використано: The Longman Dictionary of Contemporary English, American Heritage Dictionary of the English Language, Collins English Dictionary Complete and Unabridged, Kernerman English Multilingual Dictionary, McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs, Random House Kernerman Webster's College Dictionary, Webster's Revised Unabridged Dictionary.

Беручи за основу класифікацію О. В. Каптюрової [2, 26–32], ми поділяємо вигуки – ідентифікатори песимізму на: 1) однослівні непохідні; 2) однослівні похідні; 3) вигуки–словосполучення. Однослівні непохідні вигуки є фонетично оформленими знаками, які обслуговують емоційну сферу життя людини та не належать до певної частини мови. Виявлено, що тенденцію до лексичного оформлення песимістичних висловлень виявляють такі однослівні первісні непохідні вигуки: *Ah! Aw! Ay / Aye! Bah! Heigh-ho! Ho-hum! Huh! Humph! O! Oh! Pshaw! Tsk! Ugh! Uh! Uh-uh! Uh-oh! Um / umm! Yuck / yuk!*

Однослівні похідні вигуки є ресемантизованими повнозначними частинами мови, які, втративши свої категоріальні ознаки, почали виконувати функції, притаманні вигукам. Серед даних вигуків у песимістичних висловленнях зустрічаємо такі: *Alack! Alas! Christ! Darn! Dear! God! Indeed! Lord! Ochone! Waesuck / Waesucks! Waly! Welladay! Wellaway / Wellaways! Wirra! Woe!*

Як свідчить ілюстративний матеріал, наявність у семантичній структурі досліджуваних лексичних одиниць однієї або декількох сем песимізму, які вказують на його базові («негативні очікування», «невіра», «невпевненість», «біль»), суміжні («горе», «страждання», «сумнів», «пригніченість») та супутні («скарги», «негативне ставлення», «тривога», «незадоволення», «роздратування», «розчарування», «нудьга») ознаки, є передумовою, що визначає потенційну здатність даної одиниці до вживання у песимістичних висловленнях.

Звертає на себе увагу той факт, що із 40 виокремлених у ході семантичного аналізу основних якісних ознак песимізму однослівними вигуками експлікується тільки 15. Це можна пояснити: 1) тенденцією до мінімізації вербального вираження негативних емоцій; 2) здатністю емоційно-оцінних вигуків негативно оцінки акцентувати найбільш релевантні для песимістичного висловлення ознаки песимізму.

Зважаючи на багатозначність вищезазначених вигуків, зауважимо, що їх песимістичний потенціал визначається впливом контекстуальних маркерів песимізму на контекстуально обумовлені значення, що створюють контекст, який вказує на стани та емоції, котрі відображають якісні ознаки песимізму. Наведемо приклади:

"I have been evil. I have been unkind. I have lied. Oh! Oh! Oh! I have been unfaithful. My heart has been wicked. I have joined with those who have done evil things. Oh! Oh! Oh! I have stolen. I have been false. I have been cruel! Oh! Oh! Oh!" (Th. Dreiser, p. 290).

У запропонованому песимістичному висловленні базова ознака песимізму «біль», яка актуалізується за допомогою відповідної семи песимізму у структурі лексичного значення однослівного непохідного вигуку *Oh!* (*used to express strong emotion, such as surprise, fear, anger, or pain*), доповнюється експліцитною песимістичною автохарактеризацією, яка розгортається навколо контекстуальних маркерів песимізму *"I have been evil"*, *"I have been unkind"*, *"I have lied"*, *"I have been unfaithful"*, *"My heart has been wicked"*, *"I have joined with those who have done evil things"*, *"I have stolen"*, *"I have been false"*, *"I have been cruel"*. Наведені вище маркери, які демонструють усвідомлення мовцем негативних наслідків своїх попередніх вчинків, що може стати передумовою для формування песимізму як атрибутивного стилю, разом із багаторазовим використанням вигуку *Oh!* продукують контекст, який свідчить про актуалізацію ситуативного типу песимістичної акцентуації. Наведемо інший приклад:

He seemed torn by some mighty grief. As I softly withdrew I could hear him groaning. "God! God! God!" Not that he was calling upon God; it was a mere expletive, but it came from his soul (J. London, p. 70).

Однослівний похідний вигук *God!*, у структурі лексичного значення якого зафіксовано семи песимізму *"disappointment"* та *"disbelief"*, які є індикаторами базової ознаки песимізму «невіра» та супутньої ознаки «розчарування» (*God! – used to express disappointment, disbelief, frustration, or the like*), доповнюється в аналізованому висловленні контекстуальним маркером песимізму, який не тільки вказує на горе, що його переживає головний герой (*"mighty grief"*), а й акцентує увагу на його емоційному стані (*"he seemed torn"*). Лексична одиниця на позначення фонаційного компонента невербальної комунікації *"groaning"* є маркером, який підтверджує пригнічений стан мовця.

Як свідчить ілюстративний матеріал, описані вище однослівні вигуки вживаються також у вигляді сполучень непохідних вигуків з похідними (*O, dear! Oh, dear! O horror! O despair! O misery! O Lord!* та ін.), що, у свою чергу, сприяє процесу продукування песимістичних висловлень. Наприклад: *...she sighed to herself, "Oh, dear, what shall I do, what shall I do?" It seemed to her that every one else was behaving very badly* (E. M. Forster, p. 86).

Сполучення непохідного вигуку *Oh!* (*used to express strong emotion, such as surprise, fear, anger, or pain*), який у даному песимістичному висловленні вказує на актуалізацію базової ознаки песимізму «біль», та похідного вигуку *Dear!* (*mild expressions of regret, sorrow, pity etc.*), у семантиці якого зафіксовано сему песимізму *"sorrow"*, що експлікує суміжну ознаку песимізму «страждання», відтворює атмосферу розпачу, болю та страждання. Повторене двічі риторичне запитання *"what shall I do?"* доповнює песимістичне висловлення вказівкою на невпевненість, відчай, безнадію. Контекстуальний маркер песимізму *"sighed"* позначає фонаційний компонент невербальної комунікації, який акцентує увагу на особливостях невербальної поведінки комуніката-песиміста.

Вигуки-словосполучення, які демонструють здатність до оформлення песимістичних висловлень, є похідними конструкціями, які представлені як вільними, так і усталеними

(фразеологічними) сполуками: *Poor creatures! Poor me! My grief! My sorrow! My ruin! My despair! Blast it / you! Dear me! For God's sake! Just my luck! Oh, hard luck! Worse luck! Woe is / on me!* та ін. Вільні словосполучення формують незамкнену систему, яка демонструє тенденцію до постійного розширення. Вигуківі словосполучення-фразеологізми є лексикографічно зафіксованими мовними одиницями.

Наведемо приклади лексичного оформлення песимістичних висловлень за допомогою вигуків-словосполучень:

"Lord, how gloomy it is!" her husband groaned. "Poor creatures!" (V. Woolf, p. 5).

Песимістичний потенціал вільного вигуківого словосполучення *Poor creatures!* підтверджується наявністю однослівного похідного вигуку *Lord!*, (*used in exclamatory phrases to express surprise, delight, dismay, etc.*), який у структурі свого лексичного значення містить сему песимізму *"dismay"*, що вказує на актуалізацію суміжної ознаки песимізму «пригніченість». Лексична одиниця на позначення песимізму *"gloomy"* у структурі лексичного значення якої зафіксовано семи песимізму, які експлікують базові («сум», «негативні очікування», «безнадія», «невдача», «відчай») та суміжні («понуристь», «пригніченість») ознаки песимізму, є контекстуальним маркером, який сприяє формуванню песимістичного контексту. Таку ж саму функцію виконує ЛО на позначення фонаційного компонента невербальної комунікації *"groaned"*.

Наведемо інший приклад:

"Woe is me! Woe is me! It were better not to have a child at all. It were better to remain as barren as the rocks, than to have children whose heads are controlled by foreigners" (Bole Butake, p. 223).

Використання мовцем фразеологічного вигуківого словосполучення *Woe is me!* (*used to say that you are extremely unhappy or in a difficult situation*) вказує на переживання нещастя (базова ознака песимізму «нещастя») та непрості життєві обставини, що казують песимістичну комунікативну поведінку (контекстуальний маркер песимізму – *"to have children whose heads are controlled by foreigners"*). Маркер *"It were better not to have a child at all. It were better to remain as barren as the rock ..."* доповнює песимістичне висловлення вказівкою на розчарування, розпач та відчай мовця.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дає підстави для висновку про те, що емоційні вигуки негативної оцінки (однослівні непохідні, однослівні похідні, вигуки-словосполучення) є афективами – індикаторами песимістичної комунікативної поведінки мовця. Актуалізуючи у мовленні базові, суміжні та супутні ознаки песимізму, досліджені лексичні одиниці здійснюють лексичне оформлення песимістичних висловлень та вказують на мовленнєву реалізацію ситуативної песимістичної акцентуації. Зважаючи на результати цього дослідження, перспективним вважаємо виявлення та опис інших вербальних засобів вираження песимізму в сучасній англійській мові.

Джерела та література

1. Жельвис В. И. Поле брани. Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира : монография / В. И. Жельвис. – М. : Ладомир, 1997. – 330 с.
2. Каптюрова О. В. Вигуки сучасної англійської мови (системний та дискурсивний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Олена В'ячеславівна Каптюрова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : [б. в.], 2005. – 231 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 685 с.
4. Попова Н. Б. Дискурсивные практики иронии в творчестве Франсуа Мари де Вольтера / Н. Б. Попова // Вестн. Челябин. гос. ун-та. – 2014. – № 7, вып. 89. – С. 118–122.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінолог. енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Черняк О. П. Структурно-семантичні та комунікативно-прагматичні особливості висловлень осуду (на матеріалі англійського художнього дискурсу) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Оксана Павлівна Черняк ; Чернівці. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : [б. в.], 2005. – 252 с.
7. Шаховский В. И. Человек лгущий в реальной и художественной коммуникации / В. И. Шаховский // Человек в коммуникации. Аспекты исследований. – Волгоград : Перемена, 2005. – С. 173–204.

8. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М. : Книж. дом «Либроком», 2009. – 208 с.
9. Bole Butake. *Dance of the Vampires and Six Other Plays* / Butake Bole. – African Books Collective, 2013. – 394 p.
10. Dreiser Th. *An American Tragedy* / Theodore Dreiser. – NY : Crowell, 1974. – 874 p.
11. Forster E. M. *A Room with A View* / Edward Morgan Forster. – Sheba Blake Publishing, 2015. – 167 p.
12. London J. *Sea Wolf* / Jack London. – London : Urban Romantics, 2012. – 250 p.
13. Woolf V. *The Voyage Out* / Virginia Woolf. – Bookclassic, 2015. – 271 p.

References

1. Zhelvis, Vladimir. 1997. *Pole Brany. Skvernosloviie kak Sotsyalnaia Problema v Yazikakh i Kulturakh Mira*. Moskva: Ladomir.
2. Kaptiurova, Olena. 2005. “Vyhuky Suchasnoi Anhliskoi Movy (Systemnyi ta Dyskursyvnyi Aspekty)”. PhD diss., Kyivskyi Natsionalnyi Universytet Imeni T. Shevchenka.
3. Yartseva, Victoriia. 1990. *Lynhvisticheskii Entsiklopedicheskii Slovar*. Moskva: Sovetskaia Entsiklopediia.
4. Popova, Nina. 2014. “Diskursivnyiye Praktiki Ironii v Tvorchestve Fransua Mari de Voltera”. *Vestnik Cheliabinskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 89 (7): 118–122.
5. Selivanova, Olena. 2006. *Suchasna Linhvistyka: Terminolohichna Entsiklopediia*. Poltava: Dovkillia-K.
6. Cherniak, Oksana. 2005. “Strukturno-Semantychni ta Komunikatyvno-Prahmatychni Osoblyvosti Vyslovlenn Osudu (na Materiali Anhlo-movnoho Khudozhnoho Dyskursu)”. PhD diss., Chernivetskyi Natsionalnyi Universytet Imeni Yu. Fedkovycha.
7. Shakhovskiy, Victor. 2005. “Chelovek Lgushchii v Realnoi i Khudozhestvennoi Kommunikatsyi”. *Chelovek v Kommunikatsyi: Aspekty Issledovaniia*, 173–204. Volgograd: Peremena.
8. Shakhovskii, Victor. 2009. *Kategorizatsiia Emotsyi v Leksiko-Semanticheskoi Sisteme Yazyka*. Moskva: Knizhnyi Dom “Librokom”.
9. Bole, Butake. 2013. *Dance of the Vampires and Six Other Plays*. African Books Collective.
10. Dreiser, Theodore. 1974. *An American Tragedy*. New York: Crowell, 1974.
11. Forster, Edward Morgan. 2015. *A Room with A View*. New York: Sheba Blake Publishing.
12. London, Jack. 2012. *Sea Wolf*. London: Urban Romantics.
13. Woolf, Virginia. 2015. *The Voyage Out*. New York: Bookclassic.

Бойчук Валентина. Аффективы как вербальные средства выражения пессимизма в английском языке.

Исследованы структурные и функциональные особенности эмоциональных междометий негативной оценки, которые являются аффективами-идентификаторами пессимистического коммуникативного поведения говорящего. Выявлен корпус междометий, потенциальная способность которых оформлять пессимистические высказывания подтверждается контекстуальными маркерами пессимизма, указывающие на экспликацию его качественных признаков. Выяснено, что однословные производные и производные междометия содержат в структуре своих лексических значений одну или несколько сем пессимизма, которые указывают на его базовые, смежные и сопутствующие признаки, что является предпосылкой, определяющей способность данного междометия к употреблению в пессимистических высказываниях. Выявлено, что междометия-словосочетания, демонстрирующие способность к оформлению пессимистических высказываний, являются производными конструкциями, которые представлены как свободными, так и фразеологическими словосочетаниями. Пессимистический потенциал аффективов – идентификаторов пессимистического коммуникативного поведения определяется влиянием контекстуальных маркеров пессимизма на контекстуально обусловленные смыслы, которые создают пессимистический контекст. Доказано, что эмоциональные междометия негативной оценки указывают на речевую реализацию ситуативной пессимистической акцентуации.

Ключевые слова: междометия, пессимистическое высказывание, пессимистическое коммуникативное поведение, аффективы, качественные признаки пессимизма.

Boichuk Valentina. Affective Interjections as Verbal Means of Expressing Pessimism in Modern English. The article highlights structural and functional features of emotional interjections of negative evaluation which are affective identifiers of pessimistic communicative behavior. We investigate the interjections, whose potential ability to complete pessimistic utterances is determined by the use of contextual markers of pessimism, which indicate the explication of its qualitative characteristics. It is found out that one-word underived interjections and one-word derived interjections have in the structure of their lexical meanings one or a few semes of pessimism pointing out its basic, adjoining and attendant features which is a prerequisite that determines the ability of the interjections to be used in pessimistic utterances. It is proved that phrasal interjections, which demonstrate the ability to complete pessimistic utterances, are derived constructions, represented both by free and stable (phraseological) units. The pessimistic potential of affective identifiers of pessimistic communicative behavior is determined by the influence of contextual markers of pessimism on the contextually dependent meanings which form pessimistic context. It is demonstrated that emotional interjections of negative evaluation identify speech realization of the situational pessimistic accentuation.

Key words: interjections, pessimistic utterance, pessimistic communicative behavior, affective interjections, qualitative characteristics of pessimism.

УДК 81'255

Тетяна Бондар³**БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ**

Розглядаються безеквівалентні мовні одиниці, до яких належать і назви автентичних музичних інструментів в англійській та українській мовах. Такі одиниці виражають специфіку національної культури народу і тому є важливим матеріалом для міжкультурних досліджень. Окреслено причини виникнення безеквівалентної лексики, охарактеризовано такі поняття, як 'культурно-національний концепт', 'міжмовна лакуна' та 'реалія'. Методом суцільної вибірки із тлумачних словників англійської й української мов та довідників із музичного мистецтва отримано масив лексем на позначення музичних інструментів. Зіставний аналіз назв автентичних музичних інструментів показав, що їх трудно перекласти на інші мови, оскільки в мові перекладу відсутній відповідник. Назви українських автентичних музичних інструментів перекладають передусім, використовуючи транслітерацію (транскрипцію), яка супроводжується ґрунтовним описом чи поясненнями. Більшість британських автентичних музичних інструментів не мають відповідників в українській мові. Їх перекладають за допомогою описового перекладу чи калькування, рідше використовують транслітерацію.

Ключові слова: безеквівалентна лексика, реалія, лакуна, музичні інструменти, транслітерація, калькування.

Постановка наукової проблеми та її значення. Взаємозв'язок мови й культури є актуальним напрямком дослідження в сучасній лінгвістиці. У разі наявності певного концепту в одній лінгвокультурі за відсутності його в іншій говорять про міжмовні лакуни. Лакуни і безеквівалентні одиниці завжди виявляються «в парах»: якщо в одній мові є лакуна, то в іншій, яку порівнюють з першою, є безеквівалентна одиниця [8, 21]. Безеквівалентні одиниці – це одиниці, наявні лише в певній мовній системі й відсутні в інших. На позначення безеквівалентних одиниць С. І. Влахов і С. П. Флорин у книзі «Неперекладне у перекладі» використовують термін 'реалія'. У їхньому розумінні реалії – це «слова (і словосполучення), які називають об'єкти, характерні для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу і чужі іншому» [1, 47]. Реалії є носіями національного і / або історичного колориту; вони не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах, і, як наслідок, не піддаються перекладу «на загальних засадах», вимагаючи особливого підходу. Переклад реалій є частиною великої і складної проблеми передачі національної й історичної своєрідності народу [1, 5].

Таким чином, безеквівалентна лексика виражає специфіку національної культури народу, передає його історичну своєрідність, але створює труднощі для перекладачів та викладачів іноземних мов. До безеквівалентних одиниць належать і лексеми на позначення музичних інструментів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питанням безеквівалентної лексики займалися такі науковці, як Ю. Найда, С. І. Влахов, С. П. Флорін, В. Н. Комісаров, Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров, З. Д. Попова, Й. А. Стернін, І. О. Голубовська та ін. Вивченню номінацій музичних інструментів у різних мовах присвятили роботи: Л. О. Симоненко, яка досліджувала особливості назв українських музичних інструментів; Б. Х. Борликова, яка вивчала музичну термінологію у калмицькій мові; Н. О. Самаркіна, яка аналізувала типи метаморфічних переносів на матеріалі лексико-семантичних груп музичних інструментів в англійській та турецькій мовах, тощо.

Мета і завдання статті. Об'єктом нашого дослідження є безеквівалентні лексичні одиниці на позначення автентичних британських та українських музичних інструментів. Мета дослідження – проаналізувати способи та прийоми перекладу назв автентичних музичних

³ ♥ Бондар Т., 2015

інструментів в англійській та українській мовах. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- 1) охарактеризувати поняття 'культурно-національний концепт', 'лакуна', 'реалія', 'безеквівалентна лексика';
- 2) зробити вибірку назв музичних інструментів в англійській та українській мовах;
- 3) провести зіставний аналіз англійської й української безеквівалентної лексики, яка входить до тематичної групи «музичні інструменти».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Безеквівалентні одиниці завжди сигналізують про наявність культурно-національного концепту. В. П. Нерознак зазначає, що про концепт національної культури можна говорити лише у тому випадку, якщо при перекладі на іншу мову потрібно дати не послівне, а описове тлумачення даного концепту: «Безеквівалентна лексика, або те, що зазвичай називають “неперекладне у перекладі”, і є той лексикон, на матеріалі якого слід складати списки фундаментальних національно-культурних концептів» [6, 85]. Проте В. І. Карасик зазначає, що «повна відсутність концепту в тій чи іншій лінгвокультурі – явище досить рідкісне, рідкісніше, ніж відсутність однослівного вираження для певного концепту» [4, 112].

Лише мотивовані лексичні лакуни свідчать про відсутність у народу концепту, оскільки їх виникнення пояснюють відсутністю відповідного предмета чи явища в національній культурі (на відміну від немотивованих лакун, існування яких не може бути пояснено відсутністю явища чи предмета у певній лінгвокультурі) [7, 82]. Немотивовані лексичні лакуни вказують лише на відсутність лексеми для вербалізації відповідного концепту за наявності самого концепту в концептосфері народу (напр., англ. *fortnight* є лакуною для української мови, проте в свідомості українців є концепт ПЕРІОД ЧАСУ ВПРОДОВЖ ДВОХ ТИЖНІВ).

Безеквівалентні мовні одиниці трапляються як у сфері назв феноменів природи, так і сфері матеріальних чи духовних артефактів конкретної культури (наприклад, у назвах предметів побуту: меблів, посуду, одягу тощо; назвах національних страв, свят; назвах тварин, рослин, споруд, позначень зброї й т. п.). Опанування такою лексикою стає неможливим для іноземців без докладного ознайомлення з природним і культурно-історичним середовищем етносу, мову й культуру якого вони вивчають. І. О. Голубовська наводить такі приклади безеквівалентних одиниць і, відповідно, концептів, які вони представляють: укр. *галушки, вареники, куліш, товченка, спотикач, травняк, писанка, кошовий* тощо; рос. *щи, пельмени, ушанка, лапти, матрешка, кокошник, косоворотка, балалайка* тощо; англ. *crumpet* ('здобна перепічка з дірочкою з одного боку, яку їдять гарячою, поливши маслом'), *topiary* ('мистецтво фігурного підстригання садових дерев'), *gingham* ('смугаста чи картата бавовняна або ляна тканина, вироблена з фарбованого прядива'), *rochet* ('стихар із вузькими рукавами, парадна мантія англійських перів'), *tripos* ('іспит на ступінь бакалавра з відзнакою в Кембриджі') тощо [3, 77]. З. Д. Попова і Й. А. Стернін наводять приклади безеквівалентних одиниць у російській, англійській та німецькій мовах: рос. *авось, пошлость, смекалка*; англ. *life quality* ('якість життя'), *self* ('самостійність особистості'), *tolerance* ('толерантність'), *challenge* ('певна складна задача чи проблема, яка спонукає до того, щоб нею зайнялися, вимагає зусиль, мужності, сміливості і напруження сил для її розв'язання'), *fair play* ('чесна гра'); нім. *Spaß* ('все, що приносить радість, розвагу, задоволення'), *Fierabend* ('частина доби від закінчення робочого дня до засинання'), *Berufsverbot* ('заборона на професію') тощо (див. [7, 81–82, 144]).

В інших мовах безеквівалентним одиницям відповідають лакуни, які й свідчать про відсутність відповідних концептів у концептосферах тих народів. Тому для опису культурних, національно специфічних концептів іноді необхідні цілі тексти. Чим більша «культурологічна дистанція» між народами, тим більше коментарів потрібно при заповненні лакун і тим складніше передати безеквівалентні одиниці.

Музичні інструменти становлять невід'ємну частину життя кожної людини, колективу, суспільства, народу чи нації. Вони утворюють лише невеликий фрагмент національної

культури народу, але широко представлені в різних лінгвокультурах та мають значні розрізнявальні особливості.

Методом суцільної вибірки із тлумачних словників англійської й української мов та довідників із музичного мистецтва ми отримали масив лексем на позначання музичних інструментів (95 – в українській мові та 59 – в англійській). Критерієм відбору слугувала наявність семи ‘музичний інструмент’ / ‘musical instrument’ у їхньому тлумаченні. Серед масиву отриманих одиниць у кожній із досліджуваних мов ми виокремили лексеми на позначення автентичних музичних інструментів, для яких неможливо знайти відповідники в іншій мові. При перекладі таких назв використовують, як правило, транслітерацію або транскрипцію та пояснення.

До українських народних ударних інструментів належать: деркач, торохкало, бубон, дримба, литаври, бугай, тарілки; до духових – ріг (ріжок), трембіта, труба (лігава), сопілка, зубівка (теленка), флюяра, сурма, гребінець. Проте найпоширенішими в українській етнокультурі є струнні музичні інструменти (хордофони): кобза, бандура, торбан.

Наведемо приклади перекладу назв українських музичних інструментів. *Деркач* (у народі його ще називають *тріскачкою*) – народний шумовий інструмент, звук його видобувають обертанням. В Україні відомий з давніх часів і виконував як сигнальну, так і розважальну функції. Шумом деркача сповіщали про пожежу, його використовували під час полювання для загону вовків чи зайців. На Волині деркач був обрядовим атрибутом під час колядування. Він використовувався в народних іграх, сільських шумових ансамблях [10]. При тлумаченні назви цього інструмента англійською мовою передусім беруть до уваги звук, який він видає. Таким чином, англійським відповідником виступає транслітерована назва *derkach* та уточнення ‘a Ukrainian version of the rattle’ [14].

Транслітерацію з додатковим поясненням використовують і для перекладу назв таких інструментів, як кобза, бандура, торбан, флюяра, сопілка, трембіта тощо. Наприклад, укр. *кобза* – англ. *kobza* (‘a kind of lute with 8 strings’) [11]. *Торбан* належить до тих автохтонних струнних інструментів, які своєю появою зобов’язані предковичній билинно-думній традиції українського народу. Ідея торбана закладена в більш ранніх традиційних українських інструментах: гусях, кобзі та бандурі [10]. Для перекладу на англійську мову використовують транслітерацію *torban* та тлумачення: ‘Ukrainian musical instrument that combines the features of the Baroque Lute with those of the psaltery’ [18]. Для назви музичного інструмента *бандура* у перекладному словнику подано лексему *bandura*, проте тлумачні словники англійської дають додаткові пояснення: ‘a Ukrainian stringed instrument resembling a large asymmetrical lute with many strings, held vertically and plucked like a zither’ [12].

Серед духових музичних інструментів одними з найпопулярніших в Україні є флюяра та трембіта. *Флюяра* – це басова сопілка-зубівка, майже метрової довжини, поширена на Гуцульщині [9, X, 569]. В електронному словнику ABBYY Lingvo подано англійські лексеми *pipe* та *pan-pipe* [11] як перекладні відповідники української лексичної одиниці *флюяра*, що не розкриває національної специфіки українського інструмента. Проте у Вікіпедії подано транслітерацію та тлумачення реалії *флюяра*: “The floyara (Ukrainian: Флюяра) (Floyarka) is a more perfected form of the sopilka. It is characterized as an open ended notched flute” [15]. Назву інструмента *трембіта* (‘гуцульського народного духового музичного інструмента у вигляді довгої дерев’яної труби без вентилів і клапанів’) перекладають як *trembita*, *tuba* (an ancient trumpet of the Hutsuls) [11]. Проте для деяких назв інструментів існують перекладні відповідники, наприклад, *дримба* – це щипковий музичний інструмент, силу і висоту звука якого регулюють ротовою порожниною [9, II, 270]. Англійською мовою назву цього інструмента перекладають як *Jew’s harp* [16]. Цікавим фактом є те, що дримбу занесли до України давні слов’янські племена; вона поширена в побуті гуцулів і лемків. Проте пізніше вона потрапила в Європу, де її вподобали єврейські музиканти та повсякчас використовували, тож дримба стала частиною їхнього мистецтва.

Назву музичного інструмента *литаври* англійською мовою перекладають як *kettledrums* або

timpani. Тут передусім слід звернути увагу на походження назви. В англійську мову лексема *timpani* потрапила з італійської (італ. *timpano* означає ‘kettledrum’) [17]. Узагалі литаври ведуть родовід від стародавнього Далекого Сходу, де є національними інструментами японців, китайців, корейців та ін. У Європі вони відомі з XV ст. як військовий музичний інструмент. Литаври широко використовувалися в побуті запорозьких козаків. Вони входили до клейнодів Запорозької Січі й, можна сказати, належали до речей національної символіки [10].

Особливою специфікою британських автентичних інструментів є те, що лише дуже мала їх частина має українські відповідники. Словники переважно тлумачать їх за допомогою дескриптивного методу. Наприклад, музичний інструмент *bladder fiddle* (або *bumbass*, *poispil*) не має еквівалента в українській мові. Цей інструмент нагадує скрипку та є монохордом з однією струною, виготовленим із сечового міхура свині [13].

Crowdy-crawn також є безеквівалентом. Про особливості цього музичного інструмента можна дізнатися лише за описом англійського словника: належить до побуту давніх кельтів, є дерев’яним рамковим барабаном, обтягненим шкірою барана. Зараз його аналог популярний в Ірландії та має назву *bodhrán* (укр. *боран*) – ірландський рамковий барабан. На бубон з одного боку натягують козячу шкіру (хоча в сучасному виробництві використовують також синтетичні матеріали). Інша сторона лишається відкрита для руки виконавця, який може контролювати висоту і тембр звука [2].

Назву музичного інструмента *Welsh triple harp* часто перекладають як *уельська потрійна арфа*, використовуючи при цьому калькування [5]. Цей музичний інструмент – яскравий представник уельської етномузики: струни розташовано у ньому в три ряди, що не характерно для жодної іншої культури.

Особливістю музичного інструмента *Irish flute*, або *Scottish flute*, є те, що його виготовляють з дерева, і він широко використовується дотепер. Цю назву перекладають теж за допомогою калькування як *ірландська флейта*, чи *шотландська флейта*.

Найчисленнішою підгрупою британських музичних інструментів є духові, основу якої становлять різні види волинок. Волинка складається з декількох трубок, що кріпляться до торби або міхура з повітрям. Проте британські волинки значно відрізнялися від тих, які були поширені на слов’янських територіях. При перекладі назв волинок застосовують переважно калькування. Такі назви волинок, як *Welsh bagpipe* (укр. *уельська волинка*), *Cornish bagpipe* (укр. *корнуольська волинка*), *English bagpipe* (укр. *англійська волинка*), *Yorkshire bagpipe* (укр. *йоркширська волинка*), *Lincolnshire bagpipe* (укр. *лінкольнширська волинка*) вказують на те, що навіть у середині країни існували різні її типи. Така класифікація ґрунтувалася на географічному факторі. *Great Highland bagpipe* не має відповідника в українській мові. Проте з назви музичного інструмента зрозуміло, що він був поширений у побуті людей, які проживали в Гайлендс – гірських регіонах Шотландії. Такі волинки були поширені серед солдатів британської армії та супроводжували походи й бої.

Отже, більшість народних інструментів Великобританії не мають відповідників в українській мові; пояснити їхні особливості досить складно. При перекладі назв британських автентичних інструментів на українську мову використовують передусім дескриптивний опис і калькування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Безеквівалентні мовні одиниці, до яких належать і назви автентичних музичних інструментів, передають специфіку певної лінгвокультури і тому є важливим матеріалом для міжкультурних досліджень. Проте вони створюють труднощі при перекладі їх на інші мови, оскільки в мові перекладу відсутній відповідник через відсутність у носіїв цієї мови самого референта. Крім того, перекладач повинен передати не лише предметне значення лексичної одиниці, а й конотації, які й відображають національну та історичну специфіку лінгвокультури.

Типовими прийомами перекладу безеквівалентної лексики можна вважати транскрипцію та транслітерацію, створення нового слова, уподібнювальний, контекстуальний, гіпонімічний переклади. Назви українських автентичних музичних інструментів перекладають, передусім,

використовуючи транслітерацію (транскрипцію), яка супроводжується ґрунтовним описом чи поясненнями. Більшість британських автентичних музичних інструментів не мають відповідників в українській мові. Їх перекладають за допомогою описового перекладу чи калькування, рідше використовують транслітерацію. Предметом наших подальших розвідок будуть фразеологізми, до складу яких входять безеквівалентні одиниці.

Джерела та література

1. Влахов С. И. Непереводимое в переводе / С. И. Влахов, С. П. Флорин. – М. : Междунар. отношения, 1980. – 343 с.
2. Боран [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Боран>
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / І. О. Голубовська. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Культура Уельсу [Електронний ресурс] // База знань. – 2016. – Режим доступу : <http://e-uman.org.ua/index.php?newsid=625447>
6. Нерознак В. П. От концепта к слову : к проблеме филологического концептуализма / В. П. Нерознак // Вопросы филологии и методики преподавания иностранных языков : межвуз. сб. науч. тр. – Омск, 1998. – С. 80–85.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ «Восток–Запад», 2007. – 314 с.
8. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 59 с.
9. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда ; АН УРСР, Ін-т мовознавства. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
10. Черкаський Л. М. Українські народні музичні інструменти [Електронний ресурс] / Л. М. Черкаський. – К. : Техніка, 2003. – 264 с. – Режим доступу : <http://proridne.com/content/книги/Українські народні музичні інструменти Л. М. Черкаський/>.
11. ABBYY Lingvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Bandura [Electronic resource] // Oxford Dictionaries. – Access mode : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/bandura>
13. Bladder_fiddle [Electronic resource] // Wikipedia. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/Bladder_fiddle
14. Derkach [Electronic resource] // Wikipedia. – Access mode : <https://en.wikipedia.org/wiki/Derkach>
15. English timpani [Electronic resource] // Oxford Dictionaries. – Access mode : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/timpani>
15. Floyara [Electronic resource] // Wikipedia. – Access mode : <https://en.wikipedia.org/wiki/Floyara>
16. Jew's harp [Electronic resource] // Wikipedia. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/Jew's_harp
17. English timpani [Electronic resource] // Oxford Dictionaries. – Access mode : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/timpani>
18. Torban [Electronic resource] // Wikipedia. – Access mode : <https://en.wikipedia.org/wiki/Torban>

References

1. Vlahov, S., and Florin, S. 1980. *Neperevodimoie v Perevode*. Moskva: Mezhdunarodnyie Otnosheniia.
2. Google. 2015. "Boran". *Wikipedia*. Last modified November 11. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Боран>
3. Holubovska, I. 2004. *Etnichni Osoblyvosti Movnykh Kartyn Svit*. Kyiv: Lohos.
4. Karasik, V. 2004. *Yazykovoii Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Moskva: Gnozis.
5. Google. 2016. "Kultura Uelsu". *Baza Znan*. Accessed December 8. <http://e-uman.org.ua/index.php?newsid=625447>
6. Neroznak, V. 1998. "Ot kontsepta k Slovu: k Probleme Filologicheskogo Kontseptualizma". *Voprosy Filologii i Metodiki Predpodavaniia Inosrannykh Yazykov*, 80–85. Omsk.
7. Popova, Z., and Sternin, I. 2007. *Kognitivnaia Lingvistika*. Moskva: AST "Vostok–Zapad".
8. Popova, Z., and Sternin, I. 2003. *Yazyk i Natsyonalnaia Kartina Mira*. Voronezh: Istoki.
9. Bilodid, I. K., ed. 1970–1980. *Slovnyk Ukrainskoi Movy v 11 Tomakh*. Kyiv: Naukova Dumka.
10. Cherkaskyi, L. 2003. *Ukrainski Narodni Muzychni Instrumenty*. Kyiv: Tekhnika. <http://proridne.com/content/книги/Українські народні музичні інструменти Л. М. Черкаський/>
11. Google. 2015. *ABBYY Lingvo*. Accessed December 12. <http://www.lingvo.ua/uk>
12. Google. 2015. "Bandura". *Oxford Dictionaries*. Accessed December 10. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/bandura>
13. Google. 2015. "Bladder_fiddle". *Wikipedia*. Last modified December 8. https://en.wikipedia.org/wiki/Bladder_fiddle.
14. Google. 2014. "Derkach". *Wikipedia*. Last modified August 23. <https://en.wikipedia.org/wiki/Derkach>
15. Google. 2015. "Floyara". *Wikipedia*. Last modified May 18. <https://en.wikipedia.org/wiki/Floyara>
16. Google. 2015. "Jew's harp". *Wikipedia*. Last modified December 8. https://en.wikipedia.org/wiki/Jew's_harp
15. Google. 2015. "Timpani". *Oxford Dictionaries*. Accessed December 10. <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/timpani>.

18. Google. 2015. "Torban". *Wikipedia*. Last modified May 18. <https://en.wikipedia.org/wiki/Torban>

Бондарь Татьяна. Безэквивалентная лексика: трудности перевода. Рассматриваются безэквивалентные языковые единицы, к которым относят и названия аутентичных музыкальных инструментов в английском и украинском языках. Такие единицы выражают специфику национальной культуры народа и потому являются важным материалом для межкультурных исследований. Определены причины возникновения безэквивалентной лексики, описаны такие понятия как 'культурно-национальный концепт', 'межъязыковая лакуна' и 'реалия'. Методом сплошной выборки из толковых словарей английского и украинского языков и справочников по музыкальному искусству получен массив лексем, которые называют музыкальные инструменты. Сопоставительный анализ названий аутентичных музыкальных инструментов показал, что их трудно переводить на другие языки, поскольку в языке перевода отсутствует аналог (эквивалент). Названия украинских аутентичных музыкальных инструментов переводят прежде всего, используя транслитерацию (транскрипцию), которая сопровождается описанием или объяснениями. Большинство британских аутентичных музыкальных инструментов не имеют эквивалентов в украинском языке. Их переводят с помощью описательного метода или калькирования, реже используют транслитерацию.

Ключевые слова: безэквивалентная лексика, реалия, лакуна, музыкальные инструменты, транслитерация, калькирование.

Bondar Tetiana. Non-equivalent Vocabulary: Difficulties in Translation. The article deals with non-equivalent vocabulary – words that do not have any full or partial equivalents among lexical units of another language. The names of English and Ukrainian authentic musical instruments belong to this group of vocabulary. Such language units always express specific features of a certain national culture. Because of this, they represent important material for cross-cultural investigations. The article outlines main reasons for non-equivalency and defines such notions as 'cultural and national concept', 'accidental gap' (also known as a 'lexical gap', 'lacuna') and 'reality'.

The data array that names musical instruments was obtained with the help of the method of complete sample. Comparative analysis of the names of English and Ukrainian authentic musical instruments showed that they cause difficulties while translating them into other languages as there are no equivalents in the language of translation. The names of the Ukrainian authentic musical instruments are usually translated with the help of transliteration and transcription which is followed by a detailed description or explanation. Most British authentic musical instruments do not have equivalents in Ukrainian. They are rendered by a descriptive translation or tracing, seldom transliteration is used.

Key words: non-equivalent vocabulary, reality, accidental gap, musical instruments, transliteration, tracing.

УДК 811.111'373:159.942

Anna Verbytska⁴

COGNITIVE APPROACHES TO THE STUDY OF DISTRESS IN ENGLISH MEDIA DISCOURSE

The article deals with the systematization of cognitive approaches to the study of emotions and ways of their application to the study of distress in English media discourse. The prototypical and situational nature of emotional state of distress is grounded in the frames of the theory of prototypes and the theory of conceptual metaphor. The processual / phasal rather than static character of the distress is discovered by having analyzed the partial set of categories through the definitions in lexicographic sources and distribution of the lexeme *distress* in word combinations taken from a corpus of American English COCA. Methodology to the study of the conceptual structure of distress is developed basing on the terminology of cognitive-psychological approach. It presupposes the reconstruction of the Prototypical Situation Model of Distress and Context Models of Distress. In the paper the connection between the forwarded proposal and the experience of application of the theory of field to the study of emotion concepts is drawn. Beside lexical items, conventional figurative linguistic evidence as well as non-conventional conceptual metaphors take part in the process of restoring the conceptual structure of distress.

Key words: distress, prototype, situation model, context model, metaphor.

Formulation of a research problem and its significance. State-of-the-art development of the theory of emotions needs to be studied through the prism of natural language which allows a wide range of linguistic means to verbalize emotions. Here cognitive factors should be taken into account as they predetermine the appearance of emotions in a causal-consequential chain.

Analysis of the research into this problem. Theories and methods of cognitive linguistic paradigm were successfully applied to the study of emotion concepts such as JOY (Yu. Yu. Shamaeva), SADNESS (L. O. Trushkova), FEAR (O. O. Borysov), ANGER (Z. Kövecses) and others. The linguistic analysis to the study of distress was partly committed by means of a scripts technique (A. Wierzbicka) and a conceptual metaphor approach (Ph. King). Consequently, we assume that the effectiveness of the theory of prototypes (E. Rosh, J. Lakoff) and theory of conceptual metaphor (J. Lakoff, M. Johnson, Z. Kövecses) needs to be implemented into our research too. Insights of cognitivists into the problem of categorization of emotions included identification of the role distress fulfils in the system of emotion lexicon (J. R. Hobbs, A. Gordon, M. Belinda, et al.). These achievements prove that experience of distress, its image schemas and influence should be further studied from the cognitive as well as communicative perspectives.

The goal and the specific tasks of the article. The goal of the article is to confirm the application of the theory of prototypes and theory of conceptual metaphor into the research of emotional state of distress in English media discourse. The goal presupposes fulfilling the task to distinguish particular methods in the frames of cognitive approach we tend to apply to the study of distress.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. The object of our research is distress which refers to a basic emotion – an inborn neural programme and, thus, empowers the person with energy and influences the cognitive and behavioral sphere [6]. Distress is also regarded by pathologist H. Selye as psychological state of emotional tension characterized by high degree of expressiveness, intensity, and duration [14]. Distress is defined as a mental ‘pain’ in contrast to physical pain by M. Minsky [11, 73]. Scientists claim that emotion is strongly connected with the human cognition and is triggered by the situations and their evaluation. Concerning this statement, we advance a hypothesis that distress is a hybrid emotion, rendered into

⁴© Verbytska A., 2015

Ukrainian as *gore-strazhdannya* [grief-suffering]; it is represented in the consciousness of English by a certain cognitive scenario; it modifies the communicative behavior; it is verbally realized in media discourse and; it acts in a process of contemporary communicative manipulation by the mass media. Cognitive representation of distress is supposed to be held in terms of the prototype theory started with the philosophy of Wittgenstein, who stated that situations and mostly evident semantic concepts which come from these situations are expressed and controlled by language (Wittgenstein, 1953). The theory was further advanced by E. Rosh who has discovered 'prototype effects' and the 'basic level' of categorization (Rosh, 1978).

According to the cognitive theory by Ch. Brochman, "emotions are compound cognitive states comprising a representation of the body and a representation of the emotion-inspiring situation" [4, 24].

Representation of the body, namely facial expressions of emotions have universal foundation across cultures (Ch. Darwin, P. Ekman, J. Russel), though, other facets of experiencing emotions can be culturally varied [8, 242]. People judge facial expression of sadness which is regarded as a part of a compound emotional state of distress in different cultures in a similar way – corners of the mouth are down. Prototypical expression of distress is cry (Kagan *et al.*, 1974). Experience of distress is categorized and conceptualized and the knowledge of the emotion is represented as the emotion concept DISTRESS. Having modeled the cognitive scenarios for the number of emotion concepts, A. Wierzbicka differentiated distress from the other emotions by its present orientation «something bad is happening NOW», which presupposes a current situation of distress [15, 64–65]. One of internationally recognized symbols of emotion-eliciting situation (e. g. dangerous emergency situation of a wrecked ship) is *distress call* or *Morse code distress signal*– *SOS*.

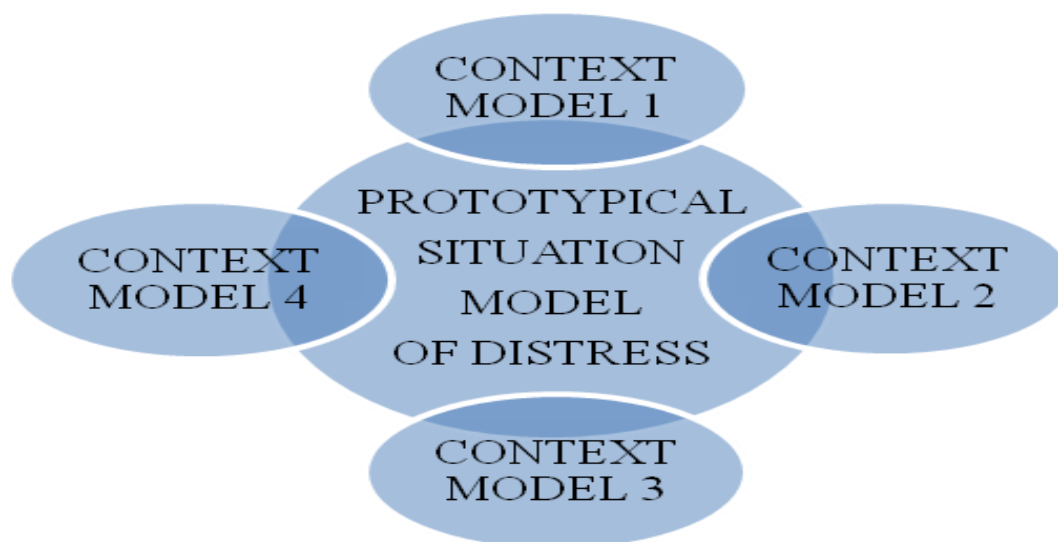
Considering the cognitive theory, worked out by Andrew Ortony, Gerald Clore, and Allan Collins, distress is viewed as an emotion type which represents the group of emotions – valenced reactions to the consequences of the event focusing on consequences for self. Distress is in binary opposition to joy and possesses the categorical / type specification 'displeased about some undesirable event' [12, 87]. We have discovered that distress verbal expression is predetermined by certain events or situations which form its basic psychological grounds. According to the evolutionary theory of emotions by R. Plutchik, the prototypical undesirable event to the inner state of distress / sadness is loss of mother which disturbs the state of infant's equilibrium and is perceived as abandonment [13, 347].

So, loss is the basic psychological factor of inner experience of the distress. Amongst the different types of losses that define the types of distress, like loss of health, stable physical condition denotes physical distress, respiratory distress; loss of mental equilibrium-psychological distress, depressive distress, mental distress; loss of religious, intellectual, cultural comfort – spiritual distress. *Emotional distress* is distinguished referring to the loss of emotional equilibrium. Different kinds of losses are evoked by numerous events which appear to become a reason in the emergence of distress. The events

experiencing of which causes physical, emotional, psychological distress, or harm are called traumatic. *Traumatic events* threaten a person's physical and emotional stability by the following situations involved: death of a friend, family member, or pet, divorce, fear, hospitalization, loss of trust, pain, physical injury or illness, separation from parents (perceived abandonment), terrorism or mass disaster, violence or war, etc [7].

Individual experience of distress is conceptualized into quanta of structured knowledge which is of two types according to Putnam (1975): "stereotypical knowledge" and "experts' knowledge" [5, 2658]. We assume that stereotypical knowledge represents a minimum set of data about the skeletal emotion scenario *cause-emotion-response* [9], where the *cause* comprises the typical traumatic events or situations which evoke emotional state of distress. Experts' knowledge defines in its turn the extension or contraction of this scenario in sociolinguistic context and its usage in media discourse. These two types of knowledge about emotional distress can be reconstructed with situation model and context model in the frameworks of T. A. van Dijk's cognitive-psychological approach. Situation model / cognitive model is a type of knowledge representation which accumulates personal experience, intentions, feelings and emotions of people about certain events and situations [15, 63]. Situation models are integrated structures of individual experiences in a form of matrices which get activated in an appropriate situation. The categorical structural setup of a situation model includes the categories involving setting (time, location, environment, conditions), participants in various roles, and events or actions. Each category presupposes a modifier category to specify a subjective evaluation [15, 65]. Taking into consideration the structural organization of a situation model, we put forward the task to restore a Prototypical Situation Model of Distress (PSMD) by which we tend to research the typical script stored in sender's memory about the situation, bodily movements, expressions, and physiological reactions typical of this emotion with the focus on the events, their setting and experiencer of distress. Integrity of situation model into the communicative process is fulfilled with the help of context models containing information retrieved from a situation model partly or in full [15, 66]. By the term context model we understand in a broad sense the application of stereotypical knowledge about distress and its scenario into the sphere of a real life communication with the help of media.

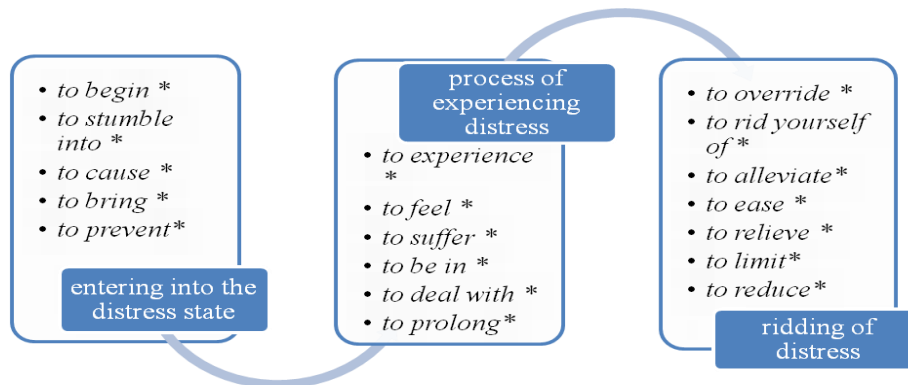
Thus, context model owns except the possible typical set of information about cause-emotion-result additional social parameters of interaction: goals of the participants, type of situation involved into the communication focusing on reaction. For this reason, we suggest that PSMD is transformed into multiple contextual models in media discourse by the set of communicative strategies and tactics applied in accordance with a certain communicative purpose:

From cognitive-semantic perspective the conceptual structure is of a hierarchic character and consists of nucleus and periphery making up the nominative field of the concept [3]. The nominative field is constituted of lexical items that nominate and describe the concept. Pursuing the model of conceptual structure of fear developed by O. O. Borysov, nucleus includes distinctive features of emotion, its perceptual image, and universal evaluation correspondingly to the conceptual, figurative and significant components of a concept distinguished by V. I. Karasyk (2002); periphery of conceptual structure consists of additional features, associative image, and indistinctive evaluation of emotion [1]. Adopting the mentioned methods of scientists to our research objective, we offer the idea that the typical / categorical / nuclear characteristics of distress compose a PSMD, and the non-typical / indistinctive or peripheral characteristics make up its contextual variations.

Significant component of the emotion concept DISTRESS contains a universally established negative evaluation of the emotion in the consciousness of English. But the indistinctive/non-trivial evaluation of distress can be studied from the communicative process.

Lexicographic sources allow us to gather the linguistic evidence about some of the categorical features of distress. We disclosed the general definition which determines distress as a feeling of extreme unhappiness, great physical or mental pain, a state of desperate need, danger for ships and aircrafts or suffering caused by poverty (LDOCE, Merriam-Webster Learner's Dictionary, The Free Dictionary by Farlex, etc.). Distress features are revealed by having analyzed the distributive relations of attributive, predicative/verbal, adverbial, prepositional word combinations fixed in dictionaries and COCA (newspapers and magazines). Category of quantity describes the measure and intensity of the emotion in attributive distribution: 1) high level: *acute, severe, deep, intense distress, extreme, great, serious, major, desperate, sore, distress*; 2) lower level: *mild, subtle, less distress*; duration and frequency: *sustained, prolonged, short-term, everyday distress*. Category of quality specifies the nature of the emotion: *explainable, evident, obvious distress* – reference to intellectual sphere, *unbearable* – reference to physical sphere, *awful, isolated, inconsolable distress*. Verbal distribution represents the category of phase and shows the volitional influence of the person who experiences distress:

Thus, we conclude that distress possesses some of the categorical features as intensity, duration, frequency. Nature of emotion extends to the intellectual as far as physical sphere. The category of phase depicts the processual rather than static character of emotion.

In the frames of the theory of conceptual metaphor, various aspects of emotion concepts such as intensity, cause, control, and other are denoted by the figurative words and expressions that belong to the subgroup of the descriptive terms, the latter appear to construct far wealthier category of emotion terms than that of expressive terms [9]. The distressing experience may be realized in language with the conceptual metaphors – an understanding of one domain (here, the domain of feelings) by the use of another domain (the physical domain). For example, the word combination *isolated distress* actualizes the conceptual metaphor DISTRESS IS LONELINESS. Word combination, in which distress fulfills the function of an adjective, reveal the conceptual metaphor as DISTRESS IS LIVING BEING: *a crow distress call*. The following metaphorical expressions are manifestations of conceptual metaphors: DISTRESS IS PLAY (*to rehearse the distress*), DISTRESS IS ACTION (*distress is running high about the country's future direction*), DISTRESS IS HINDRANCE (*I really felt like I was up against a wall – in difficult situation, in a crucial or critical position, especially one in which defeat or failure seems imminent*), DISTRESS IS MADNESS (*wild, frantic sadness*), DISTRESS IS LONELINESS (*isolated distress*).

Conventional figurative language reveals the mental mappings which produce prototype effects, typical examples and social stereotypes [10]. One of the like social stereotypes is an archetype *damsel in distress* which is also referred to as a TV trope. Damsel in distress is usually a beautiful woman captured by a monster or villain, desperately ill, or suffering any number of terrible fates where she requires a hero to be rescued. This archetype reveals the initial situation of danger and suffering of a person who is in distress and therefore is regarded as a prototype. Conventional figurative linguistic evidence beside the lexical items which set up the emotion lexicon of distress participates in restoring the PSMD in our research paper.

By analyzing conceptual metaphors, Z. Kövecses modeled a prototypical scenario for anger constituted by the following components: offending event→anger→attempted control→loss of control→act of retribution [9, 23–24]. According to the type of discourse this scenario may vary and new conceptual metaphors may appear. This script technique can have its variations, though, depending on the type of discourse and emotion analyzed. It was employed to build a prototypical scenario for anger in the cinema discourse singling out the required phases: cause of anger–anger–detente, and optional ones: attempted control of anger–retribution–argumentation [2, 48–50]. There are prominent non-prototypical cases, though, e.g. in the scenario of anger: successful control, or insatiable anger. Thus, we presume that figurative linguistic expressions of distress could become a wealthy source to discover both categorical and associative features of the emotion.

Conclusions and prospects for further research. The processual and prototypic character of the emotional state of distress confirms the significance of the theory of prototypes and theory of conceptual metaphor to be applied to the study of distress. Thus, we suggest that the latter should be held in terms of situation. Accordingly, we propose that the conceptual structure of distress based on stereotypical knowledge is reproduced as a Prototypical Situation Model of Distress and its peripheral part based on experts' knowledge is shaped into contextual models. Conventional figurative language reveals the cultural stereotypes of English and adds to the prototypical part of the conceptual structure while the non-conventional conceptual metaphors disclose associative features about the experience of distress.

Bibliography

1. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту страх: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англомовної художньої прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Олексій Олександрович Борисов ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк : [б. в.], 2005. – 20 с.
2. Крисанова Т. А. Прототипічний сценарій як спосіб репрезентації емоцій в дискурсі (на матеріалі англомовного кінодискурсу) / Т. А. Крисанова // Наукові записки [Нац. ун-ту «Остроз. акад.». Сер. «Філологічна». – 2015. – Вип. 51. – С. 48–51.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
4. Brochman Ch. A. A New Cognitive Theory of the Emotions / Chad A Brockman. – Chicago : University of Illinois at Chicago, 2009. – 400 p.
5. Geeraerts D. Cognitive Approaches to Diachronic Semantics / Dirk Geeraerts // Semantics / edited by Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, Paul Portner. – Berlin : Hubert & Co, 2012. – V. 3. – P. 2652–2675.
6. Izard C. E. The Psychology of Emotions / Carroll E. Izard. – NY : Plenum, 1991. – (Emotions, Personality, and Psychotherapy).
7. Kaneshiro N. K. Traumatic Events [Electronic resource] / Neil K. Kaneshiro // Medical Encyclopedia MedlinePlus. – 2010. – Access mode : <https://www.nlm.nih.gov/medlineplus/ency/article/001924.htm>.
8. Keltner D. P. E. Facial Expression of Emotion / Dacherand Paul Ekman Keltner // Handbook of emotions / edited by M. Lewis, J. Haviland-Jones. – 2nd edition. – NY : Guilford Publications, Inc., 2000. – P. 236–249.
9. Kövecses Z. 2000. Metaphor and Emotion / Zoltán Kövecses. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – P. 45.
10. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind / George Lakoff. – Chicago ; London : University of Chicago Press, 1987. – P. 632.
11. Minsky M. The Emotion Machine: Commonsense Thinking, Artificial Intelligence, and the Future of the Human Mind / Marvin Minsky. – NY : SIMON & SCHUSTER, 2006. – P. 372.
12. Ortony A. The Cognitive Structure of Emotions / Andrew Ortony, Gerald L. Clore, Allan Collins. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – P. 191.
13. Plutchik R. That Nature of Emotions: human emotions have deep evolutionary roots, a fact that may explain their complexity and provide tools for clinical practice / Robert Plutchik // American Scientist. – 2001. – Vol. 89, No. 4. – P. 344–350.
14. Selye H. Stress without Distress / Hans Selye. – 1st edition. – NY : Lippincott Williams & Wilkins, 1974. – 171 p.
15. Van Dijk T. A. Cognitive Situation Models in Discourse Production. The Expression of Ethnic Situation Models in Prejudiced Stories / Teun A. Van Dijk // Language and social situations / edited by J. P. Forgas. – NY : Springer, 1985. – P. 61–79.
16. Wierzbicka A. Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals / Anna Wierzbicka. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – P. 349.

References

1. Borysov, Oleksii. 2005. "Movni Zasoby Vyrazhennia Emotsiinoho Kontseptu Strax: Linhvokohnityvnyi Aspekt (na Materiali Suchasnoi Anhlomovnoi Khudozhnioi Prozy)". PhD diss., Donetskyyi Natsionalnyi Universytet.
2. Krysanova, Tetiana. 2015. "Prototypichnyi Stsenarii yak Sposib Reprezentatsii Emotsii v Dyskursi (na Materiali Anhlomovnoho Kinodykursu)". *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia"* 51: 48–51.
3. Popova, Zinaida, and Sternin Iosif. 2007. *Kognitivnaia Lingvistika*. Moskva: AST, Vostok-Zapad.
4. Brochman, Chad A. 2009. "A New Cognitive Theory of the Emotions". PhD diss., University of Illinois at Chicago.

5. Geeraerts, Dirk. 2012. "Cognitive Approaches to Diachronic Semantics". In *Semantics*, edited by Claudia Maienborn, Klaus von Heusinger, Paul Portner, 3: 2652–2675. Berlin: Hubert & Co.
6. Izard, Carroll E. 1991. *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum. (Izard 1991)
7. Kaneshiro, Neil K. 2010. "Traumatic events". *Medical Encyclopedia MedlinePlus*. <https://www.nlm.nih.gov/medlineplus/ency/article/001924.htm>.
8. Keltner, Dacher and Paul Ekman. 2000. "Facial Expression of Emotion". In *Handbook of Emotions*, edited by Lewis, M. & Haviland-Jones, J., 236–249. New York: Guilford Publications, Inc.
9. Kövecses, Zoltán. 2000. *Metaphor and Emotion*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.
10. Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press.
11. Minsky, Marvin. 2006. *The Emotion Machine: Commonsense Thinking, Artificial Intelligence, and the Future of the Human Mind*. New York: SIMON & SCHUSTER.
12. Ortony, Andrew, and Clore, Gerald L., and Collins, Allan. 1988. *The Cognitive Structure of Emotions*. UK, Cambridge: Cambridge University Press.
13. Plutchik, Robert. 2001. "That Nature of Emotions: Human emotions have deep evolutionary roots, a fact that may explain their complexity and provide tools for clinical practice". *American Scientist* 89 (4): 344–350.
14. Selye, Hans. 1974. *Stress Without Distress*. New York: Lippincott Williams & Wilkins.
15. Van Dijk, Teun A. 1985. "Cognitive Situation Models in Discourse Production. The Expression of Ethnic Situation Models in Prejudiced Stories". In *Language and social situations*, edited by J. P. Forgas, 61–79. New York: Springer.
16. Wierzbicka, Anna. 1999. *Emotions across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. UK, Cambridge: University Press.

Вербицька Анна. Когнітивні підходи дослідження дистресу у англомовному медіа дискурсі. Проаналізовано й обґрунтовано когнітивні підходи до дослідження емоцій, а також верифіковано застосування теорії прототипів та теорії концептуальної метафори для дослідження дистресу в англомовному медіадискурсі. Виявлено прототипну та ситуаційну природу емоційного стану дистресу. Встановлено фазовий / процесуальний характер переживання дистресу шляхом часткового встановлення набору категорій дистресу на основі лексикографічних джерел та дистрибуції лексеми *distress* у словосполученнях з корпусу контекстуальних ужитків американського варіанта англійської мови СОСА. Розроблено методологію дослідження концептуальної структури дистресу із застосуванням категорійного апарату когнітивно-психологічного підходу з пропозицією подальшої побудови прототипної моделі ситуації дистресу та контекстуальних моделей дистресу на основі лінгвістичних свідчень в англомовному медіадискурсі. Проведено зв'язок між запропонованими моделями та досвідом застосування польової методики у дослідження емоційних концептів. Визначено роль конвенційних та неконвенційних концептуальних метафор у реконструкції концептуальної структури дистресу.

Ключові слова: дистрес, прототип, ситуаційна модель, контекстуальна модель, метафора.

Вербицкая Анна. Когнитивные подходы к исследованию дистресса в англоязычном медиадискурсе. Проанализированы и обоснованы когнитивные подходы к исследованию эмоций, а также верифицировано применение теории прототипов и теории концептуальной метафоры для исследования дистресса в англоязычном медиадискурсе. Выявлена прототипная и ситуационная природа эмоционального состояния дистресса. Установлен фазовый / процессуальный характер переживания дистресса путем частичного установления набора категорий дистресса на основе лексикографических источников и дистрибуции лексемы *distress* в словосочетаниях с корпуса контекстуальных употреблений американского варианта английского языка СОСА. Разработана методология исследования концептуальной структуры дистресса с применением категорийного аппарата когнитивно-психологического подхода с предложением дальнейшего построения прототипной модели ситуации дистресса и контекстуальных моделей дистресса на основе лингвистического материала в англоязычном медиадискурсе. Проведена связь между предлагаемыми моделями и опытом применения полевой методики в исследованиях эмоциональных концептов. Определена роль конвенционных и неконвенционных концептуальных метафор в реконструкции концептуальной структуры дистресса.

Ключевые слова: дистресс, прототип, ситуационная модель, контекстуальная модель, метафора.

SALINGER'S NARRATIVE STRATEGIES IN CONVEYING THE THEMES OF ALIENATION, LONELINESS AND DESPAIR IN THE SHORT STORY "FOR ESMÉ WITH LOVE AND SQUALOR"

This article considers peculiarities of the unique style of Salinger's short stories, several aspects of the language usage and narrative patterns aimed at speech portrayals of the characters. The paper explores the use of stylistic means and narrative strategies to convey the main themes of alienation, loneliness and despair in J. D. Salinger's short story "For Esmé with Love and Squalor". The authors dwell upon several aspects of the language usage and Salinger's narrative strategies in developing these themes. The emphasis is laid on narratology as a method for analysis and interpretation of the short story themes. It has been proved that the most significant feature in Salinger's works is the way in which his frequent use of tactile imagery leads to the development of character. This article is an attempt to analyze the accuracy of J. D. Salinger's usage of major narrative strategies in developing the themes of alienation and loneliness. For this regard some of the most important aspects of narratology from Gerald Genette's "A Narrative Discourse" are considered. In the focus of attention is Salinger's uniqueness in using stylistic means of different levels and the original composition of the story which help to decode author's message. It has been concluded that Salinger's stories are completely founded on style.

Key words: narratology, narrative strategies, J. D. Salinger, composition of short story, stylistic means, themes of alienation and loneliness.

Formulation of a research problem and its significance. J. D. Salinger is still a very important and much discussed figure in American literature. Though there is no shortage of criticism on Salinger's writings, careful and in-depth studies of the methods through which author's individual vision and perception of the language, originality in using language elements to encode his messages are worth considering as it can contribute to better understanding and appreciation of his creations and which can help the reader to decode the author's messages.

The goal and the specific tasks of the article. The main aim of this article is to outline the most important themes and patterns that recur in the short story "For Esmé with Love and Squalor", dwell upon several aspects of the language usage and Salinger's narrative strategies in developing these themes.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. J. D. Salinger was a prolific author and the writer of many short stories including the well-known collection "Nine Stories" and the famous novel "Catcher in the Rye". He has always been an outstanding writer and a prominent figure for the matters of researches, studies and theses. Although he has been the center of attraction for many years, the vast ocean of his works decrees the possibility of repetition. In addition, such themes as desperate search for love and spirituality, innocence and alienation are everlasting.

We can always find three major traits in Salinger's fiction: a deep understanding of those things in the world or between people that seem small and yet have profound impacts, a deep sadness toward people and the world and the ability to create a convincing sense in the reader that the world contains more than is perceived on a day to day basis. For Salinger one can particularly notice these traits while reading "For Esmé with Love and Squalor".

The great thing about Salinger's creations is that there is no need to explain these traits to another person. It is like listening to music or watching a piece of art – you just feel it. In fact you feel pretty strongly that any attempt to describe Salinger's transcendent traits will be futile. It is almost like the more you try to describe why you like this music, or painting, or a piece of poetry, the further away from the truth you get.

Among the huge bulk of material written by Salinger the most relevant to the topic under consideration is the short story "For Esmé with Love and Squalor" as a vivid illustration of his unique style of writing

⁵© Vorobiova T., Smalko L., 2015

and the creative choice of materials, and it is going to be the main reference in this article. As it has been defined in the introduction, this article is an attempt to analyze the accuracy of J. D. Salinger's usage of major narrative strategies in developing his main themes. For this regard some of the most important aspects of narratology from Gerald Genette's "A Narrative Discourse" are to be considered. G. Genette said narrative mode is dependent on the "distance" and "perspective" of the narrator, and like music, narrative mode has predominant patterns:

- distance of the narrator changes with narrative proper, entrusted speech and reported speech;
- perspective of the narrator is called focalization. Narratives can be non-focalized, internally focalized or externally focalized [1].

A rhetoric of narrative can be either a study of the techniques of using language effectively (in this case literary narrative is seen as a kind of rhetoric) or it can be a study of tropes and figures of speech. In this study we lay emphasis on narratology as a method for analysis and interpretation of the short story main themes, that is of alienation and loneliness. Information which would be very helpful for solving the goals of this article and also for most of the preestablished themes in Salinger's works was taken from Miller's book "J. D. Salinger".

Many critics lay emphasis on "Nine Stories," which came out in 1953 and helped to shape such writers as John Updike and Harold Brodkey. The stories were remarkable for their sharp social observation, their pitch-perfect dialogue. Salinger used italics almost as a form of musical notation and was a master of both a literary speech and of speech as people actually spoke it. What attracted the critics most was the way those short stories demolished whatever remained of the traditional structure of the short story (the beginning, middle, end) for an architecture of emotion, in which a story could turn on a tiny alteration of mood or irony. Salinger invents and develops a personal, intimate style of narration. The narrator is always in the mind of the reader in the person of the clever, self-conscious, idiosyncratic, even cute protagonist.

Along with the self-conscious and involved style the structure under Salinger's intent becomes not the conventional form of a short story, where we are aware of that a story is being unfolded chronologically, but it is a carefully constructed symbolic pattern. In this paper to analyze thoroughly the role of language in Salinger's works and the challenges of communication faced by the sensitive individuals we suggest exploring one of the few occasions in which characters effectively convey empathy through a tangible object of language.

The sixth work in Salinger's "Nine Stories", "For Esmé with Love and Squalor", provides the most recognized, if not the only, definitively positive example of this method of communicating. In Salinger's "Nine Stories" themes are landed somewhere between hope and despair, between what Salinger termed "love and squalor". We suggest that "For Esmé with Love and Squalor" should be identified as "the flagship story" for this contrast. In this story, as in many of Salinger's other works, elements of squalor are counteracted by some loving gesture. The loving gesture often appears as a verbal expression of empathy, an offering of wisdom, or some other manifestation of language. In this story, the protagonist-narrator, identified only as Sergeant X, desperately needs to express feelings of loneliness, alienation and despair in order to recover from the psychological trauma he experiences in war. Recognizing the need to communicate, he turns instinctively to books, letters, and other physical pieces of language, but these objects fail to provide any relief or stop his "trigger finger itching"[6].

The short story "For Esmé with Love and Squalor" is described by Frederick L. Gwynn and Joseph L. Blotner as Salinger's "major fictional victory" [2]. It provides wholly positive example of language that is successfully transferred from one character to another through a tangible object. The protagonist of this story, a World War II soldier, experiences many failures of language before eventually receiving an unexpected gesture of love: a letter and a broken wristwatch from a young acquaintance named Esmé. These things help the Sergeant X overcome feelings of loneliness and combat the psychological trauma of his wartime experience.

In order to examine thoroughly these failures of communication and Sergeant X's eventual recovery, Gwynn and Blotner divide the story into four narrative movements: 1) the opening scene which takes

place on a certain day of 1950s, when the protagonist, Sergeant X, receives an invitation to Esmé's wedding; 2) X's accidental meeting with the young girl Esmé in 1944 while training in the army; 3) the wartime itself, when X finds a book written by Joseph Goebbels in which he inscribes a quote from Dostoevski; and, finally, 4) May of 1945, when the traumatized X receives a letter from Esmé containing her father's broken wristwatch [6].

Gwynn and Blotner argue that within each of these sections, an element of squalor is counteracted by a gesture of love. Most critics generally find the fourth and final symbol of love ("Esmé's her father's watch" and "formal, precise, infinitely moving letter") to be the most significant because they appear to enable his recovery [4, p. 125]. (After reading this letter and examining the fractured face of the wristwatch, Sergeant X falls asleep and that is the end of the story).

Most critics believe, that it is Esmé's "unexpected act of unadulterated affection" which "redeems the Sergeant from his private hell and enables him to go to sleep; he feels he may yet come through the war with his 'faculties intact'" [6]. Throughout the story there are numerous examples of Sergeant X's attempts to use tangible pieces of language to occupy idle time, to calm his nerves, to distract him from the hostility of wartime, or to comfort him when his loneliness becomes unbearable.

J. D. Salinger describes the sixty or so American soldiers in the group as "essentially letter-writing types" [6], who read and write obsessively to family or friends at home, but rarely are engaged in any real dialogue with one another. As the protagonist explains, "when we spoke to each other out of the line of duty, it was usually to ask somebody if he had any ink he wasn't using. When we weren't writing letters or attending classes, each of us pretty much went his own way" [6]. Wenke claims that "These letter-writing types, living in a self-imposed limbo, pen their letters in order to avoid human contact" [8]. Salinger's short stories nearly always portray alienated characters struggling to connect in some way with their fellow human beings.

William Purcell notes: "The questions that come through most clearly in Salinger's early stories are those concerning the qualities that define a good and moral person, the nature of human relationships, and the need for feeling and sympathetic concern between people. In turn, among the problems that continually crop up are the difficulties of open and honest interpersonal communication, and the gradual deepening of the sense of disillusionment, alienation and loss that the war situation precipitated" [5]. Purcell is certainly not the only critic to draw the attention to alienated characters and the struggle of Salinger's characters, especially his protagonists, for communicating effectively in post-World War II America.

James E. Miller, Jr. concurs with Purcell's observation about Salinger's characters, adding that the "dominant theme which recurs is alienation" [3]. Miller further describes this alienation in the following way: an alienation which may conclude in some kind of reconciliation or accommodation, but which may also result in distortion of the soul, bitterness, nausea, and the ultimate withdrawal into death. The causes of the alienation are frequently obscure but always complex. Sometimes society seems at fault, in the horrors of racial prejudice or the horrors of war. But sometimes the fault seems to lie in a failure of personal relationships [8, 136]. What should be noted as most significant about Salinger's works is the way in which his frequent use of tactile imagery leads to the development of character, specifically the development of a "good and moral character".

Leaving the choir practice, X enters a teahouse and as he speaks to the waitress, he realizes, "It was the first time all day that I'd spoken to anyone" [6]. When he recognizes the loneliness he feels, how isolated he has become from the people around him, he instinctively turns to his letters, physical objects of language, for comfort. As he tells us, "I then looked through all my pockets, including my raincoat, and finally found a couple of stale letters to reread" [6].

James E. Miller, Jr. emphasizes the material properties of the letters and the emotional significance that X mistakenly attributes to tangible pieces of language. The letters are physically "stale" or worn from age and constant handling, and have likely deteriorated from being stored in a wet raincoat. "Stale" also suggests that X has been constantly reading and rereading his letters, which reminds us of his "addiction" to bulletin boards and desire to hear a "dozen or more verses" [3].

The assertion that hell is the inability to love also implies the opposite: that if one is capable of love, life does not need to be hellish. This action illustrates one of the primary goals of this story and of language in Salinger's fiction, which is to balance squalor with love, despair with hope. Salinger invents and develops a personal, intimate style. The narrator is always completely present in the mind of the reader in the person of the clever, self-conscious, idiosyncratic, even cute protagonist.

J. D. Salinger displays many tones in his short story "For Esmé with Love and Squalor". In the beginning the tone is quite scornful and sarcastic towards his mother-in-law and his wife. Next, we see a sensitive and youthful tone, when the narrator, Sergeant X, interacts with children. There is also an angry tone that appears closer to the end of the story that refers to his brother. These tones are shown on several different occasions throughout the story but in each instance the tone describes the narrator's attitude toward the character.

Many times throughout the story the tone of the narrator, Sergeant X, is scornful and sarcastic. For example, in the beginning, he wants to attend Esmé's wedding in England; unfortunately he is convinced by his wife not to go. Although he calls his wife "breathtaking and level headed" we learn later when asked if he was "deeply in love" with his wife, he does not answer. Furthermore, Sergeant X receives letters from his wife during the war and she only complains about her trivial problems in America. She does not ask about his well being at war. The sarcastic tone set by the narrator helps the reader to see this character as selfish and very apathetic.

When Sergeant X interacts with children, a very sensitive, caring and youthful tone is set. For instance, while he listened to choir of children sing he described the experience as "melodious and unsentimental", and stated that maybe if he was a more religious man, he could have experienced levitation. Esmé and Charles were the only people in the story where a positive tone was set. This tone depicts not only the innocence of the children seen by Sergeant X, but also shows his yearning to love. Lately, the tone dramatically changes to angry and hurtful tone. This begins with Sergeant X writing a promised "squalor" story for Esmé. This anger is displayed when the narrator tries to conceal his identity by calling the main character of the story Sergeant X. He continues to tell his story of the traumatic experience of war, which impacted his physical and mental state: "he felt his mind dislodge itself and teeter, like insecure luggage on an overhead rack". Another example of his fury and rage is displayed when he opens a letter from his brother in Albany. The latter asked him to send some "bayonets or swastika" for his kids, as "the g. d. war is over" and he probably has a lot of time on his hands. Sergeant X tore up the letter. This depicts the frustration and anger the narrator feels towards his brother.

One can see different tones of sarcasm, sensitivity and anger created by the writer and these dramatic tones not only disclose J. D. Salinger's attitudes, they create a clever and meaningful story. Distance of the narrator changes from narrative proper to entrusted speech and reported speech in various situations and, like music, narrative mode has predominant patterns in each of them [1]. Due to the narrative strategies activated by Salinger in the short story "For Esmé with Love and Squalor" the tragedy of war and the tragedy of loneliness produces deep and lasting emotional impact on the reader. Esmé has been known to make grown readers cry.

Conclusions and prospects for further research. Analysis of stylistic aspects of language in "For Esmé – with Love and Squalor" provides necessary insight into the challenges of communicating in the squalid world and may also enable readers to better understanding of Salinger's use of language. To transcend the squalor around them, these characters often seek spiritual or emotional solace in written words and utilize tangible objects of language, such as books and letters that can be held in one's pocket or packed into a suitcase, as tools to express their intellectual concerns, resolve feelings of loneliness, and convey love and empathy to those around them. Salinger has a very specific message, but it is far from obvious. His stories are so completely founded on style that they cry for some attributed meaning. To interpret Salinger demands a singular sensitivity to the way in which style dominates content and a very direct perception of an unusual writer.

Bibliography

1. Genette G. *Narrative Discourse: an Essay in Method* / Gérard Genette. – NY : Cornell University Press, 1980. – P. 161–211.
2. Gwynn F. L. *The Fiction of J. D. Salinger* / Frederick L. Gwynn, Joseph L. Blotner. – Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1958.
3. Miller J. E. Jr. *J. D. Salinger* / James E. Jr. Miller // *University of Minnesota Pamphlets on American Writers*. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1965. – No. 51.
4. Prigozy R. *Nine Stories: J. D. Salinger's Linked Mysteries* / Ruth Prigozy // *Modern American Short Story Sequences* / ed. J. Gerald Kennedy. – NY : Cambridge University Press, 1995. – P. 114–132.
5. Purcell W. *World War II and the Early Fiction of J. D. Salinger* / William Purcell // *Studies in American Literature*. – 1991. – № 28. – P. 77–93.
6. Salinger J. D. *For Esmé with Love and Squalor* [Electronic resource] / Jerome David Salinger // *The New Yorker*. – 1950. – April 8. – P. 28–36. – Access mode : <http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/N6-ForEsme-en.htm>.
7. Stevenson J. J. D. Salinger: The influence of an author and his writings on 1950's America [Electronic_resource] / Juliana Stevenson // *The Beat Begins: America in the 1950s*. – 2004. – Access mode : <http://www.plosin.com/beatbegins/projects/stevenson.html>.
8. Wenke J. P. *J. D. Salinger: A Study of the Short Fiction* // John Paul Wenke. – Boston : Twayne, 1991. – 177 p.

References

1. Genette, Gérard. 1980. *Narrative Discourse: an Essay in Method*, 161–211. New York: Cornell University Press.
2. Gwynn, Frederick L., and Blotner, Joseph L. 1958. *The Fiction of J. D. Salinger*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
3. Miller, James E. Jr. 1965. "J. D. Salinger". *University of Minnesota Pamphlets on American Writers* 51. Minneapolis : University of Minnesota Press.
4. Prigozy, Ruth. 1995. "Nine Stories: J. D. Salinger's Linked Mysteries". In *Modern American Short Story Sequences*, edited by J. Gerald Kennedy, 114–132. New York: Cambridge University Press.
5. Purcell, William. 1991. "World War II and the Early Fiction of J. D. Salinger". *Studies in American Literature* 28: 77–93.
6. Salinger, J. D. 1950. "For Esmé with Love and Squalor". <http://www.ae-lib.org.ua/salinger/Texts/N6-ForEsme-en.htm>
7. Stevenson, Juliana 2004. "J. D. Salinger: The influence of an author and his writings on 1950s America". <http://www.plosin.com/beatbegins/projects/stevenson.html>.
8. Wenke, John Paul. 1991. *J. D. Salinger: A Study of the Short Fiction*. Boston: Twayne.

Воробйова Тетяна, Смалько Людмила. Наративні стратегії Дж. Д. Селінджера для розкриття теми відчуження, самотності та відчаю в оповіданні "For Esmé with Love and Squalor". У центрі уваги дослідження – особливості унікального стилю коротких оповідань Дж. Д. Селінджера, певні аспекти використання мовленнєвих засобів і наративних моделей, спрямованих на творення образів у його творах. Зокрема, розглядаються наративні стратегії як особливий стилістичний засіб Дж. Д. Селінджера, що використовується для розкриття теми відчуження, самотності й відчаю у творі "For Esmé with Love and Squalor". Особливий акцент зроблено на унікальності й майстерності автора у використанні стилістичних засобів різних рівнів та оригінальності побудови оповідання, що полегшує процес декодування авторського задуму. Проаналізовано базові положення наратології як методологічного підґрунтя інтерпретації основних тем творів цього автора. Доведено, що найвидатнішою рисою стилю Селінджера є те, що він досить часто використовує тактильні образи для зображення своїх героїв. Зроблено спробу описати майстерність, із якою автор використовує наративні стратегії для розкриття теми відчуження, самотності та відчаю в оповіданні "For Esmé with Love and Squalor". Проаналізовано уміння автора використовувати стилістичні засоби різних рівнів та оригінальність композиційної побудови оповідання, що допомагає читачеві декодувати посил автора.

Ключові слова: наратологія, наративні стратегії, Дж. Д. Селінджер, структура побудови оповідання, стилістичні засоби, тема відчуження й самотності.

Воробьева Татьяна, Смалько Людмила. Нарративные стратегии Дж. Д. Сэлинджера для раскрытия темы отчуждения, одиночества и отчаяния в рассказе "For Esmé with Love and Squalor". В центре внимания исследования – особенности уникального стиля коротких рассказов Дж. Д. Сэлинджера, некоторые аспекты использования речевых средств и нарративных моделей, направленных на создание образов в его произведениях. В частности, рассматриваются нарративные стратегии как особенное стилистическое средство Дж. Д. Сэлинджера, которое автор применяет для раскрытия темы отчуждения, одиночества и отчаяния в произведении "For Esmé with Love and Squalor". Особый акцент сделан на уникальности и мастерстве автора в использовании стилистических средств различных уровней оригинальности построения повествования, что облегчает процесс декодирования авторского замысла. Проанализированы базовые положения нарратологии как

методологической основы интерпретации основных тем произведений этого автора. Доказано, что выдающейся чертой стиля Сэлинджера является то, что он достаточно часто использует тактильные образы для изображения своих героев. Сделана попытка описать мастерство, с которым автор использует нарративные стратегии для раскрытия темы отчуждения, одиночества и отчаяния в рассказе "For Esmé with Love and Squalor". Проанализировано умение автора использовать стилистические приемы разных уровней и оригинальность композиционного построения повествования. Это помогает читателю декодировать посыл автора.

Ключевые слова: нарратология, нарративные стратегии, Дж. Д. Сэлинджер, структура построения рассказа, стилистические средства, тема отчуждения и одиночества.

РИТОРИЧНІ ЗАПИТАННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Висвітлюються різні точки зору вітчизняних і зарубіжних мовознавців на лінгвістичну природу терміна «риторичне запитання». Як показало дослідження, риторичне запитання за формально-граматичною будовою не відрізняється від запитань, спрямованих на запит інформації. Тотожні за лексичним складом і синтаксичною будовою речення можуть мати різний комунікативний зміст залежно від таких факторів, як ситуація, контекст, інтонація. Продemonстровано, як вербальний контекст може нейтралізувати запитальне значення структурно питального речення. Приклади, взяті з художньої літератури британських і американських авторів, показують, що значення запитальності риторичних запитань може бути настільки ослабленим, що на письмі замість знака питання ставиться знак оклику або крапка. Дослідження показало: риторичні запитання є, як правило, повноскладовими, це відрізняє їх від інших типів висловлювань у розмовному діалозі. Повноскладовість риторичних запитань спричиняє втрату їх питального значення. Риторичні запитання використовуються як ефективний засіб аргументації та вираження емоцій.

Ключові слова: риторичні запитання, інтерогативне значення, ситуація, контекст, комунікативні та функціональні особливості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Упродовж років функціональна взаємодія форми і змісту вивчалась на прикладі різних мовних одиниць у різних лінгвістичних аспектах – лексичному, граматичному, соціолінгвістичному. Останнім часом усе частіше робляться спроби прагматичного аналізу цього явища, яке розглядається в рамках непрямих мовленнєвих актів, прагматичних транспозицій, комунікативних трансформацій.

Таке складне мовне явище як запитання особливо цікаве з точки зору встановлення відношень між мовною формою та комунікативним змістом. Незважаючи на те, що запитанням у вітчизняному і зарубіжному мовознавстві присвячено велику кількість робіт, у лінгвістичній літературі відсутній вичерпний системний опис несиметричних відношень між питальною формою і непитальним змістом риторичних запитань.

Саме цим зумовлена **актуальність** нашої розвідки, виконаної з позицій вивчення прагматичного аспекту мовленнєвого спілкування в руслі комунікативно-функціонального підходу до дослідження мовних одиниць.

Мета статті – аналіз комунікативно-функціональних особливостей риторичних запитань у сучасній англійській мові – визначила необхідність вирішення таких **завдань**, як установлення та опис лексико-семантичних особливостей риторичних запитань, аналіз риторичних запитань із точки зору їх прагматичних можливостей.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Термін «риторичне запитання» широко використовується дослідниками. Однак його розповсюдженість не підкріплюється єдиним тлумаченням природи цього поняття з лінгвістичної точки зору. Наслідком є неуніфікований підхід до вивчення риторичних запитань у лінгвістичних працях. Зокрема, і досі складним є встановлення місця поняття «риторичне запитання» в загальній типології питальних речень, розробленій сучасною синтаксичною наукою.

Більшість лінгвістів вважає, що риторичні запитання – це емоційно забарвлені твердження чи заперечення, в яких у стверджувальних структурах виражається емпатичне заперечення, а в заперечних – емпатичне ствердження (G. Leech, J. Svartvik, R. Quirk, S. Greenbaum, П. А. Рестан та ін.). Друга група вчених характеризує риторичні запитання як такі, що містять приховані твердження, які мають емоційний характер (Г. Я. Панкрац, Р. Л. Рейнганд).

⁶ © Гедз С. Ф., 2015

Інші мовознавці висловлюють думку про те, що риторичні запитання використовуються для передачі повідомлення з метою підсилення емоційного забарвлення висловлювання, щоб привернути увагу співрозмовника до наданої в питанні інформації (І. Р. Гальперін, В. А. Григор'єв, Л. З. Терьошкіна, Є. І. Шендельс та ін.). Зокрема, Є. І. Шендельс відносить риторичні запитання до «несправжніх запитань», які, на її погляд, можуть бути як окличними реченнями, так і повтором питань мовця, через те, що адресат здивований, спантеличений або ж хоче виграти час. Л. З. Терьошкіна у дослідженні риторичних запитань спирається на роботи французьких учених (Ш. Баллі, А. Блінкерберг, Ф. Брюно, В. Вартбург та ін.), які розглядають риторичні запитання як окличні. Вона посиляється на точку зору Ш. Баллі про те, що запитання, у якому нічого не питають, відноситься до так званого окличного мовлення. Звідси робиться висновок, що риторичні запитання разом з іншими стилістичними фігурами сприяють образній виразності мовлення. Л. З. Терьошкіна виділяє: 1) власне риторичні запитання; 2) імпліцитне ствердження і заперечення (зі зворотною констатацією); 3) питально-відповідні єдності (відповідає на запитання той, хто запитує); 4) питальні структури, в яких емоційно виражається незнання мовцем про предмет мовлення [6, 31].

І. В. Арнольд відзначає можливість уживання синтаксичних структур, у тому числі питальних речень, у невластивих їм денотативних значеннях і з додатковими конотаціями, наводячи як приклад риторичні запитання, які, на думку вченої, виражають емоційне твердження, привертають увагу, підсилюють враження, підвищують емоційний тон, створюють ефект піднесеності [1, 167].

У зв'язку з неоднозначністю терміна «риторичне запитання» деякі вчені вважають за доцільне взагалі відмовитися від нього. Так, Н. М. Лисенкова пропонує замінити цей термін на «псевдозапитання» [5, 7], С. С. Мірсеїтова – на «питальні висловлювання в функції твердження» (позитивного/негативного) [6, 32].

Ми погоджуємося з тими, хто вважають, що труднощі, пов'язані з визначенням терміна «риторичне запитання», мають об'єктивні історичні підстави (В. А. Григор'єв). Термін «риторичне запитання» використовувався впродовж століть не стільки для відображення якоїсь чітко визначеної мовної реалії, скільки для позначення мовного прийому (або прийомів), вживаються в ораторській практиці та риторичі. У риторичі виділяється цілий ряд фігур, пов'язаних із «риторичним» використанням питальних речень.

Майже про всі ці фігури, тією чи іншою мірою, пов'язані із риторичними питаннями, йдеться в «Кратком руководстве к красноречию» М. В. Ломоносова. Підкресливши, що «вопрошание риторическое бывает не для испытания неизвестных, но для сильнейшего изображения известных вещей», учений сформулював основний висновок стосовно семантики риторичного запитання, до якого прийшла традиційна риторика. Думка про те, що «риторическое вопрошание» не містить запиту інформації у співрозмовника, а навпаки, існує для передачі повідомлення самим мовцем, стала об'єктивною підставою для виділення поняття «риторичного запитання» [3, 33–34].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів. Відомо, що комунікативний статус питального речення отримує остаточну інтерпретацію при врахуванні репліки – реакції на нього. Вербальний контекст може як сприяти актуалізації семи запитальності, так і, навпаки, нейтралізувати цю сему. Однак відповідь на риторичне запитання не реалізує питальної функції, оскільки, на відміну від власне запитання, риторичне запитання не має у собі інформаційної лакуни, тобто не характеризується відкритою ремою, а містить повнозначне судження. Функції можливих відповідей зводяться до вираження згоди (незгоди) із судженням, що передається за допомогою питальної форми, у випадку експліцитного збігу установок адресанта і адресата. Це можна проілюструвати на прикладі:

When Lars had gone, Henry looked at Jessie and Violet and said, “Aren't we lucky to have a grandfather who takes us on a trip, and helps us go to school just the same?”

Jessie smiled at her brother. She said, “I was thinking the same thing. What a lot of surprises Grandfather thinks of!” (Warner 1989, p. 20).

До риторичних запитань відносяться питальні речення у складі питально-відповідних реплік, які містять формальне запитання та відповідь на нього, що належить одній особі, як у прикладах:

“What did you ever do to help me? Nothing!”

Her range was terrible. He had no answer (Miles 1985, p. 398).

“She is the most wonderful girl in the world. Did you notice her eyes? Terrific. Did you observe her mouth? Sensational. Did you get her voice? Like silver bells tinkling across a meadow in the moonlight. And as sweet and kind and lovable as she is beautiful. I’m giving her dinner tonight” (Wodehouse 1975, p. 63).

Установлено наявність двох типів реплік, які відрізняються ступенем самостійності структурно питального елемента, наприклад:

1. *What did you ever do to help me? Nothing.*

2. *Did you notice her eyes? Terrific.*

Did you observe her mouth? Sensational.

Did you get her voice? Like silver bells tinkling across a meadow in the moonlight. And as sweet and kind and lovable as she is beautiful.

Різницю між двома типами питально-відповідних реплік можна продемонструвати за допомогою «тесту опущення», який полягає у відсіченні другої частини питально-відповідної єдності. Очевидно, що перше висловлювання може мати непитальний зміст, будучи вжитим ізольовано, а друге – лише в поєднанні з наступною відповіддю. Таким чином, у той час як відповідь співрозмовника акцентує питальне значення висловлювання, відповідь самого мовця сприяє нейтралізації семи запитальності.

Риторичні запитання виявляють різні потенційні можливості до трансформаційних перетворень. Вони характеризуються подвійною невідповідністю форми і змісту. Стверджувальні за формою речення виражають заперечення, а заперечні – твердження:

“Poor Wilfrid! Well, he shouldn’t have sneered – what did he know of her? Nobody knew anything of her! She was alone in the world” (Galsworthy 1976, p. 137).

“Maybe we were all wrong. But the way it has turned out – didn’t we have good times?” (P. Fox 1995, p. 179).

Найбільш розповсюджене явище розмовного діалогу – еліптичність речень – порівняно рідко має місце в системі риторичних запитань. Сама по собі реалізація питальною структурою невласного її значення становить різновид імплікації і характеризується контекстуальною і ситуативною залежністю. Такий додатковий прояв імплікаційної тенденції, як еліптичність, значною мірою утруднював би розуміння. Це дає підстави стверджувати, що невмотивована повноскладовість репліки актуалізує її непитальне значення.

“If I had been you”, said Ginger, “I would have given those boys a good kick and that would have given them a lesson!”

“Do you think I am such on ungrateful brute as to forget all the kind treatment I have had here for five years, and all the trust they place in me, and turn vicious because a couple of ignorant boys used me badly?” (Sewell 1994, p. 33).

З усіх форм прояву колоквіальної специфіки в структурі риторичного запитання найбільш розповсюдженим є використання надлишкових елементів: повтор сегментів тексту, використання вигуків, предикативних одиниць типу *do you think (do you know)*, які є несуттєвими в денотативному плані. Такі елементи ряд авторів називає «інтродукторами», вважаючи їх основним призначенням адресацію висловлювання і, відповідно, трактуючи речення, до складу яких вони входять, як складнопідрядні. Аналіз матеріалу дозволяє розглядати конструкції типу *Where do you think you are? What do you think I care?* швидше як прості ускладнені речення, а структуру *do you think* – як нечленимий ввідний семантично

спустошений елемент, функція якого полягає, по-перше, у створенні неофіційного тону репліки, що дозволяє віднести цей мовний сегмент до «розмовних маркерів», по-друге, в акцентуації непитальної семи висловлювання. Максимальне послаблення лексичного значення таких конструкцій є однією з ознак мовної надлишковості у структурі риторичного запитання. Особливий інтерес викликають речення, які повністю втратили питальне значення і здатні вживатися лише в переносному розумінні. Такі висловлювання проявляють тенденцію до перетворення в синтаксичні кліше. Цілий ряд конструкцій із причини частого вживання набуває характеру стереотипів: їх мовець відтворює у незмінюваному вигляді. Цей процес відбувається постійно: ті риторичні структури, які виникають в індивідуальному мовленні, пізніше стають набутком усього мовного колективу; початковий питальний зміст речення поступово стирається і за ним закріплюється значення емоційного повідомлення. Однозначність таких конструкцій виключає нерозуміння, що значно полегшує акт комунікації. Прикладами є такі мовленнєві штампи, як: *What do I care? Who would have thought? What business is it of mine? How dare you? Where are your brains? How do I know? How should I know? What difference does it make? What good does it do?* та ін.

“Did you really kill a Frenchman with a bayonet?” He had to know.

“Yeah”, Jordache said. “One of ten million. What difference does it make?” (Shaw 1985, p. 86).

“Pa, you ought to forget about it. It’s no good thinking about it after all these years.

What good does it do?”

Axel didn’t answer (Shaw 1985, p. 278).

“Good heavens! cried Elizabeth”; “but how could that be?” (Austen 1961, p. 95).

Наведені репліки практично ні за яких обставин не сприймаються адресатом як запит інформації: досить складно уявити собі ситуацію, при якій можна було б дати адекватну відповідь на будь-яке із цих запитань. Причини цього полягають у деяких структурно-семантичних особливостях клішованих питально-розповідних речень. Ці особливості дозволяють об’єднати такі речення в окрему групу з причини неможливості реалізувати власне питальну функцію. Такі висловлювання стають ідіомами, буквально значення яких повністю втрачено [5]. Т. О. Вакуленко називає такі інтерогативні конструкції «замкненими питальними реченнями фразеологізованої структури» [2, 6], які вводяться в контекст, будучи завершеними як зі структурного, так і смислового поглядів.

Клішовані риторичні запитальні речення типу *How do / should, would / I know? Who would have thought?* звичайно використовуються для вираження негативного твердження, супроводжуючись вираженням емоцій. Кліше *What business is it of mine? What difference does it make? Who cares? What does it matter? What do I care? How dare you?* використовуються як розмовні формули для вираження байдужості, роздратування, обурення. Риторичні запитання такого типу можуть виражати велику кількість емоційних і модальних значень. У багатьох таких запитаннях важко виділити якесь загальне значення, великою мірою воно залежить від контексту [4, 82].

Відомо, що емоційність будується на оцінці, але не зводиться до неї. Залежно від того, як індивідуум оцінює ту чи іншу дію, емоційний компонент може бути позитивним або негативним. Особливе місце у складі речень стійкої структури займають речення з ініціальними складниками: *What (who, why, were) on earth (in the word, in God’s name, the deuce, in (the hell, the dickens)*, які функціонують у контексті констативного мовленнєвого акту. Такі речення не є в буквальному сенсі реченнями фразеологізованої структури – у розумінні, описаному вище. Своєрідної стійкості їм додають інтенсифікатори (слова з емоційно-підсилювальним значенням), які, головним чином, функціонують саме в питальних реченнях. Інтенсифікатори не несуть безпосереднього інформативного навантаження, а лише підкреслюють, підсилюють емоцію цих речень і одночасно надають їм деякого відтінку фамільярності. Питальні речення з інтенсифікаторами виражають різні відтінки емоцій, в основному негативних (гнів, роздратування, обурення тощо). Наприклад:

As Grangier passed Zuckerman, he hissed, “Why are you sitting there, you idiot? She’s gone” (Sheldon 1986, p. 307).

“You! I’m talkin’ to you. Are you deaf for Christ’s sake? Let’s go” (Sheldon 1986, p. 45).

“If you got pneumonia”, he said, “I should go clean out of curl”.

“Why on earth should I?” (Galsworthy 1976, p. 77).

The scarcity of paperwork was in itself very suspicious. Only the bank statement? Who on the face of the earth keeps only last month’s bank statement in the house? (Grisham 1997, p. 25).

“I believe what’s happened is that you’ve gone and got mixed up with some awful female”.

“You’re crazy. Where the dickens could I have met any awful females?” (Wodehouse 1977, p. 57).

Значення запитальності буває настільки ослабленим, що на письмі замість знака питання ставиться знак оклику або крапка:

“Please calm down, madame”, the conductor begged.

“Calm down!” Her voice went up an octave. “How dare you tell me to calm down, stupido maile! Someone has stolen more than a million dollars’ worth of my jewels!” (Sheldon 1986, p. 263).

Christian Machada watched him leave. How dare that Swiss idiot imply that the precious Goya was a fake! (Sheldon 1986, p. 339).

His words stung like a sharp slap. How dare, he talk to her like that.

How dare he! (Collins 1987, p. 278).

У ході дослідження помічено, що риторичні висловлювання – ефективний засіб аргументації. Аргументація є видом комунікативної діяльності суб’єкта, що поєднує вербальні, невербальні та екстралінгвістичні складники з метою переконання адресата шляхом обґрунтування своєї позиції. Риторичне запитання, на наш погляд, є ефективним засобом аргументації завдяки тому, що будується на основі незаперечного факту чи певного аксіоматичного судження:

“Have you been betting again?”

“Me?”

“You gave me your solemn promise you wouldn’t. Oh, Bill, you are an idiot. You’re more trouble to look after than a troupe of performing seals. Can’t you see it’s just throwing money away? Can’t you get it into your fat head that the punters haven’t a hope against the bookmakers? I know people are always talking about bringing off fantastic doubles and winning thousands of pounds with a single fiver, but that sort of thing never really happens. What did you say?”

Bill had not spoken (Wodehouse 1977, p. 41).

“But one day the man came and took them all away. ... In the evening poor Skye brought them back again one by one, in her mouth; not the happy little things that they were, but bleeding and crying pitifully. They had all had a piece of their tales cut off, and the soft flap of their pretty little ears was cut quite off. How their mother liked them, and how troubled she was, poor thing! I never forgot it!”

“Why don’t they cut their own children’s ears into points to make them look sharp? Why don’t they cut the end off their noses to make them look plucky? One would be as sensible as the other. What right have they to torment and disfigure God’s creatures?” (Sewell A. 1994, p. 36)

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Риторичне запитання збігається за формально-граматичною структурою з будь-яким типом запитання, різниця полягає лише в його смислового навантаженні. Проаналізований мовний матеріал дає підстави стверджувати, що невмотивована повноскладовість репліки, представленої риторичним запитанням, актуалізує її непитальне значення. У структурі риторичного запитання найбільш розповсюдженим є використання надлишкових елементів: повтору сегментів тексту, використання вигуків, предикативних одиниць, які є несуттєвими в денотативному плані. Як показало дослідження, риторичні запитання є ефективним засобом аргументації та вираження емоцій. На наш погляд, риторичні запитання доцільно було б вивчати в усіх стилях мови для визначення їх специфічних функцій у кожному з них.

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – С. 167.
2. Вакуленко Т. А. Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности вопросительных предложений фразеологизированной структуры (в современном английском языке) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Татьяна Александровна Вакуленко ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К. : [б. и.], 1992. – 19 с.
3. Григорьев В. А. К толкованию понятия «риторический вопрос» / В. А. Григорьев // Структурно-семантические и прикладные исследования : межвуз. сб. – Кишинев : Штиинца, 1987. – С. 33–41.
4. Колесова Н. Н. Семантика вопросительного предложения в английской разговорной речи Н. Н. Колесова // Теория и практика лингвистического описания разговорной речи : межвуз. сб. науч. тр. – Горький, 1987. – С. 74–83.
5. Лисенкова Н. Н. Псевдovoпpосительные высказывания в английской разговорной речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 04 / Надежда Николаевна Лисенкова ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса : [б. и.], 1989. – 16 с.
6. Мирсеитова С. С. Транспозиция вопросительных предложений в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Сапаргуль Сламбаевна Мирсеитова ; Моск. лингвист. ун-т. – М. : [б. и.], 1991. – 170 с.
7. Ackroyd P. *Hawksmoor* / P. Ackroyd. – London : Penguin Books, 1993. – 217 p.
8. Binchy M. *Light a Penny Candle* / M. Binchy. – NY : A Signet Book, 2001. – 624 p.
9. Collins J. *Hollywood Husbands* / J. Collins. – NY : Pocket Book, 1987. – 536 p.
10. Doyle A. C. *His Last Bow* / A. C. Doyle. – London : Penguin Books, 1997. – 198 p.
11. Grisham J. *The Partner* / J. Grisham. – London : Century Books Limited, 1997. – 366 p.
12. Miles R. *Return to Eden* / R. Miles. – London : Future, 1985. – 415 p.
13. Morris G. *Revenge at the Rodeo* / G. Morris. – NY : Baker Book, 1993. – 316 p.
14. Sewell A. *Black Beauty* / A. Sewell. – London : Breslich Foss, 1994. – 168 p.
15. Shaw I. *Rich Man, Poor Man* / I. Shaw. – London : New English Library, 1985. – 767 p.
16. Sheldon S. *If Tomorrow Comes* / S. Sheldon. – NY : Warner Books, 1986. – 408 p.
17. Twain M. *The Adventures of Huckleberry Finn* / M. Twain. – London : Penguin Books, 1994. – 281 p.
18. Warner G. *Surprise Island* / G. Warner. – NY : Scholastic Inc., 1989. – 178 p.
19. Wodehouse P. G. *Bachelors Anonymous* / P. G. Wodehouse. – London : Penguin Books, 1975. – 139 p.
20. Wodehouse P. G. *Ring for Jeeves* / P. G. Wodehouse. – London : Sphere Books Limited, 1977. – 187 p.

References

1. Arnold, I. V. 1990. *Stilistika Sovremennogo Angliiskogo Yazyka*. Moskva: Prosveshcheniie.
2. Vakulenko, T. A. 1992. "Strukturno-Semanticheskiye i Kommunikativno-Pragmaticheskiye Osobennosti Voprositelnykh Predlozheniiy Frazheologizirovannoi Struktury (v Sovremennom Angliiskom Yazyke)". PhD diss., Kievskii Gosudarstvennyi Universitet Imeni T. G. Shevchenka.
3. Grigoriev, V. A. 1987. "K Tolkovaniyu Poniatiiya «Ritoricheskii Vopros»". *Strukturno-Semanticheskiye i Prikladnye Issledovaniia*, 33–41. Kishyniov: Shtiintsa.
4. Kolesova, N. N. 1987. "Semantika voprositelnogo Predlozheniia v Angliiskoi Razgovornoj Rechi". *Teoriia i Praktika Lingvisticheskogo Opisaniia Razgovornoj Rechi*, 74–83. Gorkii.
5. Lisenkova, N. N. 1989. "Psevdovoprositelnye Vyskazyvaniia v Angliiskoi Razgovornoj Rechi". PhD diss., Odesskii Natsionalnyi Universitet Imeni I. I. Mechnikova.
6. Mirseitova, S. S. 1991. "Transpozitsiia Voprositelnykh Predlozhenii v Sovremennom Angliiskom Yazyke". PhD diss., Moskovskii Lingvisticheskii Universitet.
7. Ackroyd, P. 1993. *Hawksmoor*. London: Penguin Books.
8. Binchy, M. 2001. *Light a Penny Candle*. New York: A Signet Book.
9. Collins, J. 1987. *Hollywood Husbands*. New York: Pocket Book.
10. Doyle, A. C. 1997. *His Last Bow*. London: Penguin Books.
11. Grisham, J. 1997. *The Partner*. London: Century Books Limited.
12. Miles, R. *Return to Eden*. London: Future.
13. Morris, G. 1993. *Revenge at the Rodeo*. New York: Baker Book.
14. Sewell, A. 1994. *Black Beauty*. London: Breslich Foss.
15. Shaw, I. 1985. *Rich Man, Poor Man*. London: New English Library.
16. Sheldon, S. 1986. *If Tomorrow Comes*. New York: Warner Books.
17. Twain, M. 1994. *The Adventures of Huckleberry Finn*. London: Penguin Books.
18. Warner, G. 1989. *Surprise Island*. New York: Scholastic Inc.
19. Wodehouse, P. G. 1975. *Bachelors Anonymous*. London: Penguin Books.
20. Wodehouse, P. G. *Ring for Jeeves*. London: Sphere Books Limited.

Гедз Светлана. Риторические вопросы в современном английском языке: коммуникативно-функциональный аспект. Освещены разные точки зрения отечественных и зарубежных языковедов на лингвистическую природу термина «риторический вопрос». Как показало исследование, риторический вопрос по формально-грамматическому строению не отличается от вопросов, которые направлены на запрос информации. Тожественные по лексическому составу и синтаксическому строению предложения могут иметь различное коммуникативное содержание в зависимости от таких факторов, как ситуация, контекст и интонация. Продемонстрировано, как вербальный контекст может нейтрализовать вопросительное значение структурно вопросительного предложения. Примеры с художественной литературы британских и американских авторов показывают, что вопросительное значение риторических вопросов может быть настолько ослабленным, что в письменной форме вместо вопросительного знака употребляют восклицательный знак или точку. Как показало исследование, риторические вопросы являются, как правило, полносложными, что отличает их от других типов высказываний в разговорном диалоге. Полносложность риторических вопросов – одна из причин потери их вопросительного значения. Риторические вопросы используются как эффективный метод аргументации и выражения эмоций.

Ключевые слова: риторические вопросы, интеррогативное значение, ситуация, контекст, коммуникативные и функциональные особенности.

Hedz Svitlana. Rhetorical Questions in Modern English: Communicative and Functional Aspects. This article highlights the various perspectives of domestic and foreign linguists regarding the linguistic nature of the term “rhetorical question”. The study shows that from the point of view of its formal grammatical structure a rhetorical question is no different from those questions which are intended to obtain information. Sentences which are identical in their lexical composition and syntactic structure may have a different communicative content, depending on such factors as situation, context and intonation. In our study, it is shown, for instance, how the verbal context can neutralize the interrogative meaning of sentences which are interrogative in structure. Examples taken from books by British and American writers confirm that the interrogative meaning of rhetorical questions can be weakened to such an extent that either an exclamation mark or a full stop may be used instead of a question mark. Our research has shown that in most cases rhetorical questions are characterized by an unabbreviated structure which makes them different from other types of utterances in colloquial speech. Questions of this type may lose their interrogative meaning specifically because of the fact that no elements have been omitted from their structure. The article demonstrates that the use of rhetorical questions may be an effective method for conveying persuasive arguments or for expressing strong emotions.

Key words: rhetorical questions, interrogative meaning, situation, context, communicative and functional peculiarities.

СУЧАСНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ

Висвітлено основні тенденції розвитку сучасної лексикографії. Аналіз теоретичних праць показав: лексикографія – важливий аспект розвитку кожної мови, оскільки словник зберігає мову, а без мови не може існувати жодна держава. Екстралінгвальні чинники впливають на якість лексикографічної продукції. Науковці розрізняють теоретичну та практичну лексикографію. Теоретична лексикографія розробляє теоретичні засади укладання та класифікації словників. Результатом практичної лексикографії є лексикографічна праця – словник або довідник у формі книги чи комп'ютерної версії. Робота над словником включає декілька етапів (обґрунтування актуальності та необхідності опублікування словника, визначення його основних характеристик і потенційних користувачів, відбір вихідного реєстру, вироблення концепції структури словникової статті). Сучасна лексикографія характеризується розмаїттям форм, видів і типів словників, які класифікуються за певними диференціальними ознаками.

Ключові слова: лексикографія, теоретична лексикографія, практична лексикографія, словник, методологія лексикографії.

Постановка наукової проблеми та її значення. За даними словника лінгвістичних термінів Д. Е. Розенталя та М. О. Теленкової, термін «лексикографія» (від грец. λεξικός – «те, що відноситься до слова; словник» і γράφω – «пишу») має три значення: 1) розділ мовознавства, який займається питаннями укладання словників і їх вивчення; 2) збирання слів якоїсь мови, систематизація їх й опублікування у вигляді словника; 3) сукупність словників загального й спеціального типів [19, 348]. Саме такі значення вкладаються в цей термін у сучасному мовознавстві, хоча, як зазначає В. Д. Табанакова, дотепер відкритим залишається питання про статус лексикографії як науки зі своєю теорією, методологією та інструментарієм, незважаючи на те, що людство займається укладанням словників упродовж кількох тисячоліть [21, 9].

Без сумніву, лексикографія є важливим аспектом розвитку кожної мови, оскільки словник закріплює мову народу, без якої не може існувати жодна держава. Роль словників неоціненна. Анатоль Франс назвав словник «всесвітом, розташованим в алфавітному порядку». З опертям на вищесказане можна стверджувати, що проблема є досить актуальною, і в цій статті ставиться **мета** – проаналізувати питання визначення статусу лексикографії у різних лінгвістичних традиціях; уточнити дефініції поняття «лексикографія» в різних джерелах; виявити й описати основні тенденції розвитку словникарства на сучасному етапі; обґрунтувати доцільність розмежування практики та теорії лексикографії.

Аналіз досліджень наукової проблеми. Розгляд теоретичних праць із лексикографії показав, що цьому питанню присвячено немало наукових розвідок, у яких репрезентовано сучасний розвиток галузі та погляди на термін «лексикографія». Цікаво зазначити, що лексикографія як науковий термін має свою дефініцію не в усіх наукових довідникових джерелах. Так, за твердженням Л. П. Ступіна (див. [20, 5]), статті на слово «лексикографія» немає ані в енциклопедії «Британіка», ані в енциклопедії «Амеріканіка», хоча в обох виданнях є статті на слово «словник». Немає такої словникової статті й у «Энциклопедическом словаре Брокгауза и Ефрона», однак є стаття на слово «лексикология»; але у цьому ж довіднику у статті на слово «словник» використовується термін «лексикографія» як синонім до словосполучення «словникова техніка» [25]. На думку Л. П. Ступіна, відсутність цього терміна в таких сучасних довідниках, як британська й американська енциклопедії пояснюється, по-перше, дискусійним характером лексикографії як науки і, по-друге, тим, що навіть серед багатьох мовознавців ще продовжує точитися суперечка, чи є лексикографія самостійною наукою, точніше, частиною науки про мову, чи вона просто є технікою укладання словників, а в кращому випадку – мистецтвом їх укладання [20, 6].

⁷ ♥ Гороть Є., Малімон Л., 2015

Визначення терміна «лексикографія», дане у словнику лінгвістичних термінів Д. Е. Розенталя та М. О. Теленкової, підтверджується в основному у визначеннях різних науковців. Так, В. В. Дубічинський називає лексикографію «scientia lexicographica» – «наукою, що займається створенням, вивченням і використанням словників» [8, 8]. Л. П. Ступін вкладає дещо ширший зміст у це поняття, коли говорить про теорію й практику укладання словників, зокрема мовних, лінгвістичних, на відміну від немовних, енциклопедичних [8, 5].

Цікавою є позиція іспанського лексикографа Х. Касареса, який у праці «Вступ до сучасної лексикографії» стверджує, що «лексикографія – це техніка й мистецтво укладання словників» [11, 8]. Подібною є також позиція англійського лексикографа, автора довідників англійського та американського сленгу Е. Патріджа, який присвятив усе життя укладанню словників і не випадково назвав свою останню працю «Благородне мистецтво лексикографії як об'єкт занять і досвід пристрасного його прихильника».

На нашу думку, статус лексикографії найкраще обґрунтував Л. П. Ступін, який вважає, що це не просто техніка, не просто практична діяльність із укладання словників і навіть не мистецтво, а самостійна наукова діяльність, яка має свій предмет вивчення (словники різних типів), свої наукові та методологічні принципи, свою власну теоретичну проблематику, своє місце серед інших наук про мову [20].

Саме таку точку зору в 1939 році вперше висловив Л. В. Щерба у доповіді «Опыт общей теории лексикографии», виголошеній на засіданні Відділення літератури й мови АН СРСР, яка згодом була розширена й опублікована у виданні «Языковая система и речевая деятельность» [24, 265–304]. Учений так окреслив коло завдань теоретичної лексикографії: 1) типологія словників; 2) природа слова, його значення і вживання, його зв'язки з іншими словами тієї ж мови, завдяки яким лексика кожної мови у кожний конкретний момент часу творить систему; 3) побудова словникової статті, виходячи з семантичного, граматичного і стилістичного аналізу слова [24, 265].

Із того часу й почалося становлення теоретичної лексикографії, яке супроводжується появою теоретичних праць і словників. Теоретики й практики словникової справи інтенсивно розробляють принципи, закони, постулати мистецтва створення словників. Вагомий внесок у розвиток словникарства зробили російські науковці. Доказом цього є численні праці таких науковців, як Ю. Д. Апресян [1], В. Г. Гак [2], П. М. Денисов [5], Ю. М. Караулов [10], В. В. Морковкін [13]. Серед іноземних фахівців до уже згаданих варто додати таких учених, як R. R. K. Hartman [26; 27], T. Piotrowski [28; 29], L. Zgusta [30].

Розробленню багатьох теоретичних проєктів з лексикографії та перспектив словників здійснив В. В. Дубічинський. Предметом низки його праць (див. [6–9]) стали основні поняття та принципи укладання словників. В історії лексикографії автор виділяє історію теорії та історію словників. За визначенням автора, «лексикографія – це наука про укладання, вивчення та використання словників». Лінгвістичні явища дослідник розглядає через призму позалінгвальних чинників: ідеологію суспільства, реалізацію словникової продукції в комерційній мережі тощо. На думку В. В. Дубічинського, словник – це не лише продукт, «а і вектор ідеології суспільства», оскільки вибір дефініції, форми, сфери використання мовних одиниць залежить від ідеологічних та культурних настанов соціуму. Учений називає словник «дзеркалом культури», в якому відображено суспільні відносини в усьому розмаїтті [6, 19]. Крім цього, науковець приділяє велику увагу загальним вимогам до словників із погляду потреб користувача. На переконання дослідника, словник повинен містити інформацію про кількість лексичних одиниць, дефініцій, ілюстрацій, тлумачень, прикладів, схем тощо. Значну роль має бути відведено художньому оформленню словника, формату, якості паперу та обкладинки.

Н. Г. Гордієнко у статті «Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики» стверджує, що сучасне українське словникарство має такі підрозділи, як металексикографія, що вивчає методологічні, дидактичні питання теорії лексикографії, термінографія, фразеографія, комп'ютерна, навчальна лексикографія, наукова лексикографічна критика, основні завдання якої полягають в аналізі та

оцінці словникової продукції, розробленні теоретичних засад укладання словників [3, 67]. На думку дослідниці, для сучасної теоретичної лексикографії вагоме значення мають напрацювання вітчизняних дослідників, зорієнтовані на узагальнення здобутків галузі попередніх періодів розвитку, зокрема праці таких учених, як А. А. Москаленко, П. Й. Горецький, С. І. Головащук, Л. С. Паламарчук, О. І. Нечитайло, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, О. О. Тараненко, Є. А. Карпіловська, С. І. Радзієвська та ін.

О. Кровицька приділяє увагу історичній та навчальній лексикографії. На її думку, «у сучасному дискурсі лексикографія – це розділ мовознавства, що визначає теоретичні принципи укладання словників, вивчає типи словників; це також процес збирання слів певної мови, їх упорядкування, опис словникового матеріалу, а також сукупність словників певної мови і наукових праць із цієї галузі» [12, 4].

О. М. Демська розмежовує теоретичну та практичну лексикографії, визначає їхній статус і головні лексикографічні поняття, інформує про основні компоненти словника, аналізує інновації у цій галузі. На думку дослідниці, лексикографія – автономна галузь лінгвістики, предметом якої є словник, а об'єктом – мовна одиниця різного рівня, статусу, типу, характеру [4, 33–34].

Думка про доцільність розмежування теоретичної та практичної лексикографії поділяється також російськими лексикографами. Так, за В. В. Морковкіним, теоретична лексикографія – це вчення про типи словників, їх параметри та елементи, основи лексикографічного конструювання, учення про картотеки, про планування й організацію словникової роботи. Поєднуючи теоретичний та практичний аспекти науки, учений визначає термін «лексикографія» як «галузь філологічної та інженерно-філологічної діяльності, що укладає словники та інші праці словникового типу, осмислює усі проблеми, що цього стосуються» [13, 41].

Усі проаналізовані вище наукові праці присвячено переважно теоретичному аспектові лексикографії, але наука потребує також розвідок, спрямованих на розвиток практичної лексикографії (інструкції чи рекомендації із укладання різних типів словників). Прикладом може слугувати праця О. О. Тараненка, укладена у форматі інструкції для тлумачного словника, в якій виокремлено концепцію та основні принципи лексикографування, що ґрунтуються навколо семантичного, граматичного, стилістичного аспектів української лексики [22].

Розроблення комп'ютерних лексикографічних систем ґрунтовно подано в монографії В. А. Широкова «Елементи лексикографії». В ній окреслено теорію інтелектуальних мовно-інформаційних систем та комплекс лінгвістичних технологій, запропоновано нову концепцію та комп'ютерну технологію лексикографічної діяльності [23].

У низці праць В. І. Перебийніс викладено основні теоретичні засади навчальної лексикографії, характерні особливості навчальних словників, їхнє призначення та методи їх укладання (див.: [15–18]). На думку дослідниці, основне завдання навчальної лексикографії – лексикографічне забезпечення вивчення мови, як іноземної, так і рідної. Для цього необхідна: а) узгодженість даних навчального словника з вимогами програми певного періоду вивчення мови – і щодо тематики, і щодо кількості слів для засвоєння; б) орієнтація на адресата (учня чи студента); в) врахування етапу вивчення мови; г) врахування вікових особливостей адресата; г) врахування мети, з якою вивчається мова (володіння розмовною мовою, вироблення навичок перекладу, розуміння фахової літератури тощо).

В. І. Перебийніс наголошує, що навчальні словники – це словники вузького призначення, добре структуровані, прості за будовою, щоб забезпечити ефективність їх використання учнями чи студентами, які не набули ще навичок користування словником. Дослідниця рекомендує створювати низку навчальних словників різного обсягу й призначення для кожного типу навчальних закладів, для різних етапів вивчення мови, для кожної спеціальності майбутніх користувачів. Доцільно укласти три словники за етапами вивчення мови: початковий, середній,

підвищений, побудованих концентрично. До навчальних словників В. І. Перебийніс відносить також словники труднощів уживання іноземних слів, які ґрунтуються на зіставленні іноземної й рідної мов, показуючи різницю між семантичними та граматичними особливостями зіставляваних слів, мають на меті допомогти уникнути помилок у вживанні слова іноземної мови, які є наслідком інтерференції мов [18].

Проте, як зауважує В. Д. Табанакова, процес становлення теоретичної лексикографії як самостійної галузі знань поки що характеризується нерівномірністю й незавершеністю. Лексикографія ще не набула статусу науки, її термінологічна система ще не сформована. Підтвердженням цьому є той факт, що дискусії між лінгвістами й лексикографами про статус лексикографії все ще продовжуються. Хоча теорія укладання словників ще не досягла рівня наукової теорії, вона постійно накопичує свій понятійний апарат, свою термінологію. Прикладами можуть слугувати терміни «лексикографування», «лексикографічна параметризація» тощо. У докторській дисертації В. Д. Табанакова наголошує, що паралельно з такими основними проблемами практичної лексикографії, як відбір матеріалу для словника, його формування, проблема полісемії й омонімії, обговорюються такі базові поняття, як обсяг, зміст і структура поняття «лексикографія, жанри й типи словників, можливості комп'ютеризації словникарства, універсальні вимоги до словникової статті, класифікація словників, системність у лексиці і система словників, моделі словникових дефініцій тощо» [21]. Отже, однією з тенденцій розвитку сучасної лексикографії є розмежування теоретичної та практичної лексикографії. Як і будь-яка наука, лексикографія поділяється на науково-теоретичну та практично-прикладну. Теоретична лексикографія висуває теоретичні проблеми й вирішує їх, а практична – займається безпосередньо укладанням словників різного типу. Однак, як зауважує Л. П. Ступін, поділ лексикографії на теоретичну та практичну є умовним, оскільки лексиколог-теоретик не може займатися голим теоретизуванням без роботи над конкретним матеріалом і, навпаки, ніякий лексикограф-практик не може поринути в свою емпіричну роботу, не знаючи проблематики лексикографії як науки [20, 8].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Сучасна лексикографія характеризується величезним розмаїттям форм, видів і типів словників. Це розмаїття пояснюється, передусім, різними методами, критеріями та принципами репрезентації лексичних одиниць, що використовуються при укладанні словників. Пріоритетними завданнями лексикографії є нормування, кодифікація, а в окремих випадках звичайне реєстрування лексики якоїсь мови в цілому, зокрема її літературного різновиду, ідіолекту окремих авторів, територіальних і соціальних діалектів, лексики окремих сфер пізнання в діяхронному або етимологічному перерізі, з поданням сучасної правописно-акцентологічної норми чи норми їх уживання.

Робота над складанням проекту будь-якого словника має такі етапи: 1) обґрунтування його необхідності й актуальності; 2) визначення типу й основних характеристик словника; 3) встановлення точного адресата; 4) відбір реєстрових одиниць, систематизація лексичного матеріалу відповідно до прийнятого авторами принципів організації словника, вироблення умовних позначень і поміток; 5) вироблення авторської концепції словникової статті з урахуванням особливостей параметризації та способу розташування матеріалу.

Джерела та література

1. Апресян Ю. Д. Толковый словарь нового типа как основа серии словарей / Ю. Д. Апресян // Современное состояние и тенденции развития отечественной лексикографии. – М. : Рус. яз., 1988. – С. 14–16.
2. Гак В. Г. Проблема создания универсального словаря / В. Г. Гак // Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре. – М. : Рус. яз., 1986. – С. 119–125.
3. Гордієнко Н. Г. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики / Н. Г. Гордієнко // Українська мова. – 2011. – № 3. – С. 67–73.
4. Демська О. М. Вступ до лексикографії : навч. посіб. / О. М. Демська. – К. : Києво-Могилян. акад., 2010. – 266 с.

5. Денисов П. Н. Практика, история и теория лексикографии в их единстве и взаимообусловленности / П. Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии и обучение лексике. – М. : Рус. яз., 1978. – С. 25–33.
6. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография / В. В. Дубичинский. – Вена ; Х. : Харьк. лексикограф. о-во, 1998. – 147 с.
7. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка : учеб. пособие для вузов / В. В. Дубичинского. – М. : Наука, 2008. – 432 с.
8. Дубичинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології : навч. посіб. / В. В. Дубичинський. – Х. : НТУ «ХПІ», 2004. – 164 с.
9. Дубичинський В. В. Лексикографія : навч.-метод. посіб. для студ. спец. «Перекладач» і «Прикладна лінгвістика» / В. В. Дубичинський. – Х. : НТУ «ХПІ», 2012. – 68 с.
10. Караулов Ю. М. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.
11. Касарес Х. Введение в современную лексикографию / Хулио Касарес ; [пер. с исп. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1958. – 555 с.
12. Кровицька О. Українська лексикографія: теорія і практика / О. Кровицька ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Л. : [б. в.], 2005. – 174 с.
13. Морковкин В. В. Об объеме и содержании понятия «теоретическая лексикография» / В. В. Морковкин // Вопросы языкознания. – 1987. – № 6. – С. 33–42.
14. Отечественные лексикографы XVIII–XX веков / под ред. Г. А. Богатовой. – М. : Наука, 2000.
15. Перебийнос В. И. Принципы построения учебного словаря / В. И. Перебийнос // Лексика и лексикография : сб. науч. тр. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1996. – Вып 7. – С. 86–91.
16. Перебийніс В. І. Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови / В. І. Перебийніс // Вісник Київ. держ. лінгв. ун-ту. Сер. «Філологія». – 1999. – Т. 2, № 1. – С. 12–19.
17. Перебийніс В. І. Англо-український навчальний словник з методичними коментарями та граматичними таблицями / В. І. Перебийніс, Е. П. Рукіна, С. С. Хідекель. – К. : Вежа, 2002.
18. Перебийніс В. І. Труднощі англійського слововживання для українців : навч. слов.-довід. / В. І. Перебийніс, Е. П. Рукіна, С. С. Хідекель, Ю. І. Білодід. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011.
19. Словарь-справочник лингвистических терминов / [сост. Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова]. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1976 – 543 с.
20. Ступин Л. П. Лексикография английского языка : учеб. пособие для студ. ин-тов и фак. иностр. яз. / Л. П. Ступин. – М. : Высш. шк., 1985. – 168 с.
21. Табанакова В. Д. Идеографическое описание научной терминологии в специальных словарях : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.21 / Вера Дмитриевна Табанакова ; Тюмен. гос. ун-т. – Тюмень : [б. и.], 1999. – 198 с.
22. Тараненко О. О. Новий словник української мови. Концепція і принципи укладання словника / О. О. Тараненко ; Ін-т укр. мови, НАН України, Центр мовознав. студій Ін-ту укр. мови та ін. – К. ; Кам'янець-Поділ. : [б. в.], 1996. – 172 с.
23. Широков В. А. Элементы лексикографии / В. А. Широков. – К. : Довіра, 2005. – 304 с.
24. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
25. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона / [сост. И. Е. Андреевский]. – М. : Ф. А. Брокгауз – И. А. Ефрон, 1896. – Т. 17. – 482 с.
26. Hartmann R. R. K. Teaching and Researching Lexicography / Reinhard Rudolf Karl Hartmann. – NY : Longman, 2001. – 211 p.
27. Hartmann R. R. K. What is “Dictionary Research”? / Reinhard Rudolf Karl Hartmann // International Journal of Lexicography. – Oxford : University Press, 1999. – Vol. 12, № 2. – P. 155–161.
28. Piotrowski T. Zrozumieć leksykografię / Tadeusz Piotrowski. – Warszawa : Wydawnictwo PWN, 2001. – S. 221–239.
29. Piotrowski T. Z zagadnień leksykografii / Tadeusz Piotrowski. – Warszawa : Wydawnictwo PWN, 1994. – S. 221–239.
30. Zgusta L. Lexicography, its theory, and linguistics / Ladislav Zgusta // Dictionaries : Journal of the Dictionary Society of North America. – Illinois : University of Illinois Press, 1992/93. – № 14. – P. 130–138.

References

1. Apresian, Yu. D. 1988. “Tolkovy Slovar Novogo Tipa kak Osnova Serii Slovari”. *Sovremennoie Sostoianiie i Tendentsyi Razvitiia Otechestvennoi Leksikografii*, 14–16. Moskva: Russkii Yazyk.
2. Gak, V. G. 1986. “Problema Sozdaniia Universalnogo Slovaria”. *Natsyonalnaia Spetsyfika Yazyka i Yeio Otrazheniie v Normativnom Slovarie*, 119–125. Moskva: Russkii Yazyk.
3. Gordiienko, N. G. 2011. “Suchasna Leksykohrafiia yak Obiekt Linhvistyky”. *Ukrainska mova* 3: 67–73.
4. Demska, O. M. 2010. *Vstup do Leksykohrafi*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska Akademia.
5. Denysov, P. N. 1978. “Praktika, Istoriia i Teoriia Leksikografii v ikh Yedinstvie i Vzaimoobuslovliennosti”. *Problemy Uchebnoi Leksikografii i Obucheniie Leksikie*, 25–33. Moskva: Russkii Yazyk.

6. Dubichinskii, V. V. 1998. *Teoreticheskaia i Prakticheskaia Leksykografia*. Viena; Kharkov: Kharkovskoie Leksikograficheskoe Obshchestvo.
7. Dubichinskii, V. V. 2008. *Leksikografiia Russkogo Yazyka*. Moskva: Nauka.
8. Dubichinskii, V. V. 2004. *Ukrainska Leksykografiia: Istoriia, Suchasnist ta Kompiuterni Tekhnolohii*. Kharkiv: NTU «KhPI».
9. Dubichinskii, V. V. 2012. *Leksykohrafiia*. Kharkiv: NTU «KhPI».
10. Karaulov, Yu. M. 1981. *Lingvisticheskoe Konstruirovaniie i Tezaurus Literaturnogo Yazyka*. Moskva: Nauka.
11. Kasares, Khulio, ed., and Arutyunova, N. D., trans. 1958. *Vvedeniie v Sovremennuiu Leksikografiu*. Moskva: Izdatelstvo Inostrannoi Literatury.
12. Krovyska, O. 2005. *Ukrainska Leksykohrafiia: Teoriia i Praktyka*. Lviv: Instytut Ukrainoznavstva NANU.
13. Morkovkin, V. V. 1987. "Ob obime i Soderzhanii Poniatii «Teoreticheskaia Leksikografiia»". *Voprosy Yazykoznaniia* 6: 33–42.
14. Bogatova, I. A., ed. 2000. *Otechestvennyie Leksikografy XVIII-XX Vekov*. Moskva: Nauka.
15. Perebeinos, V. I. 1996. "Printsypy Postroeniia Uchebnogo Slovaria". *Leksika i Leksikografia*, 7: 86–91. Moskva: Institut Yazykoznaniia RAN.
16. Perebyinis, V. I. 1999. "Leksykohrafichne Zabezpechennia Navchalnoho Protsehu z Inozemnoi Movy". *Visnyk Kyivskoho Derzhavnoho Linhvistychnoho Universitetu. Seria "Filologia"* 2 (1): 12–19.
17. Perebyinis, V. I., and Rukina, O. P., and Khidekel, S. S. 2002. *Anglo-Ukrainskyi Navchalnyi Slovnyk z Metodichnyimi Kommentarii ta Hramatychnymi Tablytsiamy*. Kyiv: Vezha.
18. Perebyinis, V. I., and Rukina, O. P., and Khidekel, S. S., and Bilodid, Yu. I. 2011. *Trudnoshchi Anhliiskoho Slovozhyvannia dlia Ukrainstiv: Navchalnyi Slovnyk-Dovidnyk*. Kyiv: Vydavnychiy Tsentr KNU.
19. Rozental, D. E., and Telenkova, M. A. 1976. *Slovar-Spravochnik Lingvisticheskikh Terminov*. Moskva: Prosveshcheniie.
20. Stupin, L. P. 1985. *Leksikografiia Angliiskogo Yazyka: Uchebnoie Posobiie dlia Studentov Institutov i Fakultetov Inostrannykh Yazykov*. Moskva: Vysshiaia Shkola.
21. Tabanakova, V. D. 1999. "Ideograficheskoe Opisanie Nauchnoi Terminologii v Spetsyialnykh Slovariakh". PhD diss., Tiumenskii Gosudarstvennyi Universitet.
22. Taranenko, O. O. 1996. *Novyi Slovnyk Ukrainskoi Movy: Kontseptsii i Printsypy Ukladannia Slovnyka*. Kyiv; Kamianets-Podilskyi.
23. Shyrokov, V. A. 2005. *Elementy Leksykohrafii*. Kyiv: Dovira.
24. Shcherba, L. V. 1974. "Opyt Obshchey Teorii Leksikografii". *Yazykovaia Sistema i Rechevaia deiatelnost*, 265–304. Leningrad: Nauka.
25. Andreievskii, I. E., ed. 1896. *Entsyklopedicheskii Slovar Brokgauza i Efrona*, 17. Moskva: F. A. Brokgauz – I. A. Efron.
26. Hartmann, Reinhard Rudolf Karl. 2001. *Teaching and Researching Lexicography*. New York: Longman.
27. Hartmann, Reinhard Rudolf Karl. 1999. "What is «Dictionary Research?»". *International Journal of Lexicography* 12 (2): 155–161. Oxford: University Press.
28. Piotrowski, Tadeusz. 2001. *Zrozumieć Leksykografię*, 221–239. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
29. Piotrowski, Tadeusz. 1994. *Z Zagadnień Leksykografii*, 221–239. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
30. Zgusta, Ladislav. 1992/93. "Lexicography, Its Theory, and Linguistics". *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 14: 130–138. Illinois: University of Illinois Press.

Горь Егорья, Малимон Леся. Современная лексикография: проблемы и перспективы. Освещены основные тенденции развития современной лексикографии. Анализ теоретических источников дал возможность сделать следующие выводы: лексикография – важный аспект развития языка, поскольку словарь сохраняет язык, а без языка не может существовать ни одно государство. Экстралингвальные факторы влияют на качество лексикографической продукции. Учёные различают теоретическую и практическую лексикографию. Теоретическая лексикография разрабатывает теоретические предпосылки составления и классификации словарей, а результатом практической лексикографии является лексикографическая продукция – словарь или справочник в виде книги или компьютерной версии. Работа над составлением словаря включает несколько этапов (обоснование необходимости издания словаря, определение его основных характеристик и потенциальных пользователей, отбор исходного реестра, разработка концепции структуры словарной статьи). Современной лексикографии свойственно разнообразие форм, видов, типов словарей, которые классифицируются по определенным дифференциальным признакам.

Ключевые слова: лексикография, теоретическая лексикография, практическая лексикография, словарь, методология лексикографии.

Horot Yevheniia, Malimon Lesia. Modern Lexicography: Problems and Prospects for Further Research. The article enlightens the main tendencies of development of modern lexicography. The analyses of theoretical sources on lexicography made it possible to arrive at the following conclusions: lexicography is an important aspect of the language

as dictionaries save the language, and no country can exist without language. Extra-lingual factors influence upon the quality of lexicographical produce. Scholars differentiate between theoretical and practical lexicography: theoretical lexicography deals with theoretical principles of compiling dictionaries while the result of practical lexicography is a piece of lexicographical work in the form of a book or a computer version. Modern lexicography is characterized by a great variety of dictionary types which are classified due to certain differential features. Compiling a dictionary includes several stages (grounding the necessity of publishing such a dictionary, defining the main characteristics and potential users of the dictionary, selecting the lexical units and working out the structure of the dictionary entry).

Key words: lexicography, theoretical lexicography, practical lexicography, dictionary, methodology of lexicography.

УДК 398.838(=111+=161.2)

Ніна Данилюк⁸

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ ДІВЧИНИ В УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Розглянуто синонімічно-варіантні ряди на позначення дівчини, відмінності у семантиці та стилістичному забарвленні їх компонентів. Виокремлено власні імена людей, поширені в усній поезії українців та англійців. Звернуто увагу на атрибути, що вказують на типові ознаки дівчини, – *молода, гарна*. Виділено традиційні зіставлення з назвами квітів, птахів, світил, які передають оцінний зміст образу гарної людини. Проаналізовано ключові одиниці *тіло, руки, ноги, лице, очі, уста, коси*, поєднані з епітетами-кольороназвами (*білий, рум'яний, карий, русий* – в українських текстах; *white, red, rosy, fair* – в англійських). Виявлено спільні зіставні зв'язки, якими послуговуються носії фольклору, описуючи дівчину (*рожа – rose, вишня – cherry, зоря – star, терен – sloes, сніг – snow, лебідка – swan, золото – gold*) та відмінні (*калина, горлиця, перепілка, рибка* – в українців, *lily, diamond, ivory* – в англійців). Зроблено висновок, що мовний образ дівчини містить універсальні ознаки, зумовлені спільністю ідеалу в європейській культурі, та етнічно специфічні.

Ключові слова: українська народна пісня, англійська народна пісня, мовностилістичний засіб, ключове слово, епітет, порівняння, метафора.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова української народної пісні, як відомо, привертала увагу багатьох дослідників XIX–XXI ст.: П. Г. Житецького, І. Я. Франка, О. О. Потебні, Л. А. Булаховського, А. П. Коваль, В. С. Ващенко, Л. І. Мацько, С. Я. Єрмоленко й ін. Їхні студії важливі для розкриття етнокультурних смислів у народнопетичних текстах, виявлення специфіки словесних образів. У працях науковців, які вивчали англійську народну поезію, здебільшого йшлося про зв'язок фольклору і традиційного календаря (Дж. Лонг, В. Алфорд), використання текстів усної словесності під час обрядів народження дитини та одруження (А. Р. Райт, К. Гоул), народні символи тварин і рослин (А. Р. Райт) тощо. Мовні особливості народнопоетичних образів не викликали такого інтересу цих дослідників, як у славистиці (О. О. Потебня, О. М. Веселовський, П. Г. Богатирьов, Й. О. Оссовецький, О. Т. Хроленко, Є. Бартмінський, Є. Сероцьок, Л. Андрейчин та ін.).

Як писав Й. О. Оссовецький, мова народної поезії утворює «особливу фольклорну дійсність, яка в багатьох своїх аспектах становить ідеальний варіант дійсності» [12, 76]. Це виявляється у типовості ознак, дій, станів, асоціативних зв'язків між багатьма явищами природи і людського життя, відбитих в образотворчих одиницях. Н. Д. Арутюнова звертала увагу на антропоцентричний характер мовної картини світу, зазначаючи, що «до неї входить цілком і повністю сама людина» [1, 181]. Тому мовні образи людей зумовлені стереотипними уявленнями носіїв традиційної культури. Важливим для їх розуміння є зіставлення ідеалів, створених фольклором різних народів, наприклад, українців та англійців.

Потреба вивчення мовних образів людей у проєкціях кількох національних культур на матеріалі народних пісень зумовлює **актуальність** нашої статті. **Мета** роботи – окреслити мовностилістичні засоби зображення дівчини в українській та англійській народній поезії, виявити в них спільні та відмінні риси. **Завдання** дослідження – виокремити мовні одиниці на позначення зовнішності дівчини у текстах українських та англійських народних пісень, здійснити їх зіставний аналіз. **Джерельною базою** стали збірники, опубліковані в Україні, а також видання “Cecil Sharp’s collection of English folk songs / edited by Maud Karpeles” (London, 1974).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Мовні образи людей в українській словесності розглядали С. Я. Єрмоленко [6, 95–108], О. В. Барабаш-Ревак [2] та ін. Про лексико-семантичне поле

⁸ ♥ Данилюк Н., 2015

«Людина» йшлося у нашій статті та монографії [4; 5, 335–400]. Однак порівняльних студій, що були започатковані у кінці XIX – на початку XX ст. Ф. Міклошичем, Ф. І. Буслаєвим, І. Я. Франком, О. О. Потебнею, а нині продовжуються у рамках кроскультурної лінгвофольклористики, поки що небагато. Зокрема, зіставному опису зовнішності людини у фольклорі трьох народів – російського, німецького й англійського – присвячено розвідку К. Г. Завалишиної та О. Т. Хроленка [7]. Про мовно-виразові одиниці, якими змальовано дівчину в українських, російських та англійських народних піснях, йшлося в статті Н. С. Івлюшкіної [9].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мовний образ людини у народній пісні представлено, насамперед, такими складниками, як *дівчина, хлопець, мати, батько*. Виразові засоби на позначення зовнішності молодих людей в усній словесності дібрані відповідно до сформованого канону. Найбільш яскраво виписано дівчину. Образотворчі одиниці відображають уявлення українського та англійського народів про дівчину як символ чистоти, доброти, скромності, вірності, працелюбності, їхнє розуміння дівочої краси.

В українських текстах простежено великий синонімічно-варіантний ряд слів, якими названо дівчину: *дівчина, дівчинина, дівчинька, дівка, дівонька, дівочка, дівча, дівчаточко, дівця, панна, панянка* й ін. У ньому є багато форм із пестливо-зменшеними суфіксами та емоційно-експресивним забарвленням: *Ой там моя дівчинька Та й пшениченьку поле* [17, I, 228]; *Ой мала нічка-петрівочка, Не виспалася наша дівочка* [8, 77]. Домінанта *дівчина* має таке значення: «молода неодружена особа жіночої статі» [16, II, 298], напр.: *Люби, козак, цю дівчину, Вона молода* [14, 28]. Одиниці *дівчина, дівка* можуть виявляти додаткову сему – «та, якій час одружуватись» [16, II, 297], як-от: *Вибирайте, парубойки, най хорошу дівку* [8, 57]. Із позначкою «народнопоетичне» вміщено лексеми *дівчинька, дівонька, дівця, дівчатко* [16, II, 297–299], напр.: *Розбуджу солодкий сон, Красну дівцю!* [10, 205]. Як зменшені утворення у Словарі за редакцією Б. Д. Грінченка кваліфіковано форми *дівчинка, дівчинька, дівчиненька* [15, I, 388]. Гарну молоду дівчину названо *панною, панянкою*, напр.: *Хвалиться конем перед королем, перед панною гострою шаблею* [15, II, 92]; *Моя дочка та паняночка, Як в лузі калина* [14, 37]. Із позначкою «застаріле» зафіксовано таке значення слова *панянка*: «незаміжня дівчина» [16, VI, 54]. У Словарі української мови зауважено, що слово *панна* вживалося щодо дівчини так само, як *пан, пані* щодо чоловіка та жінки, а форми *панночка, паннуня, паннуненька, паннунечка* подано як зменшені утворення [15, III, 92–93].

В англійській народній поезії для позначення молодої особи вжито такі слова: *girl, lass, maid, maiden, damsel, miss* та ін. Домінанта цього синонімічного ряду – *girl* («дівчина»), напр.: *He had but one daughter, most beautiful girl* [18, I, 73]. Лексема *lass*, за словником, означає «те ж саме, що дівчина або молода жінка» [19, 905]: *A brisk young lass so buck and gay* [18, II, 701]. Найменування *damsel, maid, maiden* об'єднує сема «молода неодружена дівчина» [19, 394], що підкреслює незаміжній статус дівчини, а також спільна позначка «застаріле», напр.: *He caught a fair damsel* [18, I, 31]; *And a pretty little maid to her motherdid say* [18, II, 306]. Лексемі *miss* використовують як ввічливе звертання або ж для позначення незаміжньої дівчини [19, 1053]: *I met with Miss Kitty all on the highway* [18, II, 110]. Слово *lady* здебільшого вказує на соціальний статус чи благородне походження [19, 899]: *Lady Alice was sitting in her turret so high* [18, I, 106]. Для позначення дівчини-красуні в українських піснях про кохання та весільних використано історизми *царівна, королівна, княгиня*: «Я не *царівна* й не *королівна* Васильова *дочка, гарна панночка*» [13, 79]. Отож, наведений вище ряд номінантів дівчини можна розширити за допомогою одиниць, що вказують на соціальний статус (*царівна, королівна* та ін.). Крім того, до нього варто зарахувати лексеми, що засвідчують майновий стан дівчини (*багачка, наймичка*), професію батька (*бондарівна*), родинні стосунки (*дочка, сестра, сирота*), місце проживання (*сусідонька*), обрядові функції (*дружка*), взаємини з ровесницями (*подруженька, товаришка*), ставлення хлопця (*мила, кохана, любка*), працелюбність (*робітничка*) тощо, напр.:

Видно синю квітку Поміж квіточками, Видно бідну **наймичку** Поміж багачками [8, 251]; Ой ти, **доню**, уродлива [17, II, 115]; Та **дружечки** ви мої, Звийте віночок тепер мені [8, 100]; Наша **сестра** – родина, Зацвіла, як калина [8, 108]; Будь здорова, **сусідонько**, Люба, мила дівчинонько [10, 253]; **Дівчино-сирото**, Не стели широко [14, 97]; Чогось моя **миленькая** Смутна, невесела [17, I, 309]; Там дівчина мала-невеличка, Невеличка, сама **робітничка** [13, 81].

В англійській народній словесності також виявлено найменування дівчини за родинними стосунками – *daughter* (‘дочка’), *sister* (‘сестра’), напр.: *He had one only daughter The fairest creature that ever you see* [18, I, 43]; *What will you leave your sister? I will leave her watch and chain* [18, I, 24]. Крім того, зафіксовано одиниці на позначення роду занять – *shepherdess* (‘пастушка’), *waiting-maid* (‘прислужниця’), *housekeeper* (‘покоївка’) та ін.: *It’s of a fair pretty shepherdess Keeping sheep all on the hill* [18, II, 134]; *The lady coming down with the waiting-maid aside of her* [18, II, 161]; *He had a handsome housekeeper and she was called Nell* [18, II, 100].

У пісенних традиціях обох народів прийнято вживати чимало власних імен дівчат. Для українців характерні такі одиниці: *Ганна, Галина, Горпина, Катерина, Наталія, Настя, Марія, Віра* та ін., що мають короткі та пестливі форми: *Ганя – Ганнуса, Ганночка; Галя – Галюня, Галочка; Катя – Катруся, Катричка; Настя – Настуся, Настонька* тощо: Ой там **Ганя** жито жала (ПК, с. 30); *Перва сокілка – Горпинка-дівка, Друга сокілка – Галочка-дівка, Третя сокілка – Вірочка-дівка, Четверта сокілка – Катричка-дівка* [8, 77], *Будеш, мила Марусенько, сей день до вечера* [8, 76]. Англійці найчастіше послуговуються такими власними назвами: *Annie, Barbra, Dolly, Joan, Kate, Margaret, Nancy, Polly, Sue* та ін., серед яких також зафіксовано короткі одиниці, напр.: *Hold your tongue, my pretty Polly And tell not tales of me* [18, I, 10]; *Here’s Alice, here’s Dolly, Here’s Kate and here’s Sue* [18, II, 182]. Специфічна ознака англійських текстів – наявність імен та прізвищ, які засвідчують реальність героїнь, як-от: *You must come to my master, If your name is Barbara Ellen* [18, I, 94]; *Miss Betsy Williams is my name* [18, II, 603].

Спільний атрибут слів-понять *дівчина і хлопець* в українських піснях – *молода (-ий)* – передає ознаку за віком: *Там молода дівчинонька Пшениченьку жала* [10, 200]; *А молода дівчинонька Козаку світ зав’язала* [17, II, 58]. В англійській поезії йому відповідає слово *young* (‘юна’, ‘молода’): *What will you give to a fair young lady?* [18, I, 43]. Епітет *молода (-ий)* в народній пісні, на нашу думку, виявляє значно ширший семантичний обсяг, ніж у літературній мові. Крім значення «який має небагато років», він містить семи ‘гарний’, ‘милий’, позитивну оцінність, підвищену експресивність. Крім того, субстантивами *молодий, молода* в українських весільних та родинно-побутових тестах названо наречених, молоде подружжя.

У народній поезії оспівано переважно красиву дівчину. Сему ‘гарний’ в українських піснях містить низка синонімів та їх варіантів: *гарна (гарная, гарнесенька), вродлива, хороша, файна, красна, розкрасна, гожа, пригожа, пишна* та ін.: *Там стояла дівка красна. Хорошая та вродливая. Її доля нещасливая* [10, 212]; *Беру з собою розкрасну дівчину Воли поганяти* [17, I, 178]. Зауважимо, що традиційний епітет *красний* у поєднанні з номінантами молодої людини виявляє значення «який має привабливу зовнішність, уродливий» [16, IV, 327]. Сталий вислів *красна дівця* в обрядових текстах про куницю позначав молоду дівчину на виданні [15, I, 388]. В англійських піснях зафіксовано такі атрибути гарної дівчини: *beautiful* (‘красива’, ‘прекрасна’), *lovely* (‘красива’, ‘прекрасна’), *pretty* (‘приваблива’, ‘гарненька’), *charming* (‘чарівна’), *fair* (заст. ‘прекрасна’, ‘красива’), як-от: *He had but one daughter, most beautiful girl* [18, I, 73]; *Well turned, well turned, my pretty Polly, Well turned, well turned for me* [18, I, 6]; *He courted a fair damsel And he brought her with child* [18, I, 29]. Форма найвищого ступеня порівняння – *the fairest* – вказує на особливу привабливість: *There is the fairest of all young ladies That ever my two eyes did see* [18, I, 43].

Молоду особу, яка причаровує своєю красою, в обох народів позначено номінацією *чарівниця* (варіанти – *чарівничка, чарівниченька*), що у Словнику української мови містить позначку «переносне» [16, XI, 270], напр.: *Дівчино, моя чарівниченько! Причарувала білес личенько* [10,

234]. В англійській мові вжито відповідник *charmer* ('чарівниця', 'спокусниця'), як-от: *Nancy, charmer, my own heart's delight* [18, II, 522].

Дівчину, що привертає увагу вродою та внутрішніми якостями, закоханий український хлопець називає *милою, любовою, серцем, коханням, коханою, утіхою* тощо: *Дівчинонько мила, Що будеш робити На Вкраїні далекій?* [10, 194]; *Катерино, любя, мила* [17, II, 93]; *Ой вийди, вийди, серце-дівчино* [10, 187]. Англієць послуговується такими словами: *dear (dearest)* ('дорога', 'найдорожча'), *dear honey* ('мила', букв. 'дорогий мед'), *love* ('кохання'), *lover* ('кохана'), *sweet-heart* ('мила', букв. 'солодке серце'), *joy* ('радість'), *delight* ('насолюда', 'захоплення'): *The bells shall ring mournful O for my dearest Polly* [18, I, 28]; *And you shall go and board with me For to be my dear honey* [18, I, 29]; *See how my love she will try to swim* [18, I, 29]; *What will you leave your lover? A rope to hang her with* [18, I, 17]; *Adieu, lovely Nancy, my joy and delight* [18, II, 524]; *What will you leave your sweetheart?* [18, I, 24].

Зіставлення слова-поняття *дівчина* з назвами квітів, ягід, дерев, птахів, світил (*рожа, квіточка, мак, калина, черешня, ягідка, вишня, голубка, пава, зозуля, горлиця, рибка, зоря* та ін.) мають на меті виділити загальну оцінну семантику образу гарної людини: *Ой ти дівчино – червона калина* [17, I, 161]; *Ой дівчино гожя, Ти – повная рожя* [10, 17]; *Там гуляла Бондарівна, Як пишиная павя* [10, 118]; *Ой то не зоря – дівчина моя* [17, I, 263]. У ласкавих звертаннях до дівчини *голубко, горлице, перепілко, вишне, рибочко* й под. поєднано значення 'гарна', 'мила', 'кохана', напр.: *Вийди, дівчино, вийди, рибчино, Вийди, серденья, утіхо моя!* [10, 230]. В англійських піснях гарну дівчину переважно порівнюють із трояндою – *rose* та лілією – *lily*: *Like a rose in bloom I am cut down* [18, I, 683]; *Fair maid is alily* [18, I, 445].

Найвищий вияв вроди в українській народній поезії передано за допомогою висловів *мов намальована, мов на папері написана, виписана*: *Яка гарна дівчинонька, Як намальована* [14, 215]; *Нащо мені, моя мати, Дала таку вроду? Виписала чорні брови, Та ще й карі очі* [10, 183]. Порівняння з подібним змістом у британців виявила Н. С. Івлюшкіна – *painted like waxwork* (букв. 'розфарбована, наче воскова фігура'): *She's the fairest of girls, She's the joyest of my own heart, She's painted like waxwork in every part* [9, 65].

Для створення образу гарної молодого людини вжито епітети, які місять ознаки кольору. Ключові слова-поняття *личко, тіло, руки, ноги* дівчини мають традиційний атрибут *білий* (*біленький, білесенький*): *Білес личенько, Як в паненяти* [17, II, 102]; *Ручки мої білії, білії, білії! А кому ж ви будете милії, милії?* [17, II, 20]; *Ніжски ж мої біленькії! Чом не ходите?* [17, II, 68]. Сему 'білий' як визначальну ознаку обличчя й тіла в українських піснях підкреслено у порівняннях зі словами *сніг, день*: *Ой яка ж ти гарнесенька, Як сніжечок білесенька* [10, 253]; *Вчера-м була, як день біла, А нині ж мя журба ззіла* [8, 109]. Зіставлення *білий, наче сніг* ('сніжно-білий') зафіксовано також в англійських текстах: *Ten times he kissed her snowy white breast which love did enter in* [18, I, 65]. Зауважимо, що в наведеному прикладі використано лексему *breast* ('груди'), яке не прийнято вживати щодо дівчини в українській традиції. Крім того, за спостереженням Н. С. Івлюшкіної, поширені атрибути *milk-white* (букв. 'молочно-білий') та *lily-white* (букв. 'лілейно-білий') [9, 66]: *She fell into deep despair By wringing of her milk-white hands* [18, I, 563]; *He took her by the lily-white hand* [18, I, 75]. Зазначимо, що порівняння *as white as milk* ('така біла, як молоко') засвідчує красу живої дівчини: *O she looked out of the window As white as any milk* [18, I, 41]. Однак означення *lily-white lips* (букв. 'лілейно-білі губи') нами виявлено в текстах, у яких ідеться про мертву милу, напр.: *There is one thing more I want, sweetheart, There is one more thing I crave, And that is a kiss from your lily-white lips And then I'll go from your grave* [18, I, 83] – 'Ще одна річ, яку я хочу, мила, Ще одна річ, про яку благаю, – Це поцілунок із твоїх білих, як лілія, вуст, І тоді я піду від твоєї могили' (переклад наш. – Н. Д.).

Зіставлення дівчини з *білою лебідочкою*, а хлопця з *лебедем* особливо часте в українських весільних піснях, де білий колір – символ чистоти, цноти: *Хто ж тебе білив білая лебедочко?*

Білили мене, білили мене Два **лебеді** на воді [8, 361]. Подібний образ коханої дівчини-лебідки зафіксовано і в англійців: *With his love peering round him he took **herto be a swan*** [18, I, 235].

Для змалювання гарного личка дівчини у піснях послуговуються епітетами, що містять семи кольору 'червоний', 'рожевий': *На личеньку да **красна*** [17, I, 387], *Личко **рум'янеє*** [17, I, 362]. Цю ознаку в українських текстах підкреслено у порівняннях, до складу яких входять слова *лице* (личко, личенько) – *яблучко, ягідка, калина, рожка* й ін.: *В мене личко як **яблучко**, Тепер як **калина*** [17, I, 34]. В англійців найчастішими є зіставлення *cheek* ('щока') – *cherry* ('вишня'), *rose* ('троянда'), напр.: *Her cheeks were like the **cherries*** [18, II, 686]. Епітети *red* ('червоні'), *rosy* ('рожеві'), *ruby* ('рубінові') також поєднано з лексемою *lips* ('губи'): *Six times he kissed her **red ruby lips*** [18, II, 65]; *And I placed a kiss on her sweet **rosy lips*** [18, II, 377]. За допомогою означення *sweet* ('солодкі') підкреслено приналежність цієї частини обличчя. Зауважимо, що українці слова *щоки* (щічки), *уста* (устоньки) вживають рідко, здебільшого у піснях про кохання та весільних, напр.: *Шкода ж моїх **красних усток*** [15, IV, 358], а про підборіддя (*chin*) загалом не згадують, пор.: *Ninetimes he kissed her **chin*** [16, I, 65].

У народнопоетичних текстах багатьох народів помічено своєрідну рису, про яку писала С. Є. Нікітіна: «У фольклорного людського *лиця* як цілого, як правило, *носа* немає» [11, 119]. На противагу цьому, досить частотне слово-поняття *очі* (*очки, оченьки, оченята*) із постійними атрибутами *карі, чорні, ясні, рідше – сиві, голубенькі*: *Як дівчину не любити, Коли **чорні очки*** [10, 303]; *Виплакала Марусенька Свої **ясні очі*** [17, I, 75]. Темні очі традиційно порівнюють із *тереном, нічкою, ясні – з днем, ясоньками, зорями*: *Чорнії брови, карії очі, Темні як **нічка**, ясні як **день!*** [8, 391]. В англійських піснях теж використано художні означення *dark* ('темні') та *fair* ('світлі'): *And he closed her **fair eyes** in the waters to sleep* [18, II, 262]. Також зафіксовано порівняння очей із *терновими ягодами* (*sloes*) та *зорями* (*stars*), напр.: *I met a pretty fair maid with eyes like **sloes*** [18, II, 591]; *Her keen eyes did glitter like the bright **stars** by night* [18, II, 618]. Незвичне для традиційного українського фольклору метафоричне зіставлення сяючих очей із *діамантами* трапилося в англійському тексті: *She had **diamonds in each of her eyes*** [18, II, 686] (букв. 'вона мала діаманти у кожному з її очей').

В українській поезії *брови* (*брівки, брівоньки*) охарактеризовано двома визначальними якостями – *чорні* та *рівні*: *Ой маю я **чорні брови**, Маю карі очі!* [17, I, 302]. На основі сполучки *чорні брови* вибудовано означення-комполіт *чорнобрива* (-ий), що має ремарку «народнопоетичне» як постійний епітет до слів *хлопець, дівчина, милий, мила* [16, XI, 357]. Англійці не приділяють цій частині обличчя великої уваги, однак помічають *білі зуби* (*whiteteeth*), що в українському фольклорі нам не трапилося. Колір зубів порівнюють зі слоновою кісткою (*ivory*), напр.: *Her teeth white as **ivory*** [18, II, 591].

Показова ознака української дівчини – довге волосся, «коса до пояса». Як правило, слово-поняття *коса* має традиційний атрибут *руса*, хоча у фольклорі оспівано біляву, чорняву й навіть руду дівчину: *Руса коса до пояса, В косі стрічка голуба* [17, I, 267]. У весільних піснях використано означення *срібна, золота*, що мають оцінний зміст, указуючи на винятковість нареченої: *Ой **косо** моя золота, Та не рік я тебе кохала* [3, 150]; *Коси ж мої та й **срібненькі**...* *Більше я вас не чесатиму, З дівчатами не гулятиму* [3, 156]. У британському тексті теж виявлено зіставлення пасем розпущеного світлого волосся із нитями (з'єднаннями) золота: *And her **hair** hung down her shoulders Like any **links of gold*** [18, II, 112]. Крім того, англійці порівнюють м'яке волосся з *оксамитом*: *Her **hair** more like the velvet so soft* [18, II, 686].

Зауважимо, що портретну палітру в народній пісні створено переважно закоханими очима, тому дібрано найяскравіші мовні образи (епітети, порівняння, метафори), щоб передати красу дівчини: *Ой приїхав я до миленької, До голубки сизенької, Приїхав я під ворота, Вийшла мила, **краща злата**; Приїхав я під причілок, Вийшла мила, як **барвінок**; Приїхав я під віконце, Вийшла мила, **краща сонця*** [14, 8]; *She was **most proper, tall and handsome** As ever my two eyes did see, With her **ruby lips and comely features** Her **sloe black eyes** delighted me* [18, II, 559] ('Вона була найдосконалішою, високою і статною, Яку тільки коли-небудь бачили мої очі; З рубіновими

губами і привабливими рисами обличчя, її терново-чорні очі захоплювали мене' (переклад наш. – Н. Д.).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, дівчину в українських та англійських народних піснях зображено великою кількістю мовних одиниць. Виразові засоби, якими змальовано зовнішність, вибудовано насамперед на основі ключових слів *личко, руки, очі, брови*. Фольклорний мовний образ дівчини містить універсальні параметри, зумовлені спільністю ідеалу для представників європейської культури, а також етнічно специфічні, спричинені поетизацією певних частин тіла і реалій природи у кожній національній традиції. Перспективи дослідження вбачаємо у глибшому зіставному аналізі мовних образів української та англійської народної поезії.

Джерела та література

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 896 с.
2. Барабаш-Ревак О. Мовний образ парубка в українських фольклорних і етнографічних текстах : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Ольга Барабаш-Ревак ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л. : [б. и.], 2009. – 364 с.
3. Весільні пісні / [упоряд., авт. вст. ст. М. М. Шубравська]. – К. : Дніпро, 1988. – 475 с.
4. Данилюк Н. Лексико-семантичне поле «Людина» в мові української народної пісні / Н. Данилюк // *Mundo Eslavo: Revista iberoamericana de Estudios Eslavos. Universidad de Granada*. – 2009–2010. – № 8–9. – S. 65–73.
5. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія / Н. О. Данилюк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 512 с.
6. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови : [навч. посіб. для студ. гуманітар. спец. вищих закладів України] / С. Я. Єрмоленко ; відп. ред. Л. О. Пустовіт. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
7. Завалишина К. Г. Кросскультурная лингвофольклористика: народно-песенный портрет в трех этнических профилях / К. Г. Завалишина, А. Т. Хроленко. – Курск : Изд-во Курск. гос. ун-та, 2005. – 62 с.
8. Закувала зозуленька: антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / [упоряд., передм. та прим. Н. С. Шумади]. – К. : Дніпро, 1987. – 392 с.
9. Івлюшкіна Н. Мовний образ дівчини у текстах українських, російських та британських народних пісень / Н. Івлюшкіна // *Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн.* / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред. та ін.]. – Луцьк, 2015. – № 1 (3). – С. 62–71.
10. Народні перлини / [упоряд., авт. вст. ст. М. Стельмах]. – К. : Дніпро, 1975. – 391 с.
11. Никитина С. Е. Устная народная культура и языковое сознание / С. Е. Никитина. – М. : Наука, 1993. – 189 с.
12. Оссоветский И. А. О языке русского традиционного фольклора / И. А. Оссоветский // *Вопр. языкознания*. – 1975. – № 5. – С. 66–78.
13. Пісні з Волині / [упоряд., прим. та вст. ст. О. Ф. Ошуркевича]. – К. : Муз. Україна, 1970. – 333 с.
14. Пісні кохання / [упоряд., вст. ст. та прим. О. І. Дея. – К. : Дніпро, 1986. – 366 с.
15. Словарь української мови : у 4 т. / [збір. ред. журн. «Киевская старина», упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Киев. старина, 1907–1909 (у тексті вказано том і сторінку).
16. Словник української мови / [ред. кол. І. К. Білодід (голова) та ін.] : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1971–1980 (у тексті вказано том і сторінку).
17. Українські народні пісні : у 2 кн. / [ред. М. Т. Рильський, К. Г. Гуслистий]. – К. : Мистецтво, 1955. – Кн. 1. – 484 с.; Кн. 2. – 416 с. (у тексті вказано том і сторінку).
18. Sharp Cecil J. Collection of English folk songs : 2 vols. / Cecil J. Sharp ; edited by Maud Karpeles. – London : Oxford University Press, 1974. – Vol. 1. – 750 p.; Vol. 2. – 661 p. (у тексті вказано том і сторінку).
19. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – Pearson Education Limited, 2005. – 1950 p.

References

1. Arutiunova, Nina. 1999. *Yazyk i Mir Cheloveka*. Moskva: Yazyki Russkoj Kultury.
2. Barabash-Revak, Olha. 2009. "Movnyi Obraz Parubka v Ukrainskykh Folklornykh i Etnohrafichnykh Tekstakh". Ph.D. diss., Lvivskiy Natsionalnyi Universytet Imeni I. Franka.
3. Shubravskaya, M. M., ed. 1988. *Vesilni Pisni*. Kyiv: Dnipro.
4. Danyliuk Nina. 2009–2010. "Leksyko-Semantychne Pole «Liudyna» v Movi Ukrainskoi Narodnoi Pisni". *MundoEslavo: Revista Iberoamericana de Estudios Eslavos. Universidad de Granada* 8–9: 65–73.
5. Danyliuk, Nina. 2010. *Poetychne Slovo v Ukrainskii Narodni Pisni*. Lutsk: Volynskiy Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky.
6. Yermolenko, Svitlana and Pustovit, L., ed. 1999. *Narysy z Ukrainskoi Slovesnosti: Stylistyka ta Kultura Movy*. Kyiv: Dovira.
7. Zavalyshyna, K., and Khrolenko, A. 2005. *Krosrulturnaia Lingvofolkloristika: Narodno-Pesennyi Portret v Triokh Etnicheskikh Profiliakh*. Kursk: Izdatelstvo Kurskogo Gosudarstvennogo Universiteta.

8. Shumada, Nataliia, ed. 1987. *Zakuvala Zozulenka: Antolohiia Ukrainskoi Narodnoi Tvorchosti. Pisni, Pryslivia, Zahadky, Skoromovky*. Kyiv: Dnipro.
9. Ivliushkina, Nataliia. 2015. "Movnyi Obraz Divchyny u Tekstakh Ukrainskykh, Rosiiskykh ta Brytanskykh Narodnykh Pisen". In *Typolohiia ta Funktsii Movnykh Odynyt*, edited by N. Kostusiak, et al. 1 (3): С. 62–71. Lutsk: Skhidnoievropeiskyi Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky.
10. Stelmakh, M., ed. 1975. *Narodni Perlyny*. Kyiv: Dnipro.
11. Nikitina, S. 1993. *Ustnaia Narodnaia Rultura i Yazykovoie Soznaniie*. Moskva: Nauka.
12. Ossovetskii, I. 1975. "O Yazyke Russkogo Traditsyonnogo Folklor". *Voprosy Yazykoznanii* 5: 66–78.
13. Oshurkevych, Oleksa., ed. 1970. *Pisni z Volyni*. Kyiv: Muzychna Ukraina.
14. Dei, Oleksii, ed. 1986. *Pisni Kokhannia*. Kyiv: Dnipro.
15. Hrinchenko, Borys, ed. 1907–1909. *Slovar Ukrainskoi Movy*. Kyiv: Kiievskaia Starina.
16. Bilodid, Ivan, ed., et al. 1971–1980. *Slovyk Ukrainskoi Movy v 11 Tomakh*. Kyiv: Naukova Dumka.
17. Ryl'skyi, Maksym, and Huslysty, K., eds. 1955. *Ukrainski Narodni Pisni u 2 Knyhakh*. Kyiv: Mystetstvo.
18. Sharp, Cecil J., and Karpeles, Maud, ed. 1974. *Collection of English Folk Songs*, 2 vols. London: Oxford University Press.
19. Summers, Della. 2005. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Pearson Education Limited.

Данилюк Ніна. Речестилистическіе средства изображения девушки в украинских и английских народных песнях. Рассмотрены синонимические и вариантные ряды, обозначающие девушку, отличия в семантике и стилистической окраске их компонентов. Выделены имена собственные людей, распространенные в устной поэзии украинцев и англичан. Обращено внимание на атрибуты, указывающие на типичные качества девушки – *молодая, красивая*. Определены традиционные сопоставления с названиями цветов, птиц, светил, передающие оценочное содержание образа красивого человека. Проанализированы ключевые единицы *тіло, руки, ноги, лице, очі, уста, коси*, сопровождаемые эпитетами со значением цвета (*білий, рум'яний, карий, русий* – в украинских текстах; *white, red, rosy, fair* – в английских). Выявлены общие сопоставительные связи, используемые носителями фольклора (*рожа – rose, вишня – cherry, зоря – star, терен – sloes, сніг – snow, лебідка – swan, золото – gold*) и отличные (*калина, горлиця, перепілка, рибка* – в украинцев, *lily, diamond, ivory* – в англичан). Сделан вывод, что речевой образ девушки содержит универсальные признаки, обусловленные общностью идеала в европейской культуре, и этнически специфические.

Ключевые слова: украинская народная песня, английская народная песня, речестилистическое средство, ключевое слово, эпитет, сравнение, метафора.

Danyliuk Nina. Lingvo-Stylistic Means of Representing a Girl in the Ukrainian and English Folk Songs. This article deals with the lingo-stylistic means of representing a girl in the texts of the Ukrainian and English folksongs. A special attention has been paid to the rows of synonyms and variants that are used to denote a girl, differences in semantics and stylistic colouring of the components of their components. The attributes that are used to reflect the typical features of a girl – *молода – young; гарна – beautiful* – were paid attention to. Traditional comparisons with the names of flowers, birds, and stars that convey the evaluative content of an image of a beautiful person were pointed out. Such key words as *тіло, руки, ноги, лице, очі, уста, коси*, in the combination with the epithets that denote colour were analysed (*білий, рум'яний, карий, русий* – in the Ukrainian texts; *white, red, rosy, fair* – in the English). Common comparative connections that are used by the bearers of folklore while describing a girl were found out: *рожа – rose, вишня – cherry, зоря – star, терен – sloes, сніг – snow, лебідка – swan, золото – gold*; while the differences were the following: *калина, горлиця, перепілка, рибка* – in Ukrainian, *lily, diamond, ivory* – in English. It was concluded that a language image of a girl contains universal features caused by the common idea of beauty in the European culture as well as the ethnically specific ones.

Key words and phrases: Ukrainian folk song, English folk song, lingvo-stylistic means, key word, epithet, comparison, metaphor.

УДК (811.111+811.161.2)'373-115

Наталія Добжанська-Найт⁹

ВІДОБРАЖЕННЯ ПОНЯТТЯ *A HAPPY WOMAN* / ЩАСЛИВА ЖІНКА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ РЕЗУЛЬТАТІВ ІНТЕРНЕТ-ПОШУКУ)

Подано аналіз лексичної та семантичної наповненості текстів інтернет-повідомлень за пошуковим терміном *HAPPY WOMAN* / *ЩАСЛИВА ЖІНКА* з метою виявлення домінантних сем в українській та англійській мовах. Досліджено по 200 заголовків у кожній з мов, запропонованих пошуковим рушієм Google, і виявлено найбільш типові для них. Здійснено також аналіз 50 релевантних статей у кожній мові. Порівняльний аналіз лексичної наповненості інтернет-текстів в англійській та українській мовах виявив певні спільні риси, зокрема стосовно слів (еквівалентів) *щастя*, *життя* та *час*, *здоров'я*, *материнство*, *посмішка*, а також низку розбіжностей. Зокрема, в українських текстах кількісне відображення таких цінностей, як чоловік, діти, сім'я, зовнішня краса, успіх, любов, секс, вагітність переважає над кількістю слововживань одиниць із подібною семантикою в англомовних текстах. Англомовні тексти демонструють перевагу в кількості слововживань одиниць для позначення щастя, радості, людей, позитиву та Бога. Лексична наповненість релевантних текстів відображає глибинний зміст ключового поняття, що свідчить про певні тенденції ментальності носіїв відповідної мови та культури.

Ключові слова: щаслива жінка, контекст, інтернет-пошук, домінантні лексеми, порівняння, ментальність, гендер.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом зростає тенденція до інтердисциплінарних досліджень, що поєднують лінгвістику з соціологією, психологією, філософією тощо, таким чином відповідаючи на потреби суспільства в інтегруванні знань. Зі швидким розвитком демократичних суспільств, орієнтацією на т. зв. європейські цінності спостерігається і зміна гендерних стереотипів. Таким чином постає питання ідентифікації способів вираження гендерних цінностей у новітніх видах дискурсу. Аналіз лексичної наповненості таких текстів дав би змогу виявити певні тенденції ментальності носіїв відповідної мови та культури, зокрема в українській та англійській мовах.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вчені неодноразово наголошували на існуванні гендерних стереотипів у мовленні (J. Coats, P. Eckert, S. McConnell-Gient, R. Lakoff, D. Tannen, Ф. Бацевич, О. Бессонова, А. Кириліна, Т. Мельник). В останні десятиліття зростає інтерес до досліджень репрезентації гендеру в мові, а також зв'язку мови з ментальністю носіїв, зокрема: відображення менталітету нації у виборі мовних форм та частоті їх вживання [7]; вираження гендерних стереотипів у текстових публікаціях та їх зв'язок з ментальністю носіїв [4; 10; 24]; гендерна репрезентація українського мовного простору [1; 2; 6]; вираження гендерних особливостей в англомовному інтернет-дискурсі, зокрема соцмережах [18].

Мета і завдання статті. Ми вирішили здійснити спробу знайти відповідь на питання мовної репрезентації ментальних цінностей у гендерному аспекті шляхом аналізу лексико-семантичної наповненості загальнодоступних новітніх текстів (інтернет-публікацій) та виявлення домінантних сем у кожній з досліджуваних мов (англійській та українській). Для цього ми обрали поняття *HAPPY WOMAN* / *ЩАСЛИВА ЖІНКА* як таке, що пов'язане з найвагомішими життєвими та ментальними пріоритетами. Мета нашого дослідження: порівняти зміст і семантичну наповненість інтернет-текстів, які відображають суть згаданого поняття, в англійській та українській мовах, і з'ясувати наявність спільних площин та відмінностей стосовно нього, що могло б бути свідченням стану гендерного розвитку в англо- та україномовній культурах. Нами обрано пошуковий рушій Google через його популярність, доступність та широке розповсюдження як в англомовному, так і в україномовному інтернет-середовищі.

⁹ ♥ Добжанська-Найт Н., 2015

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Експериментальна частина нашого дослідження проходила у два етапи. На першому етапі ми проаналізували лексичний склад заголовків із перших 200 результатів інтернет-пошуку (у кожній мові). На другому етапі ми дібрали понад 50 найбільш релевантних статей із цих результатів у кожній мові (загальним обсягом понад 500 тисяч друкованих знаків, по 250 тисяч у кожній мові) й дослідили лексичну та семантичну наповненість цих текстів. Текстові масиви протестовано на наявність та кількість слововживань найбільш релевантних лексичних одиниць (понад 100 у кожній мові та відповідних їм еквівалентів), які, на нашу думку, можуть свідчити про частку і місце певних ключових понять і, відповідно, про роль цих аспектів життя для обумовлення й досягнення результату, який відображено у ключовому понятті пошуку (*HAPPY WOMAN / ЩАСЛИВА ЖІНКА*).

Розглянемо почергово результати кожного з етапів.

При дослідженні англomовних заголовків перших 200 статей, запропонованих пошуковим сервером Google, переважають кілька типів:

1) статті, що розповідають жінкам, як стати чи бути щасливими. Серед таких найтипівішими є заголовки, які містять слово *habit* або *how* (52 статті). Зазначимо, що серед досліджуваних заголовків та коротких цитат до них слово *how* зустрічається 43 рази. Приклади таких заголовків: *8 Habits of Incredibly Happy Women* [14]; *How to Be a Happy Woman* [22]; *15 Secrets to Become a Happy Woman!* [16];

2) статті, де жінки розповідають, чому вони щасливі (що в їхньому житті відбулося чи відбувається, що робить їх щасливими), – 25 статей, напр.: *I Can Die a Happy Woman* [23]; *Here's What's Up: I'm a Happy Woman* [20] тощо;

3) збірки цитат і афоризмів про щасливих жінок та щастя жінки, напр.: *Top 21 Happy Woman Quotes* [26]; *A Happy Woman Makes a Happy Home Quotes* [17]. Слово *quote* вжито у заголовках 14 разів. Окрім згаданих, сервер подає і не релевантні щодо нашого дослідження посилання (напр., назви кінофільмів, книжок, картини, фото щасливих жінок тощо).

Таким чином, серед цих 200 статей в англійській мові ми обрали 50 найбільш релевантних за змістом, загальним обсягом понад 250 тисяч друкованих знаків, з метою виявлення семантичних домінант. Як і очікувалося, серед домінантних сем на першому місці знаходиться сема щастя (671 одиниця: *happy* – 429, *happiness* – 222). Серед одиниць, що позначають життєві цінності, переважають *time* (200) та *love* (120).

Шлюб та сім'я також знаходяться на домінуючих позиціях (*marriage* – 50, *relationship* – 49, *family* – 39). Якщо не зважати на універсальний характер поняття *relationship* в окремих випадках, здебільшого це слово у досліджуваних текстах виражає стосунки у шлюбі, дошлюбні й у родині. Тому сумарно ці поняття налічують 138 одиниць. Зазначити, що лексема *wedding* знаходиться на маргінальній позиції: лише п'ять таких одиниць у досліджуваному масиві.

У тематичній групі *сім'я, родина* лексеми, що позначають чоловіка, кількісно поступаються перед одиницями, що позначають дітей, причому ієрархія вибудовується в такому порядку: *man* – 36, *husband* – 23, *boyfriend* – 11, *spouse* – 5. Гендерно нейтральна лексема *partner* зі 16 слововживань позначає особу чоловічої статі лише 9 разів. (Таким чином, кількість таких одиниць сумарно становить 84).

Як бачимо, переважає нейтральне позначення чоловіка (стосовно шлюбу); однак, з іншого боку, лексема, що позначає чоловіка у шлюбі, переважає кількісно лексему, яка позначає чоловіка як суб'єкта дошлюбних стосунків.

Лексеми на позначення дітей розподіляються так: *child/children* – 104, *kid* – 36, *baby* – 15, сумарно – 155 одиниць. Сюди ж варто віднести лексеми на позначення материнства (*mother, motherhood*) – 39 одиниць.

Людські стосунки становлять невід'ємну частину щастя жінки порівняно з іншими аспектами життя. Для порівняння: *people* – 144, *nature* – 7, *hobby* – 5.

Одиниці, що позначають сімейний статус, розподілені таким чином: *single* – 35, *married* – 23. Слід, однак, зауважити, що одиницю *single* ужито переважно у контекстах, які вказують на нетиповість поєднання понять *happy woman* та *single woman* в англomовному суспільстві, на прагнення подолати стереотипи. Яскравим прикладом можуть бути заголовки статей:

How to Be a Happy Single Woman [21]; *Happy Being a Single Woman and Loving It* [19].

Робота як аспект життя та атрибут щастя за пріоритетністю поступається сімейним цінностям (зокрема, що стосується дітей): *work* (128), *job* (33), *career* (14), *office* (3) – сумарно 178. Зазначимо, що слово *work* є універсальним і ширшим за значенням, ніж, наприклад, *employment*, у досліджуваних текстах, і часто використовується у значенні *праця, робота над собою, робота для досягнення певних цілей*, у першу чергу для досягнення щастя. Останнє, зокрема, додатково свідчить про меншу пріоритетність кар'єри перед іншими цінностями, напр.: *"You work hard, and you strive to be the very best version of yourself all the time. But, remember to be generous in pampering yourself"* [12].

Серед пріоритетних переважає сема *self* – 118, що здебільшого виражається у таких типових контекстах: *"Love the person in the mirror and think positively about yourself"* [15]; *"She only sees comparisons in terms of inspiration: No jealousy. No sense of competition. No criticism. And no self-judgment either"* [13].

Позитивні прикметники переважають над такими, що позначають негативні поняття: *good* – 112, *bad* – 35; *positive* – 45; *negative* – 20.

Сема новизни домінує над протилежною: *new* – 69, *old* – 12.

Сема думки переважає над почуттями: *thought, think* – 38+93, *feeling* – 33. Розумові процеси переважають над душевними: *mind* – 27, *plan* – 25, *choose, choice* – 47, *goal* – 37, *habit* – 43, *control* – 18, *challenge* – 15. Останнє свідчить на користь ідеї про щастя як усвідомлений вибір, який передбачає прагматичну й послідовну роботу над собою.

Серед почуттів та емоцій, що згадані в дописах про щасливу жінку, домінує радість і задоволення: *joy* – 45, *content* – 42, *enjoy* – 36 (сумарно – 123 слововживання). Для порівняння, антонімічні одиниці з семою *sadness, depression* вжито сумарно 37 разів.

Серед дій та процесів переважає пошук та навчання: *find* – 115, *learn* – 56, *share* – 33.

Наступним (у порядку спадання) пріоритетом є здоров'я: *health* – 45, *food* – 18, *eat* – 16, *sleep* – 14. Лексема *exercise* (33) пов'язана теж у першу чергу зі здоров'ям та гарним настроєм, як це показано у прикладі: *"Exercise will keep your body healthy, your mind alert and your confidence high"* [25].

Зовнішність не відіграє суттєвої ролі в досліджуваних текстах: *beautiful* – 30, *pretty* – 9, *body* – 18, *hair* – 15, *looks* – 8, *appearance* – 5, *make-up* – 4, *attractive* – 0. (Сумарно зовнішня краса – *beautiful, pretty, looks, appearance, attractive* – 52 слововживання). Однак зазначимо, що *beauty* часто позначає не красу людини, а універсальне поняття, що свідчить про відсутність переваги фізичної краси над духовною, як у прикладі: *"Be yourself – it's the inner beauty that counts. You are your own best friend, the key to your own happiness, and as soon as you understand that... – you can be happy"* [26].

Ідея самомотивації підтверджується і домінуванням лексеми *spirit* – 24 над *heart* – 16. Лексема *God* має 35 слововживань. Матеріальний бік життя знаходиться на дещо нижчому щаблі: *money, finance, material* – 33. Посмішка: *smile* – 29. Успіх: *success, succeed* – 26.

Як бачимо, контекстне оточення словосполучення *happy woman* в англійській мові у досліджуваних текстах наголошує на домінуванні сімейних цінностей, часу, прийняття себе та усвідомленої праці над собою з метою досягнення щастя.

Аналіз аналогічних пошуків в україномовних текстах дав нам змогу виділити такі основні типи серед 200 заголовків:

1. Статті, що відображають ідею, виражену в заголовках: *Кохана жінка – щаслива жінка* [3]; *Щаслива жінка – жадана жінка!* [11] (сюди ж відносимо статті про щастя у шлюбі, красу, а також про те, як сподобатися чоловікам) – понад третина статей.

2. Матеріали з інтерв'ю, роздумами, дискусіями про те, чи може успішна жінка бути щасливою і чи потрібна суспільству успішна жінка (близько 16). Типові заголовки: *Чи потрібна суспільству щаслива жінка?* [9]; *Успішна жінка: всі за... і за?* [8]; *Дурна баба – щаслива жінка* [2] тощо.

3. Статті-історії про незвичайні долі щасливих жінок, незважаючи на труднощі, або ж статті про знаменитих жінок (причини їхнього щастя пояснено різними аспектами, у т. ч. поєднання особистого щастя і самореалізації).

4. Державні та приватні суспільні проекти (жіночий клуб, соціально-реабілітаційний проект, благодійний фонд, тренінги, майстер-класи тощо).

5. Поезії та інші літературні твори на тему.

Серед лексико-семантичних пріоритетів у текстах українською мовою (57 текстів загальним обсягом понад 270 тисяч знаків) виділяємо щастя – 486 одиниць; чоловік – 467; себе (собі тощо) – 305; час – 215; життя – 213; діти, дитина – 212; любов, любити – 106 (коханий, кохання – 56; разом – 162); сім'я, родина – 80 + 21 – 101 (шлюб, заміжжя, одруження – 49, стосунки – 30, сумарно – 180); робота – 99; праця – 92 (сумарно 191); розум – 85; думка, мислення – 86; краса, гарний, привабливість, врода, вигляд, зовнішність – 125; емоції, серце, душа, почуття – 101; успіх – 64; люди – 60; дружина – 59; здоров'я – 45; гроші, матеріальне, фінанси – 43; матір, материнство – 38; посмішка – 31; секс, інтим – 27; вагітність – 20; Бог – 20.

Стосовно позитивних та негативних прикметників співвідношення розподілені таким чином: позитивний – 22; хороший – 17; поганий – 14, негативний – 14. Отже, позитивні прикметники становлять сумарно 39, а негативні – 18 слововживань: позитивні переважають. Стосовно опису емоцій та почуттів, то частка позитивних емоцій (радість, радіти) становить 31 слововживання, в той час як слова на позначення негативних (сум, депресія, апатія, смуток) ужито 45 разів.

Як бачимо, приблизні паралелі з англійськими текстами виявлено стосовно слів (еквівалентів) *щастя, життя та час, робота, здоров'я, материнство, посмішка*. Диспропорції спостерігаємо у таких семах, як: *happiness* (671) – *щастя* (486); *love* (120) – *любов, кохання* (162); *-self* (118) – *себе, собі* (305); *children* (155) – *діти* (212); *family, relationship* (138) – *сім'я, стосунки* (180); *appearance, beauty* (52) – *зовнішня краса* (125); *success* (26) – *успіх* (64); *people* (144) – *люди* (60); *joy* (123) – *радість* (31); *sadness* (37) – *смуток* (45); *God* (35) – *Бог* (20); *sex* (20) – *секс, інтим* (27); *pregnancy* (4) – *вагітність* (20). Найбільшу диспропорцію виявляємо у кількості слововживань лексики на позначення чоловіка: *чоловік* (467) – *man, husband, boyfriend, spouse* (84).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, порівняльний аналіз лексичної наповненості інтернет-текстів в англійській та українській мовах виявив певні спільні риси, зокрема стосовно слів (еквівалентів) *щастя, життя та час, здоров'я, материнство, посмішка*, а також низку розбіжностей. Зокрема, в українських текстах кількісне відображення таких цінностей, як чоловік, діти, сім'я, зовнішня краса, успіх, любов, секс, вагітність переважає над кількістю слововживань одиниць із подібною семантикою в англомовних текстах. Англомовні тексти демонструють перевагу у кількості слововживань одиниць для позначення щастя, радості, людей, позитиву та Бога. Семантичні пріоритети в інтернет-текстах обома мовами дають вказівку на розбіжності, відповідно, в ментальному просторі носіїв обох мов. Це у світлі сучасних тенденцій та декларацій українського суспільства прямувати до європейських цінностей дає можливість бачити диспропорції стосовно бачення цих цінностей та наявних пріоритетів.

Ми розглянули тільки форми зовнішнього вираження, тобто кількісні співвідношення релевантних сем, які мають стосунок до відображення поняття «щаслива жінка». Проте важливим і перспективним було б, на нашу думку, провести ґрунтовне дослідження і контент-аналіз таких повідомлень задля виявлення закономірностей відображення ментальних особливостей носіїв мови у глибинних структурах.

1. Біловус Л. Гендерна репрезентація українського мовного простору [Електронний ресурс] / Леся Біловус // Мандрівець. – 2011. – № 2. – С. 83–85.
2. Дурна баба – щаслива жінка [Електронний ресурс] // Стаття : темат. архів спеціаліз. ст. – Режим доступу : <http://stattja.pp.ua/index.php?newsid=15998>.
3. Кохана жінка – щаслива жінка [Електронний ресурс] / Микола Крамаренко // Червоний гірник. – 2016. – Режим доступу : <http://girnyk.com.ua/news/kohana-zhinka-shchaslyva-zhinka>
4. Марушевська О. Образ жінки в українській пресі / О. Марушевська, К. Шаповал // Філософсько-антропологічні студії : спецвип. – К. : Стилос, 2001. – С. 220–225.
5. Маслова Ю. П. Мовна репрезентація гендеру / Ю. П. Маслова // Наукові записки. Сер. «Філологічна». – Острого : Вид-во НаУ «Остроз. акад.», 2009. – Вип. 12. – С. 224–233.
6. Ставицька Л. О. «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології / Л. О. Ставицька // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 118–129.
7. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) : монографія / О. Б. Ткаченко. – К. : Грамота, 2008. – 240 с.
8. Успішна жінка – всі за... і за? [Електронний ресурс] / Інна Сагайдак // Anturazh. – 2012. – Режим доступу : <http://anturazh.com.ua/statti/574-uspashna-zhnka-vs-za-za.html>
9. Чи потрібна суспільству щаслива жінка? [Електронний ресурс] // Platforma. – 2010. – Режим доступу : <http://platfor.ma/society/4cf414cccd378/>
10. Чорнодон М. І. Визначення гендерних концептів «жінка» та «чоловік» на сторінках сучасної періодики в Україні / М. І. Чорнодон // Держава та регіони. Сер. «Соц. комунікації». – 2012. – Вип. 3. – С. 106–110.
11. Щаслива жінка – жадана жінка [Електронний ресурс] // MegaSite.In.UA. – Режим доступу : <http://megasite.in.ua/147-shhaslyva-zhinka-zhadana-zhinka.html>
12. 5 Don'ts To Be A Happy Woman [Electronic resource] // Lifehack. – Access mode : <http://www.lifehack.org/articles/lifestyle/5-donts-happy-woman.html>
13. 6 Signs of a Truly Happy Woman [Electronic resource] // The Organic Sister. – 2012. – Access mode : <http://theorganicsister.com/happy-woman/>
14. 8 Habits of Incredibly Happy Women [Electronic resource] // Huffpost Women. – 2015. – Access mode : http://www.huffingtonpost.com/galit-breen/8-habits-of-very-happy-women_b_6834148.html
15. 10 Habits Of A Happy Woman [Electronic resource] // Today's the best day. – 2016. – Access mode : <http://www.todaysthebestday.com/10-habits-of-a-happy-woman/>
16. 15 Secrets to Become a Happy Woman! [Electronic resource] // Candy Trinh Blog. – 2014. – Access mode : <http://candytrinh.com/15-secrets-become-happy-woman/>
17. A Happy Woman Makes a Happy Home Quotes [Electronic resource] // Search Quotes. – Access mode : http://www.searchquotes.com/search/A_Happy_Woman_Makes_A_Happy_Home/
18. Bamman, D. Gender identity and lexical variation in social media / David Bamman, Jacob Eisenstein, and Tyler Schnoebelen // Journal of Sociolinguistics. – 2014. – № 18/2. – P. 135–160.
19. Happy Being a Single Woman and Loving it [Electronic resource] // Miraculous Ladies. – Access mode : <http://www.miraculousladies.com/happy-being-a-single-woman-and-loving-it/>
20. Here's What's Up: I Am a Happy Woman [Electronic resource] // Precious Core. – 2016. – Access mode : <http://www.preciouscore.com/2016/01/heres-whats-up-im-happy-woman.html>
21. How to Be a Happy Single Woman [Electronic resource] // WikiHow. – Access mode : <http://www.wikihow.com/Be-a-Happy-Single-Woman>
22. How to Be a Happy Woman [Electronic resource] // NewsLocal. – 2016. – Access mode : <http://newslocal.newspaperdirect.com/epaper/viewer.aspx>
23. I Can Die a Happy Woman [Electronic resource] // Tripadvisor. – 2015. – Access mode : http://www.tripadvisor.com/ShowUserReviews-g60742-d2032063-r335445157-Curate-Asheville_North_Carolina.html
24. Mamych M. Gender Stereotypes In Periodical Magazines For Women (Based on Publication «SOVIET WOMAN» / «WOMAN») / Myroslava Mamych // Мова і суспільство. – 2015. – Вип. 6. – С. 103–109.
25. The formula for living a happy, passionate and healthy life [Electronic resource] // Migrant Woman Magazine. – 2014. – Access mode : <http://www.migrantwoman.com/2014/12/formula-living-happy-passionate-healthy-life/>
26. Top 21 Happy Woman Quotes [Electronic resource] / Beverly Sills // AZQuotes. – Access mode : <http://www.azquotes.com/quotes/topics/happy-woman.html>

References

1. Bilovus, Lesia. 2011. "Henderna Rerezentatsiia Ukrainskoho Movnoho Prostoru". *Mandrivets*. 2: 83–85.
2. Google. "Durna Baba – Shchaslyva Zhinka". *STATTIA*. <http://stattja.pp.ua/index.php?newsid=15998>
3. Google. 2014. "Kokhana Zhinka – Shchaslyva Zhinka". *Chervonyi Hirnyk*. March 26. <http://girnyk.com.ua/news/kohana-zhinka-shchaslyva-zhinka>.
4. Marushevskaya, O., and Shapoval, K. 2001. "Obraz Zhinky v Ukrainskii Presi". *Filosofsko-Antropologichni Studii*, 220–225. Kyiv: Stylos.

5. Maslova, Yu. P. 2009. "Movna Reprezentatsiia Henderu". *Naukovi Zapysky* 12: 224–233. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia".
6. Stavytska, L. O. 2006. "«Cholovik (Muzhchyna)» u Kontseptosferi Ukrainskoi Frazeolohii". *Movoznavstvo* 2–3: 118–129.
7. Tkachenko, O. B. 2008. *Mova i Natsionalna Mentalnist (Sproba Suchasnoho Syntezu)*. Kyiv: Hramota.
8. Google. 2012. "Uspishna Zhinka – Vsi Za... i Za?". *Anturazh Magazine*. May 6. <http://anturazh.com.ua/statti/574-uspashna-zhnka-vs-za-za.html>.
9. Google. 2010. "Chy Potribna Suspilstvu Shchaslyva Zhinka?". *Platforma*. December 8. <http://platfor.ma/society/4cf414cccd378/>.
10. Chornodon, M. I. 2012. "Vyznachennia Hendernykh Kontseptiv «Zhinka» ta «Cholovik» na Storinkakh Suchasnoi Periodyky v Ukraini". *Derzhava ta Rehiony* 3: 106–110.
11. Google. "Shchaslyva zhinka – zhadana zhinka". *MegaSite.In.Ua*. <http://megasite.in.ua/147-shhaslyva-zhinka-zhadana-zhinka.html>.
12. Google. "5 Don'ts To Be A Happy Woman". *Lifhack*. <http://www.lifhack.org/articles/lifestyle/5-donts-happy-woman.html>.
13. Google. 2012. "6 Signs of a Truly Happy Woman". *The Organic Sister*. June 25. <http://theorganicsister.com/happy-woman/>.
14. Google. 2015. "8 Habits of Incredibly Happy Women". *Huffpost Women*. Updated May 12. http://www.huffingtonpost.com/galit-breen/8-habits-of-very-happy-women_b_6834148.html
15. Google. 2016. "10 Habits Of A Happy Woman". *Today's The Best Day*. <http://www.todaysthebestday.com/10-habits-of-a-happy-woman/>.
16. Google. 2014. "15 Secrets to Become a Happy Woman!". *Candy Trinh Blog*. Updated December 5. <http://candytrinh.com/15-secrets-become-happy-woman/>.
17. Google. "A Happy Woman Makes a Happy Home Quotes". *Search Quotes*. http://www.searchquotes.com/search/A_Happy_Woman_Makes_A_Happy_Home/.
18. Bamman, David, and Eisenstein, Jacob, and Schnoebelen, Tyler. 2014. "Gender Identity and Lexical Variation in Social Media". *Journal of Sociolinguistics* 18/2: 135–160.
19. Google. "Happy Being a Single Woman and Loving It". *Miraculous Ladies*. <http://www.miraculousladies.com/happy-being-a-single-woman-and-loving-it/>.
20. Google. 2016. "Here's What's Up: I Am a Happy Woman". *Precious Core*. January 4. <http://www.preciouscore.com/2016/01/heres-whats-up-im-happy-woman.html>.
21. Google. "How to Be a Happy Single Woman". *WikiHow*. <http://www.wikihow.com/Be-a-Happy-Single-Woman>.
22. Google. 2016. "How to Be a Happy Woman". *NewsLocal*. Accessed on January, 24. <http://newslocal.newspaperdirect.com/epaper/viewer.aspx>.
23. Google. 2015. "I Can Die a Happy Woman". *Tripadvisor*. http://www.tripadvisor.com/ShowUserReviews-g60742-d2032063-r335445157-Curate-Asheville_North_Carolina.html.
24. Mamych, Myroslava. 2015. "Gender Stereotypes In Periodical Magazines For Women (Based on Publication «SOVIET WOMAN» / «WOMAN»)". *Mova i Suspilstvo* 6: 103–109.
25. Google. 2014. "The Formula for Living a Happy, Passionate and Healthy Life". *Migrant Woman Magazine*. <http://www.migrantwoman.com/2014/12/formula-living-happy-passionate-healthy-life/>.
26. Google. "Top 21 Happy Woman Quotes". *AZQuotes*. <http://www.azquotes.com/quotes/topics/happy-woman.html>.

Добжанская-Найт Наталия. Отображения понятия А HAPPY WOMAN / ЩАСТЛИВАЯ ЖЕНЩИНА в английском и украинском языках (на материале результатов интернет-поиска). Представлен анализ лексической и семантической наполненности текстов интернет-сообщений по поисковому термину HAPPY WOMAN / СЧАСТЛИВАЯ ЖЕНЩИНА с целью выявления доминантных сем в украинском и английском языках. Исследовано по 200 заголовков в каждом из языков, предлагаемых поисковым двигателем Google, и выявлены наиболее типичные для каждого из них. Осуществлен также анализ 50 релевантных статей в каждом языке. Сравнительный анализ лексической наполненности интернет-текстов в английском и украинском языках выявил определенные общие черты, в частности относительно слов (эквивалентов) *счастье, жизнь и время, здоровье, материнство, улыбка*, а также ряд отличий. В частности, в украинских текстах количественное отражение таких ценностей, как муж, дети, семья, внешняя красота, успех, любовь, секс, беременность преобладает над количеством словоупотреблений единиц с подобной семантикой в англоязычных текстах. Англоязычные тексты демонстрируют преимущество в количестве словоупотреблений единиц для обозначения счастья, радости, людей, позитива и Бога. Лексическая наполняемость релевантных текстов отражает глубинный смысл ключевого понятия, в свою очередь свидетельствует об определенных тенденциях ментальности носителей соответствующего языка и культуры.

Ключевые слова: счастливая женщина, контекст, интернет-поиск, доминантные лексемы, сравнение, ментальность, гендер.

Dobzhanska-Knight Nataliia. Reflection of the Notion A HAPPY WOMAN / ЩАСЛИВА ЖІНКА in English and Ukrainian (Based on an Internet Search). The article presents an analysis of lexical and semantic content of the Internet texts which were the results of an Internet search according to the search term *HAPPY WOMAN/ЩАСЛИВА ЖІНКА*, in order to define dominant semes in Ukrainian and English. Two hundred headlines found by the Google search engine in each of the languages were researched, and the most typical for each language were defined. We have also analyzed fifty relevant articles in each of the languages, which summarily constitute as many as two hundred and fifty thousand characters in each language. The comparative analysis of the lexical content of the Internet texts in English and Ukrainian has shown certain common features, in particular concerning the words (equivalents) *happiness, life, time, health, motherhood*, and *smile*; and also some differences. In particular, in the Ukrainian texts the number of lexical units denoting the following values prevails over the ones in English: man, children, family, appearance/beauty, success, love, sex, pregnancy. The English texts demonstrate the prevalence of the number of lexical units denoting happiness, joy, people, positive adjectives and God. Semantic priorities in the Internet texts in both languages indicate the corresponding differences in gender values of the speakers of these languages.

Key words: a happy woman, context, Internet-search, dominant lexemes, comparison, gender.

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ *ARROGANCE*

Розглянуто об'єктивацію концепту *ARROGANCE* лексико-фразеологічними засобами. Простежено основні особливості лінгвокультурних концептів, на основі яких виділено ознаки концепту *ARROGANCE*, що дозволяють надати концепту статус лінгвокультурного. Оскільки репрезентація концепту мовним знаком є умовою кваліфікації його як лінгвокультурного концепту, окреслено засоби вербальної репрезентації концепту в англomовній картині світу. На основі проаналізованих лексикографічних джерел досліджено походження та значення основної лексеми, що позначає зарозумілість в англійській мові, виокремлено диференційні семантичні ознаки концепту. На рівні фразеології здійснено вибірку фразеологічних одиниць і сталих виразів, що передають значення *ARROGANCE*. Фразеологічні одиниці згруповано за семантичними ознаками та компонентами-лексемами, що входять до їхнього складу. Проведений аналіз вербалізації концепту *ARROGANCE* дозволяє встановити характерні ознаки концепту в англomовній картині світу та окреслити перспективи його подальшого вивчення.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, мовна об'єктивація, вербалізація, картина світу, лексема, фразеологічна одиниця, концепт *ARROGANCE*.

Постановка наукової проблеми та її значення. Картина світу – одне із фундаментальних понять людського буття [5, 47]. Тому на сьогодні одним із найважливіших питань когнітивної лінгвістики є проблема відображення у свідомості людини цілісної картини світу, що фіксується мовою. Понятійно-розумова діяльність людини ідентифікує предмети та явища як фрагменти картини світу за допомогою концептів, що, у свою чергу, репрезентуються засобами мови. При цьому особливий інтерес становлять лінгвокультурні концепти, які відображають особливий світогляд та логіку, властиві носіям певної лінгвокультури. Такі концепти є ключами до розуміння цінностей культури, умов життя людей, стереотипів їхньої поведінки [4, 215].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Об'єктивації концептів присвячено низку фундаментальних праць зарубіжних та вітчизняних учених. Культурні концепти досліджувались Ю. С. Степановим, В. І. Карасиком, М. К. Голованівською, Л. О. Чернейком. Засоби представлення концептів у мові вивчали С. А. Жаботинська, О. Ю. Лозова. С. А. Малахова, Н. В. Попов досліджували семантичну структуру концепту *PRIDE* [2, 187]. У працях В. Г. Костомарова та Є. М. Верещагіна об'єктом дослідження є відображення національної культури у семантиці мовних одиниць. До проблеми вербалізації концептів фразеологічними засобами проявляли увагу І. А. Андрєєва, А. Н. Баранов, В. І. Карасик, В. А. Маслова, М. В. Гамзюк. Проте комплексного аналізу лінгвокультурного концепту *ARROGANCE* через призму його вербалізаторів ще не було здійснено.

Мета і завдання статті. Ціль розвідки полягає у встановленні засобів вербальної об'єктивації лінгвокультурних концептів, зокрема концепту *ARROGANCE*, в англійській мовній свідомості. Завдання розвідки полягають у виділенні основних ознак лінгвокультурних концептів, аналізі способів їх вербальної об'єктивації, дослідженні способів репрезентації *ARROGANCE* як культурного концепту в англomовній картині світу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Культурні концепти – це, перш за все, ментальні сутності, в яких відображено дух народу, що визначає їх антропоцентричність – орієнтованість на духовність, суб'єктивність, соціальність, особисту сферу носія етнічної свідомості [1, 42]. Зважаючи на це, культурні концепти є здебільшого абстрактними. Специфічну рису лінгвокультурного концепту може також

¹⁰ ♥ Єфимчук Г., 2015

становити його включеність у вертикальний контекст – здатність асоціюватися з вербальними, символічними або побутовими феноменами, відомими всім членам етнокультурного соціуму [10].

Для виявлення культурного статусу концепту важливим є аналіз його структури. Згідно зі Ю. С. Степановим, культурні концепти становлять собою утворення, що складаються з буквального смислу слова, історичного рівня концепту, представленого в етимології, та актуального рівня. В. І. Карасик визначав культурний концепт як багатовимірне смислове утворення з ціннісною, образною та понятійною сторонами [4].

Досліджуючи концепт ARROGANCE, ми змогли виокремити ознаки, що дозволяють стверджувати про надання ARROGANCE статусу лінгвокультурного концепту. ARROGANCE є багатовимірним інтегративним ментальним утворенням, що включає інтелектуальну та емоційну оцінку та має тільки абстрактне втілення. Він стосується уявлень не лише окремого індивіда, а вміщує значення, смисли, асоціації та віддзеркалює досвід, що склався в процесі історичного розвитку певної етнічної спільноти. Зарозумілість визначається як особистісна якість, що характеризується перебільшеним почуттям власної вартості чи важливості. У структурі концепту ARROGANCE присутні всі три сторони, притаманні лінгвокультурним концептам: образність, ціннісність та понятійність.

На думку лінгвокультурологів, репрезентація концепту мовним знаком є обов'язковою умовою кваліфікації ментальної сутності як лінгвокультурного концепту. Об'єктивація у мові певної сукупності знань, уявлень, відчуттів є показником ціннісного ставлення етносу до культурного феномену [9, 249].

Вербальна об'єктивація концепту пов'язана зі створенням умов його правильного мовленнєвого тлумачення. Вона є способом реалізації концепту конкретною мовною одиницею, яка має з ним номінативний зв'язок. Вербальна об'єктивація концептуального референту пов'язана із вибором адекватного імені концепту [8, 80].

Культурний концепт у мовній свідомості представлений як багатовимірна сітка значень, які виражаються лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також мовно-поведінковими тактиками, що відображають фрагменти соціального життя етнічної спільноти та її представників.

Лексична об'єктивація концепту є сферою засобів, що формують відповідні когнітивно-семантичні простори, та слугує посередником між планом змісту і планом вираження концепту. Основна одиниця цього рівня – лексичний знак. Лексична об'єктивація концепту є основним і найбільш продуктивним прийомом його реалізації, а точніше – присвоєння йому імені [6].

Концепт ARROGANCE в англійській мові об'єктивується лексемою *arrogance* та низкою близьких за значенням лексем. За даними етимологічних словників, лексема *arrogance* походить від латинського *arrogantia*, що означало “assuming, insolent”. У свою чергу, слово *arrogantia* утворено від латинського дієслова *arrogare* – “to claim” [14].

Аналіз словникових дефініцій *arrogance* допомагає виокремити декілька основних семантичних ознак концепту:

- 1) сема «перебільшення» – *exaggerated sense of one's own importance; behave in overbearing manner; excessive belief in one's superiority* [13, 17, 16];
- 2) негативна конотація у семантичній структурі – *unpleasantly proud; insulting way of thinking or behaving; disagreeable behavior; offensive display of superiority* [11, 15, 16];
- 3) асоціація *arrogance* з перевагою над кимось, вищістю, піднесенням себе над іншими: *believes he or she is better than others; an attitude of superiority* [11, 13];
- 4) неоднозначність у трактуванні явища – *arrogance* як стан (state), звичка (habit), дія (act), поведінка (behaviour), ставлення (attitude).

До синонімічного ряду лексем, що зазвичай використовуються для вербалізації концепту ARROGANCE, належать: *vanity, aloofness, chutzpah, hubris, pride, disdain, contemptuousness*,

conceit, pomposity, insolence, bluster, audacity, ego, pretension, smugness, haughtiness, imperiousness, loftiness, presumption, ostentation.

Фразеологічна об'єктивація є ще одним прийомом аналітичного втілення концептів. Фразеологічні одиниці, відбиваючи лінгвокультурний досвід, виступають дискурсивними знаками, які передають певну предметно-референтну ситуацію [6].

Проведений аналіз фразеологізмів, що об'єктивують концепт, дозволив виділити декілька семантичних груп у межах досліджуваного концепту:

– група фразеологізмів із компонентом **big**: *be too big for one's breeches, be too big for ones boots* [16]. Обидві ідіоми передають значення завищеної самооцінки і характеризують людину як зарозумілу – *conceited, having a too high opinion of oneself*;

– група фразеологізмів із компонентом **high** для вираження такої ознаки концепту як *attitude of superiority*: *hoity-toity, get on high horse, mount on one's high horse, ride a high horse, high hat, high and mighty* [16];

– група фразеологізмів із компонентом **head**: *high headed, rear one's head, lift up one's head, hold up one's head, toss the head, swollen headed*;

– група фразеологізмів із компонентом **nose**: *look down one's nose, to have one's nose in the air, to be with nose in the air, stick nose up, toffee nosed* [15, 16];

– група фразеологізмів із прийменником **up**: *stuck up, perk oneself up, be uppish* [11];

– група фразеологізмів з компонентом **-self**, що передають самооцінку людини: *be full of oneself, think one is a lord of the manor, be legend in one's mind* [15, 16].

Аналіз фразеологічних засобів об'єктивації концепту дозволив виявити такі семантико-конотативні ознаки ARROGANCE: наявність негативного оцінного ставлення до явища ARROGANCE, виникнення та функціонування концепту ARROGANCE унаслідок соціальної нерівності, наявність зовнішніх поведінкових проявів зарозумілості, суб'єктивізм, зануреність у себе, хибні уявлення про вищість над іншими як характерні риси зарозумілої людини.

Концепти, що об'єктивуються лексичними і фразеологічними одиницями, часто називають лексичними або лексико-фразеологічними. Важливо зауважити, що таке найменування характеризує спосіб вербалізації концепту, а не той факт, що концепт є словом чи фразеологізмом [8].

Окрім лексичної та фразеологічної, виділяють також синтаксичну об'єктивацію, проте немає одностайної думки про її актуальність. Частина учених вважає, що синтаксична об'єктивація є одним із аналітичних (дискретних) прийомів вербальної репрезентації концепту через словосполучення. А. М. Приходько наголошує при цьому, що речення до засобів синтаксичної об'єктивації не належить [3, 205; 8]. Іншої точки зору дотримуються З. Д. Попова та Й. А. Стернін, стверджуючи, що «типова пропозиція, втілена в структурній схемі простого речення, лежить у семантичному просторі мови» [7], а тому концепти можуть об'єктивуватися синтаксичними засобами. Синтаксична реалізація є менш продуктивною, ніж лексична, проте вона здатна виражати ідеї, що з різних причин неможливо репрезентувати однослівними номінативами.

Важливим моментом у розумінні концепту є теза про те, що ніякий концепт не виражається у мові повністю. Концепт – це результат індивідуального пізнання, а індивідуальне потребує комплексних засобів для свого вираження. Концепт не має жорсткої структури, він об'ємний і тому повністю виразити його неможливо. Неможливо також зафіксувати всі мовні засоби вираження концепту [6, 4].

Зміст концепту складно передати за допомогою одного чи декількох слів, а його оцінні характеристики, що становлять суть цього ментального утворення при лінгвокультурному зіставленні, розкриваються в асоціативних рядах, тлумаченнях, текстах.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Вивчення репрезентації лінгвокультурного концепту ARROGANCE виявило, що він є лексико-фразеологічним, тобто об'єктивується, в основному, за допомогою лексичних і фразеологічних засобів, тоді як

синтаксична об'єктивації менш продуктивна. Чим різноманітніший потенціал знакового вираження концепту, тим більш актуальний концепт для лінгвокультури. Отже, об'єктивація концепту ARROGANCE різноманітними лексико-фразеологічними засобами, висока номінативна щільність в англomовній картині світу свідчать про його цінність та актуальність в британській лінгвокультурі. При дослідженні лінгвокультурних концептів варто звертати увагу на їх різноманітність та складну систему ментальних зв'язків, асоціацій. Тому перспективи подальших досліджень убачаємо в подальшому вивченні як засобів об'єктивації, так і суб'єктивації концепту, а також вираження концепту ARROGANCE на рівні художнього та публіцистичного дискурсу.

Джерела та література

1. Воркачєв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачєв. – М. : Гнозис, 2004. – 236 с.
2. Гришкова Н. В. Концепт як мовно-культурний феномен / Н. В. Гришкова // *Наукові записки НаУОА. Серія: Філологічна*. – Острого: Вид-во НаУОА, 2009. – Вип. 11. – С. 187–193.
3. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
6. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 2000. – 30 с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ «Восток–Запад», 2007. – 314 с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
9. Саєвич І. Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення / І. Г. Саєвич // Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика : матеріали Міжнар. наук. конф. (10–12 жовт. 2013 р.). – К., 2013. – С. 249–255.
10. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты : монография. / Г. Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
11. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – 3rd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 1814 p.
12. Dictionary.com [Electronic resource]. – 2016. – Access mode : <http://dictionary.reference.com>
13. Merriam-Webster Dictionary / Michael E. Agnes, David B. Guralnik. – Webster New World, 2010. – 1713 p.
14. Online Etymology Dictionary [Electronic resource] / Douglas Harper. – Access mode : <http://www.etymonline.com>
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Joanna Turnbull. – 8th ed. – NY : Oxford University Press, 2011. – 1952 p.
16. The Free Dictionary [Electronic resource]. – 2003–2016. – Access mode : <http://www.thefreedictionary.com/>
17. Wordsmyth : Free Online English Dictionary Thesaurus [Electronic resource] / edited by Lynn Broquist, Jean Callahan. – 2016. – Access mode : <http://www.wordsmyth.net/>

References

1. Vorkachov, Sergey. 2004. *Schastie kak Lingvokulturnyi Kontsept*. Moskva: Gnozis.
2. Hryshkova, Natalia. 2009. "Kontsept yak Movno-Kulturnyi Fenomen". *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka Akademiia"*, 187–193. Ostroh: NaUOA.
3. Zahnitko, Anatolii. 2006. *Teoriia Suchasnoho Syntaksysu*. Donetsk: DonNu.
4. Karasik, Vladimir. 2002. *Yazykovoii Krug: Lichnost, Kontsept, Diskurs*. Volgograd: Peremena.
5. Maslova, Valentina. 2008. *Kognitivnaia Lingvistika*. Minsk: TetraSystems.
6. Popova, Zinaida, and Sternin, Iosif. 2000. *Poniatiie «Kontsept» v Lingvisticheskikh Issledovaniiax*. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo Universiteta.
7. Popova, Zinaida. 2007. *Kognitivnaia Lingvistika*. Moskva: AST "Vostok-Zapad".
8. Pryhodko, Anastasiia. 2008. *Kontsepty i Kontseptosystemy v Kohnityvno-Dyskursyvnyi Paradyhmi Linhvistyky*. Zaporizhzhia: Premier.
9. Saievych, Iryna. 2013. "Kliuchovi Kontsepty Kultury: Kryterii Vyokremlennia". *Materialy Mizhnarodnoi Naukovoii Konferentsii*, 249–255. Kyiv.
10. Slyshkin, Genadii. 2004. *Lingvokulturnye Kontsepty i Metakontsepty*. Volgograd: Peremena.
11. Cambridge University Press. 2009. *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. 3rd Edition.

12. Random House Unabridged Dictionary. 2016. *Dictionary.com*. <http://dictionary.reference.com>
13. Agnes, Michael. E., and Guralnik, David B., eds. 2010. *Merriam-Webster Dictionary*. Webster New World.
14. Harper, Douglas, ed. 2001–2016. *Online Etymology Dictionary*. <http://www.etymonline.com>
15. Turnbull, Joanna, ed. 2011. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 8th Edition. New York: Oxford University Press.
16. Farlex, Inc. 2003–2016. *The Free Dictionary*. <http://www.thefreedictionary.com/>
17. Broquist, Lynn, and Callahan, Jean, eds. 2016. *Wordsmyth: Free Online English Dictionary Thesaurus*. <http://www.wordsmyth.net>.

Ефимчук Галина. Особенности вербальной объективации лингвокультурного концепта ARROGANCE. Рассмотрена объективация концепта ARROGANCE лексико-фразеологическими средствами. Рассматриваются основные особенности лингвокультурных концептов, на основе которых выделены признаки концепта ARROGANCE, позволяющие предоставить ему статус лингвокультурного. Поскольку репрезентация концепта языковым знаком является условием квалификации его как лингвокультурного концепта, рассматриваются средства вербальной репрезентации концепта в англоязычной картине мира. На основе проанализированных лексикографических источников исследуется происхождение и значение основной лексики, обозначающей высокомерие в английском языке, выделяются дифференциальные семантические признаки концепта. На уровне фразеологии осуществляется выборка фразеологических единиц, устойчивых выражений, передающих значение ARROGANCE. Фразеологические единицы группируются по семантическим признакам и лексическим единицам, входящим в их состав. Проведенный анализ вербализации концепта ARROGANCE позволяет установить характерные признаки концепта в англоязычной картине мира и наметить перспективы его дальнейшего изучения. **Ключевые слова:** лингвокультурный концепт, языковая объективация, вербализация, картина мира, лексема, фразеологическая единица, концепт ARROGANCE.

Yefymchuk Halyna. Peculiarities of Verbal Representation of Linguocultural Concept ARROGANCE. The article deals with the representation of the concept ARROGANCE by lexical and phraseological means. The main features of linguocultural concepts have been considered. Based on them, the features of concept ARROGANCE have been distinguished, which allow to classify the concept as linguocultural one. As the representation of the concept by language sign is the condition of its linguocultural qualification, the means of verbal representation of the concept in English picture of the world have been considered. Based on the analyzed lexicographical sources, the origin and meaning of basic lexeme, denoting arrogance in English have been investigated. That helps to distinguish differential semantic features of the concept. At the phraseological level the idioms and set expressions that convey the meaning of ARROGANCE have been chosen. The phraseological units have been grouped by semantic features and according to the lexical units constituting them. The performed analysis of verbalization of the concept ARROGANCE allows to determine the characteristic features of the concept in English picture of the world and outline prospects for further investigation.

Key words: linguocultural concept, verbal representation, picture of the world, lexeme, and phraseological unit, concept ARROGANCE.

УДК 811.1'27:004.77

Майя Жулінська,
Наталія Смоляр¹¹

МОРБІАЛЬНА КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджується феномен морбіальної концептуальної метафори в сучасному політичному німецькому дискурсі. Звернуто увагу на функції концептуальної метафори. З'ясовано, що метафори із вихідної сфери «Хворий організм» концептуалізують різні соціальні та політичні явища й процеси, які відбуваються в Німеччині та Європейському Союзі. Кінцева концептуальна сфера «Політика» трактується широко – як будь-який вид громадсько-соціальних відносин. Вивчено структурно-семантичні властивості морбіальної метафоричної моделі за допомогою фреймового аналізу. Встановлено, що вона експлікується у дискурсі такими чотирма фреймами: «Пацієнти», «Хвороби», «Причини захворювань», «Засоби та способи лікування». У межах кожного із фреймів виділено основні слоти та описано їх лексичне наповнення. Простежено актуалізацію морбіальної метафори у сучасному політичному німецькому дискурсі. Охарактеризовано причини активізації досліджуваної метафоричної моделі та посиленого вживання політичної метафори. З'ясовано, що фрейм «Засоби та способи лікування» представлений найрозгалуженішою слотовою структурою та займає перше місце за частотністю його актуалізації в сучасному німецькому політичному дискурсі.

Ключові слова: когнітивний, морбіальна метафора, метафорична модель, фрейм, слот, дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вивчення процесів метафоризації у різних типах дискурсу є одним із перспективних напрямів когнітивної лінгвістики. Концептуальна метафора є поліфункціональною одиницею та поряд із інструментальною, номінативною, комунікативною, ілюстративною, маніпулятивною та моделювальною функціями має багатий прагматичний потенціал, завдання якого – формувати в адресата необхідне для адресанта бачення політичної реальності. Метафори презентують складну політичну дійсність, за наявності спільного культурного фонду знань, у спрощеній і пояснювальній формі, а отже володіють персуазивним впливом. У сучасну епоху масової політизації суспільної свідомості політичний дискурс активно розвивається й трансформується під впливом змін у політичній ситуації. Засоби вторинної номінації в політичному дискурсі представлено переважно саме метафорою, яка описує сферу політики в термінах інших сфер, у тому числі у лексемах сфери «Хворий організм».

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченню різних метафоричних моделей у політичному дискурсі присвячено низку наукових праць. Розробкою цієї проблематики займалися А. П. Чудінов, О. Jäkel, М. Johnson, G. Lakoff, F. Rigotti, М. Schwarz [1–5]. Аналіз досліджень концептуальної метафори засвідчує, що в центрі уваги вчених перебуває вивчення структурно-семантичних та функціональних властивостей метафоричних моделей, їх прагматичний потенціал із точки зору їхнього вживання у різних типах дискурсу.

Мета і завдання статті. Ціль дослідження полягає у виявленні структурно-семантичних та функціональних властивостей морбіальної концептуальної метафори, описі способів їх вербалізації через аналіз об'єктивації в німецькому політичному дискурсі на рівні метафоричного переносу найменувань у сферу метафоричної експансії «Політика».

Досягненню поставленої мети сприяє розв'язання таких завдань:

– відібрати метафоричні одиниці з вихідної концептуальної сфери «Хворий організм», які репрезентують сферу політики в німецьких політичних текстах за формально-семантичною ознакою приналежності до політичної тематики при метафоричному переносі;

¹¹ ♥ Жулінська М., Смоляр Н., 2015

- виявити й описати шляхом фреймового аналізу семантичну структуру морбіальної метафоричної моделі;
- простежити її експлікацію у німецькому політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вивчення феномена морбіальної метафори неодноразово перебувало об'єктом дослідження у низці лінгвістичних розвідок, що дозволяє визнати її фактом сучасної культурної свідомості. З огляду на це можна припустити, що це явище має не лише національний, але й глобальний характер. Метафорична модель «ПОЛІТИКА – це хворий організм» давно існує у німецькій мові, проте останнім часом спостерігається її значна активізація. Причини активізації метафоричних моделей у тому чи іншому суспільстві дещо різняться, але зазвичай джерелами метафоричної експансії слугують ті семантичні сфери, які викликають особливу увагу у свідомості певної нації.

Морбіальні метафори походять із вихідної концептуальної сфери «Хворий організм» і спрямовані на концептуальну сферу «Політика», об'єктивуючи таким чином узагальнену метафоричну модель «Політика сучасної Німеччини – це хворий організм». Німецькі концептуальні метафори із вихідної сфери «Хворий організм» концептуалізують різні соціальні та політичні явища й процеси, які відбуваються в Німеччині та Європейському Союзі, за посередництва найменування хвороб. Кінцева сфера «Політика» трактується широко – як будь-який вид громадсько-соціальних відносин.

Сучасна когнітивна семантика представляє метафоричне моделювання як засіб розуміння та оцінки будь-якого фрагмента дійсності за допомогою фреймів і слотів, котрі належать до певної понятійної області за наявності емоційно-значеннєвого компонента, що пов'язує первинні та вторинні значення одиниць, які представляють певну модель. У нашому дослідженні для аналізу фактичного матеріалу послуговуємося когнітивними категоріями фрейма та слота. Фрейм є описом типізованої ситуації. Слоти відображають елементи цієї ситуації, які охоплюють певну частину фрейма, певний аспект його конкретизації. Метафорична модель «ПОЛІТИКА – це хворий організм» експлікується такими фреймами як «Пацієнти», «Хвороби», «Причини захворювань», «Засоби та способи лікування». Ці одиниці номінують поняття здорового та хворого організму, причини недуг, симптоми, а також конкретні способи та засоби лікування.

Розглянемо детальніше фреймово-слотову структуру вищезгаданої метафоричної моделі у німецькому політичному дискурсі.

Фрейм «Пацієнти»

Слот 1.1. Пацієнти

При розгортанні метафори в проаналізованих контекстах установлено, що Німеччина у цілому, її економіка, політичні структури, законодавство, окремі регіони та інші складові часто метафорично представлені як хворий організм:

*Das Fusionsprojekt der beiden Landesbanken BayernLB und WestLB könne man kaum anders werten als seine Veräppelung der Stakeholder... Noch einmal in aller Kürze: Wenn sich **zwei Kranke zusammen ins Bett legen, steht nicht unversehens ein Gesunder auf*** [Bluhm 2005: 23].

У поданому вище прикладі спостерігаємо вживання розгорнутої морбальної метафори для характеристики фінансового стану німецьких банків.

Цікавим є вживання поняття **Kranker Mann Europas** (хвора людина Європи), що використовується для позначення європейських країн, які переживають економічну та політичну кризу. Наступний контекст експлікує вживання даної метафори щодо економічної ситуації в Німеччині наприкінці 90-х – початку 2000-х років:

*Die (heutige) Situation ähnelt jener der Jahre 1999 bis 2006, allerdings mit umgekehrten Vorzeichen. Damals galt **Deutschland als «kranker Mann» Europas*** [Merkel 2009: 5].

Слот 1.2. Медичний персонал

Якщо Німеччина – пацієнт, який потребує невідкладної допомоги, то люди, партії, інші організації, які намагаються щось зробити для країни, виступають *лікарями*, найчастіше *терапевтами*:

*Diejenigen, die während der rot-grünen Regierungszeit den größten Schluck bei der Neuverschuldung genommen haben, die an der alten Droge genippt haben, gerieren sich heute **als Therapeuten*** [Müller 2003: 12].

Фрейм «Хвороби» включає в себе лексичні одиниці, які номінують загальні назви людських недуг, їхні симптоми, порушення фізіологічних та психічних процесів в організмі. Метафори хвороби в мові відіграють подібну роль: все, що здорове, має позитивне забарвлення, а все, що хворе, – негативне (чуже, неправильне):

*Wir müssen uns immer wieder anschauen, wie Rot-Grün wegen seiner **kranken Finanzpolitik** die Stabilitätskriterien des Euro zu Grabe tragen will* [Schröder 2003: 21].

*Andere wiederum befürchten, **dass [m]arode Politik [...]*** [Bluhm 2006: 31].

Слот 2.1. Фізичні хвороби

Аналізуючи метафоричні образи, спостерігаємо, що політична та економічна системи Німеччини найчастіше страждають від таких інфекційних захворювань, як *чума*, *холера*, *лихоманка* тощо:

*Die politische Krise hat sich über die Länder des Euroraums verbreitet wie im vierzehnten Jahrhundert **der Schwarze Tod*** [Schröder 2003: 25].

*Das erzielte Ergebnis ist für die Menschen in Griechenland – aber auch für ganz Europa meines Erachtens **die Wahl zwischen Pest und Cholera**. Natürlich gibt es wohl keine Lösung, die ohne Risiken und unproblematisch wäre* [Marco Bülow 2015] (18117).

Слот 2.2. «Ступінь перебігу хвороби»

Хвороба, яка потрапила в державний організм, починає *розвиватися* та *прогресувати*:

*Dennoch stehen Politikern verschiedene Möglichkeiten zur Verfügung, mit denen sie **der grassierenden Politik-Krankheit** entgegenwirken sie lindern können* [Buntenbach 2005: 14].

У німецькому політичному дискурсі хворобу метафорично представлено як *затяжний*, *важкий* та *болючий* процес:

*Das hat zu **schmerzenden Reformen** geführt* [Rau 2001: 36].

*Und die solidarischen Leistungen aus Quellen der EU und ihrer Mitgliedstaaten wurden nicht mehr langer und wachsend in die Refinanzierung griechischer Schulden fließen, was eine spätere Abwicklung nur umso schwieriger und **schmerzhafter** machen würde* [Hans-Christian Strobele 2015] (18117).

Політики Німеччини вирішують хронічні проблеми, зокрема цього разу пов'язані з шаленим напливом переселенців із Сирії:

*Fakt ist doch: Die Kinder- und Jugendhilfe steht schon jetzt in vielen Teilen des Landes vor dem Kollaps, und zwar nicht, weil wir Flüchtlingskinder aufnehmen, weil wir unbegleitete Minderjährige aufnehmen, sondern weil es **eine chronische Unterfinanzierung** der sozialen Infrastruktur über Jahre gegeben hat* [Norbert Müller 2015] (18125).

Слот 2.3. «Симптоми»

Як показують наступні приклади, політичні та економічні реалії часто постають у метафоричній формі певних проявів хворобливого стану. Найчастіше це *біль загалом, кровотечі, судоми, параліч, втрата зору* тощо:

*...der deutsche Steuerzahler hätte in den letzten zwei Jahren für die Europäische Union **geblutet*** [Merkel 2009: 166].

*Ich frage mich manchmal: Wann ist es einmal genug? Wann **tut es** einmal wirklich **weh**? Wann begreifen Sie endlich, dass es keine diskriminierungsfreie Diskriminierung gibt? Die Wand wird nicht **wackeln*** [Sven-Christian Kindler 2015] (18125).

*So etwas hier einfach wegzudiskutieren, ist nur bedingt redlich und ist **der verkrampte Versuch** der Opposition, hier etwas zu finden* [Ewald Schürer 2015] (18121).

*Diese Angst **lähmt** uns; diese Angst verführt uns vielleicht dazu, in extreme Positionen zu verfallen, von denen wir gar nicht wissen, wohin sie unser Land bringen könnten. Angst ist ein schlechter Berater; Angst **macht blind*** [Martin Patzelt 2015] (18125).

Часто симптоми хвороби супроводжуються відчуттям болю, наприклад:

*Einmal angesteckt, steht eine sehr **schmerzhafte** und lange Wirtschaftskrise bevor* [Merkel 2004: 12].

*Wir müssen mehr Verkehr auf umweltfreundliche Verkehrsmittel verlagern. Jeder sieht doch, was für Lkw-Lawinen auf unseren Autobahnen unterwegs sind. Da ist längst **die Schmerzgrenze** erreicht* [Valerie Wilms 2015] (18125).

*Die Regierung Tsipras ist zu Kompromissen bereit, die sie selbst und viele Linke in Europa **schmerzen**, weil sie keinen anderen Ausweg mehr weiß* [Ralph Brinkhaus 2015] (18117).

*Wir stimmen nicht allein über Geld für Athen ab, sondern darüber, ob wir Europa auch unter **schmerzhaften Kompromissen** zusammenhalten können.* [Christian Hirte 2015] (18118).

Важкою «політичною хворобою», а точніше симптомом, є *параліч*, прояви якого можна спостерігати абсолютно в усіх сферах та установах:

*Einmal angesteckt, steht eine sehr schmerzhafte und lange währende Wirtschaftskrise bevor, welche ganze Staaten und Wirtschaftszweige **lähmt*** [Eichel 2007: 22].

*Neben der Demokratie müssen wir zugleich die Handlungsfähigkeit nachhaltig stärken; denn eine erweiterte EU wird mit den Mechanismen von heute sonst zum **gelähmten** Bürokratiemoloch* [Roth 2009: 27].

*Wo sich Märkte verschließen, droht unsere Produktion zu **erlahmen*** [Sigmar Gabriel 2015] (18121).

Фрейм «Причини захворювань»

Слот 3.1. Інфекції

Аналізуючи причини, що викликають певні недуги, спостерігаємо, що найчастіше метафорично використовуються *інфекції* та *зараження*:

*Wir haben ganz nüchtern festzustellen, dass wir ... heute wieder exakt an dem Punkt angekommen sind, von dem aus wir im Mai 2010 gestartet sind: Griechenland und die damit verbundenen **Infektionsgefahren** für die Europäische Währungsunion und für Deutschland* [Sigmar Gabriel 2015] (18121).

Лексема «заразитися» (інфікуватися) в політичній мові несе негативну конотацію і відразу асоціюється з лексемою «захворіти»:

*Ihr politisches Siechtum in Deutschland darf aber nicht auch noch den Integrationsprozess in Europa **infizieren*** [Nüßlein 2015: 15] (18121).

*Einmal **angesteckt**, steht eine lange währende Wirtschaftskrise bevor* [Bulmahn 2007: 5].

Слот 3.2. Емоції

Негативні емоції, серед яких також нездорові амбіції стають часто причинами недуг:

“Die Scheu vor Verantwortung ist eine Krankheit unserer Zeit”, hat Otto von Bismarck für die damalige Zeit vermutet. Philipp Mißfelder hatte diese Scheu nicht. Weil er früh Verantwortung übernahm [Norbert Lammert 2015] (18117).

Eine schwere Aufgabe mit weitreichenden Entscheidungen liegt vor uns. Trotzdem muss man sich dabei immer wieder deutlich machen, dass Griechenland nun liefern muss. Die Einflussnahme von Politik in der Verwaltung und in der Gesellschaft sowie die Korruption müssen eingedämmt werden. Dies sind nur zwei Stichworte, an denen deutlich wird, woran Griechenland wirklich erkrankt ist [Astrid Groteluschen 2015] (18117).

Фрейм «Засоби та способи лікування» включає в себе лексичні одиниці, які номінують загальні назви засобів та способів лікування певних хвороб, які в німецькому політичному дискурсі обіцяють швидке одужання державних інститутів, організацій та політики в цілому: *Europa ist nicht in bester Verfassung, aber ich habe die Hoffnung, dass wir mit Hilfe des Konvents eine gute Verfassung bekommen, die die Dinge zum Besseren wendet [Hintze 2015: 25] (18121).*

Слот 4.1. Медикаментозне лікування

Криза в ЄС, сучасна політична та економічна ситуація Німеччини часто метафорично представляється як певна хвороба, яка потребує лікування медичними препаратами загалом, у тому числі таблетками, ін'єкціями, крапельницями:

Ich sage an dieser Stelle noch einmal: Damit allein wäre es nicht getan. Wir brauchen jetzt vor allen Dingen ganz starke Medizin: starke Jugendämter, starke Kommunen, die fachlich, personell und finanziell das stemmen können, was wir ihnen aufgetragen haben [Martin Patzelt 2015] (18125).

Die Europäische Zentralbank hat Ende vergangenen Jahres mit den 500 Milliarden Euro den Banken noch ein Aspirin gegeben und wird das in dieser Woche erneut tun [Schneider 2014: 160] (18125).

Man sieht ja auch, dass diese schwierigen Reformprozesse, die zunächst als bittere Medizin empfunden werden, durchaus Erfolge zeitigen [Bartholomäus Kalb 2015] (1879).

Aber Herr Minister, was kommt denn nach der Liquiditätsspritze? Damit werden doch die Ursachen der Preismisere nicht behoben [Friedrich Ostendorff 2015] (18121).

Andere wiederum befürchten, dass [m]arode Politik [...] auch am Tropf des Staates nicht auf Dauer überleben können [Gauck 2003: 43].

Будь-яка хвороба перед лікуванням вимагає рецепту від лікаря, правильне призначення препарату, дозування, аби швидше здолати недугу:

Welche Rezepte gegen den politischen Abschwung tatsächlich helfen könnten? Keiner weiß das Heilmittel geschweige dessen richtige Dosierung [Schröder 2003: 8].

Die deutsche Politik findet kein Rezept für den Umgang mit Russland [Merkel 2010: 23].

Ich frage Sie alle: Warum haben die Kanzlerin und der Finanzminister Griechenland eine Medizin verschrieben, die sie für Deutschland nie akzeptiert hatten? Nach dem Misserfolg der ersten beiden Programme hatte sich die Bundesregierung doch sagen müssen: Stopp, das läuft falsch; hier müssen wir etwas tun. Wenn eine Medizin bei einer Krankheit nicht wirkt, dann ist es doch absolut absurd, zu sagen, dass diese Krankheit dadurch bekämpft wird, dass diese Medizin in fünffacher Dosis verschrieben wird. Nein, wir sagen: Diese falsche Medizin muss endlich abgesetzt werden [Gesine Löttsch 2015] (18118).

Часто спостерігається спосіб застосування медичних препаратів:

Ich will Ihnen einmal skizzieren, wie das Verteilungsverfahren im Gesetz beschrieben ist – das muss man sich, glaube ich, ein Stück weit auf der Zunge zergehen lassen [Norbert Müller 2015] (18125).

У німецькому політичному мовленні лексема «ліки» вживається у значенні – вирішення всіх проблем, «панацея». Наприклад:

Die deutsche Politik braucht eine neue Arznei [Flückiger 2011: 5].

Als die beste Arznei gegen die politische Krise dienen neue Reformen [Merkel 2005: 8].

Але, на жаль, лікування не завжди ефективне. Промовці метафорично вказують на неефективне, тимчасове лікування економіки. Наведені приклади демонструють, що метафори передусім виступають як інструменти дискредитування та критики позицій партій у цьому питанні:

*Dies ist auch der Grund, warum oftmals die Behandlung der Symptome der Wirtschafts- und Politikkrise praktisch betrachtet **keine Wirkung zeigt*** [Grütters 2014: 31].

*Wenn die Finanzmärkte nicht reguliert werden, dann sind die Finanzmärkte eher etwas **für die geschlossene Psychiatrie*** [Roth 2014: 6].

Слот 4.2. Немедикаментозне лікування

У досить критичних станах дієвим видається такий прийом, як *оживити (мертвого)*:

*Jetzt wird der Rettungsschirm **wiederbelebt**, es wird wieder Geld daraus gezahlt* [Gysi 2014: 10].

Дієвим у подоланні певних недуг є *санація*:

*Nun liegt zwar ein erfolgsversprechendes **Sanierungsprogramm** vor; allerdings ist mein Vertrauen in die Syriza-Regierung zutiefst erschüttert, sodass ich nicht glaube, dass die Regierung sich an die Abmachungen halten wird* [Xaver Jung 2015] (18117).

Деяких емоційних хвороб можна позбутися *рухаючись*:

*Ich wünsche mir, unserem Land und auch denen, die zu uns gekommen sind, sehr, dass wir miteinander einen Weg gehen, auf dem wir **die Angst verlieren**. Denn **beim Gehen kann man die Angst verlieren*** [Martin Patzelt 2015] (18125).

Інколи варто зробити *затримку дихання*:

*Die Überwindung der Krise brauche **einen langen Atem*** [Merkel 2015].

*Jetzt haben wir uns mit Griechenland beschäftigt und sind froh, dass wir jetzt eine Lösung auf den Tisch gelegt haben, und jetzt ist erst einmal **Atempause**. – Es muss heißen: Die Gemeinsamkeiten, die wir für Griechenland gefunden haben, sind erst der Anfang, um auch Gemeinsamkeiten bei diesem zentralen und wichtigen Thema des Umgangs mit Flüchtlingen zu finden* [Volker Kauder 2015] (18118).

*Nun aber sollten wir auch einmal expressis verbis anerkennen, dass das griechische Parlament bereits 40 der im MoU vereinbarten Maßnahmen beschlossen hat. Die übrigen 17 sollen bis zum Oktober verabschiedet werden. Es braucht **einen langen Atem**, bis sich die neue Handschrift im MoU, die auch eine soziale ist, in der Realität durchsetzt* [Norbert Spinrath 2015] (18118).

Як засвідчує аналіз фактичного матеріалу, фрейм «Засоби та способи лікування» представлено найрозгалуженішою слотовою структурою та є найдетальніше репрезентованим у сучасному німецькому політичному дискурсі. З огляду на це можна припустити, що незважаючи на наявність хвороб політичної та економічної сфер Німеччини, можна все ж таки констатувати оптимістичні прогнози, сподівання на швидке одужання, якщо провідні політичні лідери скористаються цими засобами і способами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Завдяки прагматичному потенціалу метафора може виконувати різні завдання, найважливішими з яких є розкриття абстрактних, важкодоступних, комплексних сфер людського життя через звичний, безпосередній та інтерсуб'єктивний досвід людини, який вона набула в процесі онтогенезу й інтеракції з навколишнім середовищем. Посилене вживання політичних метафор може бути свідченням наявності труднощів, які потребують публічного пояснення або виправдання. Як і в буденному житті кожної людини, під час спроби пояснити комплексні речі ми використовуємо образи, оскільки нейронні сполуки активують у нас певні емоції та сам концепт і його фрагменти, які не мають мовного відображення, пояснюються за допомогою доступніших існуючих образів.

З огляду на сказане вище можна зробити висновок, що метафорична модель «ПОЛІТИКА – це хворий організм» досить поширена в сучасному німецькому політичному дискурсі. Це пов'язано, очевидно, із кризовим періодом 2015 року, коли загострилася ситуація з подіями у Греції та напливом біженців із Сирії, що мало у першу чергу негативні економічні наслідки для Німеччини як найпотужнішого члена ЄС та спричинило розкол провідних політичних сил.

Зауважимо, що концепт «Політика» є одним із ключових у системі соціальних концептів німецької політичної мови, і тому когнітивний напрям тлумачення феномену метафор у німецькому політичному дискурсі має великі перспективи, зокрема: аналіз, у рамках якого можливе дослідження функціонування морбальної метафори в політичних текстах різних держав; її вивчення при вживанні німецькими політиками з точки зору гендерної диференціації; дослідження інших видів концептуальних політичних метафор, які описують галузь німецької політики.

Джерела та література

1. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) : монография / А. П. Чудинов. – Екатеринбург : Изд-во УрГПУ, 2001. – 240 с.
2. Jäkel O. Metaphern in abstrakten Diskurs-Domänen: Eine kognitiv-linguistische Untersuchung anhand der Bereiche Geistestätigkeit, Wirtschaft und Wissenschaft / O. Jäkel. – Frankfurt a/M., Berlin, Bern, NY, Paris, Wien : Lang, 1997. – 348 S.
3. Lakoff G. Leben in Metaphern: Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern: Aus dem amerikanischen Englisch übersetzt von A. Hildenbrand / G. Lakoff, M. Johnson. – 5. Aufl. – Heidelberg : Carl-Auer-Systeme Verlag, 2008. – 272 S.
4. Rigotti F. Die Macht und ihre Metaphern: Über die sprachlichen Bilder der Politik / F. Rigotti. – Frankfurt a/M., NY : Campus Verlag, 1994. – 239 S.
5. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / M. Schwarz. – 3. Aufl. – Tübingen : Narr, 2008. – 298 S.
6. Bluhm H. Wohnen ist keine Ware [Electronische ressource] / H. Bluhm // Die Linke. Im bundestag. – 2012. – Zugangsregime : <http://www.linksfraktion.de/kolumne/wohnen-keine-ware/>
7. Bulmahn E. Rede beim Auftaktkongress zum BMBF-Programm (Berlin, den 25. Februar 2002) / E. Bulmahn // Bulletin 1996–2002 / CD-ROM-Version PC/MAC / Hrsg. vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. – Berlin : Impressum, 2003. – Nr. 2002-13.
8. Buntenbach A. (Bündnis 90/Die Grünen). Regierung arbeitet nur noch mit Tricks // Das Parlament. – 2005. – Nr. 31. – S. 6.
9. Dank V. Kulturstatsministerin Monika Grütters zur Eröffnung der Ai-Weiwei-Ausstellung in Berlin [Electronische ressource] / V. Dank // Die Bundesregierung. – 2014. – Zugangsregime : <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/04/2014-04-03-gruetters-ai-weiwei.html>.
10. Deutscher Bundestag – 18. Wahlperiode – 122. Sitzung. – Berlin, Freitag, den 11. September 2015.
11. Eichel H. [Electronische ressource] / H. Eichel // Die Bundesregierung. – 2005. – Zugangsregime : <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2005/01/2005-01-03-eichel-h-weiwei.html>
12. Flückiger P. [Electronische ressource] / P. Flückiger, G. Hausding // Das Parlament. – 2014. – Zugangsregime : <http://www.bundestag.de/dasparlament/2014/06-07/EuropaWelt/49374468.html>.
13. Gauck J. Festakt zum 25. Jahrestag der Deutschen Einheit [Electronische ressource] / J. Gauck // Der Bundespräsident. – 2015. – Zugangsregime : <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2015/10/151003-Festakt-Deutsche-Einheit.html>.
14. Gysi G. [Electronische ressource] / G. Gysi // Die Bundesregierung. – 2014. – Zugangsregime : <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/04/2014-04-03-gysi-gr-weiwei.html>.
15. Tagesaktuelles Plenarprotokoll [Electronische ressource] // Deutscher Bundestag. – Zugangsregime : <https://www.bundestag.de/dokumente/protokolle/vorlaeufig/1879,18118,18117,18121,18125/389214>.
16. Griechenland-Debakel: Jetzt müssen sich Merkel und Schäuble rechtfertigen : Protokoll zur Bundestags-Debatte [Electronische ressource] // Focus online. – 2015. – Zugangsregime : http://www.focus.de/politik/deutschland/live-ticker-aus-dem-bundestag-griechenland-debakel-jetzt-muessen-sich-merkel-und-schaeuble-rechtfertigen_id_4788120.html.
17. Merkel A. [Electronische ressource] / A. Merkel // Die Bundesregierung. – Zugangsregime : <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA-rede-merkel-brit-parl.html>.
18. Müller W. (Bundesminister für Wirtschaft und Technologie) Rede auf dem Deutschen Werbekongress (München, den 7. März 2002) / W. Müller // Bulletin 1996–2002 / CD-ROM-Version PC/MAC / Hrsg. vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. – Berlin : Impressum, 2003. – Nr. 2002-17-1.
19. Rau J. (Bundpräsident der BRD) Reden und Interviews / J. Rau. – Berlin : Impressum, 2001. – Bd. 2.1 (1. Juli – 31. Dezember 2000). – 400 S.
20. Roth M. [Electronische ressource] / M. Roth. – 2014. – Zugangsregime : <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/04/2014-04-03-roth-m-weiwei.html>.
21. Schröder G. (Bundeskanzler der BRD) Rede bei der Teilnahme am Wirtschaftsforum der Außenhandelskammer Mexiko (Mexiko City, den 11. Februar 2002) / G. Schröder // Bulletin 1996–2002 / CD-ROM-Version PC/MAC / Hrsg. vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung. – Berlin : Impressum, 2003. – Nr. 2002-09-1.

References

1. Chudinov, A. P. 2001. *Rossia v Metaforicheskom Zerkale: Kognitivnoie Issledovaniie Politicheskoi Metafory (1991–2000)*: monografiia. Yekaterinburg.
2. Jäkel, Olaf. 1997. *Metaphern in abstrakten Diskurs-Domänen: Eine kognitiv-linguistische Untersuchung anhand der Bereiche Geistestätigkeit, Wirtschaft und Wissenschaft*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Lang.
3. Lakoff, George and Johnson, Mark. 2008. *Leben in Metaphern: Konstruktion und Gebrauch von Sprachbildern: Aus dem amerikanischen Englisch übersetzt von A. Hildenbrand*. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme Verlag.
4. Rigotti, Francesca. 1994. *Die Macht und ihre Metaphern: Über die sprachlichen Bilder der Politik*. Frankfurt am Main, New York: Campus Verlag.
5. Schwarz, Monika. 2008. *Einführung in die kognitive Linguistik*. Tübingen: Narr.
6. Bluhm, Hendrik. 2012. *Wohnen ist keine Ware*. Die Linke. <http://www.linksfraktion.de/kolumne/wohnen-keine-ware/>
7. Bulmahn, Edelgard. 2003. “Rede beim Auftaktkongress zum BMBF-Programm” (Berlin, den 25. Februar 2002). *Bulletin 1996–2002*, Hrsg. vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 13. Berlin: Impressum.
8. Buntenbach, Annelie. 2005. “Regierung arbeitet nur noch mit Tricks”. *Das Parlament* 31: 6.
9. Dank, Vielen. “Kulturstaatsministerin Monika Grütters zur Eröffnung der Ai-Weiwei-Ausstellung in Berlin”. *Die Bundesregierung*. – 2014. – Zugangsregime : <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/04/2014-04-03-gruetters-ai-weiwei.html>.
10. Deutscher Bundestag – 18. Wahlperiode – 122. Sitzung. Berlin, Freitag, den 11. September 2015.
11. Eichel, H. 2005. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2005/01/2005-01-03-eichel-h-weiwei.html>.
12. Flückiger, Philippe and Hausding, G. 2014. <http://www.bundestag.de/dasparlament/2014/06-07/EuropaWelt/49374468.html>.
13. Gauck, Joachim. 2015. “Festakt zum 25. Jahrestag der Deutschen Einheit”. *Der Bundespräsident*. <http://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2015/10/151003-Festakt-Deutsche-Einheit.html>.
14. Gysi, Gregor. 2014. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/04/2014-04-03-gysi-gr-weiwei.html>.
15. Google. 2014. “Tagesaktuelles Plenarprotokoll”. *Deutscher Bundestag*. <https://www.bundestag.de/dokumente/protokolle/vorlaeufig/1879,18118,18117,18121,18125/389214>.
16. Google. 2015. “Griechenland-Debakel: Jetzt müssen sich Merkel und Schäuble rechtfertigen”: Protokoll zur Bundestags-Debatte. *Focus online*. http://www.focus.de/politik/deutschland/live-ticker-aus-dem-bundestag-griechenland-debakel-jetzt-muessen-sich-merkel-und-schaeuble-rechtfertigen_id_4788120.html.
17. Merkel, Angela. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA-rede-merkel-brit-parl.html>.
18. Müller, Werner. 2003. “Rede auf dem Deutschen Werbekongress”. *Bulletin 1996–2002*, Hrsg. vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 2002-17-1. Berlin: Impressum.
19. Rau, Johannes. 2001. *Reden und Interviews*. Berlin: Impressum, 2001. Bd. 2.1 (1. Juli – 31. Dezember 2000).
20. Roth, M. 2014. <http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Rede/2014/04/2014-04-03-roth-m-weiwei.html>.
21. Schröder, Gerhard. 2003. “Rede bei der Teilnahme am Wirtschaftsforum der Außenhandelskammer Mexiko” (Mexiko City, den 11. Februar 2002). *Bulletin 1996–2002*, Hrsg. vom Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, 2002-09-1. Berlin: Impressum, 2003.

Жулинская Майя, Смоляр Наталья. Морбиальная концептуальная метафора в современном немецком политическом дискурсе. Исследуется феномен морбиальной концептуальной метафоры в современном немецком политическом дискурсе. Обращается внимание на функции концептуальной метафоры. Установлено, что метафоры из исходной зоны «Больной организм» концептуализируют разные социальные и политические действия и процессы, которые происходят в Германии и Европейском Союзе. Конечная концептуальная сфера «Политика» трактуется широко – как любой вид общественно-социальных отношений. Проанализированы с помощью фреймового анализа структурно-семантические свойства морбиальной метафорической модели. Определено, что она эксплицируется в дискурсе следующими четырьмя фреймами: «Пациенты», «Болезни», «Причины заболеваний», «Средства и способы лечения». В рамках каждого из фреймов выделены основные слоты и описано их лексическое наполнение. Прослежена актуализация морбиальной метафоры в современном политическом немецком дискурсе. Охарактеризованы причины активизации исследуемой метафорической модели и усиленного употребления политической метафоры. Установлено, что фрейм «Средства и способы лечения» представлен наиболее разветвленной слотовой структурой и занимает первое место по частотности его актуализации в современном немецком политическом дискурсе.

Ключевые слова: когнитивный, морбиальная метафора, метафорическая модель, фрейм, слот, дискурс.

Zhulinska Maia, Smoliar Nataliia. Conceptual Morbial Metaphor in Modern German Political Discourse. The article deals with the phenomenon of morbial conceptual metaphor in modern German political discourse. Functions of conceptual metaphor are underlined. It is determined that metaphors from output sphere “Unhealthy body” conceptualize different social and political phenomena and processes which take place in Germany and European Union. In the article final conceptual sphere “Politics” is regarded as any kind of public social relations. Structural semantic features of morbial

metaphoric model are analysed with the help of frame analysis in the article. It is found out that it is explicated in a discourse by the following four frames: “Patients”, “Illnesses”, “Causes of illnesses”, and “Means and ways of treatment”. Main slots are distinguished within each of the frames and their lexical filling is described. Actualization of morbid metaphor in modern political German discourse is investigated. The reasons for the activation of studied metaphoric model and increased usage of political metaphor are described. It is considered that frame “Means and ways of treatment” is represented by the most widely spread slot structure and takes the first place according to the frequency of its actualization in modern German political discourse.

Key words: cognitive, morbid metaphor, metaphoric model, frame, slot, discourse.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ: ЇЇ СИСТЕМНІ ЕЛЕМЕНТИ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Досліджується мовна особистість та її структура. Розглянуто походження цього терміна, його зміст, основні компоненти мовної особистості. Мовну особистість охарактеризовано з позицій її функціонування, мовленнєвої поведінки. Виділено її інваріантні та змінні складники. Згідно з існуючими класифікаціями систему мовної особистості представлено як складну багаторівневу парадигму, що піддається зовнішнім впливам та готова до трансформацій на будь-якому рівні своєї організації. Виявлено, що незважаючи на взаємопов'язаність рівнів, необхідна додаткова екстралінгвістична інформація, пов'язана з мовною соціалізацією та прийнятими в певному суспільстві стереотипами для всеохоплюючого дослідження мовної особистості. Увагу зосереджено на комунікативному аспекті, що дало підставу для лінгвістичного аналізу термінів *комунікативна особистість*, *мовленнєва особистість* і *людина-мовець* як аспектів складного та багатогранного феномену мовної особистості. Здійснено порівняльний аналіз визначень цих понять, зокрема *комунікативна особистість*, яке окремі науковці ототожнюють із поняттям мовної особистості, розглядаючи його з позицій вербалізації в мовленні.

Ключові слова: мовна особистість, комунікативна особистість, людина-мовець, стереотипи поведінки, мовленнєва діяльність, комунікативний паспорт.

Постановка наукової проблеми та її значення. Антропоцентричні дослідження зробили актуальним термін «мовна особистість». Вивчення феномену мовної особистості займає одну з провідних позицій у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці. «Мовна особистість – ось та наскрізна ідея, яка, як показує досвід її аналізу й опису, пронизує всі аспекти вивчення мови та одночасно руйнує межі між дисциплінами, що вивчають людину, оскільки не можна вивчати людину поза її мовою» [4, 3].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Основну тенденцію сучасної лінгвістики визначено антропоцентричною спрямованістю наукових досліджень, значимістю людини під час дослідження мови, у результаті чого центральним об'єктом досліджень сучасного мовознавства став носій мови, людина-мовець, тобто мовна особистість. Як справедливо зазначає Ю. Н. Караулов, термін «мовна особистість» має міждисциплінарний характер і знаходить своє призначення в психолінгвістиці, комунікативній лінгвістиці, лінгвокультурології, дискурсознавстві тощо (Ю. Н. Караулов [4], Г. І. Богін [1], В. І. Карасик [3], В. В. Красних [6], А. А. Пушкін, С. Taylor, Н. White, Т. К. Fitzgerald, М. Keith, S. Pile, J. Shelter, К. J. Gergen та ін.). **Мета** статті – розкрити зміст поняття *мовна особистість* та суміжних із ним термінів. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати наявні дослідження феномену мовної особистості;
- дати визначення мовної особистості;
- охарактеризувати рівні мовної особистості;
- розкрити особливості суміжних понять «мовленнєва особистість» та «комунікативна особистість».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «мовна особистість» з'явилося майже одночасно в 30-х роках минулого століття в роботах німецького науковця Й. Л. Вайсгербера та російського лінгвіста В. В. Виноградова. Останній трактував поняття мовної особистості на основі аналізу літературно-словесної творчості й особистості автора. Критикуючи поширену в той час думку, що ототожнювала мову літературно-художніх творів із загальнописемною соціально зумовленою системою літературної мови, він порушує питання індивідуальної творчості. Мовна особистість постає як носій колективної свідомості, дослідження якої дає змогу не лише розкрити іманентно

¹² ♥ Карпіна О., 2015

закладені в ній мовні форми, але й пропонує прийоми їх суб'єктивного осмислення [2, 61]. Індивідуальна словесна творчість особистості, окрім загальноприйнятих форм словесного вираження, містить і суб'єктивні композиційні прийоми їх поєднання, пов'язані з особливістю індивідуального мислення. Проте, декілька разів застосовуючи словосполучення *мовна особистість*, автор далекий від розкриття цього поняття, через що воно так і не набуває термінологічного характеру на цьому етапі.

Поняття мовної особистості уведено в лінгвістичний ужиток у 80-ті роки XX століття Ю. Н. Карауловим та Г. І. Богіним. Г. І. Богін розглядає мовну особистість як носія мови, структура якого складається з п'яти рівнів розвитку, із яких перший є найнижчим і, відповідно, п'ятий – найвищим. Рівні мовної особистості виділено на основі системи соціальних оцінок мовленнєвої діяльності.

Перший рівень, умовно названий рівнем правильності, передбачає правильне вживання мовних одиниць. На другому рівні відбувається інтеріоризація мовленнєвого вчинку, що пов'язано зі швидкістю його подальшої інтерпретації. Якщо швидкість повідомлення низька та характеризується наявністю великої кількості пауз, то це свідчить про недостатньо інтеріоризований внутрішній план мовленнєвого вчинку. Третій рівень оцінює насиченість мовлення особистості, що передбачає застосування засобів мовлення в галузі фонетики, лексики та граматики. Четвертий рівень перевіряє здатність особистості адекватно вибирати одиниці мовленнєвого ланцюга в межах одного речення. Контекстуальна правильність/неправильність вибору одиниць мовного ланцюга відбувається на останньому, п'ятому рівні, що отримав назву *адекватного синтезу* [1]. Проте ця модель мовної особистості була би неповною без урахування її соціальної готовності до сприйняття текстів, а не лише їх породження. Отож, рівні мовного розвитку особистості співвідносяться з рівнем розуміння текстів.

Ю. Н. Караулов під *мовною особистістю* розуміє «сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття нею мовних творів (текстів), які різняться: а) ступенем структурно-мовної складності; б) глибиною і точністю відображення дійсності; в) певною цільовою спрямованістю» [4, 3]. При цьому мовна особистість вміщає в себе і психічний, і соціальний, і етичний та інші компоненти, але переломлені через її мову, її дискурс [4, 7]. Ю. Н. Караулов запропонував структуру мовної особистості, яка складається з трьох рівнів: 1) вербально-семантичного; 2) когнітивного; 3) прагматичного.

1. Вербально-семантичний рівень передбачає для носія нормальне володіння природною мовою, а для дослідника – традиційний опис формальних засобів вираження певних значень. Цей рівень ще називають нульовим, тому що в певному сенсі він беззмістовний для визначення особистості, хоча і є необхідною передумовою її становлення. «На рівні ординарної мовної семантики, на рівні смислових зв'язків слів, їх поєднань і лексико-семантичних відносин ще немає можливостей для прояву індивідуальності. У крайньому разі на цьому рівні ми можемо констатувати нестандартність, неповторність вербальних асоціацій, які самі по собі ще не дають відомостей про мовну особистість, про більш складні рівні її організації» [4, 36].

2. Когнітивний рівень, одиницями якого є поняття, ідеї, концепти, що складають індивідуальну картину світу. Когнітивний рівень мовної особистості передбачає перехід до знань, а значить, охоплює інтелектуальну сферу особистості, даючи досліднику вихід через мову, через процеси говоріння і розуміння – до знання, свідомості, процесів пізнання людини. «Завершена, однозначно сприйнята картина світу можлива лише на основі встановлення ієрархії смислів і цінностей для окремої мовної особистості» [4, 37].

3. Прагматичний рівень включає цілі, мотиви, інтереси, установки та інтенціональності. Цей рівень забезпечує в аналізі мовної особистості закономірний і зумовлений перехід від оцінок її мовленнєвої діяльності до осмислення реальної діяльності у світі.

З огляду на сказане вище мовна особистість – суперечливий феномен, що варіює між стабільністю і змінністю, здатний піддаватися зовнішнім впливам та готовий до трансформацій

на будь-якому рівні своєї організації. Співвідношення позачасового (стабільного) та часового параметрів створює наповненість кожного рівня. До позачасових форм нульового рівня відносяться стійкі загальнонаціональні вербально-семантичні асоціації. Інваріантна модель картини світу відображає стійкі уявлення людства про сенс буття, що становить незмінну складову частину першого, лінгво-когнітивного рівня. Найвищий рівень містить стійкі комунікативні потреби і готовності цим потребам відповідати. Змінні феномени теж градуюють на кожному рівні залежно від їхньої розповсюдженості на окрему особистість, на невеликий мовленнєвий колектив чи на соціальну спільноту. Однак слід зауважити, що інваріантні, позачасові елементи в структурі рівнів мовної особистості мають відбиток національного колориту [4, 39].

Усі рівні взаємопов'язані, але ця залежність не є прямою, отже обізнаність із особливостями вербально-семантичного рівня не дає підстав до висновків про індивідуальну мовну картину світу особистості, а дослідження тезаурусу не відкриває цілі й мотиви особистості. Для встановлення зв'язку між рівнями необхідна додаткова екстралінгвістична інформація, пов'язана з мовною соціалізацією та прийнятими в певному суспільстві стереотипами. Окрім елементів соціальної історії, важливою є інформація про її соціальне функціонування. А оскільки мовна особистість містить окрім соціальних ще й індивідуальні риси, то під час її дослідження вважають доцільним враховувати й емоційно-афективну інформацію.

В. І. Карасик розглядає мовну особистість як певного індивідуума, що перебуває у мовному просторі, де існують стереотипи поведінки, зафіксовані в мові, у значенні мовних одиниць та смислах тексту [3, 8]. Вона є носієм мовної свідомості, що вербалізується через мовленнєву поведінку. Багато дослідників, зосередившись на комунікативному аспекті дослідження мовної особистості, поступово стали використовувати й інші терміни – мовленнєва особистість, комунікативна особистість.

В. І. Карасик визначає комунікативну особистість як узагальнений образ носія культурно-мовних та комунікативно-діяльнісних дій, цінностей, знань, установок і поведінкових реакцій та розглядає мовну особистість в умовах комунікації як комунікативну [3, 26]. Він виділяє три аспекти-плани зазначеного поняття: ціннісний, пізнавальний і поведінковий. Ціннісний план комунікативної особистості містить етичні норми, властиві певному етносу в певний період. Ці норми закріплено в моральному кодексі народу, відображають історію і світосприйняття людей, об'єднаних спільною культурою і мовою. До нього відносяться універсальні висловлювання, що складають культурний контекст, комунікативні стратегії, оцінні значення слів, принцип увічливості, загальнолюдські цінності, і ті, які властиві певному колективу та індивідуальні, особистісні цінності.

Пізнавальний план комунікативної особистості виявляється через аналіз властивої їй картини світу, виділяючи предметно-змістові та категоріальні способи інтерпретації дійсності. Зазначимо, що в цьому аспекті термін «мовна особистість» більш доречний. Поведінковий план комунікативної особистості включає специфічну сукупність свідомих і мимовільних характеристик мови й лінгвістичних засобів спілкування, які розглядають у соціолінгвістичному й прагматичному аспектах. У першому випадку йдеться про мовні індекси чоловіків і жінок, дітей і дорослих, освічених і менш освічених носіїв мови, людей, що говорять рідною та нерідною мовами. Другий випадок передбачає застосування певних моделей спілкування відповідно до обставин, у яких воно відбувається. На наш погляд, дослідження комунікативної мовної особистості в трьох аспектах відповідає трирівневій структурі особистості, побудованій Ю. Н. Карауловим.

В. В. Красних розмежовує такі поняття, як *людина, що говорить, мовна особистість, мовленнєва особистість і комунікативна особистість*. Ці поняття вона співвідносить із мовною концепцією А. А. Леонтьєва, який розглядав мову як предмет, як здатність і як процес [6]. Якщо вважати мовну особистість парадигмою, то мовленнєва особистість становитиме феномен цієї парадигми. Елементи будь-якої системи виявляють себе у функціонуванні, отже

цьому компоненту відповідатиме комунікативна особистість. Це розмежування представляється суто теоретичним, адже кожна людина в момент своєї мовленнєвої діяльності виступає як мовна, мовленнєва і комунікативна особистість. Окрім згаданих особистісних типів, В. В. Красних виділяє також людину, що говорить (людина-мовець). Розглянемо типологічні характеристики кожного зазначеного типу. *Людина-мовець* – особистість, одним із видів діяльності якої є мовна діяльність (охоплює і процес породження, і процес сприйняття творів). *Мовна особистість* – особистість, що проявляє себе в мовленнєвій діяльності й має певну сукупність знань і уявлень. *Мовленнєва особистість* – особистість, яка реалізує себе в комунікації, вибирає і здійснює ту чи ту стратегію і тактику спілкування, вибирає і використовує певний репертуар засобів (як власне лінгвістичних, так і екстралінгвістичних). *Комунікативна особистість* – конкретний учасник конкретного комунікативного акту, реально діючий у реальній комунікації [6, 151].

В. Б. Кашкін під *комунікативною особистістю* розуміє сукупність індивідуальних комунікативних стратегій і тактик, когнітивних, семіотичних, мотиваційних переваг, що сформувалися в процесах комунікації як комунікативна компетенція індивіда, його «комунікативний паспорт», «візитна картка». Комунікативна особистість – зміст, центр і єдність комунікативних актів, які спрямовані на інші комунікативні особистості, – комунікативний діяч [5, 127]. Таким чином, комунікативна особистість – це особистість, яка характеризується конкретно комунікативною поведінкою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Мовна особистість – це суб'єкт, що має певну сукупність знань і уявлень та реалізує себе в мовленнєвій діяльності. Мовна особистість – явище парадигматичне та багаторівневе. Елементами цієї парадигми можна вважати мовленнєву особистість, що функціонує як комунікативна. Досліджуване поняття є явищем соціальним, адже мовна особистість є носієм колективної свідомості. Подальша розробка теорії мовної особистості, дослідження мовлення індивіда є перспективним науковим напрямом.

Джерела та література

1. Богин Г. И. Обретение способности понимать. Введение в филологическую герменевтику : монография / Г. И. Богин. – М. : Психология и бизнес Онлайн, 2001. – 701 с.
2. Виноградов В. В. О языке художественной прозы : избр. труды. Т. 5 / В. В. Виноградов ; [послел. А. П. Чудакова ; коммент. Е. В. Душечкиной и др.]. – М. : Наука, 1980. – 360 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик ; Науч.-исслед. лаб. «Аксиологическая лингвистика». – М. : Гнозис, 2004. – 389 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – 7-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
5. Кашкин В. Б. Введение в теорию коммуникации / В. Б. Кашкин. – Воронеж : Воронеж. гос. техн. ун-т, 2000. – 175 с.
6. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации : курс лекций / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
7. Стернин И. А. Русские: коммуникативное поведение / И. А. Стернин, Ю. Е. Прохоров. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 238 с.

References

1. Bogin, Georgii. 2001. *Obreteniie Sposobnosti Ponimat. Vvedeniie v Filologicheskuiu Germenevтику*: monografiia. Moskva: Psikhologiiia i Biznes Onlain.
2. Vinogradov, Viktor. 1980. *O Yazyke Khudozhestvennoi Prozy: Izbrannyye Trudy*. Tom 5. Moskva: Nauka.
3. Karasik, Vladimir. 2004. *Yazykovoі Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Moskva: Gnozis.
4. Karaulov, Yurii. 2010. *Russkii Yazyk i Yazykovaia Lichnost*. Ed. 7th. Moskva: Izdatelstvo LKI.
5. Kashkin, Viacheslav. 2000. *Vvedeniie v Teoriiu Kommunikatsyi*. Voronezh: Voronezhskii Gosudarstvennyi Tekhnicheskii Universitet.
6. Krasnykh, Viktoriia. 2006. *Osnovy Psykholingvistiki i Teorii Kommunikatsyi*: Lectures. Moskva: Gnozis.
7. Sternin, Iosif and Prokhorov, Yurii. 2006. *Russkii: Kommunikativnoie Povedeniie*. Moskva: Flinta; Nauka.

Карпина Елена. Языковая личность: её системные элементы и функционирование. Исследуется языковая личность и ее структура. Рассматривается происхождение термина, содержание, основные компоненты языковой личности. Языковая личность охарактеризована с позиций ее функционирования, речевого поведения. Выделены ее инвариантные и переменные составляющие. Согласно существующим классификациям система языковой личности представлена как сложная многоуровневая парадигма, которая подвержена внешним воздействиям и готова к трансформациям на любом уровне своей организации. Выявлено, что несмотря на взаимосвязанность уровней, необходима дополнительная экстралингвистическая информация, связанная с языковой социализацией и приемлемыми в определенном обществе стереотипами для всеобъемлющего исследования языковой личности. Внимание сосредоточено на коммуникативном аспекте, что дало основание для лингвистического анализа терминов «коммуникативная личность», «речевая личность» и «человек говорящий» как аспектов сложного и многогранного феномена языковой личности. Осуществлен сравнительный анализ определений этих понятий, в частности понятия «коммуникативная личность», которое некоторые ученые отождествляют с понятием «языковой личности», рассматривая его с позиции вербализации в речи.

Ключевые слова: языковая личность, коммуникативная личность, человек говорящий, стереотипы поведения, речевая деятельность, коммуникативный паспорт.

Karpina Olena. Linguistic Identity: its Systemic Components and Operation. The article is devoted to the study of linguistic identity and its structure. The origin of the term, its meaning, the main structural components of linguistic identity are considered. The author has determined linguistic identity from the standpoint of its operation, its verbal behaviour. Its invariant and variable components are highlighted. Based on the current classifications the system of linguistic identity is presented as a complex multilevel paradigm that is exposed to external influences and is ready for transformation at every level of its organization. It is established that despite the interconnectedness of levels, some extra-additional information related to language socialization and acceptable in a society stereotypes is required for all-embracing investigation of the given notion. The attention is focused on the communicative aspect that has enabled the linguistic analysis of the terms “communicative identity”, “speech identity”, “homo loquens” as the aspects of the complex and multi-faceted phenomenon of linguistic identity. The comparative analysis of the definitions of these notions was undertaken including the notion of communicative personality, which some scholars identify with the notion of linguistic identity, considering it from the perspective of its verbalization in speech.

Key words: linguistic identity, communicative identity, homo loquens, patterns of behavior, speech activity, communicative passport.

УДК 81'42+811.112.2.09

*Liliana Kinakh,
Sophia Kozak¹³*

FRAMESTRUKTUREN DER CHARAKTERISTIK DER HANDELNDEN PERSONEN IM SCHÖNGEISTIGEN DISKURS

Die vorliegende Abhandlung ist dem wichtigen Problem der kognitiven Linguistik, und zwar der Untersuchung des Funktionierens der charakterisierenden Framestrukturen im Diskurs der schöngeistigen Literatur, gewidmet. Die Analyse der Framestrukturen, die den Frame "Charakter" im deutschsprachigen literarischen Diskurs repräsentieren, wurde durchgeführt. Der Frame wird als eine Struktur mit doppelter Natur – kognitiver und linguistischer – betrachtet. Die Differenzierung zwischen den Fachausdrücken "Frame", "Framestruktur", "Terminal" und "Terminalelement" wurde durchgeführt. Die Terminalelemente (Füller), die die Terminals des Frames "Charakter" repräsentieren, wurden analysiert und die Besonderheiten des Funktionierens der entsprechenden Framestrukturen im Diskurs der deutschen schöngeistigen Literatur erforscht. Die durchgeführte Untersuchung hat ergeben, dass die Framestrukturen eine wichtige Rolle in Wahrnehmung und Verstehen des Inhaltes spielen, weil sie als Träger der Zusammenhänge zwischen den sprachlichen Elementen fungieren, thematische Kohärenz des Diskurses gewährleisten und somit zur adäquaten Interpretation der Autorenpragmatik beitragen.

Schlüsselwörter: Charakter, Frame, Framestruktur, Terminal, Terminalelement, Diskurs.

Problemstellung und wissenschaftliche Bedeutung. Fremdsprachliche Kommunikation ist heute ein nicht wegzudenkender Bestandteil des modernen wirtschaftlichen, politischen und kulturellen Lebens der Ukraine und der ganzen Welt. Zu der Qualität und guten Ergebnissen verschiedener Prozesse der Fremdsprachenkommunikation beizutragen ist eine der wichtigsten Aufgaben der Hochschulen und auch der Forschungen auf dem Gebiet der Fremdsprachenphilologie.

Immer mehr Sprachwissenschaftler verbinden die Lösung vieler linguistischer Probleme mit der Erforschung der Mechanismen von Wissensrepräsentation, also mit der kognitiven Tätigkeit des Menschen. Eine der Aufgaben der kognitiven Linguistik ist es, sich mit Modellen der Kognitionsbeschreibung zu beschäftigen, die die menschliche Denk- und Sprachtätigkeit optimal beschreiben und erklären könnten. Zu derartigen Wissensrepräsentationsmodellen gehört unter anderem der Frame, dessen Einführung in die Computerwissenschaft dem Gelehrten M. Minsky [10] zu verdanken ist. Der Wissenschaftler versteht unter Frames besondere Datenstrukturen, die typische Situationen beschreiben.

Die Aktualität der vorliegenden Abhandlung besteht darin, dass viele Fragen bezüglich der Frames in der modernen Sprachwissenschaft unter neuem Gesichtspunkt betrachtet werden müssen, da die Diskussion zu diesem Thema, ausgelöst durch M. Minskys Beitrag, weitgehend auf theoretische Überlegungen beschränkt bleibt. Außerdem ist das Problem des Funktionierens der Framestrukturen im Diskurs der schöngeistigen Literatur fast ungerührt und benötigt einer tieferen Erforschung.

Die Analyse der wissenschaftlichen Beiträge zum Problem. Die Meinung, dass Wissen im menschlichen Gedächtnis in Form komplex strukturierter Gesamtheit vorhanden ist, wurde sehr schnell zu einem populären Standpunkt in Psychologie, künstlicher Intelligenz und Linguistik. Den Fragen der Frames als wichtiger Wissensrepräsentationsstrukturen sind die Werke von E. Charniak [1], T. A. van Dijk [2], Ch. J. Fillmore [4], K.-P. Konerding [6], K. Kusko [7], G. Lakoff [8], D. Metzger [9], M. Minsky [10], H. Putnam [11], V. Raskin [12], R. Schank [13], S. Voigt [14], u. a. gewidmet.

In der künstlichen Intelligenz finden konkrete Frames Verwendung als Texte einer bestimmten Sorte zur praxisgebundenen Darstellung thematischen zentrierten Wissens und werden als "Informationen" verstanden, die über spezielle Texte der Computersprache verfügbar sind. Das typische Beispiel für das Vorgehen im Bereich der künstlichen Intelligenz ist mit E. Charniaks Arbeiten vorgestellt. In seiner

¹³♥ Kinakh L., Kozak S., 2015

Konzeption geht es um die Entwicklung der Modelle von Wissensdarstellungen für den erfolgreichen praktischen Einsatz am Computer. Der Vorteil dieses Verhaltens besteht in der schnellen Vorstellung erster praktischer Resultate am Rechner, was zu bestimmen ermöglicht, welche Probleme in der Praxis ernst zu nehmen und als nächste zu lösen. Aus der Analyse der Arbeiten, in denen das Thema der Wissensdarstellung behandelt wird, ergibt sich, dass Framestrukturen zu einem erheblichen Teil durch sprachliche Strukturen bestimmt werden. Diese Annahme korrespondiert mit der allgemeinen Position der KI-Forschung, dass Wissensrepräsentation als die sprachliche Darstellung von Sachverhalten zu verstehen ist, wobei die zur Verwendung gelangenden Sprachen den Zwecken der jeweiligen Darstellung entsprechend beschaffen und normiert sind [6].

Beim Definieren des Frames stützen wir uns auf die Konzeption von Ch. Fillmore, der als erster auf die Relevanz von Frametheorie für die Linguistik aufmerksam gemacht hat. Der Wissenschaftler definiert den Frame als ein System der Begriffe, die in so einer Wechselbeziehung zueinander stehen, dass man, um einen Begriff zu verstehen, die ganze Struktur kennen muss, zu der dieser Begriff gehört [4].

Das Ziel und die Aufgaben der Abhandlung. Das Ziel des vorliegenden Beitrags besteht in der Aufdeckung der Autorenpragmatik durch die Analyse der Framestrukturen, die die handelnden Personen im Diskurs der schöngeistigen Literatur charakterisieren. Zu den Aufgaben gehört die Interpretation der Terminalelemente (Füller), die den Frame “Charakter” im Diskurs vertreten. Die Untersuchung wurde am Material des Romans des deutschen Schriftstellers H. Hesse “Das Glasperlenspiel” durchgeführt.

Darlegung des Inhalts und Begründung der erhaltenen Ergebnisse. In unserer Untersuchung betrachten wir Frames als kognitive Strukturen mit dem binären Status: einerseits gehören sie zu den mentalen Gebilden, das heißt, sie sind Einheiten der Wissensrepräsentation, und andererseits finden sie ihren Ausdruck in der Sprache. Die sprachlichen Korrelate der Frames sind Framestrukturen, die die entsprechenden Frames im Diskurs darstellen (repräsentieren).

Wir bedienen uns der Fachausdrücke “Frame”, “Framestruktur”, “Terminal” und “Terminalelement” (“Füller”) (engl. *filler* (Füllstoff)). Der Frame besteht aus den Terminals und die Framestruktur besteht aus den Terminalelementen (Füllern).

Der Frame samt seinen Terminals gehört zu mentalen (geistigen) Gebilden, dabei ist die Framestruktur samt ihren Terminalelementen (Füllern) die Repräsentation (Abbildung) des bestimmten Frames in der Sprache. Die Framestrukturen sind also lexikalisch-syntaktische Strukturen, die die bestimmten Frames im Diskurs vertreten. Die Terminalelemente (Füller) sind dementsprechend die lexikalischen Einheiten, die die bestimmten Terminals im Diskurs vertreten.

Den Frame “CHARAKTER” betrachten wir als eine kognitive Struktur, die die kategorialen Kenntnisse über den menschlichen Charakter repräsentiert. Diese Kenntnisse sind in lexikographischen Quellen fixiert. Für die Feststellung der Terminals des Frames “Charakter” stützen wir uns auf die entsprechende Begriffsbestimmung, die das Universalwörterbuch DUDEN vorschlägt: der Charakter ist “das individuelle Gepräge eines Menschen durch ererbte und erworbene Eigenschaften, wie es in seinem Wollen und Handeln zum Ausdruck kommt” [3, S. 333]. Diese Definition beinhaltet die Hauptterminals, die zum Frame “CHARAKTER” gehören: EIGENSCHAFT – WOLLEN – HANDELN:

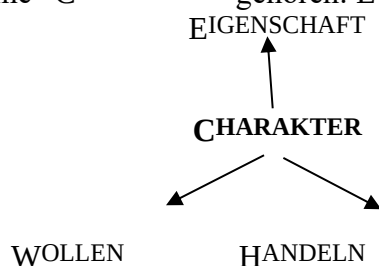

Abbildung 1. Die Struktur des Frames “CHARAKTER”

Die Framestrukturen, die den menschlichen Charakter im schöngeistigen Diskurs beschreiben, spielen eine wichtige Rolle in Aufdeckung des Wesens der literarischen Gestalten. Davon zeugen zahlreiche Framestrukturen, die die handelnden Personen in literarischen Werken darstellen. Zum Nachweis wenden wir uns an den Roman des berühmten deutschen Schriftstellers des vorigen Jahrhunderts H. Hesse "Das Glasperlenspiel". Das Buch schildert das Leben eines früh verwaisten Knaben Josef Knecht, der nach sorgfältiger Erziehung und Vorbereitung zum Amt des Glasperlenspielmeisters aufsteigt.

Die diskursive Architektonik des Werkes stützt sich auf die Menge von Framestrukturen, die mit der Charakteristik der handelnden Personen verbunden sind. – Als Beispiel kann der folgende Auszug dienen: *"Je und je schon hatte Josef Knecht als **schweigsamer**, aber **aufmerksamer** Zuhörer sich im Hintergrund irgendeiner kleinen Schülergruppe aufgehalten, deren Mittelpunkt und Redner Designori war"* (H. Hesse, S. 76). Die Adjektive *schweigsam* und *aufmerksam* sind Füller zum Terminal "Eigenschaft" des Frames "Charakter", die gewisse Züge der Hauptgestalt des Romans explizit zum Ausdruck bringen.

Die nächste Framestruktur ist auch reich an Terminalelementen (Füllern), die den Frame "Charakter" repräsentieren: *"Ich **rechne auf dich und rechne darauf**, dass du, sobald ich dir irgendwelche **Gegendienste leisten** kann, über mich **verfügst**"* (H. Hesse, S. 100). Mit Hilfe von Verben *rechnen*, *(die Gegendienste) leisten*, *verfügen*, die als Füller des Terminals "Handeln" hier auftreten, stellt der Autor die Hauptfigur als eine aufmerksame, vertrauensvolle und hilfsbereite Persönlichkeit dar.

Ziemlich gelungen beschreibt der Autor die Freude und Lust des jungen Ordensbruders. Und zwar die Füller von beiden Terminals des Frames "Charakter" – "Wollen" (*die Lust, die Neugierde*) und "Handeln" (*Reise, Betätigung*) – aktualisieren die Autorenpragmatik: *"...freudig, er spürte **Lust zur Reise, Lust zur Betätigung und Neugierde auf die fremde Welt**, in die man ihn sandte"* (H. Hesse, S. 124).

Es ist bekannt, dass der menschliche Charakter auch das Verhalten der Mitmenschen beeinflusst. So verdient Josef Knecht wegen seiner positiven Charakterzüge große Achtung und Liebe seiner Nächsten, was dem Leser die folgende Framestruktur deutlich zeigt: *"Er zog an, er wurde **bewundert, beneidet und geliebt**, einfach um **seines adligen Wesens willen**, und von einer gewissen Stufe seines «Erwachens» an war er sich dieser Gabe auch bewusst"* (H. Hesse, S. 229). Der Frame "Charakter" wird hier durch folgende Lexik vertreten: *bewundern, lieben, beneiden, das adlige Wesen, Gabe*, mit deren Hilfe der Autor sehr meisterhaft die Einstellung der Menschen zu Josef geschildert hat.

*"Du bist **der aufgeschlossenste, willigste und redlichste** von allen gewesen, mit denen ich jemals solche Versuche unternahm; du standst tapfer für die Rechte Kastaliens ein, **ohne** doch gegen meine andere Welt und deren **gleichgültig zu sein** oder sie gar **zu verachten**"* (H. Hesse, S. 252). Die Adjektive *aufgeschlossen; willig* und *redlich* sowie die Infinitivkonstruktionen *ohne [...] gleichgültig zu sein; ohne [...] zu verachten* treten als Füller zum Terminal "Eigenschaft" des Frames "Charakter" auf. Plinio meinte, Josef besäße nur positive Züge. Und anders konnte nicht sein: der letzte war wirklich ein durchaus positiver Mensch, alle waren von ihm begeistert.

Josef Knecht war mit dem hervorragenden Glasperlenspieler Fritz Tegularius befreundet. Dieser Eigenbrötler (so nennt ihn H. Hesse) stellte für seinen Freund ein mahnendes Vorzeichen dar. *"Dieser **wunderliche Mensch** war so sehr Kastalier... Er war insofern **ein guter, ja glänzender Kastalier**, als er **ein vielseitiger**, in der Gelehrsamkeit ebenso wie in der Glasperlenspielkunst **unermüdlich und unersättlich fleißiger Geist** war"* (H. Hesse, S. 230). In dieser Framestruktur vertreten solche Füller wie *wunderlich, gut, glänzend, vielseitig, unermüdlich, unersättlich, fleißig* den Terminal "Eigenschaft" und helfen dem Autor, eine treffende Charakteristik einer der wichtigen Figuren des Romans vorzustellen.

In der folgenden Framestruktur stellt der Autor eine der handelnden Personen als einen höflichen und wohlgezogenen Menschen dar: *"...er war mehr ein Schüler der Chinesen und **seine Art von Courtoisie** weniger zugespitzt und **mit Ironie durchsetzt**. Aber als **ein in Höflichkeit nicht zu Besiegender** hat*

auch er unter seinen Kollegen gegolten” (H. Hesse, S. 244). In diesem Auszug begegnen wir wieder den Füllern, die den Terminal “Eigenschaft” repräsentieren: *die Art von Courtoisie; mit Ironie durchsetzen; ein in Höflichkeit nicht zu Besiegender*. Die Charakterzüge, die durch erwähnte Terminalelemente vorgestellt werden, unterstreichen das Benehmen des jungen Mannes (*mit Ironie durchsetzt*) sowie sein Verhalten zu den anderen Menschen (*Courtoisie; Höflichkeit*).

Schlüsse und Perspektiven für weitere Untersuchungen. Im Ergebnis der durchgeführten Untersuchung sind wir zur Schlussfolgerung gekommen, dass die charakterisierenden Framestrukturen eine wichtige Rolle in Wahrnehmung der beschriebenen Figuren spielen, indem die darstellenden Terminalelemente helfen, den Charakter der handelnden Personen besser zu verstehen. Mittels dergleichen Framestrukturen wird sich der Leser der Vielseitigkeit des menschlichen Charakters und der Tiefe des menschlichen Wesens noch stärker bewusst. Die Zusammenhänge zwischen den Terminalelementen und den Frames, die durch die Framestrukturen vorgestellt werden, sind manchmal implizit und nicht immer beobachtbar, aber sie verdienen untersucht zu werden, denn die Analyse dieser Beziehungen kann zu bedeutenden Ergebnissen in der Aufdeckung der Autorenpragmatik führen und den Gegenstand der zukünftigen wissenschaftlichen Forschungen im Bereich der kognitiven Linguistik darstellen.

Literaturverzeichnis

1. Charniak E. Organization and Inference in a Frame-Like System of Common Sence Knowledge / E. Charniak. – Castagnola : ISCS, 1975.
2. Dijk T. A., van. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension / T. A. van Dijk // Just M. A., Carpenter P. A. Cognitive Processes in Comprehension. – Hillsdale, 1977. – P. 3–32.
3. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 S.
4. Fillmore Ch. J. Frames and the Semantics of Understanding / Ch. J. Fillmore // Quaderni di Semantica. – 1985. – VI, № 2. – P. 222–254.
5. Hesse H. Das Glasperlenspiel / H. Hesse. – SPb. : Anthologie, KARO, 2006. – 480 S.
6. Konerding K.-P. Frames and lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie / K.-P. Konerding. – Tübingen, 1993. – 492 S.
7. Kusko K. Discourse Strategies of Text Linguistics: the Problem of Differentiation of Notions / K. Kusko // Лінгвістика і вербальна комунікація у XXI столітті: тенденції і перспективи : матеріали конф. (16–17 трав. 2000 р.) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Логос, 2000. – С. 1.
8. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago : University Of Chicago Press, 1980. – 256 P.
9. Metzing D. Frame Representations and Lexical Semantics // Words, Worlds, and Contexts. – Berlin, 1981. – P. 320–342.
10. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge / M. Minsky // The Psychology of Computer Vision. – N.Y., 1975. – P. 211–278.
11. Putnam H. The Meaning of Meaning / H. Putnam // Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science. – 1975. – Vol. VII. – P. 131–193.
12. Raskin V. Round Table Discussion on Frame / V. Raskin // Quaderni di Semantica. – 1985. – VI, № 2. – P. 211–212.
13. Schank R. C. Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures / R. C. Schank, R. P. Abelson. – Hillsdale : Lawrence Erlbaum, 1977. – 266 p.
14. Voigt S. Framesemantische Strukturen des Textes als Beitrag zur Textverständlichkeit / S. Voigt. – Berlin : Logos-Verlag, 1997. – 267 S.

References

1. Charniak, Eugene. 1975. *Organization and Inference in a Frame-Like System of Common Sence Knowledge*. Castagnola: ISCS.
2. Dijk van, Teun Adrianus. 1977. “Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension”. In *Cognitive Processes in Comprehension*, edited by M. A. Just, P. A. Carpenter, 3–32. Hillsdale.
3. Duden. 2001. *Deutsches Universalwörterbuch*. [German Dictionary with the Lexicon of German Grammar]. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
4. Fillmore, Charles J. 1985. “Frames and the Semantics of Understanding”. *Quaderni di Semantica* VI (2): 222–254.

5. Hesse, Hermann. 2006. *Das Glasperlenspiel*. SPb.: Anthologie, KARO.
6. Konerding, Klaus-Peter. 1993. *Frames und Lexikalisches Bedeutungswissen. Untersuchungen zur Linguistischen Grundlegung einer Frametheorie und zu ihrer Anwendung in der Lexikographie*. Tübingen.
7. Kusko, Katerina. 2000. "Discourse Strategies of Text Linguistics: the Problem of Differentiation of Notions". *Pratsi Mizhnarodnoi Konferentsii. Linhvistyka i Verbalna Komunikatsiia u XXI Stolitti: Tendentsii i Perspektyvy*: 1, Kyiv: Logos.
8. Lakoff, George, and Johnson, Mark. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University Of Chicago Press.
9. Metzinger, Dieter. 1981. "Frame Representations and Lexical Semantics". *Words, Worlds, and Contexts*: 320–342, Berlin.
10. Minsky, Marvin Lee. 1975. "A Framework for Representing Knowledge". *The Psychology of Computer Vision*: 211–278. New York.
11. Putnam, Hilary Whitehall. 1975. "The Meaning of Meaning". In *Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, edited by K. Gunderson (VII): 131–193.
12. Raskin, Victor. 1985. "Round Table Discussion on Frame". *Quaderni di Semantica VI* (2): 211–212.
13. Schank, Roger Carl, and Abelson, Robert Paul. 1977. *Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
14. Voigt, Sieglinde. 1997. *Framesemantische Strukturen des Textes als Beitrag zur Textverständlichkeit*. Berlin: Logos-Verlag.

Кінах Ліліана, Козак Софія. Фреймові структури характеристики діючих осіб у художньому дискурсі. Досліджується функціонування фреймових структур на позначення характеристики персонажів у літературно-художньому дискурсі. Проаналізовано фреймові структури, які представляють фрейм «Характер» у німецькомовному художньому дискурсі. Фрейм розглядається як структура подвійної природи – когнітивної та лінгвістичної. Здійснено розмежування термінів «фрейм», «фреймова структура», «термінал», «термінальний елемент». Подано опис структури фрейма «Характер», на основі чого визначено головні термінали, які належать до нього. Здійснено аналіз лексичних одиниць (філерів), що представляють термінали зазначеного фрейму, та досліджено особливості функціонування відповідних фреймових структур у дискурсі німецької художньої літератури. У результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що фреймові структури відіграють важливу роль у сприйнятті та розумінні змісту, оскільки вони впливають на взаємозв'язок між мовними елементами, забезпечуючи, таким чином, змістову когерентність дискурсу та сприяючи адекватній інтерпретації авторської прагматики.

Ключові слова: характер, фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, дискурс.

Kinakh Liliana, Kozak Sophia. Frame Structures of Characteristics of Characters in Fiction Discourse. The present research paper covers the important problems of the cognitive linguistics, namely the questions of the functioning of the characterizing frame structures in a fiction literary discourse. The frame structures, that represent the frame "Character" in the German fictional discourse, have been analyzed. In the present research the frame is considered a structure of dual nature – of the cognitive and the linguistic ones. The differentiation between the terms "frame", "frame structure", "terminal" and "terminal element" has been made. The analysis of the terminal elements (fillers) that represent the terminals of the frame "Character" has been carried out and the peculiarities of functioning of the corresponding frame structures in the German fictional literature discourse have been studied. The investigation carried out has shown that the terminal elements as well as the frame structures play an important role in perception and understanding of the discourse content because they function as means of the connection between the linguistic elements, provide thematic coherence and thus contribute to the adequate interpretation of the author's intentions.

Key words: character, frame, frame structure, terminal, terminal element, discourse.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АСОЦІАТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ПАМ'ЯТІ В ПРОЦЕСІ СЕМАНТИЗАЦІЇ СЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Обґрунтовано та описано багатогранність когнітивного процесу, пов'язаного із засвоєнням людиною іноземної мови. Окреслено принципові відмінності між засвоєнням рідної та іноземної мов. В емпіричній частині дослідження розглядаються два важливі аспекти когнітивної роботи асоціативного механізму людського розуму при засвоєнні нових лексичних одиниць у загальному процесі викладання іноземної мови. Перша цільова парадигма практичної роботи являє собою пошук найбільш вдалого функціонального співвідношення між правою та лівою півкулями мозку, яка найкраще сприяє засвоєнню лексики іноземної мови. Друга парадигма дослідження є обґрунтуванням й теоретичним описом феномену синестезії з подальшим емпіричним аналізом її специфічного впливу на формування у людському розумі когнітивних зв'язків між якостями фізичних об'єктів навколишнього світу та їх вербальними відповідниками у будь-якій іноземній мові. Вдалося встановити, що функціональна рівновага між лівою та правою півкулями мозку є найбільш сприятливою передумовою для ефективного засвоєння лексичної системи іноземної мови. Водночас в дослідженні емпірично підтверджено факт впливу феномену синестезії на процес створення людиною нових номінацій для небачених нею раніше об'єктів.

Ключові слова: когнітивний процес, лексична одиниця, іноземна мова, логічне мислення, образне мислення, синестезія, голосні звуки, приголосні звуки.

Постановка наукової проблеми та її значення. Оволодіння людиною мовою знаряддям для самовираження, комунікації та впорядкування мислення у процесі історіогенезу й онтогенезу є необхідною складовою формування людської свідомості та інтелекту, виникнення будь-якої із форм соціальної поведінки та духовного розвитку. Зрозуміло, що свою рідну мову індивід засвоює у процесі вивчення навколишнього світу та своєї діяльності у ньому, зростаючи фізіологічно й набуваючи поступово ознак зрілої особистості.

Дещо інакше виглядає явище засвоєння людиною іноземної мови, оскільки вона уже перебуває в дещо інших відносинах із довколишнім світом, а для повноцінної діяльності із залученням іноземної мови часто бракує як умов, так і часу. Саме тому одним із базових завдань викладача-філолога є створення штучних монологічних та діалогічних мовних ситуацій, а також ґрунтовний аналіз когнітивних процесів розумової діяльності людини з метою їх більш ефективного застосування для засвоєння лексичної, граматичної та синтаксичної систем іноземної мови, що вивчається.

У цій роботі розглядаються деякі принципи функціонування асоціативного механізму людської свідомості у процесі засвоєння лексичного матеріалу будь-якої іноземної мови. Окреслена проблематика залишається *актуальною*, оскільки без вдалого засвоєння принаймні декількох тисяч іноземних лексичних одиниць людині буде небагато користи від вивчення граматики іноземної мови та засвоєння її синтаксичних принципів побудови речень.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В історії розвитку багатьох наук траплялися випадки, коли певна авторитетна теорія, будучи прогресивною та перспективною на одному етапі розвитку галузі, ставала перешкодою для подальшого розвитку зазначеної науки (напр., теорія Ч. Дарвіна для біології). У сфері філології є підстави вважати такою концепцію, сформульовану Дж. Міллером та Ф. де Соссюром, в якій йдеться про відсутність зв'язку між окремим фонетичним звуком та будь-яким елементом змісту [3, 161]. Однак упродовж останніх трьох десятиліть накопичилася низка результатів експериментів та досліджень, проведених такими нейропсихологами та лінгвістами як О. Р. Лурія, А. П. Журавльов, О. І. Красникова і В. В. Красних [4; 7; 9], що дають підстави поставити під сумнів зазначене твердження. Внаслідок цих та деяких інших робіт у лінгвістиці виникла альтернативна теорія про наявність певного нейроасоціативного зв'язку між звуками мови та когнітивно орієнтованими якостями фізичних

¹⁴♥ Лавриненко О., 2015

об'єктів навколишнього світу. Така концепція йде паралельно з гіпотезами, сформульованими у звуконаслідувальній теорії походження мови та теорії мемів.

Водночас найбільш фундаментальні аргументи щодо спростування соссюрівської концепції викладено не в роботах лінгвістів нового покоління, а у визнаних корифеїв психології та філології. Так, наприклад, видатний учений першої половини XX століття Л. С. Виготський описує декілька явищ розвитку мовних здібностей в онтогенезі, які опосередковано спростовують поширену на той час теорію [2, 32–56]. Найочевиднішими серед явищ, описаних Л. С. Виготським, були однотипність перших назв, що дитина надає першим навколишнім предметам, та суперечливий феномен дифузії значень слів у свідомості дитини. Інший визнаний лінгвіст О. М. Леонтьєв, досліджуючи явище мовної картини світу, виділяв декілька закономірностей, які виходили за межі «замкнутої концепції» Соссюра та Міллера [6, 19–36].

Одним із найперших тематичних досліджень можна вважати дослідження А. П. Журавльова, у якому він запропонував трьомстам респондентам оцінити літери російської мови за кольором, вагою, формою, гучністю та уявним розміром. Отримані результати виявилися дещо несподіваними навіть для самого дослідника: однастайність думок великої групи досліджуваних стосовно окремих асоціативних якостей звуків у середньому складала близько 72 %, а в окремих випадках досягала 95 % [5, 32–54]. Вибраний напрямок продовжила російський психолінгвіст О. І. Красникова, яка доповнила результати власним дослідженням. Досліди відомого філолога та нейропсихолога О. Р. Лурії також підтвердили наявність виявленого феномена. Його він уперше офіційно позначив терміном «синестезія» і пояснював так: «психофізіологічний механізм такого роду відчуттів, зафіксованих у мові, полягає в тому, що нервові імпульси, які йдуть від рецепторів людини (органів чуття) в підкорковій зоні мозку, індукують (збуджують) один одного, тому що нейропровідні шляхи розташовуються близько» [10, 36].

Мета і завдання статті. Окреслена проблематика щодо семантизації слів іноземної мови досить багатогранна, проте у цій роботі буде практично розглядатися у двох векторах, що дають змогу поставити такі завдання: 1) пошук функціональної взаємодії між півкулями мозку, що є найбільш сприятливою для засвоєння лексики іноземної мови; 2) перевірка наявності феномена синестезії та встановлення емпіричним шляхом особливостей її впливу на формування когнітивних зв'язків між фізичними образами та їх вербальними відповідниками.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Напевне, кожен фахівець, задіяний у сфері викладання іноземних мов, стикається з проблемою подання та засвоєння студентами, слухачами курсів значного обсягу лексичних одиниць. При цьому нерідко стає помітним, що частина студентів/слухачів легше засвоює іноземну лексичну систему, в той час як іншим, не менш старанним, доводиться докладати значно більше зусиль та часу. Подекуди якість засвоєння нових слів залежить не лише від розумово-когнітивних особливостей людини, але й від фонетично-орфографічної форми кожної окремої лексичної одиниці. Чомусь одна лексична одиниця легко вписується у вже засвоєний людиною лексикон, а інша вимагає багаторазового повторення, відтворення та іншого опрацювання. Внаслідок цього людині для розуміння значення весь час доводиться пригадувати відповідник рідної мови, тому слово рідної мови буде «виштовхувати» лексичну одиницю іноземної мови з процесів мислення.

Описана проблематика у практичній частині дослідження буде проаналізована у двох аспектах: вплив співвідношення між образним та логічним мисленням людини на процес семантизації та особливості фонетичного відображення самої лексичної одиниці. Водночас, розуміючи всю складність та багатовекторність зазначеного процесу, перелік можливих факторів впливу залишаємо відкритим.

Емпіричний матеріал для виконання поставлених завдань дослідження накопичувався шляхом анкетування та тестування студентів-магістрів п'ятого року навчання СНУ ім. Лесі Українки таких спеціальностей: «Загальна та вікова психологія», «Біологія», «Землепорядкування і

кадастр», «Загальна і соціальна географія», «Прикладна фізика», «Інформатика», «Фінанси», «Бухгалтерський облік і аудит», «Фізична реабілітація» у загальній кількості 60 чоловік. Причому з 60 розданих бланків сім виявились заповненими некоректно, тому основою дослідження стали 53 бланки, які бралися до уваги в експериментальній діагностиці. Такий вибір досліджуваних був зумовлений необхідністю наявності у респондентів рівня володіння мовою вище середнього, щоб уникнути асоціацій, зумовлених поганим володінням мовою.

Після внесення особистих даних студентам пропонувався скорочений варіант «Вільного асоціативного експерименту», методика якого розроблена А. А. Криловим та С. А. Манічевим [5, 174–176]. Суть цього експерименту полягає в наступному: на 30 запропонованих слів-стимулів студенту пропонувалося написати власні асоціації, які можуть класифікуватися як центральні та периферійні з точки зору логічних реакцій та синтагматичні й парадигматичні з точки зору граматичних реакцій. Друга частина тестування являла собою, «Ц-тест», розроблений У. Расом та адаптований для іноземної (німецької) мови Т. М. Ушаковою [11, 355–356]. Він являє собою набір коротких текстів, в яких потрібно зробити 94 лексичні доповнення, що вимагає певних знань німецької лексики та орфографії. Кількість правильно зроблених доповнень окремо підраховувалася на кожному бланкові.

У цьому дослідженні отримані реакції оцінювалися лише за другим критерієм і поділялися на синтагматичні та парадигматичні. Синтагматичними називають зв'язки між різними граматичними категоріями, наприклад, між іменниками та дієсловами і т. д. Домінування синтагматичних реакцій вказує на комплексність мислення, яке виражається в обмеженій здатності до виділення об'єктів зі спільними ознаками, та на домінування образного мислення над логічним. Для нашого дослідження важливими є аргументи О. О. Леонтьєва, який доводить, що синтагматичні зв'язки пов'язані з наочно-образним мисленням, яке залежить від роботи правої півкулі мозку [6, 269–276].

З іншого боку, кількість парадигматичних реакцій свідчить про ступінь розвитку парадигматичних зв'язків у мовній картині світу особистості, які пов'язані з глибоким семантичним усвідомленням властивостей різних предметів та відношень між ними, що дає підставу для оцінювання словесно-логічного мислення, яке пов'язане з роботою лівої півкулі мозку. Домінування лівої півкулі в процесах мислення вказує на перевагу логічного мислення, що є сприятливою умовою для оволодіння точними науками. Водночас для успішного оволодіння більшістю видів мистецтв більш сприятливим буде домінування правої півкулі, що відповідає за побудову образних конструкцій. Дослідник у цій роботі спробує з'ясувати, яке функціональне співвідношення між півкулями мозку буде найбільш ефективним для засвоєння лексичних одиниць іноземної мови.

Для виконання першого завдання було внесено всі дані по кожному респондентові в загальну матрицю, яка потім оброблялася за процедурою кореляційного аналізу програмного забезпечення Microsoft Excel. Перевірка першого припущення змусила нас поділити відповіді респондентів на дві групи: до групи А увійшли ті, в яких кількість парадигматичних та синтагматичних реакцій точно або приблизно збігалась; до групи Б – в яких відмічався чіткий дисбаланс між кількістю вищезазначених реакцій. Із даних про кількість правильних відповідей у тестуванні з німецької мови по кожному респондентові було побудовано двошпальтову таблицю, яку обробили методом однофакторного дисперсійного аналізу програмного забезпечення Microsoft Excel. Отримані результати представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Вплив конгнітивної взаємодії між образним та словесно-логічним мисленням на рівень лексичної компетентності студентів у німецькій мові

<i>Вид показника</i>	<i>Група А, де кількість</i>	<i>Група В, де кількість парадигматичних</i>
----------------------	------------------------------	--

	<i>парадигматичних реакцій =/~ синтагматичним реакціям</i>	<i>реакцій ≠ синтагматичним реакціям</i>
Кількість респондентів у групі	22	31
Середньоарифметичний показник правильних відповідей при ($p \leq 0,05$)	78	69
Найкращий абсолютний показник	91	88
Найгірший абсолютний показник	54	32

Дані, наведені в табл. 1, свідчать, що студенти з приблизною рівновагою між словесно-логічним та науково-образним мисленням, кожен вид якого пов'язаний із роботою різних півкуль мозку, показують кращі результати у знаннях лексичної системи іноземної (німецької) мови. Окрім того, цікавим можна вважати той факт, що виявленні відмінності у знаннях лексичної системи іноземної мови найбільш яскраво проявляють себе у результатах студентів із більш низьким рівнем успішності (54 та 32), в той час як відмінність між найкращими результатами взагалі перебуває за межею значущості різниці.

Експериментальна перевірка іншого припущення на достовірність була здійснена в два етапи: перший передбачав перевірку гіпотези про зв'язок між звуковим відображенням літер української мови та кольоровими та ваговими асоціаціями шляхом анкетування відібраної групи досліджуваних; другий етап – проведення самостійного номінування зазначеними респондентами декількох образів фантастичних тварин із наступним літерним аналізом отриманих результатів, їх теоретичним обґрунтуванням та узагальненням.

Для асоціативної оцінки студентам пропонувалися найуживаніші літери української мови. Водночас у дослідженні не розглядалися літери, що вживаються рідко (І, Й і т. ін.), а також символи, що не мають самостійного звукового відображення (апостроф, м'який знак тощо). Відповідно до розрахунків коефіцієнта достатнього значення Колмогорова-Смирнова для такої групи респондентів ознаку можна вважати визначеною, якщо її підтвердили не менше 48 % анкетованих (за умови, що інші асоціативні преференції значно відстають від зазначеного показника). Узагальнені результати анкетування на основі української мови відображено у табл. 2.

Таблиця 2

**Перелік статистично значущих синестезійних зв'язків
між літерами української мови та чуттєвими образами фізичного світу**

<i>Літери/звуки українського алфавіту</i>	А	О	І	И	Е	У	В
Домінуюча ознака за кольором	Червоний 52 %	Жовтий 48 %	Не визначено	Не визначено	Не визначено	Не визначено	Синій 50 %
Домінуюча ознака за вагою	Важкий 48 %	Легкий 75 %	Середній 60 %	Не визначено	Середній 75 %	Легкий 48 %	Середній 70 %
<i>Літери/Звуки українського алфавіту</i>	Г	Ш	Ф	Н	Х	М	Т
Домінуюча ознака за кольором	Синій 50 %	Чорний 55 %	Коричне- вий 75 %	Не визначено	Коричне- вий 55 %	Рожевий 50 %	Не визначено

Домінуюча ознака за вагою	Легкий 55 %	Важкий 80 %	Важкий 55 %	Легкий 50 %	Важкий 80 %	Середній 60 %	Середній 55 %
Літери/Звуки українського алфавіту	Щ	Д	Ж	Ц	Р	Л	З
Домінуюча ознака за кольором	Чорний 60 %	Не визначено	Жовтий 60 %	Не визначено	Червоний 55 %	Голубий 46 %	Зелений 75 %
Домінуюча ознака за вагою	Важкий 75 %	Середній 60 %	Важкий 70 %	Середній 55 %	Важкий 60 %	Легкий 80 %	Середній 60 %

На другому етапі анкетування досліджуваним було запропоновано для оцінки 20 скомбінованих зображень неіснуючих тварин, які сконструйовано з допомогою редактора істот комп'ютерної програми «Spore». Із цих образів дослідником було відібрано лише чотири, які оцінено респондентами найбільш однотайно. Наступним кроком була пропозиція учасникам експерименту вигадати назви для цих скомпільованих образів. Відібрані фантастичні об'єкти респонденти наділили такими якостями: об'єкт 1 – малий, доброзичливий; об'єкт 2 – великий, нейтральний; об'єкт 3 – великий, хижий; об'єкт 4 – малий, хижий. Результати запропонованих респондентами назв було введено у чотиришпальтову таблицю програми Microsoft Excell з метою виявлення статистично найпоширеніших літер для кожного із оцінюваних об'єктів. Результати другого етапу експериментального дослідження відображено у табл. 3.

Порівняльний аналіз для голосних та приголосних літер вирішено проводити окремо, беручи до уваги їх різну кількість в алфавіті української мови, внаслідок чого вірогідність появи їх в будь-якому новоствореному слові є апіорі дуже відмінною.

Таблиця 3

**Найуживаніші букви при номінації відібраних образів
за кількістю вживань**

Виділені об'єкти Групи літер	Об'єкт 1 – малий, доброзичливий	Об'єкт 2 – великий, нейтральний	Об'єкт 3 – великий, хижий	Об'єкт 4 – малий, хижий
Найпоширеніші в експерименті голосні літери	У – 30	А – 33	А – 27	О – 35
	А – 18	О – 24	У – 18	І – 20
	О – 16	И – 15	О – 11	А – 15
Найпоширеніші в експерименті приголосні літери	Л – 33	Б – 29	Р – 37	Р – 26
	М – 23	Ж – 17	Ж – 22	З – 20
	С – 18	Д – 16	Ш – 16	Б – 18
	Н – 15	Р – 13	Ф – 14	С – 15
	В – 11	В – 9	Г – 12	Ш – 13

Серед отриманих даних по голосних буквах передусім впадає в око чергування місцями літери А, яка була оцінена більшістю респондентів як «важка», з літерою У або О, що асоціативно зараховувалися до «легких». При цьому літера А виявилася найбільш поширеною при номінуванні об'єктів 2 та 3, які в першій частині анкетування оцінені як «великі». Зіставлення найпоширеніших голосних літер: для об'єкта 1 (малий, доброзичливий) – літера У та для об'єкта 4 (малий, хижий) – літера О поки що дають замало підстав для будь-яких висновків, зважаючи на часткову невизначеність першої.

Дещо більше підстав для міркувань та попередніх висновків дає аналіз даних щодо найпоширеніших приголосних літер. У вигаданих респондентами назвах об'єкта 1 (малий, доброзичливий) найпоширенішими виявилися сонорні Л та М, які у людей асоціюються зі

світлим кольорами та невеликою вагою. На противагу до цього у вигаданих назвах для хижих агресивних тварин (об'єкти 3 та 4) домінує літера Р, різке звукове відображення якої асоціативно оцінено важким і червоним, а також глухі шиплячі приголосні Ш і Ф, що пов'язуються із темними кольорами та великою вагою.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Для ефективного засвоєння значень лексичних одиниць іноземної мови найбільш сприятливим фактором є приблизна рівновага між функціями правої та лівої півкуль мозку, що відповідають за образне та словесно-логічне мислення відповідно. Механізм синестезії можна вважати доведеним явищем, що дійсно впливає як на процес когнітивної номінації об'єктів навколишнього фізичного світу, так і на перебіг семантизації лексичних одиниць іноземної мови. Обидва згадані феномени доцільно враховувати в практичному викладанні іноземних мов.

Непоганою перспективою для подальшої наукової роботи в окресленому векторі може слугувати експериментальна розробка навчальних методів та прийомів, спрямованих на залучення позитивного ефекту синестезії до процесу засвоєння лексичної системи іноземної мови, пошук шляхів гармонізації співвідношення між образним та словесно-логічним мисленням у студентів.

Джерела та література

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 1 : Вопросы теории и истории психологии / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – 430 с.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 2 : Вопросы общей психологии / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – 425 с.
3. Залевская А. А. Введение в психолингвистику : учеб. пособие / А. А. Залевская. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2000. – 354 с.
4. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
5. Крылов А. А. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / А. А. Крылов, С. А. Маничев. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.
6. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 312 с.
7. Леонтьев А. Н. Возникновение и первоначальное развитие языка / А. Н. Леонтьев. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 176 с.
8. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Смысл, 2004. – 325 с.
9. Лурия А. Р. Основы нейропсихологии / А. Р. Лурия. – М. : Академия, 2006. – 370 с.
10. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1979. – 173 с.
11. Ушакова Т. М. Психолингвистика : сборник методик исследования личности / Т. М. Ушакова. – М. : Персе, 2006. – 416 с.

References

1. Vygotskii, L. S. 1982. *Sobranie Sochinenii v 6 Tomakh. Voprosy Teorii i Istorii Psikhologii*, 1. Moskva: Pegagogika.
2. Vygotskii, L. S. 1982. *Sobranie Sochinenii v 6 Tomakh. Voprosy Obshchei Psikhologii*, 2. Moskva: Pegagogika.
3. Zalevskaia, A. A. 2000. *Vvedeniie v Psikholingvistiku*. Moskva: Rossiiskii Gosudarstvennyi Gumanitarnyi Universitet.
4. Krasnyh, V. V. 2001. *Osnovy Psikholingvistiki i Teorii Kommunikatsyi*. Moskva: Gnozis.
5. Krylov, A. A., and Manichev, S. A. 2000. *Praktikum po obshchei, Eksperimentalnoi i Prikladnoi Psikhologii*. Sankt Peterburg: Piter.
6. Leontiev, A. A. 2003. *Osnovy Psikholingvistiki*. Moskva: Smysl.
7. Leontiev, A. N. 1963. *Vozniknoveniie i Pervonachalnoie Razvitiie Jazyka*. Moskva: AN USSR.
8. Leontiev, A. N. 2004. *Deiatelnost, Soznaniie, Lichnost*. Moskva: Smysl.
9. Lurii, A. R. 2006. *Osnovy Neiropsikhologii*. Moskva: Akademiia.
10. Lurii, A. R. 1979. *Jazyk i Soznaniie*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta.
11. Ushakova, T. M. 2006. *Psikholingvistika*. Moskva: Perse.

Лавриненко Олександр. Функционирование ассоциативного механизма памяти в процессе семантизации слов иностранного языка. Описывается и объясняется вся многогранность когнитивного процесса, связанного с усвоением иностранного языка. Очерчены принципиальные отличия между процессами изучения родного и иностранного языков. В эмпирической части исследования рассматриваются два важных аспекта в когнитивной

работе ассоциативного механизма человеческой памяти при усвоении значений новых лексических единиц. Первая парадигма практической части исследования представляет собой поиск наиболее удачного функционального соотношения между правым и левым полушариями мозга, которое наиболее благотворно влияет на процесс усвоения лексической системы иностранного языка. При этом вторая парадигма описывает явление синестезии и отображает эмпирический анализ её влияния на создание когнитивных связей между физическими объектами окружающей действительности и их вербальными аналогами в человеческой памяти. Удалось установить, что функциональное равновесие между правым и левым полушариями мозга является наиболее благоприятным для усвоения иностранной лексической системы. Кроме того, в исследовании подтверждён эмпирическим путём факт влияния феномена синестезии на процесс создания человеком новых названий для ранее неизвестных объектов.

Ключевые слова: когнитивный процесс, лексическая единица, иностранный язык, логическое мышление, образное мышление, синестезия, гласные звуки, согласные звуки.

Lavrynenko Oleksandr. Functioning of Associative Memory Mechanism in the Process of Foreign Language Words Semantization. The complexity of cognitive process of foreign language words perception and memorization is described and reasoned. The author describes the principal difference between native and foreign language learning processes. In the empirical part of this research two important aspects in the cognitive functioning of human mind by the perception of meanings of new lexical units are examined and analyzed. The mentioned process is reflected as the part of general activity in foreign language teaching. The first practical paradigm of this research presents the search of most convenient functional relation between right and left human brain parts for foreign language lexical units' perception. The second practical paradigm of this research is dedicated to the description of synesthesia phenomenon and its influence to the process of creation of cognitive connections between physical objects of reality and their verbal analogues in the human mind. The researcher managed to define the interesting fact, that functional equality between the left and right parts of human brain can be regarded as the most convenient condition for the effective memorization of foreign language lexical system. The second important result is the practical validation of the synesthesia phenomenon and it's influence on the process of new nominations creation for unknown objects. The work out of methods, which could make the described phenomenon to serve as the supporting mechanism for learning of foreign lexical units, would be a good perspective for future researches.

Key-words: cognitive process, lexical unit, foreign language, logical thinking, image thinking, synesthesia, vowels, consonants.

УДК 811.112.2'373:821.112.2(569.4) – 1.09

Юлія Лещук¹⁵

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕЙТРАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ ПАУЛЯ ЦЕЛАНА

Висвітлено особливості актуалізації стилістично нейтральної лексики, а саме дієслів “trinken”, “schlafen”, “schweigen” та “schwimmen” у віршах німецькомовного поета єврейського походження Пауля Целана. Окреслено причини, які зумовлюють потребу в дослідженні семантичних особливостей нейтральної лексики у віршовому просторі: поетичний текст Пауля Целана – герметичний вірш, де заковано систему ментальної бази поета, його художньо-естетичної свідомості та способів концептуалізації дійсності, яка знаходить мовну об’єктивацію у найнесподіваніших художніх засобах, авторських інновативах. Особливостями стилістично нейтральної лексики є те, що саме у художньому тексті слова набувають невластивих їм значень чи змінюють існуючі: слово або втрачає повноту свого словникового семантичного обсягу, або набуває нового, релевантного лише для певного контексту значення. Оскільки лірика Пауля Целана є герметичною, зашифрованою, вивчення семантичних особливостей стилістично нейтральної лексики у його текстах є необхідним у декодуванні імплікованих індивідуально-авторських смислів.

Ключові слова: нейтральна лексика, актуалізація, паралельний шифр, позамовна реалія, індивідуально-авторська метафора.

Постановка наукової проблеми та її значення. Хоча денотативний аспект значення є головним у його семантичній структурі, в художньому тексті він часто займає вторинне місце. Будь-який мовний елемент у художніх, зокрема віршованих текстах може зазнавати актуалізації, бути стилістично маркованим. Тому в аналізі віршованих текстів варто враховувати те, що саме в художньому просторі найбільше проявляються додаткові інформаційні та естетичні можливості слова. Оскільки лірика Пауля Целана є герметичною, зашифрованою, вивчення семантичних особливостей стилістично нейтральної лексики у його текстах необхідна в декодуванні імплікованих індивідуально-авторських смислів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Герметичній ліриці Пауля Целана присвячено численні розвідки українських та іноземних науковців, які досліджують інтертекст у його творчості, аналізують окремі вірші та творчість загалом у лінгвостилістичному, порівняльному підходах. В Україні найбільший внесок у розкриття феномену Пауля Целана зробив інтегрованими розвідками Петро Рихло. Інтерпретацію Целанових віршів пропонують такі закордонні вчені, як Б. Алеманн, В. Х. Альбрехт, А. Барнерт, Г. Бауманн, Ж. Боллак, Т. Бук, Б. Бюшенштайн, Б. Відеманн-Вольф, Е. Гюнцель, Ж. Дерріда, Г. Ельке, В. Еммеріх, О. Лоренц, В. Меннінгхаус, Е. Мойтен, Л. Ольшнер, О. Пьоггелер, Дж. Фельстінер, К. Фосвінкель, П. Шварц, Й. Шульце, М. Янц та ін.

Щоб зрозуміти герметичні тексти Пауля Целана, вчені пропонують пошук «мінливих ключів» (вираз П. Рихла), «позамовних реалій» (Б. Аллеманн), «паралельних шифрів» (В. Меннінгхаус), тобто тих точок перетину, які пов’язують мовний простір поетичного світу Пауля Целана з доступною нам емпіричною реальністю. В. Меннінгхаус пов’язує поняття паралельних шифрів із групами слів, так званих *Topoi* (певних поетичних кліше), серед яких виділяє такі: астрологічні (“Himmel”, “Stern”, “Mond”, “Sonne”), геологічно-хімічні (“Meer”, “Land”, “Erde”, “Gebirge”, “Gletscher”, “Schnee”, “Eis”), ботанічні (“Blume”, “Baum”, “Blatt”), оптичні (“Licht”, “Schatten”), антропологічні (“Auge”, “Mund”, “Lippen”, “Hand”, “Herz”, “Haar”, “Haut”, “Atem”), хронологічні (“Zeit”, “Uhr”, “Stunde”, “Tag”, “Abend”, “Sommer”, “Herbst”, “Winter”, “Erinnerung”, “Vergessen”). Ці групи слів, за словами науковця, є складовими взаємної комунікації Целанових віршів. Тобто паралельні шифри дозволяють інтерпретацію одного поетичного моменту через пояснення іншого [11, 84]. Вважаємо, що з-поміж стилістично

¹⁵© Лещук Ю., 2015

нейтральних лексем дієслова “trinken”, “schlafen”, “schweigen” та “schwimmen” можна віднести до групи паралельних шифрів у віршованих текстах Пауля Целана, оскільки вони є частотними та дозволяють простежити імпліковані у поетичному просторі мотиви.

Основною **метою** статті є дослідження семантичних особливостей стилістично нейтральної лексики у контексті віршів Пауля Целана. **Завдання** статті передбачають вивчення особливостей імпліцитного та експліцитного планів, вжитих автором нейтральних лексем у віршованих текстах, пошук у них міфічних та містичних алюзій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. «Усе – символ» – цим виразом Й.-В. Гете можна лаконічно і влучно охарактеризувати природу поетичного тексту Пауля Целана, німецькомовного поета-герметиста. Герметичний вірш характеризується відсутністю мовних кліше, мовним скепсисом, грою слів, експериментами з формою, порушенням логічних зв'язків між елементами вірша – тобто наскрізним ламанням усталених канонів віршованого мовлення. Незважаючи на свою стриманість, слово наповнює герметичний текст цілою сукупністю алюзій і символічних значень, які значно поглиблюють і розширюють смислові рамки тексту. «Навіть коли окреме слово чи поетичний фрагмент існують поза логічними зв'язками, вони повинні відобразити в собі та передати читачеві найширші контексти об'єктивної та суб'єктивної дійсності» [2].

У дестереотипізованому поетичному мовленні Пауля Целана денотативне значення стилістично нейтральних лексем “trinken”, “schlafen”, “schweigen” та “schwimmen” втрачається, натомість вони набувають символічних смислів.

Дієслово **trinken** (**numu**) є частотним у віршованих текстах Пауля Целана: “*Wir tranken mit gierigen Mündern: / es schmeckte wie Galle, / doch schäumt' es wie Wein*” («Ми **нули** жадібними устами: / це смакувало, як жовч, / хоча й пінилось, як вино» [7, 125]), “*Sie mischt ihr Lächeln in den Becher Wein: / du mußt ihn trinken, in der Welt zu sein*” («Вона підмішує його [свій сміх] в бокал вина: / ти мусиш **вунуму** цей світ до дна» [7, 119]), “*was wir jetzt trinken, / stillt den Durst der Stunden*” («те, що ми зараз **н'ємо**, / гамує спрагу годин» [7, 115]), “*Sie trinken die Augen der Sehenden leer und die Augen der Blinden*” («Вони **випивають** очі зрячих та очі незрячих» [7, 91; 8, 45, 50–52]).

Частотний повтор дієслова “trinken” у вірші “Todesfuge” сигналізує про приреченість, безкінечне страждання в'язнів концтабору:

Schwarze Milch der Frühe wir **trinken** sie abends

Wir **trinken** sie mittags und morgens wir **trinken** sie nachts

Wir **trinken** und **trinken** [8, 97].

Дієслово “trinken” набуває у віршах префікса *zu*, отримуючи таким чином значення напрямку руху, через процес пиття – наближення до чогось: “*Wem trinken wir Träume noch zu, als dem langsamen Rad?*” («За кого ж ми сні наші **вун'ємо**, як не за жорно?» [7, 39]), “*so halt ich mit dir Tafel, trink dir zu*” («за тебе я **підношу** келих свій» [7, 87; 8, 33, 45]).

Так і люди наближаються до Ісуса Христа, п'ючи замість води Його кров: «Господь – то мій Пастир [...] на пасовиськах зелених оселить мене, на тихую воду мене запровадить!» [1]. Однак замість освіжаючої води спраглі «причащаються кров'ю [...], напування перетворюється на жертвний ритуал. [...] спиваючи кров, жертви містично єднаються з ним» [5]:

Zur **Tränke** gingen wir, Herr.

Es war Blut, es war,

was du vergossen, Herr.

Wir haben **getrunken**, Herr.

Das Blut und das Bild, das im Blut war, Herr.

Bete, Herr.

Wir sind nah [8, 97].

У віршах Пауля Целана кров не лише п'ють, нею поять: “*Mit dem Blut aus den verworrenen / Wunden tränkst du deine Dornen*” («Кров'ю із заплутаних / ран ти **ноїш** свої шипи») [8, 58].

Семантику лексеми “trinken” можемо інтерпретувати з перспективи міфології: у підземному царстві Аїд є ріка Лета, ріка забуття. Мертві п’ють з неї воду [3]. Так, процес пиття може означати смерть ліричного героя: “*Du hörst auch schon triefen die Milch, daß du trinkst aus den / Scherben / den Saft, den im Schlaf du geschlürft aus den Spiegeln des Winters*” («*Tu вже чуєш капання молока як знак, щоб ти **пив** із уламків сік, який уві сні ти висьорбав із люстер зими*») [8, 21].

Варто згадати про наклеп, що зародився в XII ст. в Англії і наступні сім віків був причиною гибелі десятки тисяч юдеїв [6]. Тоді панувала думка, що євреї під час релігійних ритуалів вбивають неєвреїв і п’ють їхню кров. Навіть у 1930-х рр. нацисти на сторінках газети “*Stuerner*” регулярно публікували зображення рабинів, які п’ють кров у дітей. Можливо, інтерпретуючи семантику лексеми “trinken” у текстах Пауля Целана, варто зауважити цей момент.

Лексема **schweigen** означає у текстах автора не просто **мовчати**. За словами Е. Мойтена, «коли ти мовчиш, ти даєш можливість Богу діяти і говорити» [пер. – Ю. Л.] [12, 234]: “*der uns die Welt verhüllt, wo jedes Du ein Ast ist, / an dem ich hänge als ein Blatt, das **schweigt** und schwebt*” («*що вгорне світ, де кожен ти – це гілка, / де я – листок, що вдаль **безмовно** лине*» [7, 87; 8, 45]. Для Майстра Екгарта мовчання – це сфера обителі душі, де відбувається зустріч із Богом у чистому безформному образі [10, 97].

Мовчання – невід’ємна складова Йом ха-Шоа (день пам’яті жертв Голокосту). Ортодоксальний рабин запропонував, щоб у цей день юдеї збиралися в синагоги і не вимовляли ні слова: «Вони повинні сидіти мовчки, не проголошувати Каддиш («поминальну молитву»), оскільки молитва – це захоплення величчю Бога, а це не пасує для Йом ха-Шоа» [6, 350].

Лексема **schwimmen** (**плавати**) втрачає своє денотативне значення у віршованих текстах П. Целана: “*das schwimmende Wort*” («**плаваюче слово**»), “*das schwimmende Licht*” («**плаваюче світло**») [8, 285, 93]. В українській мові дієслово “schwimmen” перекладається як «плавати» та «пливти», різниця між цими словами незначна, проте в текстах П. Целана – значуща. Так, віршовий рядок “*Ich schwimme, ich schwimme*”, можливо, перекладається саме як «я плаваю, я плаваю», а не «я пливу, я пливу», оскільки відсутність крапки в кінці тексту очевидно імплікує стагнацію дії, відсутність зміни об’єкта в просторі:

Sprengungen, Schlafbomben, Goldglas.

Ich schwimme, ich schwimme [8, 257].

В. Меннінгхауз вважає, що у семіологічному процесі «плавання» (“Schwimmen”) втілено бажання висловитися (“daß das “Schwimmen” oft die semiologische Bewegungsform des angestrebten “Sprechens” vorstellt”) [11, 104]. Тобто «плавати» означає володіти нереалізованим бажанням висловитися. Отже, у творах П. Целана мерці, «**плаваючи...**» (“...schwimmen die Toten”), мають що сказати живим:

Zu zweien schwimmen die Toten,

zu zweien, umflossen von Wein.

Im Wein, den sie über dich gossen,

schwimmen die Toten zu zweien [8, 70].

Варто також згадати, що, відповідно до давніх германських уявлень, душі ненароджених та мертвих людей плавали у воді (один із варіантів походження слова “See” – саме від лексеми “Seele”) [9, 1430]. Танатичні мотиви імпліковано у словосполученні “*sargschön schwimmendes Morgen*” («**плаваюче** прийдешиє, красиве, як труна») [8, 193]. Труна як символ прийдешинього дня сигналізує про прийдешиню смерть.

У віршованих текстах П. Целана частотною є лексема **schlafen** (**спати**): “*Ein Wort, das schlief, als wirs hörten, / schlüpft unters Laub*” («*Слово, що **спало**, коли ми його почули, / заривається в листя*» [7, 111]), “*Wir schliefen nicht mehr, denn wir lagen im Uhrwerk der Schwermut*” («*Ми не **спали**, тому що лежали серед шестерень дзитаря туги*» [7, 79]), “*Im Spiegel ist Sonntag, / im Traum wird geschlafen, / der Mund redet wahr*” («*В люстерці – неділя, / у маренні **спитися**, / уста кажуть правду*» [7, 59; 8, 49, 43, 39].

Аналізуючи семантику дієслова *schlafen*, доречно згадати слова Г. Пагутяк: «Після надто великих і тривалих переживань людина може поринути в глибокий сон. Як учні Христа в Гетсиманському саду» [4, 244]. При цьому письменниця стверджує, що сни більш реальні, ніж сама реальність, і більш правдиві, бо «це сни, спричинені нестерпністю існування» [4, 244]. П. Рихло зауважує, що сон – це сюрреалістичне тлумачення смерті, адже остання в архетипному сенсі рівносильна забуттю [5].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, стилістично нейтральна лексика, зокрема дієслова “trinken”, “schlafen”, “schweigen” та “schwimmen”, у поетичному світі П. Целана містить індивідуально-авторські характеристики. Денотативне значення цих слів є вторинним або ж узагалі недоречним в інтерпретації імплікованих автором поетичних мотивів. Стилiстично нейтральне слово має особливе для поета значення, воно збагачується повною гамою особистих почуттів, спогадів, асоціацій. Перспективним убачаємо дослідження особливостей не лише стилістично нейтральної дієслівної, а й іншої лексики у текстах П. Целана.

Джерела та література

1. Біблія. Книги священного писання Старого та Нового Завітів. – К. : Вид-во Київ. Патріархії УПЦ КП, 2004. – 1407 с.
2. Літературознавча енциклопедія / Ю. І. Ковалів. – К. : ВД «Академія», 2007. – 608 с.
3. Мифы народов мира : энциклопедия : в 2 т. Т. 1 / гл. ред. С. А. Токарев. – М. : Сов. энцикл., 1987. – 671 с.
4. Пагутяк Г. Сні Юлії і Германа : роман / Г. Пагутяк. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 304 с.
5. Рихло П. В. Творчість Пауля Целана як інтертекст : дис. ... д-ра наук : 10.01.04 «Література зарубіжних країн», 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Петро Васильович Рихло ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К. : [б. в.], 2006. – 584 с.
6. Телушкин Р. И. Энциклопедия еврейской культуры. Кн. 2: Древняя традиция в современном мире / Раввин Иосиф Телушкин ; [пер. с англ. Г. Порогер, С. Демин]. – Ростов н/Д : Феникс ; Краснодар : Неоглори, 2010. – 494 с.
7. Целан П. Мак і пам'ять : поезії / Пауль Целан ; [пер. з нім. та післям. П. Рихла]. – Чернівці : Книги–XXI, 2013. – 148 с.
8. Celan P. Die Gedichte. Kommentierte Gesamtausgabe / P. Celan. – Frankfurt a/M. : Suhrkamp, 2005. – 1000 S.
9. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 5., überarb. Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
10. Goldstein D. Das Judentum und seine Legenden / David Goldstein // Neuer Kaiser Verlag. – Klagenfurt : Buch und Welt, 1990. – 144 S.
11. Menninghaus W. Paul Celan. Magie der Form / Winfried Menninghaus // Suhrkamp. – Frankfurt a/M., 1980. – 291 S.
12. Meuthen E. Bogengebete: Interpretationsansätze zu George, Rilke u. Celan ; Sprachreflexion u. zykl. Komposition in d. Lyrik d. Moderne / Erich Meuthen. – Frankfurt a/M. : Peter Lang Verlag, 1983. – 299 S.

References

1. Bibliia. 2004. *Knyhy Sviashchennoho Pysannia Staroho ta Novoho Zavitiv*. Kyiv: Vydavnytstvo Kyivskoi Patriarkhii.
2. Kovaliv, Yu. I., ed. 2007. *Literaturoznachna Entsyclopediia*. Kyiv: Academia.
3. Tokariiev S. A., ed. 1987. *Mify Narodov Mira*. Moskva: Sovremennaia Entsyclopediia.
4. Pahutiak, Galyna. 2011. *Sny Yulii ta Hermana*. Kyiv: Yaroslaviv Val.
5. Rykhlo, Petro. 2006. “Tvorchist Paulia Tselana yak intertekst”. Ph.D. diss., Institut Literatury Imeni T. H. Shevchenka NAN Ukrainy.
6. Telyshkin, Ravvin Iosif. 2010. *Entsyclopediia Yevreiskoi Kultury. Kniga 2: Drevniaia Traditsiia v Sovremennom Mire*. Rostov na Donu: Feniks; Krasnodar: Neoglori.
7. Tselan, Paul, and Rykhlo, P., pereklad ta pisliamova. 2013. *Mak i Pamiat: Poezii*. Chernivtsi: Knyhy–XXI.
8. Celan, Paul. 2005. *Die Gedichte. Kommentierte Gesamtausgabe*. Frankfurt a/M.: Suhrkamp.
9. Duden. *Deutsches Universalwörterbuch*. 2003. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
10. Goldstein, David. 1990. “Das Judentum und seine Legenden”. *Neuer Kaiser Verlag*. Klagenfurt: Buch und Welt.
11. Menninghaus, Winfried. 1980. “Paul Celan. Magie der Form”. *Suhrkamp*. Frankfurt a/M.
12. Meuthen, Erich. 1983. *Bogengebete: Interpretationsansätze zu George, Rilke u. Celan; Sprachreflexion u. zykl. Komposition in d. Lyrik d. Moderne*. Frankfurt a/M.: Peter Lang Verlag.

Лещук Юлия. Семантические особенности нейтральной лексики в поэтическом тексте Пауля Целана. Освещены особенности актуализации стилистически нейтральной лексики, а именно глаголов “trinken”, “schlafen”, “schweigen” и “schwimmen” в стихах немецкоязычного поэта еврейского происхождения Пауля Целана. Определены причины, обуславливающие необходимость в исследовании семантических особенностей нейтральной лексики в стихотворном пространстве: поэтический текст Пауля Целана – герметичное стихотворение, где закодирована система ментальной базы поэта, его художественно-эстетического сознания и способов концептуализации действительности, что находит языковую объективацию в разных художественных средствах, авторских инновативах. Особенности стилистически нейтральной лексики есть то, что именно в художественном тексте слова приобретают несвойственных им значений или меняют существующие: слово или теряет полноту своего словарного семантического объема, или приобретает новое, релевантное только для определенного контекста значение. Поскольку лирика Пауля Целана герметичная, зашифрованная, изучение семантических особенностей стилистически нейтральной лексики в его текстах необходимо в декодировании имплицитных индивидуально-авторских смыслов.

Ключевые слова: нейтральная лексика, актуализация, параллельный шифр, внеязыковая реальность, индивидуально-авторская метафора.

Yulia Leshchuk. Semantic Features of the Neutral Language in a Poetic Text of Paul Celan. The article deals with the peculiarities of stylistically neutral words, namely verbs “trinken”, “schlafen”, “schweigen” and “schwimmen” in poetic texts of a German-Jewish poet Paul Celan. The reasons for such a study are outlined in the article: the poetic text of Paul Celan is a hermetic poem, that represents a coded system of mental framework of the poet, his artistic and aesthetic consciousness and ways of conceptualizing of reality. Hermetic poem is characterized by the absence of language clichés, linguistic skepticism, experiment with the form of verse, a violation of logical connections between the elements of the poetic text. Stylistically neutral words gain new meanings in a literary text; these meanings are relevant only in the poetic context. In order to understand hermetic texts of Paul Celan interpreter has to take into consideration the notion of “parallel codes”, the words, which are components of the mutual communication of poet’s texts. Stylistically neutral verbs “trinken”, “schlafen”, “schweigen” and “schwimmen” can be defined as “parallel codes” in poetic texts of Paul Celan, since they are frequent and contribute to decoding of implicated meanings in the poems.

Key words: stylistically neutral words, actualization, parallel code, extra-linguistic reality, individual author’s metaphor.

ДРАМАТУРГІЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В КОНТЕКСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО КЛАСИЦИЗМУ

Ідеться про перегуки драматургії Лесі Українки з античною драмою та тяжіння до традицій французької класицистичної трагедії. У творчості письменниці відбувається становлення форми трагедії в контексті українського неокласицизму. В драмах Лесі Українки прослідковується вплив класицизму, але, на відміну від своїх попередників, авторка створює сильних та активних персонажів, які змагаються з суспільством, силами фатуму, кидають виклик долі. Класична драма не розробляє психологію персони, у трагедіях стикаються космічні сили, а в творах Лесі Українки майстерно зображено внутрішній світ героїв, тому, наприклад, покарання за їхні необмірковані вчинки сприймається логічним і цілком зрозумілим. Саме в таких деталях убачається прагнення письменниці йти в ногу з часом та поєднати у своїх творах ознаки класицизму з романтичною парадигмою.

Ключові слова: драматургія Лесі Українки, неокласицизм, французька класична драма, класицизм, драматизм, трагічне.

Постановка наукової проблеми та її значення. Драматургія Лесі Українки відкрила нову сторінку в історії вітчизняної літератури й театральної культури. Леся Українка створює образ митця, який породжує власну мораль. З-під її пера з'являються оригінальні драматичні твори, які перегукуються з творами французьких класиків, але наповнені ідеями й образами, породженими новою епохою, які виражені в оригінальних жанрових формах. У драматургії письменниці пульсувала сучасність, побачена з точки зору певної ідеї і представлена у нетрадиційному для українського театру зрізі – не соціально-побутовому, а філософському.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Драматургія Лесі Українки за різноманітністю критичних оцінок і суджень посідає особливе місце у вітчизняній літературі. У творах Лесі Українки дослідники вбачали вияви крайнього індивідуалізму, відображення морально-етичних і політичних поглядів авторки, релігійно-християнську тематику, феміністичні роздуми, гендерну проблематику, пошуки сенсу життя. Як підкреслює М. Моклиця, майже всі дослідники драматургії Лесі Українки помічали перегуки з античною драмою та тяжіння до традицій французької класицистичної трагедії.

А. Ніковський стверджував, що творчість Лесі Українки має всі прикмети класичних літераторів – вона проходила дисциплінований шлях праці над собою, над своїм талантом, словом, стилем, темами й драматизацією змісту своїх п'єс. Сюжети письменниці брала здебільшого з життя давніх євреїв, вавилонян, греків, римлян, іспанців, французів XVIII століття. Заглиблення в іншу епоху дозволяло Лесі Українці відійти від деталей сучасного побуту й зосередитись на психологічній боротьбі своїх героїв, висвітлюючи нагальні проблеми українського суспільства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В українському письменстві класицизм не зумів розвинутися як самостійний напрям у зв'язку з відсутністю державності, гоніння на мову та літературу. Пізніше з'являється неокласицизм як напрям у літературі та мистецтві, що використовував естетичні засади класицизму, зокрема його спрямованість на античність. Особливо помітним неокласицизм в українській літературі стає на рубежі XIX–XX століть, саме на цей час припадає розквіт таланту Лесі Українки як драматурга-новатора, твори якої ні тогочасний театр, ні глядач не готові були ще сприймати. Драматична творчість Лесі Українки починається з прозової драми, щоб надалі вдосконалювати найкращі традиції європейської драми. У 1896 вона працює над «Блакитною трояндою» – першим драматичним твором, прекрасно усвідомлюючи, що робота ця досить кропітка. Поетеса каже: «Я драму пишу... се вже не те, що мете». Леся Українка реально оцінює

¹⁶ ♥ Мазяр О., 2015

ситуацію, яка панувала на той час в українському суспільстві та літературі, й інтуїтивно відчуває, що її драму буде сприйнято неоднозначно. Саме тому письменниця говорить про створення театру нового типу, “Théâtre libre” (Вільного театру), розуміє, що у разі затримки виходу на сцену твір втратить актуальність для сучасного їй глядача – «“Троянда” за довгий час може зов’янути і засохнути» [5, 385].

Леся Українка була надзвичайно схвильована організаційними питаннями щодо постановки п’єси, зокрема добором акторів. Її засмучувало те, що не всі актори достатньо освічені, й тому погоджувалася зі своєю сестрою, що «публіці бракує таких драм як “Троянда”, але таким драмам бракує акторів» [6, 38].

Так, у п’єсі описується життя української інтелігенції, яка, як і авторка, вільно володіє європейськими мовами, зокрема французькою, але, на відміну від письменниці, дещо ігнорує рідну українську. Хоча Леся Українка і вносить у репліки своїх героїв франкомовні вкраплення, проте доводить, що українська мова – природна в устах інтелігенції та вишуканого товариства. Один із персонажів, Острожин, наприклад, описуючи помешкання, каже: «У вас оригінальна хата. В ній є щось *moderne* (сучасне)».

Те, що персонажі твору обізнані зі світовою літературою та історією, свідчить про актуальність наближення українського читача до європейських літератур (Люба пригадує зміст роману Еміля Золя, дискутує про любов Данте до Беатріче, Кривицький порівнює Любов із Жанною д’Арк). Орест каже, що належить до парнаської школи і заявляє, що «літературу, як і життя, потрібно знати з усіх боків» [3].

Образ блакитної троянди є символічним, для Любові – це шлях до омріяного щастя, а для Ореста – штучність, відгомін містичного кохання до дами серця часів Середньовіччя. Тема стремління людини до ідеальної любові наближує «Блакитну троянду» до зразків класичної драматичної літератури (Корнель, Расін). Ім’я головної героїні – Любов – Леся Українка обирає не випадково, адже тема любові проходить через усю п’єсу, і саме ім’я героїні підсилює її звучання. Центральною ідеєю є мрія про ідеал та подолання перешкод у її досягненні.

Але все-таки драма «Блакитна троянда» отримала досить багато несхвальних відгуків сучасниками Лесі Українки, що можна пояснити відходженням її від канонів популярної тоді побутової драми та й неготовністю глядача споглядати драматичний твір українською мовою. Сама письменниця констатує, що «“Троянда” в нещасну годину вродилася» [11, 19] й обурюється, коли спектакль називають «чтением монологов» [6, 27]. Хоча, як зазначає Р. Кухар, монологи у «Блакитній троянді» виконували роль, подібну до ролі хору античної драми.

Отож, до теми з життя української інтелігенції Леся Українка більше не повертається, вона прагне розширити можливості українського слова й обирає сюжети з життя національно сформованих суспільств (Греція, Рим, Іудея). Персонажами її творів стають всесвітньо відомі та легендарні постаті (Іфігенія, Кассандра, Дон Жуан). Українська мова в авторки досягає високого рівня інтелектуалізації, оскільки лунає з уст грецьких царів, біблійних пророків, іспанських грандів, французьких революціонерів. Письменниця переконана, що саме в драматичних творах найприродніше давати зразки літературної розмовної мови, спонукати інтелігенцію користуватися нею.

Наступним драматичним твором Лесі Українки є «Іфігенія в Тавриді», про яку авторка каже, що вона не буде «новітньою», це драматична поема *en style classique* (у класичному стилі), з хором і, можливо, з несподіваною розв’язкою. До теми легенди про Іфігенію та пов’язані з нею мотиви жертвності й вибору зверталися, крім Евріпіда, Расін, Гете, Гауптман. Нормативна естетика класицизму повертає на сцену енергійного, сильного героя. Такою є Іфігенія у Расіна. Основні події драми розгортаються в Авліді, а центральною постаттю виступає Агамемнон.

У Лесі Українки цей античний міф звучить по-новому. Письменниця не копіює античної драми, а створює драматичну сцену, яку вона не розділяє на дії. Драма Расіна складається з п’яти дій, які, в свою чергу, поділено на яви. Вплив Евріпіда на твір Лесі Українки виявляється у введенні в драматичну сцену хору дівчат, строф і антистроф. П’єса Расіна починається з передмови, у

якій автор викладає спірні думки поетів про долю Іфігенії. Леся Українка ж детально описує місцевість, де розгортається дія, – в Тавриді, місті Партеніт, перед храмом Артемиди Таврійської.

На відміну від Расіна, авторка не подає списку дійових осіб, оскільки в центрі уваги лише одна героїня – Іфігенія. У Лесі Українки рушійною силою виступає не конфліктне зіткнення характерів, а боротьба думок однієї героїні. У зверненні до Артемиди Іфігенія просить врятувати і захистити саму від себе:

...О Артемідо,

Рятуй мене від мене, захисти!

Драматизм героїні передається за допомогою внутрішнього монологу, риторичних запитань, еліпсису. Леся Українка дає авторське тлумачення образу Іфігенії, в якому переосмислюється почуття самотності людини, змушеної перебувати на чужині, почуття, яке внаслідок обставин було болісним і для самої авторки. Отже, можна зробити висновок, що образ Іфігенії у Лесі Українки – це символ туги за Батьківщиною, відірваності від рідної землі, сім'ї та друзів.

Ідеали західноєвропейської культури, як стверджує Роман Кухар, проходили провідною ідеєю в багатьох творах Лесі Українки [1, 22], досягаючи в драмах вершин української драматургії. Так, наприклад, Західне Середньовіччя стає джерелом драми «Камінний господар», де «Леся Українка береться до однієї з улюблених тем світового письменства про Дон Жуана і дає цілком самостійну її трансформацію» [1, 37–38]. Сама Леся Українка у листі до А. Кримського зазначає: «Я написала “Дон Жуана”! Отого-таки самого, “всесвітнього і світового”... Так чи інакше, але от уже і в нашій літературі є “Дон Жуан” власний, не перекладений, оригінальний тим, що його написала жінка (се, здається, вперше трапилось сій темі)» [7, 396–397].

Традиційний мотив Дона Жуана збережено у класичній драматичній формі, що не завадило наповнити його новим змістом. Один із попередників Лесі Українки, які звертались до теми Дона Жуана, – Мольєр, творчість якого була в полі зору поетеси. Вона вважає за необхідне перекласти українському читачеві такі його твори як «Тартюф», «Шлюб з примусу», «Смішні маніри», «Скупий». У статті «Новые перспективы и старые тени» Леся Українка називає Мольєра одним із перших, хто звертає увагу на місце жінки в суспільстві. Мольєр – автор нового типу комедій, адже він викривав духовне зубожіння та лицемірство аристократії, протиставляв їй позитивні образи простих людей, а це було відступом від класицистичних канонів, сформульованих Ніколя Буало.

Літературознавці зазначають, що п'єса Мольєра “Don Juan ou le festin de Pierre” («Дон Жуан, або Камінний бенкет») досить складна будовою і символічна змістом. Дон Жуан Мольєра – людина, схильна до філософствування, але через свою упередженість і духовну сліпоту він балансує на межі фатальних помилок, як у класичній трагедії. Герої знаходяться у постійному русі – дія розгортається то в Сицилії, то на березі моря, то в лісі, то в апартаментах Дона Жуана. Трагічний фінал комедії (Дон Жуан зникає під землею) дає змогу говорити про спорідненість із жанром трагікомедії та містерії, оскільки образ Командора символізує смерть, образ Дона Жуана символізує «нерозумну душу», а його постійний супутник і слуга Сганарель – здоровий глузд головного героя. Закінчується твір висновками Сганареля про закономірну смерть Дона Жуана як наслідок його нерозумної поведінки, нехтування суспільними законами.

Можна припустити, що Леся Українка, яка у своїх творах більше схилялася до трагічного, не випадково переосмислює мольєрівську п'єсу. З цього приводу вона сама пише: «У комедії Мольєра велика драма боротьби аристократії з буржуазією вилилась у таку веселу, анекдотичну форму, що, як відомо, самі виконавці довго не розуміли того, що вони, власне, грали трагедію» [4].

П. Одарченко зазначає, що Леся Українка оригінально інтерпретує сюжет, узятий із давнини, щоб розв'язати проблеми сучасного українського політичного життя, проблеми моралі, етики, естетики. Перш за все камінний гість, який у Лесі Українки стає господарем, змінює статус в ієрархії духовних цінностей, заперечуючи свою попередню сутність. Усупереч законам

класицизму, драма складається не з п'яти обов'язкових дій, а з шести, які не поділено на яви. Леся Українка видозмінює у драмі традиційний сюжетно-образний матеріал, що надає новизни у прочитанні. Наприклад, авторка оминає тему любовних пригод Дона Жуана, називає його лицарем волі, який живе у «бездоннім морі лицемірства» [7, 492]. На центральному місці – сильний жіночий образ Донни Анни, гордої та волелюбної жінки, яка прагне щастя.

Леся Українка визнає, що «Донна Анна зайняла надміру багато місця в драмі..., а Командор вийшов занадто схематичним – се більше символ, ніж жива людина» [7, 462]. Образ Долорес відходить у тінь порівняно з Анною, незважаючи на більшу прихильність до неї авторки. Долорес готова на самопожертву, вона не має нічого «камінного», того, що позбавляє волі.

Драма Лесі Українки віддзеркалює психологічні роздуми про смисл життя, постійну боротьбу з камінним, тобто штучним, щастям і з камінним, не завжди здатним зрозуміти, суспільством. Зазначимо, що хоча письменниця не відкидає у творі карнавальних мотивів (поява масок соняшника і чорного доміно, які символізують життя і смерть), але притушовує елементи фантастичного у кульмінації твору. Статуя Командора з'являється у свічаді як закономірна реакція на посягання Дона Жуана на те, що йому не належить, – командорський плащ та бажання стати господарем, а не гостем у чужому домі. Трагічне в образі Дона Жуана полягає у зраді своєї сутності, прагнення подолати всі камінні перепони та в непослідовності, яку Леся Українка умовно називає «мавританським стилем», тобто поведінкою, не зрозумілою для суспільства. Таким чином авторка викриває втрату людиною власної ідентичності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в драмах Лесі Українки прослідковується вплив класицизму, але, на відміну від своїх попередників, вона створює сильних та активних персонажів, які змагаються з суспільством, силами фатуму, кидають виклик долі. Класична драма не має на меті розробити психологію персони, навпаки, в трагедіях стикаються космічні сили. А в драмах Лесі Українки майстерно зображено внутрішній світ героїв, тому, наприклад, покарання за їхні необмірковані вчинки сприймається логічним і цілком зрозумілим. Саме в таких деталях убачається прагнення письменниці йти в ногу з часом та поєднати у своїх творах ознаки класицизму з романтичною парадигмою.

Джерела та література

1. Кухар Р. В. До джерел драматургії Лесі Українки : монографія / Р. В. Кухар. – Ніжин : Вікторія, 2000. – 268 с.
2. Моклиця М. В. Естетика Лесі Українки (контекст європейського модернізму) / М. В. Моклиця. – Луцьк : РВВ Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – 241 с.
3. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 3. – 567 с.
4. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 8. – 324 с.
5. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10. – 542 с.
6. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11. – 478 с.
7. Українка Леся. Зібр. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 12. – 694 с.
8. Molière. Oeuvres complètes / Molière. – Paris : Gallimard, 2008.
9. Racine J. Théâtre / Jean Racine. – Paris, 2001.

References

1. Kukhar, Roman. 2000. *Do Dzherel Dramaturhii Lesi Ukrainky*. Nizhyn: Viktoriia.
2. Moklytsia, Mariia. 2011. *Estetyka Lesi Ukrainky (Kontekst Yevropeiskoho Modernizmu)*. Lutsk: Volynskyi Natsionalnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky.
3. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 3. Kyiv: Naukova Dumka.
4. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 8. Kyiv: Naukova Dumka.
5. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 10. Kyiv: Naukova Dumka.
6. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 11. Kyiv: Naukova Dumka.
7. Ukrainka, Lesia. 1978. *Zibrannia Tvoriv u 12 Tomakh*. Tom 12. Kyiv: Naukova Dumka.
8. Molière. 2008. *Oeuvres Complètes*. Paris: Gallimard.
9. Racine, Jean. 2001. *Théâtre*. Paris.

Мазяр Ольга. Драматургія Лесі Українки в контексте французького класицизму. Исследуется драматургія Лесі Українки и французская классицистическая трагедия. В творчестве писательницы происходит становление формы трагедии в контексте украинского неоклассицизма. В драмах Лесі Українки прослеживается

влияние классицизма, но в отличие от своих предшественников, автор создает сильные и активные персонажи, которые борются с обществом, силами фатума, бросают вызов судьбе. Классическая драма не разрабатывает психологию персоны, в трагедиях сталкиваются космические силы, в произведениях же Леси Украинки мастерски изображен внутренний мир героев, поэтому, например, наказание за необдуманные поступки воспринимается логичным и вполне понятным. Именно в таких деталях видно стремление писательницы идти в ногу со временем и соединить в своих произведениях признаки классицизма с романтической парадигмой.

Ключевые слова: драматургия Леси Украинки, неоклассицизм, французская классическая драма, классицизм, драматизм, трагическое.

Maziar Olga. Lesia Ukrainka's Drama in the Context of French Classicism. This article deals with Lesia Ukrainka's drama and its link with the ancient drama as well as its prevalence for the traditions of French classical tragedy. In the analyzed works of the writer the formation of tragedy forms in the context of Ukrainian neoclassicism takes place. The influence of classicism is observed in Lesia Ukrainka's dramas, but unlike her predecessors, the author creates strong and active characters who compete in society, with the forces of fate, who challenge the fate. Classical drama doesn't develop the psychology of a person, cosmic forces are faced in tragedies, but in Lesia Ukrainka's works the inner world of the characters is skillfully depicted, that's why, for example, punishment for characters' acts which were not judicious is apprehended as logical and completely understandable. In such details it is seen the writer's aspiration to keep up with the times and to combine in her works classical features with the romantic paradigm.

Key words: Lesia Ukrainka's drama, neoclassicism, French classical drama, classicism, a dramatic nature, a tragedy.

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ І ТАКТИК У РЕКЛАМНИХ СЛОГАНАХ

Здійснено спробу описати лексико-граматичні засоби реалізації комунікативних стратегій і тактик у рекламних слоганах. Матеріалом для дослідження слугували рекламні слогани англомовних інтернет-магазинів. Наведено приклади використання іменників (апелятивів та власних назв), прикметників, займенників, прислівників, а також сенсорної лексики. Встановлено, що тактика найменування товарів чи послуг інтернет-магазину і тактика зазначення цільової групи реалізуються за допомогою апелятивів; тактика неоднозначності / багатозначності вираження плану, змісту й референції – за допомогою неозначувальних займенників. Особисті займенники використовуються для вираження тактики звернення до споживача. Тактика демонстрацій переваг установи та підкреслення її ексклюзивності часто реалізується через суперлативи – найвищий ступінь порівняння прикметників; тактика підкреслення компетентності, цінностей, традицій та досвіду втілюється шляхом використання числівників. Крім того, встановлено, що в декількох тактиках використовується сенсорна лексика. Продемонстровано приклади застосування звукових, візуальних і кінестетичних репрезентативних систем.

Ключові слова: лексико-граматичні засоби, комунікативний намір, комунікативна тактика, рекламний слоган, експліцитний спосіб, імпліцитний спосіб.

Постановка наукової проблеми та її значення. В основі будь-якої комунікативної діяльності лежить інтенція, яка розуміється як «психологічна надбудова над думкою», як превербальний осмислений намір мовця, що організує та регулює інтерактивний процес, зумовлює вибір комунікативних стратегій і мовні засоби їх реалізації [2, 40]. У прагмалінгвістиці комунікативний вплив визначають як вплив на індивідуальну чи колективну свідомість за допомогою мови для досягнення поставленої адресантом мети, тобто зміни або компрометації поведінки адресата, його намірів, уявлень, оцінок тощо під час комунікативного акту [3, 4].

Досліджуючи комунікативні стратегії і тактики рекламних слоганів інтернет-магазинів, ми зіткнулися з проблемою недостатнього опису лінгвістичних чинників впливу на адресата, тому ставимо за *мету* описати лексико-граматичні засоби реалізації комунікативних стратегій і тактик на прикладі рекламних слоганів інтернет-магазинів англомовних веб-ресурсів.

Актуальність дослідження зумовлена зростаючим інтересом сучасної лінгвістики до пошуку моделей і механізмів комунікативного впливу на адресата. Вкрай необхідним є вивчення прагматичного аспекту в рекламному дискурсі, де реалізується мовленнєва установка на вплив. Останнім часом у мовознавстві зростає інтерес до дослідження мовного маніпулювання, засобів мовного впливу на свідомість. Вивчення комунікативних стратегій і тактик є особливо необхідним в інформаційну еру стрімкого розвитку комунікаційних систем у загальній системі дискурсивної комунікації. Для лінгвістики інтерес до мови реклами викликаний насамперед загальним напрямом дослідження мови в прагматичному аспекті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як форма комунікації – передачі інформації про товар, з метою його поширення, збуту та отримання прибутку – реклама існує з давніх часів. Слоган є невід'ємним елементом рекламного дискурсу, який уживається, зазвичай, на початку чи в кінці рекламного тексту, поряд з назвою товару чи компанії. Як рекламне гасло слоган постає унікальним компонентом комунікативно-прагматичного використання мовних засобів для його оформлення.

Створюючи рекламний слоган, автор здійснює відбір мовних засобів відповідно до вибраної стилістичної тональності, орієнтуючись на комунікативну ситуацію, характер адресата, середовище функціонування, намір. Необхідно використати такі мовні засоби, які б максимально чітко виразили інтенцію адресанта. Останній, залежно від комунікативного

¹⁷ ♥ Мачульська К., 2015

середовища, обирає прямі чи опосередковані лінгвістичні способи здійснення наміру. Отже, комунікативна інтенція може бути експліцитною – формально вираженою або імпліцитною – формально не вираженою.

Експліцитність/імпліцитність мовленнєвого наміру і пов'язана з ними іллокутивна сила висловлення залежать від постановки цілей і мотивів адресанта, комунікативних стратегій та від запланованого перлокутивного ефекту. Зазвичай мовець намагається зробити свій мовленнєвий намір максимально відкритим для розпізнавання адресатом і для цієї мети вибирає прямі або конвенційні мовні засоби, які легко розпізнаються та усвідомлюються певною цільовою аудиторією.

Зупинимось докладніше на експліцитних мовних засобах. Комунікативні тактики, виражені цими засобами, приховані від адресата, бо їх прагматичне значення якоюсь мірою визначається формально-синтаксичною структурою і лексичним складом рекламного слогана. Експліцитна інформація усвідомлюється адресатом як та думка, заради вираження якої й було використано це висловлення. Мовець обирає такі засоби вербалізації, які, на його думку, зберігали б поточний фокус або вказували на переміщення уваги з одного фокуса на інший. До експліцитних засобів реалізації комунікативних стратегій і тактик рекламних слоганів відносимо лінгвістичні засоби різних мовленнєвих рівнів: лексикологічні, синтаксичні, стилістичні. Докладніше розглянемо лексикологічні засоби.

Звісно, на іменники як найчастіше уживані в слогані лексеми припадає найбільше змістове навантаження. Апелятиви реалізують тактику найменування товарів чи послуг магазину. Наприклад: рекламні слогани *Diamonds&Fine Jewellery* «Алмази і вишукані прикраси»; *Luxury shoes & Accessories* «Розкішні туфлі та аксесуари»; *Hundreds of thousands of premium domains* «Сотні тисяч преміальних доменів» інтернет-магазину доменних імен. Гасло, засноване на класифікаційних ознаках, відбиває суть запропонованих власником товарів, послуг, особливостей. У поданих випадках рекламну продукцію названо безпосередньо, використано загальні категоріальні назви.

Тактика зазначення цільової групи реалізується також через загальні назви. Наприклад: рекламний слоган *All weather clothing for the motorist, sportsman and aviator* «Одяг для автомобілістів, спортсменів, пілотів на будь-яку погоду» інтернет-магазину спеціалізованого одягу чітко вказує, для представників яких професій призначено товар; рекламний слоган *Hand-picked delights for moms. Daily* «Підручні приємності для мам. Щодня».

Власні назви також є дієвим засобом реалізації комунікативної мети. Це створює ефект публічності, відкритості й контактності компанії. Використання імен відомих особистостей, фахівців чи знаменитостей, що пов'язані з товарами або послугами, на яких спеціалізується онлайн-магазин, викликає відчуття довіри, справляє позитивне враження про якість продукту, його актуальність, перевіреність. Наприклад, рекламний слоган *A Pascal Mouawad company* Інтернет-магазину “Glam boutique”, який спеціалізується на продажі прикрас, містить ім'я відомого дизайнера прикрас і цим вже гарантує якість та стиль. *By Renee Claire* інтернет-магазину піжам “Bed Head pajamas” відразу вказує на авторитетного дизайнера. Рекламний слоган *By Carlson* інтернет-магазину бронювання готелів містить ім'я відомого засновника та власника мережі готелів.

Часто у слоганах спостерігається використання топонімів: рекламний слоган інтернет-магазину взуття “SUPERGA” *People's shoes of Italy* «Народне взуття Італії» містить назву країни, яку пов'язують із якісним і стильним взуттям, цим самим змушує клієнта повірити у переваги такого товару. В цьому випадку топонім *Italy* є імпліцитним засобом реалізації тактики демонстрацій переваг установи та підкреслення її ексклюзивності. Таких прикладів безліч: *The Sole of Chicago* інтернет-магазину одягу, аксесуарів, сумок Lori's; *18th street & Broadway NYC* інтернет-магазину одягу, взуття Paragon; *America's camera store since 1918* інтернет-магазину цифрових камер Ritz camera; *India's gifting bazaar* інтернет-магазину

подарунків futurebazaar.com; *Envoy of Belfast* інтернет-магазину одягу “ENVOY”; *An American Original* інтернет-магазину чоловічого одягу та взуття “Allen Edmonds”.

Використання займенників у рекламних слоганах – один із експліцитних засобів реалізації комунікативних стратегій і тактик. Наприклад, означувальні та неозначувальні займенники у слоганах *Anything and Everything for all your pets* «Будь-що та все для ваших улюбленців», *Watch TV, shows & movies anytime, anywhere* «Дивись телебачення, шоу та фільми в будь-який час, в будь-якому місці», *Anything for golf* «Все для гри в гольф» виражають тактику неоднозначності / багатозначності плану вираження, змісту та референції.

Тактика звернення до споживача реалізується найчастіше за допомогою особового займенника *you* та його словоформ. Наприклад: рекламний слоган *Your next step* «Твій наступний крок» інтернет-магазину взуття; *Where the Focus is on You!* «Де фокус на тобі» інтернет-магазину контактних лінз; *Our Business is the Air You Breathe* «Наша справа – це повітря, яким Ви дихаєте» інтернет-магазину систем кондиціонування та вентиляції; *Your store. Your style* «Твій магазин. Твій стиль» інтернет-магазину одягу.

Завдяки використанню займенників *you, your, yours* складається враження піклування про споживача. За наявним матеріалом можна виділити кілька комунікативних моделей рекламних слоганів, що ґрунтуються на використанні займенників:

- 1) *інтернет-магазин* (we, our, us) → **КЛІЄНТ** (you, your): *Our Business is the Air You Breathe*; *Let us arrange a smile for you*; *WE’VE GOT YOUR MOVIE TICKETS*; *We Fit You Beautifully*;
- 2) **товари/послуги** → **КЛІЄНТ** (you, your): *Home Air Filters Delivered to Your Door*; *Sports nutrition to fuel your ambition*;
- 3) *клієнт* (you, your) → **ІНТЕРНЕТ-МАГАЗИН** (we, our, ours): *A small part of your job is 100 % ours*; *Your vision. Our expertise*.

У моделях першого та другого типів спочатку акцентується адресант або його товар чи послуга, а далі за допомогою займенника називається адресат. У моделі третього типу спочатку зроблено наголос на потребах клієнта, а на другому місці вказується магазин, який може задовольнити ці потреби.

Одним із експліцитних засобів реалізації комунікативних стратегій і тактик є використання якісних прикметників у найвищому ступені порівняння – суперлативів. Наведемо приклади гасел, у яких використано тактику демонстрацій переваг установи та підкреслення її ексклюзивності: рекламний слоган *Biggest Brands – Lowest Prices* «Найбільші бренди – найнижчі ціни» інтернет-магазину одягу демонструє можливість придбати одяг відомих брендів за низькими цінами; також на низькі ціни акцентує увагу рекламний слоган *The Best Prices to Enjoy your Life* «Найкращі ціни для насолоди життям»; слоган *Puerest products in the world* «Найрідкісніші товари у світі» вказує на ексклюзивність товарів; рекламний слоган *Express delivery and free return* підкреслює, що перевагою цього інтернет-магазину є «Експрес-доставка і безкоштовне повернення».

В усіх вищенаведених слоганах використано:

– *прислівники* як експліцитні засоби вираження комунікативного наміру служать для реалізації тактики неоднозначності / багатозначності плану вираження, змісту та референції. Найчастіше трапляються прислівники часу та місця: *Inspiring cooks everywhere* «Кухарі, що надихають усюди»; *Always be ready* «Завжди будь готовим»; *Forever Glamours* «Гламурний назавжди»; *Your adventures starts here* «Твої пригоди починаються тут». Крім того, використовуються якісні прислівники з позитивною оцінкою: *Live well* «Живи добре»;

– *числівники*, вжиті у слоганах, вказують на давність традицій магазину, компанії: *Pleasing People ... Since 1936* «Задовільнення людей із 1936 року»; *Finest Quality for Over 45 years!* «Найліпша якість вже понад 45 років!»; *Designer menswear since 1994* «Дизайнер чоловічого одягу з 1994 року» і т. д. У такий спосіб реалізується тактика підкреслення компетентності, цінностей, традицій та досвіду.

Інколи числівники використовують у слоганах, де важливо підкреслити доступність інтернет-магазину для клієнтів у будь-яку пору доби, що є їх перевагою над традиційними крамницями, наприклад: *TWENTYFOUR_SEVEN_FASHION* «Мода 24/7». Доволі часто у слоганах використовують порядковий числівник *first*, який може бути вжито у значенні «найкращий» або «той, хто випереджає інших»: *Your First Stop for Train Tickets* «Ваша перша зупинка до квитків на потяг»; *Hundreds of thousands of premium domains* «Сотні тисяч преміум-доменів»; *Be the first to know Style Advice, Trends, Events&More* «Будь першим, щоб знати стильні поради, тенденції, події та більше».

Особлива роль у побудові рекламних слоганів належить лексиці на позначення відчуттів. У сучасній науці відчуття розглядаються як сенсорний код культури, що використовується для позначення духовного, просторового, оцінного кодів у мові. Сенсорна лексика є словесною актуалізацією поняття сфери «чуттєве сприйняття», у ній закодовано всю інформацію про навколишній світ. Людина існує у багатовимірному світі, а реакції органів відчуття локалізуються у свідомості двовимірно – як сконструйовані відображення, що проявляються на мовному рівні як одновимірний сигнал, пише С. А. Жаботинська [1].

Доведено, що індивід краще сприймає повідомлення, коли воно сформоване за допомогою використання сенсорної лексики, тобто одиниць, що описують світ у звукових, зорових, чуттєвих образах. Згідно з цим, існують відповідні репрезентативні системи – основний, домінуючий спосіб отримання людиною інформації із зовнішнього світу; індивідуальна модель сприйняття того, що передають органи чуття людини; специфічна система збирання та опрацювання інформації, яку особа використовує для формування й репрезентації власного досвіду. Саме репрезентативні системи відіграють визначальну роль у взаємодії людини з навколишнім світом і власною підсвідомістю. Цей зв'язок підтримується за допомогою трьох основних систем: образів, відчуттів, уявлень. Щоб досягнути бажаного ефекту, рекламісти також використовують сенсорну лексику.

У рекламних слоганах інтернет-магазинів спостерігається використання візуальної (visual) репрезентативної системи, представленої лексикою зорового ряду, яка описує картину побаченого: *Light + living* (магазин освітлення та декорації), *Making women look their best for less* (магазин засобів для догляду за волоссям, косметики), *Make life worth watching* (магазин для перегляду і завантаження відео). Візуали найчастіше осмислюють світ у зорових образах. Практика тренінгів і досліджень у межах НЛП засвідчує, що майже 60 % людей належать до візуалів. Вважається, що рекламний слоган із «візуальною» лексикою може привабити до 60 % клієнтів.

Часто спостерігається використання аудіальної (auditory) репрезентативної системи, представленої лексичними одиницями, які описують світ у слухових образах: *The Universal Sounds of Discovery* (магазин технологій, товарів для дому – для жінок, чоловіків), *The final say in fashion jewelry* (ювелірний онлайн-магазин), *If It Doesn't Say Crock-Pot It's Not the Original* (кулінарія) *Say Hallo to a Whole New World* (магазин товарів для кемпінгу). До цієї репрезентативної системи, за оцінками фахівців із нейролінгвістичного програмування, належить приблизно 20 % людей.

Автори рекламних слоганів подекуди застосовують кінестичну (kinesthetic) репрезентативну систему, представлену за допомогою лексики, яка подає світ за допомогою жестів, міміки, поз та рухів тіла: *Every kiss begins with Kay* (магазин прикрас, аксесуарів), *Small gift – big smile* (спеціалізований магазин Hello Kitty), *Go far. Feel goods* (магазин шарпеток, одягу, аксесуарів). За підрахунками дослідників, частка кінестетиків у світі становить приблизно 20 %, отже, такі лексичні одиниці варто використовувати в рекламних слоганах.

Кожна репрезентативна система відображає один із ключових каналів орієнтації людини в навколишній дійсності й має свою специфіку реакцій, що позначається на особливостях сприйняття світу, поведінці, своєрідності аналізу інформації й прийняття рішень тощо.

Розуміння того, що в основі дій людини лежить три основні способи сприйняття досвіду, дає величезні можливості для керування станами та досягнення комунікативної інтенції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, існує багато різноманітних засобів лексико-граматичного рівня, які використовуються у слоганах для реалізації комунікативних стратегій. Серед них домінуючу роль відіграють: іменники, призначені для називання товарів й послуг та вказування цільової групи потенційних клієнтів; якісні прикметники для реалізації тактики демонстрацій переваг установи та підкреслення її ексклюзивності; особові займенники як засоби імплементації тактики звернення до споживача; числівники для вираження тактики підкреслення компетентності, цінностей, традицій і досвіду. Надалі перспективно проаналізувати засоби інших мовних рівнів для вираження комунікативного наміру.

Джерела та література

1. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // *Лінгвістичні студії*. – Черкаси : Січ. – 1997. – Вип. II. – С. 3–10.
2. Кокоза Г. А. Комунікативні стратегії і тактики персоналізації публіцистичного дискурсу мовними одиницями на позначення одягу / Г. А. Кокоза // *Філологічні трактати*. – 2010. – Т. 2, № 1 – С. 40–44.
3. Леонтьев А. А. Психолінгвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – 4-е изд. – М. : КомКнига, 2007. – 312 с.
4. Тарасов Е. Ф. Проблемы анализа речевого общения / Е. Ф. Тарасов // *Общение. Текст. Высказывание*. – М. : Наука, 1989. – С. 7–40.

References

1. Zhabotynskaia, Svetlana. 1997. "Kognitivnaia Lingvistika: Printsypy Kontseptualnogo Modelirovaniia". *Linhvistychni Studii* 2: 3–10. Cherkasy: Sich.
2. Kokoza, Hanna. 2010. "Komunikativni Stratehii i Taktyky Personalizatsii Publitsystychnoho Dyskursu Movnymy Odynitsiamy na Poznachennia Odiachu". *Filolohichni Traktaty* 2 (1): 40–44.
3. Lieontiev, Aleksandr. 2007. *Psikholingvisticheskie Yedinitys i Porozhdeniie Rechevogo Vyskazyvaniia*. Moskva: KomKniga.
4. Tarasov, Yevgenii. 1989. "Problemy Analiza Rechevogo Obshcheniia". *Obshcheniie. Tekst. Vyskazyvaniia*: 7–40. Moskva: Nauka.

Мачульская Катерина. Лексико-грамматические средства реализации коммуникативных стратегий и тактик в рекламных слоганах. Сделана попытка описать лексико-грамматические средства реализации коммуникативных стратегий и тактик в рекламных слоганах. Материалом для исследования послужили слоганы англоязычных интернет-магазинов. Приведены примеры использования существительных (апеллятивов и собственных имен), прилагательных, местоимений, наречий, а также сенсорной лексики. Установлено, что тактика наименования товаров или услуг интернет-магазина и тактика указания целевой группы реализуются с помощью апеллятивов; тактика неоднозначности/многозначности выражения плана, содержания и референции – с помощью неопределённых местоимений. Личные местоимения используются, чтобы выразить тактику обращения к потребителю. Тактика демонстраций преимуществ учреждения и подчеркивание его эксклюзивности часто реализуется посредством суперлативов – высшей степени сравнения прилагательных; тактика подчеркивания компетентности, ценностей, традиций и опыта реализуется путем использования числительных. Кроме того, установлено, что в нескольких тактиках используется сенсорная лексика. Продемонстрированы примеры применения звуковых, визуальных и кинестетических репрезентативных систем.

Ключевые слова: лексико-грамматические средства, коммуникативное намерение, коммуникативная тактика, рекламный слоган, эксплицитный способ, имплицитный способ.

Machulska Kateryna. Lexico-Grammatical Means of Communication Strategies and Tactics Realization in the Advertising Slogans. This article is an attempt to describe the lexico-grammatical means of communication strategies and tactics realizations in advertising slogans. Materials for the study are advertising slogans of the English online stores. There the using of nouns (proper names and common nouns), adjectives, pronouns, adverbs, sensory vocabulary in the implementing of communicative intention have been mentioned. There the using of nouns (toponyms, proper names and common nouns), adjectives, pronouns, adverbs, sensory vocabulary in the implementing of communicative intention has been mentioned. It was determined that the tactic of goods or services naming and the tactic of target group mentioning are realized with common nouns; tactic of ambiguity/polysemy of the expression plan, content and references is realized with adverbs and definite and indefinite pronouns, also personal pronouns are used to express the tactic of appealing to consumers; the tactic of organization's advantages and exclusivity demonstrating is often realized with superlatives – the superlative degree of adjectives comparison; the tactic of company's competencies, values, traditions and experience

emphasizing is realized with numerals. It has been noticed that the sensor lexicon is used in several tactics. The examples of audible, visual and kinesthetic representative systems have been demonstrated.

Key words: lexico-grammatical means, communicative intention, communicative tactics, slogan, explicit method, implicit method.

УДК 811.111'373.4'367.622

Iryna Navrotska¹⁸

THE PROBLEM OF POLYSEMY AND HOMONYMY IN THE SYSTEM OF ENGLISH NOUN

This article focuses on the treatment of polysemy and homonymy in monolingual and bilingual dictionaries in the system of English noun and includes some theoretical and practical aspects of the procedure of distinguishing between these phenomena disclosed in the PhD thesis of the author. Delimitation of meanings within the system of English noun in form of qualitatively different lexical semantic elements: metaphors, lexical semantic variants, syncretisms, heterosemes and homonyms is dependent on the nature of metonymic shift or metaphorical transference or specificity of connotation. Ambiguous, heterosemous and homonymous elements, obtained in course of this analysis, should be further investigated with distributional-componential criterion based on distributional modelling and frequency of occurrence in the corpora. Distributional modelling presupposes determining of actual combinability of the nouns by means of submitting the selected distributional models in the special programme named "concordance", estimating the frequency of these models and dependence of occurrence of heterosemy and homonymy in them. Homonymous meanings in the system of nouns are characterised by uniqueness of contexts and lower or higher, compared with polysemous meanings, frequency of corpus identifiers.

Key words: polysemy, homonymy, heterosemy, concordance, frequency.

Formulation of a research problem and its significance. This distinction between polysemy, related phenomena and homonymy is not always clear-cut and mainly depends on the viewpoint of dictionary compilers towards enumeration of senses of nouns and their interpretation. Most linguists see the solution to the problem in choosing a certain criterion among the existing ones: etymological, relatedness of meaning or grammar and complex criteria such as: formal-semantic, relatedness of word-formation ranges, semantic congruence etc. However, as the practice of lexicography shows, none of them is universal and sufficient because not all semantically related words share common etymology and not all etymological cognates constitute the same semantic field. Thus, every dictionary entry should be thoroughly examined to assess the applicability of each criterion.

With respect to the problem we have previously made a chart of the nouns in which polysemy and homonymy are delimited differently in the four dictionaries mentioned below. It also includes the nouns with heterosemous meanings – meanings which are potentially homonymous but not actually ones. They are context-sensitive hybrids that are hardly ever highlighted in dictionaries. Thus, the *objects* of investigation are 353 selected nouns the meanings of which are ambiguously treated. We have analysed certain meanings of these nouns selected from four dictionaries to make this chart for comparison [1; 4; 22; 25]. The process was really time-consuming and challenging.

Conducting our investigation we resorted to six methods: the method of comparison of dictionary entries, componential analysis and synthesis, the method of lexico-semantic field, distributional and corpora analysis. This article mostly features the explanation of componential synthesis of lexical semantic elements and some aspects of application of other methods.

The structures of classification are lexical semantic elements of nouns corresponding to certain meanings or their parts and distributional models on the basis of which the frequency of usage of these elements can be estimated in the corpora.

Analysis of the research into this problem. The outlook onto the approaches towards the core meaning of the words and functioning of the system of lexical meaning of the noun is usually complex. There are two basic paradigms showing how this system is built, namely the unstoppable continuum of meaning which is hard to measure [11; 29], and the unity of elements [17]. We believe that it is important to distinguish the process of meaning change and the elements resulting from and

¹⁸ ♥ Navrotska I., 2015

simultaneously performing this change. These paradigms predetermine the choice of approaches and methods.

From the lexicographical standpoint it is difficult to find a golden medium while compiling a dictionary which means combining theoretical descriptions of some words and their adequate modern representation. So the authors of dictionaries either choose etymology or actual frequency in this respect, and making the decision is always complicated. The consequence is that the picture of the meaning of some words tends to be distorted because of the conflict between etymology, frequency of usage and semantics.

The newest approaches to the problem presuppose either the psycholinguistic behavioral research or a survey to find out the semantic and pragmatic difference in representation of meanings. For example, in behavioral studies there are two contrasted viewpoints as to how polysemy and homonymy are represented in the mental lexicon: like related or unrelated phenomena [20], [12]. L. Frazier and K. Reiner argued that the process of disambiguation is moulded by such factors as mutual exclusiveness of homonyms and unexclusiveness of polysemes and time needed for disambiguation [12].

Some experiments have shown that polysemous words embedded in phrasal contexts and homonymous words function identically but comprehension depends on the consistency of the context [18]. E. Kleposniotou [21, 13] suggests that in processing polysemous words there is no meaning competition unlike in homonymous ones. However, we infer that there may be a heterosemous zone of hybrids in the mental lexicon which can also facilitate or stumble the process of understanding but has not been thoroughly studied yet.

Another study, conducted by L. Pykkänen et al [28] used the stimuli and methods of Klein and Murphy [18] asking participants to make acceptability judgements on two-word phrases to find out whether the process of polysemy and homonymy involves identity or just formal or semantic similarity. Meaning competition in polysemy was also observed in these studies.

One of the newest surveys has been made by D. Kachurin [5]. He analysed the distance between the problematic meanings of nouns obtained in the survey during which the respondents had to estimate the meanings according to a five-point scale [5, 242–246]. However, the number of respondents was rather little and their encyclopedic knowledge can by no means substitute the information of dictionary entries. D. Kachurin acknowledges that qualitative estimation is not sufficient because the researcher should be confident as to what relation is established by the respondent: semantic, pragmatic or stylistic [5, 268]. Nevertheless, the results explicate some practical solutions for disambiguation of polysemy and homonymy and the motives of the speaker's choice.

The goal and the specific tasks of the article. is to show the theoretical and practical solutions to the problem of polysemy and homonymy in the system of English noun. As to the tasks, we will begin with the overview of polysemy and homonymy from lexicological and lexicographical perspective, the newest behavioral approaches to the problem and move on to the explanation of cases of using different criteria and describe some aspects of using the distributional-componential method based on distributional and semantic criterion, corpora resources and categorical parameters to establish the behaviour of homonymy and related phenomena such as heterosemy.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. The immediate components of lexeme are not always stable. In our study we followed L. Kudriavatykh's [8] theory of lexico-semantic transformation in which the meanings of a polysemous word are treated not just like manifold representations of the core meaning (in this case O. Smirnitskii's term lexical semantic variant – LSV is used) but from the viewpoint of genuine regular polysemy (including metaphor, metonymy and scientific terms), lexical semantic variability (including synonymy and related phenomena), heterosemy and pure homonymy, whereas the traditional distinction between polysemy and homonymy merely presupposes the relatedness or unrelatedness of meaning [23].

The analysis of lexicographic data shows that each meaning within the semantic structure of the vocabulary noun entry should be tagged according to its semantic value as described above and should be generally referred to as a lexical semantic entity or unit and only then it is possible to determine the homonymy. These units constitute a lexeme (or sememe as its inner representation). However, some linguists argue that only full words can be referred to as “entities”, so we decided to substitute these by “lexical semantic elements” (LSE) and “components” (LSC) constituting these elements. LSEs have been divided into two groups: variants (synonyms, near-synonyms and pure polysemes: metaphorical and metonymical) and pronominalizations (heterosemes and pure homonyms). Example and statistics

Thus, we have found out the bulk of lexico-semantic elements pertain to the category of lexical semantic variants, to be more precise, they are 37,3 % of the selected elements, syncretisms (including metonymy) – 31,6 %, homonyms – 13,9 %, heterosemes – 9,9 %, functional transferences (metaphors) – 7,09 %, respectively.

As a pragmatic phenomenon lexical semantic variation has something in common with synonymy or near-synonymy. There are several models of this variation described by L. Kudrevatykh: synesthetic usage, e. g. designation of different location, vector or direction character of the feature; designation of different temporality; designation of different causativeness; designation of different aspectuality (active/passive, static/dynamic) [8].

For example, in A. Zahnitko dictionary the nouns have the following meanings: *arm* ‘сила’ (power), ‘влада’ (power), ‘могутність’ (mighty); *jackpot* ‘куш’ (large sum), ‘найбільший виграш у лотереї’ (the biggest prize in a lottery) [4, 30, 295]. There is practically no shift in meaning but parallel specification of core meaning.

Syncretism is an unalienable part of regular polysemy and according to Y. Apresian it is composed by metonymic processes. In our study this category comprises special terms in the system of noun meanings coined on the principle of radial polysemy with preserved feature of semantic derivation. For example, such meanings of the noun *involution* are syncretisms: ‘*мат.* інволюція’ (*Mathematics*: an operation, such as negation, which, when applied to itself, returns the original number); ‘*бот.* закручування’ (*Botany*: involute formation or structure); ‘*фізіол.* дегенерація’ (*Physiology*: reduction in size of an organ or part, as of the uterus following childbirth or as a result of ageing); ‘*біол.* дегенерація’ (retrogression; restoration of a former state). Syncretisms of another type belong to one of metonymic models, like those defined by J. Pustejovsky [27, 425–426]: quantity/mass, e. g. *clot* ‘грудка’ (a lump of material formed from the content of a liquid) – ‘тромб’ (thrombus) [4, 101]; container/contents, e. g. (9) *crib* ‘ясла’ (a stall for cattle) – ‘невелика квартира’ (a small flat) [4, 129]; figure/ground, e. g. *feather* ‘перо’ (one of the light, flat growths forming the plumage of birds) – ‘збірн. оперення’ (plumage) [4, 204]; product/producer, e. g. *packer* (machine for packing) – ‘пакувальник’ (one whose occupation is the processing and packing of wholesale goods, usually meat products) [4, 385]; plant/fruit, e. g. *lemon* ‘лимон’ (a spiny evergreen tree, *Citrus limon*) – ‘the fruit of this tree’ [4, 314]; process/result, e. g. *poll* ‘реєстрація виборців’ (registration of voters) – ‘список виборців’ (list of voters) etc [4, 414]. However, we argue that more universal metonymic models have been put forward by L. Novikov and include such mechanisms of the shift of meaning as: action/result of this action; action/place of action; action/means of action; action/subject of action; feature/a person or a thing with this feature; container/contents; item/material; profession/person having it; dance/music [9, 575–577].

Heterosemy comprises the examples of noun meanings having special markers in the dictionary, specifications of genre, slang, jargon, professional, obsolete and pejorative character. These meanings can only be inferred with additional knowledge obtained from a certain social or professional subculture and lexicon. For example, in the analysed list of nouns there are such heterosemous elements as in [18] *duck* ‘гравець, який не набрав жодного очка’ (a player who didn’t get a score), ‘вантажівка-амфібія’ (an amphibious military truck used during World War II) [4, 175].

In our study the examples of heterosemy and homonymy have been found with the help of etymological criterion explaining the reasons for usage of certain nouns with ascribed connotations typical of a subculture or other sphere of being. The etymological dictionaries contain such information, although they do not show current urban usage of nouns in these meanings [26; 32]. Homonymy was established in those cases where the relation of etymology was indefinite as in *barnacle* as well as in cases when the distinction is strictly emphasised. The meanings ‘орн. казарка білощока’ (the barnacle goose) and ‘вусоногий рак’ (a shellfish adhering to trees over the water) in analysed dictionaries are enlisted in one entry [1; 4; 22; 25]. The etymological theory relating the nomination of these animals has many obscurities [32, 117–118], but in *The free dictionary* it is somewhat different:

“...Because the barnacle goose breeds in the Arctic, no one at that time had ever witnessed the bird breeding; as a result, it was thought to be spontaneously generated from trees along the shore, or from rotting wood. Wood that has been in the ocean for any length of time is often dotted with barnacles, and it was natural for people to believe that the crustaceans were also engendered directly from the wood, like the geese. In fact, as different as the two creatures might appear to us, they share a similar trait: barnacles have long feathery cirri that are reminiscent of a bird’s plumage” [31].

In some cases we have resorted to the semantic-transformational criterion. Transformational rules imply the semantic analysis of meanings transferred into different surroundings, contexts or even languages. The correspondence of background of the meanings enables to regard them as polysemous, heterosemous or homonymous nouns. The obligatory condition is that this background should be maximally common, although the mode of nomination might be different in different language mentality, in native and non-native speakers’ lexicon. In the noun *dog* the meaning ‘сл. страшна людина (про жінку)’ (slang an ugly person, especially a woman) – heterosemy. In Ukrainian there is a proverb ‘Гарні личко і коса, та, як собака, всіх куса’ (literally means: ‘A girl has a beautiful face and plait but bites everybody like a dog’); in German there is a corresponding one: ‘wie ein Hund leben’, meaning ‘to live in bad relationships’ [30]. The Ukrainian idiom ‘собача душа’ (dog’s soul) is used as a pejorative expression with negative connotation [2, 277]. Thus the slang meaning is not a homonymous but a heterosemous one.

The noun *fox* – ‘розм. першокурсник’ (a first-year student) has a unique connotation in English whereas in Ukrainian there is also a simile «хитрий як лисиця» (as cunning as a fox), and ‘старий лис’ means: ‘бувала, досвідчена людина’ (a stager, experienced person), ‘знев. підступна, лукава людина’ (derogative, a perfidious, false-hearted person) or ‘літній чоловік, який залицяється до дівчат, спокусник’ (an elderly man paying his addresses to young girls) [2, 424–425]. In German there is an expression – ‘schlau wie ein Fuchs sein’ [30]. Uniqueness of connotation in English in ‘a first-year student’ directly points at its homonymous character.

The most important complex structural-semantic criterion with which we acknowledge the fact of polysemy, heterosemy and homonymy is called distributional-componential due to the corresponding structural semantic analysis. It combines the techniques of distributional analysis of occurrences of noun meanings in corpus texts with their componential representation. It has been put forward by R. Boltianskaia but is never mentioned in existing classifications of criteria distinguishing polysemy from homonymy. In the study conducted by R. Boltianskaia problematic meanings of verbs were described in terms of distributional formulae determining semantic formulae. The semantic formula is a set of semantic-syntagmatic indexes of analysed words. R. Boltianskaia distinguished classes (subject, attribute, predicate, determiner) and subclasses of words denoting living beings N_A , concrete nouns N_c , persons N_A , non-persons $N_{\bar{A}}$, things N_{CI} , substances N_{c2} and abstract nouns $N_{\bar{c}}$ [3].

To classify the meanings of problematic nouns we have used a wider system of categories, developed by Russian linguists, namely Liashevskaja, Shemanaeva, Kobritsov et. al. for Russian national corpus [6]. It presupposes more detailed semantic descriptions of nouns within three big groups of tags: class (part of speech), lexical and semantic features (a lexeme’s thematic class, mereology (e. g. part – whole), topology and evaluation) and derivational features (diminutives, nomina agentis).

Distributional analysis was carried out on the basis of corpus resource, elaborated by Sharoff et al. [33], namely the concordance interface. We have chosen 4 kernel and 4 adjunct distributional models from *Frequency dictionary of combinability* to verify the distributional hypothesis of homonymy selected on the principle of seven types of most informative immediate contexts put forward by A. Kaplan [10], [16]. The hypothesis, according to W. Mańczak, claims that the higher frequency of the element denotes its simplicity [24] and M. Kochergan also argues that for the meanings of the noun there are strong and weak distributional models [7]. Thus strong distributional models must be responsible for polysemy whereas the weak ones for heterosemy or homonymy.

We have found out that the frequency of usage of the meanings of nouns in corpora is a very important factor which facilitates the process of disambiguation. Most frequent models, such as N+N and A+N, show higher results of homonymy occurrences. We have also revealed a regularity which implies that homonymy identifiers which appear in one model will appear in other models extrapolated onto the system of noun meaning. Moreover, homonymous units usually have specific context environment not typical of polysemous units that are usually more numerous and thus less complex. For instance, most dictionaries do not recognize *bachelor* as a ‘university degree’ and ‘unmarried man’. In *British National Corpus* and *British National Corpus from 2006* in the model N+N modified in our study as N+noun, where noun=target noun, *bachelor* is represented with the following markers, called ‘identifiers’: *life* (4 instances), *brother* (4 instances), *party* (2 instances), *Fellow* (1 instance). The context of the latter, pointing at homonymy is as follows: “...The author spent much of his life as a bachelor Fellow of Brasenose College Oxford; his cloistered life was devoted to writing, notably on classical antiquity and the Italian Renaissance” [15]. However, the identifier cloistered may also show his unmarried status.

Homonymy was also found in *Dictionary of National Biography: Missing persons* in the model Ving+noun with identifiers *becoming*: “...He had a long career in the university, *becoming bachelor* and then (c. 1284) doctor of theology as well as master c. 1290” [15], and *confirming* in another example.

Heterosemy is less frequent in the selection of nouns but it occurs in a wider range of distributional models. For example, heterosemous meaning ‘person’ of the noun *lot* appeared in 3 models: A+noun (‘respectable *lot*’, ‘biddable *lot*’, ‘corrupt *lot*’, ‘funny *lot*’, ‘ungrateful *lot*’), Ven+noun (Past Participle+noun) (‘maligned *lot*’, ‘organized *lot*’) and noun+V= (noun+infinitive). Heterosemous lexico-semantic elements are even more difficult to find.

Conclusions and prospects for further research. Finding the optimal solution to the existing problem of polysemy and homonymy is a real challenge for linguists. First of all, it is important to ascertain that the elements constituting the system of English noun are qualitatively and quantitatively different and might be potentially or strictly homonymous. In each case of dictionary usage of the noun the choice of criterion starts with the etymological one and predetermines the involvement of additional criteria. Distributional-componential criterion functions as a tool to investigate the actual combinability of meanings of the noun within distributional models. Due to distributional modelling the estimated frequency factor shows qualitative and quantitative difference between polysemy, heterosemy and homonymy.

Bibliography

1. Апресян Ю. Д. Новый большой англо-русский словарь [Электронный ресурс] / под общ. рук. Ю. Д. Апресяна. – 2016. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Apresyan-term-9552.htm>.
2. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Линник та ін. ; ред. Л. С. Паламарчук та ін.]. – Кн. 1. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
3. Болтянская Р. И. Разграничение полисемии и омонимии в системе английского глагола : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Регина Израилевна Болтянская ; Киев. гос. пед. ин-т ин. яз. – К. : [б. и.], 1983. – 213 с.

4. Загнітко А. П. Великий сучасний англо-український, українсько-англійський словник / [за ред. А. П. Загнітка, І. Г. Данилюк]. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 1008 с.
5. Качурин Д. В. Проблема разграничения омонимии и полисемии применительно к практике составления толковых словарей : дис. ... канд. филол. н. : 10.02.01 «Русский язык» / Дмитрий Владимирович Качурин ; Рос. акад. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – М. : [б. и.], 2013. – 393 с.
6. Кобрицов Б. П. Поверхностные фильтры для разрешения семантической омонимии в текстовом корпусе / Б. П. Кобрицов, О. Н. Ляшевская, О. Ю. Шеманаева // Диалог'2005: Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : труды междунар. конф. / под ред. И. М. Кобозевой, А. С. Нариньяни, В. П. Селегей. – М. : [б. и.]. – С. 250–255.
7. Кочерган М. П. Слово і контекст. Лексична сполучуваність і значення слова / М. П. Кочерган. – К. : Вища шк. ; Л. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1980. – 184 с.
8. Кудреватых Л. П. Семантический тип слова как языковая универсалия и особенности обучения семантическим типам слов [Электронный ресурс] / Л. П. Кудреватых. – Режим доступа : www.kyu.edu.tw/~93/95/pfper/v8/95-161.pdf.
9. Новиков Л. А. Избранные труды : в 2 т. Т. 1 : Проблемы языкового значения / Л. А. Новиков. – М. : Изд-во РУДН, 2001. – С. 575–577.
10. Частотный словарь сочетаемости современного английского языка : лексикограф. пособие / Н. О. Волкова, Р. З. Гинзбург, В. И. Перебийнос и др. – М. : Наука, 1971. – Ч. I. – С. 60–66.
11. Fodor J. The Language of Thought / Jerry Fodor. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1975. – 213 p.
12. Frazier L. Taking on semantic commitments: Processing multiple meanings vs. multiple senses / L. Frazier, K. Reyner // Journal of Memory and Language. – 1990. – № 29. – P. 181–200.
13. Goddard C. Semantic primes and universal grammar. Meaning and Universal Grammar: Theory and Empirical Findings / C. Goddard, A. Wierzbicka. – Amsterdam : Benjamins, 2002. – Vol. 1. – P. 41–85.
14. Hurford J. R. Semantics : A Coursebook / James R. Hurford, Brendan Heasley. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 350 p.
15. IntelliText [Electronic resource]. – Access mode : <http://corpus.leeds.ac.uk/itweb/htdocs/Query.html#>
16. Kaplan A. An experimental study of ambiguity and context / A. Kaplan // Mechanical Translation, November 1955. – Vol. 2, № 2. – P. 39–46.
17. Katz J. J. Semantic Theory / Jerrold J. Katz. – NY : Harper and Row, 1972. – 464 p.
18. Klein D. K. The representation of polysemous words / D. K. Klein, G. Murphy // Journal of Memory and Language. – 2001. – № 45. – P. 259–282.
19. Klein D. K. Paper has been my ruin: Conceptual relations of polysemous senses / D. K. Klein, G. Murphy // Journal of Memory and Language. – 2002. – № 47. – P. 548–570.
20. Klepousniotou E. 2002. The processing of lexical ambiguity: Homonymy and polysemy in the mental lexicon / E. Klepousniotou // Brain and Language. – 2002. – № 81. – P. 205–233.
21. Klepousniotou E. 2012. Not all ambiguous words are created equal: An EEG investigation of homonymy and polysemy / E. Klepousniotou, G. B. Pike, K. Steinhauer, V. Gracco // Brain & Language. – 2012. – № 123 (1). – P. 11–21.
22. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – New ed. – Pearson Education, 2003. – 1950 p.
23. Lyons J. Semantics / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
24. Mańczak W. Criticism of Naturalness: Naturalness or Frequency of Occurrence? / W. Mańczak // Folia Linguistica Historica XXI/1–2. – 2000. – P. 149–154.
25. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. Eleventh Edition, 2006. – (Encyclopaedia Britannica 2008 Ready Reference). – Електрон. дані і прогн. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Систем. вимоги : Pentium-III ; 512 Mb RAM ; Windows 2000 SP4 / XP / Vista.
26. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.etymonline.com>.
27. Pustejovsky J. The Generative lexicon / James Pustejovsky // Computational Linguistics. – 1991. – № 17. – P. 409–441.
28. Pykkänen L. The representation of polysemy: MEG evidence / L. Pykkänen, R. Llinás, G. L. Murphy // Journal of Cognitive Neuroscience. – 2006. – № 18. – P. 97–109.
29. Quillian M. R. Semantic Memory / M. R. Quillian // Semantic Information Processing / [ed. by M. Minsky]. – Cambridge, MA : The MIT Press, 1968. – P. 227–270.
30. Redensarten-Index [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.redensarten-index.de/suche.php>.
31. The free dictionary [Electronic resource] / Farlex, Inc. – 2003–2016. – Access mode : <http://www.thefreedictionary.com/barnacle>.
32. Weekley E. An Etymological Dictionary of Modern English / Ernest Weekley. – London. 1921. – 850 p.
33. Wilson J. Advanced Corpus Solutions for Humanities Researchers / J. Wilson, A. Hartley, S. Sharoff, & P. Stephenson // Paclit. – 2010. – P. 769–778.

References

1. Apresian, Y. et al. 2016. *Novyi Bolshoi Anglo-Russkii Slovar*. <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Apresyan-term-19185.html>.
2. Bilonozhenko, V. M., and Lynnyk, V. O., and Palamarchuk, L. S. 1993. *Fraseolohichniy Slovnyk Ukrainskoi Movy*. Kyiv: Naukova Dumka.
3. Boltianskaia, R. 1983. *Razgranicheniie Polisemii i Omonimii v Sisteme Angliiskogo Glagola*. PhD diss., Kiievskii Gosudarstvennyi Pedagogicheskii Institut Inostrannykh Yazykov.
4. Zagnitko, A. 2008. *Velykyi Suchasnyi Anhlo-Ukrainskyi Ukrainsko-Angliiskyi Slovnyk*. Donetsk: BAO.
5. Kachurin, D. 2013. "Problema Razgranicheniia Omonimii i Polisemii Primenitelno k Praktike Sostavleniia Tolkovykh Slovari". PhD diss., Moskva.
6. Kobritsov, B. P., and Liashevskaya, O. N., and Shemanaeva, O. Yu. 2005. "Poverkhnosnyie Filtry dlia Razresheniia Semanticheskoi Omonimii v Tekstovom Korpusе". *Dialog 2005: Computer Linguistics and Internet Technologies*. Moskva. <http://www.dialog-21.ru/Archive/2005/Kobritsov%20Lyashevskaya/KobritsovBP.pdf>.
7. Kocherhan, M. P. 1980. *Slovo i Kontekst. Leksychna Spoluchuvannist i Znachennia Slova*. Lviv: Vyshcha Shkola.
8. Kudrievatykh, L. "Semanticheskii Tip Slova kak Yazykovaia Universalii i Osobennosti Obuchenii Semanticheskim Tipam Slov". www.kyu.edu/93/95pfper/v8/95-161.pdf
9. Novikov, L. A. 2001. *Izbrannye Trudy v Dvukh Tomakh. Tom 1: Problemy Yazykovogo Znachenii*. [Selected works in two volumes. T. 1: Problems of word meaning] 1: 575–577. Moskva: Izdatekstvo RUDN.
10. Volkova, N. O., and Ginsburg, R. Z., and Perebeynos, V. I. et al., ed. 1971. *Chastotnyi Sovar Sochetaiemosti Sovremennogo Angliiskogo Yazyka*, 1: 60–66. Moskva: Nauka.
11. Fodor, J. 1975. *The Language of Thought*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
12. Frazier, L. & Reyner, K. 1990. "Taking on Semantic Commitments: Processing Multiple Meanings vs. Multiple Senses". *Journal of Memory and Language* 29: 181–200.
13. Goddard, C., and Wierzbicka, A. 2002. "Semantic Primes and Universal Grammar. Meaning and Universal Grammar". *Theory and Empirical Findings* 1: 41–85. Amsterdam: Benjamins.
14. Hurford, J. R., and Heasley, B. 1983. *Semantics: A Coursebook*. Cambridge: Cambridge University Press.
15. Google. 2016. "IntelliText 2.6." *Centre for Translation Studies*. University of Leeds. <http://corpus.leeds.ac.uk/itweb/htdocs/Query.html>.
16. Kaplan, A. 1955. "An Experimental Study of Ambiguity and Context". *Mechanical Translation* 2: 39–46.
17. Katz, J. J. 1972. *Semantic Theory*. New York: Harper and Row.
18. Klein, D. K., & Murphy, G. 2001. "The Representation of Polysemous Words". *Journal of Memory and Language* 45: 259–282.
19. Klein, D. K., and Murphy, G. 2002. "Paper has been my Ruin: Conceptual Relations of Polysemous Senses". *Journal of Memory and Language* 47: 548–570.
20. Klepousniotou, E. 2002. "The Processing of Lexical Ambiguity: Homonymy and Polysemy in the Mental Lexicon". *Brain and Language* 81: 205–233.
21. Klepousniotou, Ekaterini, et al. 2012. "Not all Ambiguous Words are Created Equal: An EEG Investigation of Homonymy and Polysemy". *Brain & Language* 123 (1): 11–21.
22. Summers, Della. 2003. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Pearson Education.
23. Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Mańczak, W. 2000. "Criticism of Naturalness: Naturalness or Frequency of Occurrence?" *Folia Linguistica Historica* XXI/1–2: 149–154.
25. "Merriam Webster's Collegiate Dictionary". Eleventh Edition, 2006. *Encyclopedia Britannica 2008 Ready Reference*: Pentium-III; 512 Mb RAM ; Windows 2000 SP4 / XP / Vista.
26. Google. 2016. "Online Etymology Dictionary". <http://www.etymonline.com>.
27. Pustetovsky, J. 1995. *The Generative Lexicon*. Cambridge, MA: MIT Press.
28. Pyllkänen, L. and Llinás, R. and Murphy, G. L. 2006. "The Representation of Polysemy: MEG Evidence". *Journal of Cognitive Neuroscience* 18: 97–109.
29. Quillian, M. R. 1968. "Semantic Memory". *Semantic Information Processing*, 227–270. Cambridge, MA: The MIT Press.
30. Google. 2016. *Redensarten-Index*. <http://www.redensarten-index.de/suche.php>.
31. Google. 2003–2016. "Barnacle". *The free Dictionary*. <http://www.thefreedictionary.com/barnacle>.
32. Weekley, E. 1921. *An Etymological Dictionary of Modern English*. London.
33. Wilson, J., and Hartley, A., and Sharoff, S., and Stephenson, P. 2010. "Advanced Corpus Solutions for Humanities Researchers". *Paclic*, 769–778.

Навроцька Ірина. Проблема омонімії та полісемії в системі англійського іменника. Увага сфокусована на дослідженні полісемії та омонімії у одномовних та двомовних словниках у системі англійського іменника й містить деякі теоретичні й практичні аспекти процедури розмежування цих явищ, які показано у кандидатській дисертації автора. Визначення меж між значеннями у системі англійського іменника у формі якісно відмінних лексико-семантичних елементів: метафор, лексико-семантичних варіантів, синкретів, гетеросемів та омонімів,

залежить від природи метонімічного зсуву чи метафоричного переносу або специфічного характеру конотації. Неоднозначні, гетеросемічні та омонімічні елементи, отримані під час аналізу, мають надалі бути досліджені за допомогою дистрибутивно-компонентного критерію на основі дистрибутивного моделювання та частотності вживання в корпусах. Дистрибутивне моделювання полягає у визначенні актуальної сполучуваності іменників шляхом підстановки відібраних дистрибутивних моделей у спеціальній програмі, що називається «конкордансером», підрахунку частотності цих моделей й залежності появи в них гетеросемії та омонімії. Омонімічні значення у системі іменника характеризуються унікальністю контекстів і нижчою, або вищою, порівняно із полісемічними значеннями, частотністю корпусних ідентифікаторів.

Ключові слова: полісемія, омонімія, гетеросемія, конкорданс, частотність.

Навроцкая Ирина. Проблема омонимии и полисемии в системе существительного английского языка.

Внимание сфокусировано на исследовании омонимии и полисемии в одноязычных и двуязычных словарях английского языка в системе английского существительного и содержит некоторые теоретические и практические аспекты процедуры разграничения этих явлений, которые указаны в кандидатской диссертации автора. Обозначение грани между значениями в системе английского существительного в форме качественно отличающихся лексико-семантических элементов: метафор, лексико-семантических вариантов, синкретов, гетеросемов и омонимов, зависит от природы метонимического смещения или метафорического переноса или специфичного характера коннотации. Неоднозначные, гетеросемические и омонимические элементы, полученные в результате анализа, должны в дальнейшем быть исследованы с помощью дистрибутивно-компонентного критерия на основе дистрибутивного моделирования и частотности использования в корпусах. Дистрибутивное моделирование состоит в определении актуальной сочетаемости существительных посредством подстановки отобранных дистрибутивных моделей в специальной программе, именуемой «конкордансером», подсчете частотности этих моделей и зависимости появления в них гетеросемии и омонимии. Омонимические значения в системе существительного характеризуются уникальностью контекстов и более низкой или высшей, по сравнению с полисемическими значениями, частотностью корпусных идентификаторов.

Ключевые слова: полисемия, омонимия, гетеросемия, конкорданс, частотность.

PERSONIFICATION OF MENTAL CONCEPTS

The article presents a brief excursus of linguistic and cognitive reasoning concerning the personification of the basic lexical units of the lexical-semantic field “Intellectual activity”. Personalization process implements an intrinsic property of metaphors, that is the property of anthropocentrism. It must be mentioned that the content of conceptual personification differs because while transforming personally identifiable object in a new status, it presents deeper comprehension. The article also summarizes the relationship between metaphorical shift and personification. Personification is a subtype of the metaphor, the essence of which is to express the transfer of characteristics of a living object to an inanimate object. The article also highlights the universal mechanism of personification that relates ideas, abstractions and inanimate objects with human nature, character, or feelings; representation of imaginary beings or things like having a human character, intellect and emotions. In the focus of analyses there are verbalized concepts of mind, memory, thought, soul, spirit, wisdom, which constitute the basic parcel of lexical-semantic field “Intellectual activity”. Verbalized abstract concepts that relate to intellectual activity, are often targeted to personification process that could not go unnoticed in lexical studies.

Key words: lexical-semantic field, cognitive linguistics, intellectual activity, verbalized concept, personification.

Formulation of a research problem and its significance. Topicality of the article is determined by the fact that cognitive aspect of linguistic investigations helps to explicate and clarify a lot of lexical phenomena in any language. The last few years have witnessed a spectacular change of climate in linguistics which endures the anthropocentric shift of scientific investigations. It enables linguists to retrospect the role of language and thought from the point of view of cognition. In contemporary linguistics it has become almost axiomatic that metaphor serves as an important element in the concept formation and cognition. Thus it links language with myth and art on the one hand and the correlating modes of thought on the other. Language in its turn is regarded as a form of knowledge, that is, of thought and cognition. Hence metaphorical processes can be investigated in terms of cognitive semantics.

Personification, as one of the types of metaphor, is the attribution of personal nature or character to inanimate objects or abstract notions, i.e. the representation of abstraction in the form of a person [1]. Analyzing the sphere of mental activity of a human being you will inevitably find yourself in the world of metaphor and feel the influence of the latter on the conceptual structures of the lexical units which represent mental activity.

Analysis of the research into this problem. Many studies indicate a genetic link personification, as a trope, has with a metaphor, it is studied as an attribute of the latter (N. I. Bakhmutova, N. O. Guchinskaya, S. K. Konstantinova, T. E. Cherkasova, etc.). Most clearly this relationship is revealed at the level of the common language, or formula metaphors, which lost its imagery (N. D. Arutyunova, V. N. Telia).

While analyzing personification, it is necessary to mention that some researchers (T. V. Orichimenko, A. A. Zalevskaya) define the essence of personification via metaphor. Personification, as it was mentioned above, is a subtype of the metaphor, the essence of which is to express the transfer of characteristics of a living object to an inanimate object [1, 370]. According to T. V. Orichimenko, this trope is a semantic phenomenon, which allows to reconstruct the main stages of the ethnic picture of the world. Thus, we can conclude that the personification reflects the processes taking place in any society, as well as the stereotypes that underlie a rethinking of certain objects of reality [2; 7].

Personification, could be named as an element, fully actualizing “incoherent property of a metaphor – its anthropometric aspect” [3, 127] – the principle that “man is the measure of all things” [4, 174] and it implements the most concise way to create a “naive view of the world”.

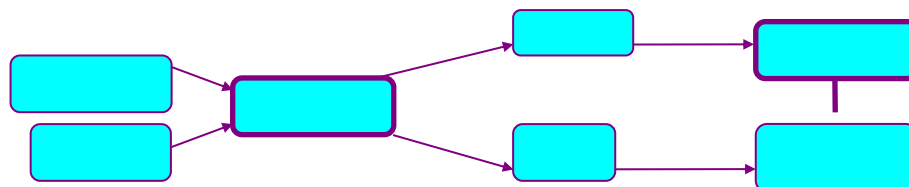
¹⁹♥ Nizhehorodtseva-Kyrychenko L., 2015

The goal and the specific tasks of the article. The figure of speech we are going to cover in this article is personification, which occurs when a thing is spoken of as if it were a person, or takes on the attributes of a person. The main task of this article is to analyze the peculiarities of personification and metaphorical shifts of the lexical units which belong to the lexico-semantic field “Intellectual activity”.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. The Greek word for personification is *prosopopoeia*, which, interestingly, has come into English in its own right, and appears in English dictionaries with a meaning that is slightly different from the meaning it had in Greek as “personification”. Today, as well as meaning “personification”, *prosopopoeia* is when an imaginary person is represented as speaking or acting. The figure of speech personification creates more intimacy, identity, or intensity than does a literal expression of fact [7; 8]. Playing the essential role in the life of an individual such concepts as *mind*, *soul*, *spirit*, *thought*, *wit* are naturally subdued to the process of metaphorization in general and personification in particular. Here we shall be concerned with the phenomena: 1) of personification in the conceptual structures of the words *head*, *brain*, *mind*, *soul*, *spirit*, *intellect*, *reason*, *wit*; 2) of metaphorical process in the conceptual structures of the words *consciousness*, *mentality*, *thought*, *wisdom*.

All the above mentioned words can be integrated “under the roof” of the general concept “substance”. In common sense substance is regarded as synonymic to matter and is subdivided into corporeal and incorporeal substance. In philosophical sense the concept of substance is the essence of a thing, considered as a continuing whole with inherent attributes [5; 6]. It presents matter not as something opposed to consciousness, but in the light of the inner unity of all forms of its movement, and of all differences and opposites, including the opposition of being and consciousness; it exists independently and is casually active. Thus, the hypothetical conceptual model of substance includes 6 parameters: *matter* [symbol Sb], (corporeal [crp] / incorporeal [inc]), form [F], quality [Q], location [Loc], activity [Act] and can be presented in the following way:

Scheme № 1

Activity in our investigation is considered as normal mental powers, function or process, i.e. *modus vivendi* of mental substance. Due to this model several differentiating criteria can be extracted, which explicate the direction and ways of metaphorical processes. Suffice it to say that metaphor embraces all the constituent conceptual elements of substance.

1. The main criterion deals with the divergency of substance into corporeal / non corporeal. Only two words (*head*, *brain*) belong to the corporeal subgroup, the rest of them are the constituents of the non-corporeal one. The semantic structures of the words **head** and **brain**, possessing real referents, perfectly fit the conceptual structure of the corporeal substance. They can be defined as: 1) **real organs**; 2) **definite location**: **head** – the upper part of the body containing the eyes, nose, mouth and brain; **brain** – [C] organ of the body, consisting of a mass of soft grey & white matter inside the head; 3) **definite form or shape**; 4) **physical qualities**: head is hard and hollow, brain is soft and solid; 5) **physical functions**: head protects brain; brain, as the centre of the nervous system, controls its activity. But being so important as organs and so interlinked with the mental activity they are inevitably subjected to a certain metaphorical shift and acquire different mental functions and are personified.

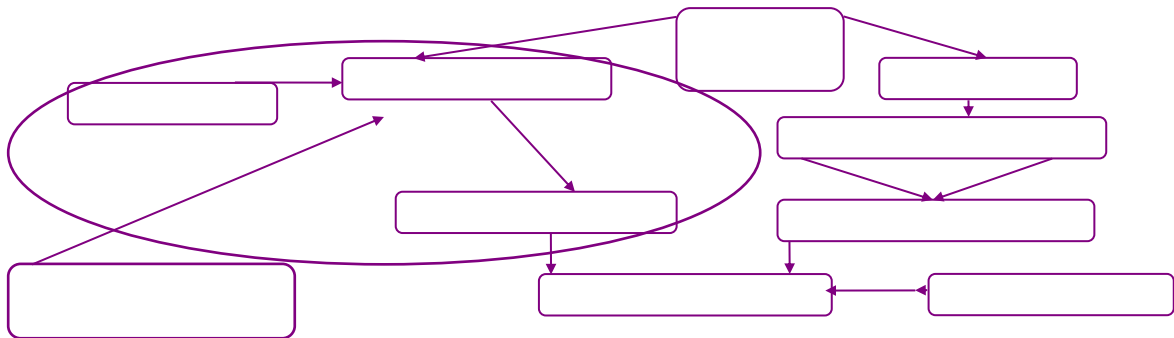
Thus, **brain** – 1. intellectual power; intelligence; the center of thought, mind, understanding, intellect: *He has very little brain* [= He is rather silly]. *He has one of the best brains in the university*. As a matter of fact the relationship of brain size to intelligence is a matter of dispute; 2. a) **clever person**; **intellectual**: *He is the leading brains in the country*; b) (the brains) **cleverest person** in a group: *He's*

the brains of the family. She was the brains behind the whole scheme; 3. constantly thinking about sth.: I've had this tune on the brain all day but I can't remember what it's called.

Head – 1. ability to reason, intellect, imagination, mind: *Use your head [=Think]; The thought never entered my head [= my mind];* 2. mental ability or natural talent as specified: *He has a good head for business;* 3. a) (a head) individual person: *They ordered dinner at \$15 a head;* b) a chief person of a group or organization (social position): *A special gathering of the crowned heads (i.e. kings and queens) of Europe is soon envisaged.*

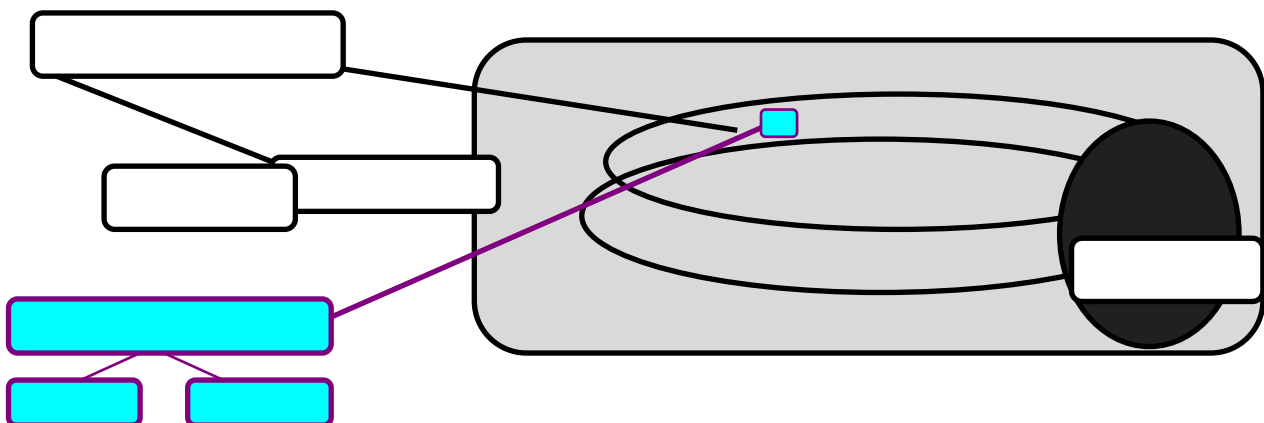
Hence, we may conclude that metaphorical process and personification take place where there mental function is concerned. Accordingly it is possible to represent the hypothetical conceptual structure of the two notions in this way:

Scheme № 2

2. Metaphorical shift of mental function is based on the factor of locality in the first place. It's because speaking of mind, intellect, reason, memory, consciousness, thought we imagine them situated somewhere in the container, i.e. in our **head** or **brain**. Hence **brain** – the center of thought, understanding, mind, intellect; **mind** – reasoning substance; the seat of a person's consciousness, thoughts, volitions & feelings; **intellect, reason** – rational part of mind; **consciousness** – spiritual substance; a mind; **memory** – the mind's store of remembered thoughts; **thought** – that which is in one's mind (brain). Consequently the conceptual scheme of locality can be presented in such a way:

Scheme № 3

Mind may be seen as synonymous with the merely random chemical reactions within the brain, or as a function of the brain as a whole, or (more traditionally) as existing independently of the physical brain, through which it expresses itself, or even as the only reality, matter being considered the creation of intelligence. The relation of mind to matter may be variously regarded, but modern psychology reckons mind as product of activities of brain and nervous system [6]. Thus being the product of the highly organized matter (brain) the concept of mind is marked with acquisition of some common traits which make possible their interchangeable positions and justify metaphorical actualization. Mind as

the part of a person that knows & thinks, understands & feels, wishes & chooses can be subdivided into rational, emotional, and empirical parts. To the rational part belong **intellect** and **reason**, to the emotional and empirical – **soul** and **spirit**.

Due to the fact of the coincidence of their localization, *mind*, *intellect*, *reason*, *memory* are thought to be organs though not real but imaginary. This idea can be proved by the following examples:

1. as imaginary organs or mental instruments:

a) mind has metaphorical eyes and ears: *If you try hard, you can see the room in your **mind's eye**; You must hear his voice with your **mind's ear**.*

b) mind and memory can serve as a chamber: *My mind was filled with thoughts; filling their memory with the lumber of words; a richly stored memory.*

c) mind and memory can fulfill their specific functions as instruments and this activity can be evaluated as “good” or “poor”: *have a memory/mind like a sieve (= have a very **bad** memory; forget things easily); have an **excellent** (brilliant) memory /mind.*

2. As for the definiteness of locality and boundaries of shapes they certainly differ.

Being the main source of finding out the points of distinctions between material and ideal, this criterion helps to define the fundamental elements, which constitute the conceptual structures of real and imaginary organs. We organize these features into two groups: A) common features and B) specific features.

A) common features:

1) **organ**: head, brain, mind, soul, memory;

1a) **part of the organ**: intellect, reason;

2) **individual organism**: soul, spirit;

2a) **social organism**: consciousness, mentality;

3) **person**: head, brain, mind, soul;

3a) **part of a person**: head, brain, spirit, soul, mind, memory;

4) **divine entity**: Mind, Spirit, Reason;

5) **locality**: a) **definite**: head, brain; b) **less definite**: mind, memory, reason, intellect, consciousness, soul, thought; c) **vague**: spirit;

6) **form**: a) definite: head, brain; b) vague: soul, spirit; c) shapeless: mind, memory, reason, intellect, consciousness, thought, mentality;

7) **function**: a) physical: head, brain; b) mental: mind, intellect, reason, consciousness, soul, spirit, mentality; c) moral: spirit, soul;

8) **aim**: most of them belong to intentional, so in general the aim is cognition;

9) **physical sensations**: a) pain: head, soul, spirit; b) emotions: soul, mind, spirit; consciousness;

10) **qualities**: mortal – head, brain; immortal – soul, spirit.

B) specific features:

1) **value**: soul, spirit;

2) **evaluation**: brain;

3) **quantity**: mind, thought;

4) **independence**: spirit;

5) **dependence**: soul;

6) **dynamics**: thought, soul, spirit;

7) **statics**: head, brain, mind, consciousness, mentality, memory, reason, intellect.

Speaking of real and imaginary organs we, volens-nolens, deal with the metaphorical sphere.

Personification or metaphorical shift can be traced practically in all the conceptual features, which have been extracted from the definitions of the above mentioned mental lexical units:

For example: **PERSON**: **head, brain** □ *a clever man*, **mind** □ *My mind* (= *I* as a person) is always open to new ideas; **soul** □ *Some poor soul* (person/man) was asking for handouts on the street; **wisdom** □ *Wisdom calls aloud in the street, she raises her voice in the public squares.*

Conclusions and prospects for further research. The analyses of mental concepts proves that though they belong to abstract notions, they could be easily personified in human mind and imagination with further verbalization. Personification as well as metaphor usually introduce and reflect the world's picture of an individual in a more profound way and, moreover, refer to the individual's experience, which is based on the society where this person lives and on the stereotypes, which are essential in this society. Further investigations of lexical units belonging to mental sphere would give the opportunity to develop a specific dictionary of mental concepts in the domain of personification and metaphors.

Джерела та література

1. Брандес М. П. Стилистика текста: теоретический курс / М. П. Брандес. – М. : Прогресс-Традиция, Инфра, 2004. – 450 с.
2. Охрименко Т. В. Эволюция системы псевдотожества в русской поэтической речи : монография / Т. В. Охрименко. – К. : ООО «Аграр Медиа Групп», 2011. – 330 с.
3. Северская О. И. Метафора / О. И. Северская // Очерки истории языка русской поэзии XX века: тропы в индивидуальном стиле и поэтическом языке. – М. : Наука, 1994. – С. 105–130.
4. Телия В. Н. О специфике отображения мира психики и знания в языке / В. Н. Телия // Сущность, развитие и функции языка. – М. : Наука, 1987. – С. 65–74.
5. Bloom L. Imitation in language development: if, when and why? / L. Bloom, L. Hood, P. Lightbown // Cognitive Psychology. – 1974. – № 6. – P. 380.
6. Emmorey K. D. The Mental Lexicon / K. D. Emmorey, V. A. Fromkin // Linguistics: Cambridge Survey. – 1988. – Vol. 4. – P. 124–150.
7. Glossary of linguistic terms [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms>.
8. Personification [Electronic resource] // Wikipedia. – Access mode : <https://simple.wikipedia.org/wiki/Personification>.

References

1. Brandes, M. P. 2004. *Stylistika Texta: Teoreticheskii Kurs*. Moskva: Progress-Traditsiya, Infa.
2. Okhrimenko, T. V. 2011. *Evoliutsiya Sistemy Tozhdestva v Russkoi Poeticheskoi Rechi*: Monografiia. Kiev: ООО «Аграр Медиа Груп».
3. Severskaia, O. I. 1994. “Metaphora”. *Ocherki Istorii Yazyka Russkoi Poezii XX Veka: Tropy v Individualnom Stile i Poeticheskoi Yazyke*, 105–130. Moskva: Nauka.
4. Teliia, V. N. 1987. “O Spetsylike Otobrazheniia Mira Psykhiki i Znaniia v Yazyke”. *Syshchnost, Razvitiie i Functsyi Yazyka*, 65–74. Moskva: Nauka.
5. Bloom, L., and Hood, L., and Lightbown, P. 1974. “Imitation in Language Development: if, when and why?” *Cognitive Psychology* 6: 380.
6. Emmorey, K. D., and Fromkin, V. A. 1988. “The Mental Lexicon”. *Linguistics: Cambridge Survey* 4: 124–150.
7. Google. 2004. “Glossary of Linguistic Terms”. <http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms>.
8. Google. 2016. “Personification”. <https://simple.wikipedia.org/wiki/Personification>.

Нижегородцева-Кириченко Лариса. Персоніфікація ментальних концептів. Представлено короткий екскурс лінгво-когнітивних міркувань щодо персоніфікації лексичних одиниць лексико-семантичного поля «Інтелектуальна діяльність». Процес персоніфікації реалізує внутрішню властивість метафори, яка полягає в антропоцентричності. У змістовному відношенні концептуальна персоніфікація відрізняється тим, що, переводячи персоніфікований об'єкт в новий статус, вона дозволяє глибше його осмислити. Також коротко висвітлюється взаємозв'язок метафоричних зрушень і персоніфікації, універсальний механізм персоніфікації, яка співвідносить ідеї, абстракції та неживі об'єкти з людською сутністю, характером, почуттями, уявлення уявних істот або речей, які мають людський характер, інтелект і емоції. За численними фактами персоніфікації стоїть складна лінгвістична реальність, яка потребує спеціального дослідження та пояснення. У фокусі уваги знаходяться вербалізовані концепти *mind, memory, thought, soul, spirit, wisdom*, які складають базові парцели лексико-семантичного поля «Інтелектуальна діяльність». Вербалізовані абстрактні концепти, які співвідносяться з інтелектуальною діяльністю, часто стають об'єктами процесу персоніфікації, що не могло залишитися непоміченим у лексичних дослідженнях.

Ключові слова: персоніфікація, лексико-семантичне поле, інтелектуальна діяльність, когнітивна лінгвістика, концептуальна структура, персоніфікація.

Нижегородцева-Кириченко Лариса. Персонификация ментальных концептов. Представлен краткий экскурс лингво-когнитивных рассуждений относительно персонификации базовых лексических единиц лексико-

семантического поля «Интеллектуальная деятельность». Процесс персонификации реализует внутреннее свойство метафоры, которое заключается в антропоцентричности. В содержательном отношении концептуальная персонификация отличается тем, что, переводя персонифицируемый объект в новый статус, она служит более глубокому его осмыслению. Также кратко освещается взаимосвязь метафорических сдвигов и персонификации, универсальный механизм персонификации, которая соотносит идеи, абстракции и неодушевленные объекты с человеческой сущностью, характером, чувствами, представление воображаемых существ или вещей как имеющих человеческий характер, интеллект и эмоции. За многочисленными фактами персонификации стоит сложная лингвистическая реальность, которая нуждается в специальном исследовании и объяснении. В фокусе внимания находятся вербализованные концепты *mind, memory, thought, soul, spirit, wisdom*, которые составляют базовые парцеллы лексико-семантического поля «Интеллектуальная деятельность». Вербализованные абстрактные концепты, которые соотносятся с интеллектуальной деятельностью, часто становятся объектами процесса персонификации, что не могло остаться незамеченным в лексических исследованиях.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, интеллектуальная деятельность, когнитивная лингвистика, вербализованный концепт, персонификация.

УДК 811.112.2'373:003.076:316.77

Мирослава Павлюк²⁰

ПАРАВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Проаналізовано паравербальні засоби комунікації, описано їх розмежування з невербальними, простежено їхній взаємозв'язок. Для аналізу вербалізації звукового мовлення використано текст п'єси «Матінка Кураж та її діти» Б. Брехта. На основі аналізу 75 мовних одиниць на позначення паравербальних засобів комунікації виокремлено чотири підгрупи лексичних одиниць: лексеми, за допомогою яких вербалізується гучність голосу; лексеми, що вербалізують акустичні особливості голосу; лексеми, що передають емоції та оцінне ставлення дійових осіб за допомогою голосу; лексеми, за допомогою яких автор передає «недбале» звучання голосу (репліки, які супроводжуються додатковими діями персонажа, що впливають на звучання). До парамовних засобів комунікації належить і оформлення писемного мовлення. Проаналізовано вірш, написаний від руки. Такі особливості оформлення письма, як натиск, витриманість рядка, зв'язок букв у словах, нахил почерку, розмір літер, округлість букв, підпис, відстань між словами і рядками тощо вказують на фізичні, психічні, емоційні характеристики особистості.

Ключові слова: комунікація, вербальний засіб, невербальний засіб, паравербальний засіб, вербалізація, фонація, почерк.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед пріоритетних сьогодні досліджень проблем комунікації окреме місце належить вивченню специфіки мовного й мовленнєвого втілення комунікативної поведінки людини. Останнє неможливе без усебічного аналізу паравербальної поведінки – невід'ємної частини процесу спілкування.

Паравербальні елементи, з одного боку, є біологічно детермінованою системою, а з іншого – виступають культурно-історичним утворенням, символічними знаками, які здатні змінюватися у просторі, часі та соціокультурних умовах, а отже, становлять такі ж специфічні семіотичні системи, як і вербальна мова в кожному національному вияві.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Паравербальні засоби комунікації розглянуто у дослідженнях Г. М. Андреєвої [1], Ф. С. Бацевича [2; 3], С. О. Застровської [4; 5], Т. Ю. Ковалевської [6], Ю. В. Косенко [7], Г. Є. Крейдліна [8; 9], І. І. Сєрякової [11; 12], Н. О. Якименко [13] та ін. Однак ця проблема на сьогодні не знайшла розв'язання, що й пояснює **актуальність** обраної проблематики.

Мета роботи полягає в аналізі паравербальних засобів, що функціонують в усному і писемному німецькому комунікативному просторі та зумовлюють потребу в розв'язанні таких **завдань**: з'ясувати поняття паравербальних засобів та їх місце у системі міжкультурної комунікації; проаналізувати і систематизувати фрагменти твору Б. Брехта та рукописні зразки на предмет виявлення усних та писемних засобів комунікації; виявити інформаційний внесок парамовних засобів у комунікативний процес.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Усі засоби комунікації можна поділити на три типи: вербальні (мовні), невербальні (немовні) і паравербальні (парамовні). Вербальна комунікація спирається на використання людьми звукової та письмової мови, за допомогою якої найбільш повно передається семантичний бік інформації, його зміст. До вербальних засобів належать мовні одиниці різних рівнів, стилів, жанрів, мовних варіантів та діалектів. О. Л. Каменська стверджує, що основним засобом вербальної комунікації є текст, який породжується відправником повідомлення та сприймається реципієнтом [10, 68].

Під невербальними засобами комунікації розуміють несловесні засоби, які супроводжують мовне спілкування та беруть участь у передачі інформації. Це: кінесика, тикесика, міміка, жести, проксемика, хода, постава, зовнішній антураж, соціальний статус, ситуативні ролі,

²⁰ ♥ Павлюк М., 2015

знання, інтелект та ін. – все те, що є комунікативно значимим. Т. Ю. Ковалевська пропонує розрізняти невербаліку як загальносеміотичну комунікативну сферу, що властива індивідуально-колективним репрезентаціям, а також паравербаліку (міміка, жест, поза) і парафонічні показники (тембр, тон, інтонація та ін.), які характеризують субстратне забарвлення мовлення [6, 89].

До паравербальних засобів комунікації відносяться ті, які можуть проявити себе тільки через мову (усне та писемне мовлення). До таких засобів С. О. Застровська зараховує: тембр голосу, різні форми фонації (шепіт, легкий подих, крик, швидкість (темп), ясність звучання тощо; особливості артикуляції, інтонації; особливості оформлення писемного мовлення (почерк, щільність рядків, пропуски між словами чи літерами, пунктуація, домінуючі засоби виділення компонентів комунікативної структури речення (актуальне членування) тощо) [5, 111]. На сьогодні не існує чіткого розмежування невербальних і паравербальних засобів. Більшість дослідників ототожнює їх.

У процесі комунікації парамовні та немовні засоби виявляють різні види взаємозв'язку з мовними: синхронна взаємодія (коли поєднується, наприклад, вираз обличчя та слова мовця); асинхронна взаємодія (мовні, парамовні та немовні дії у такому випадку є «розбалансованими»); субституційна взаємодія (немовні засоби заміщують мовні) [4, 64]. Парамовні й немовні засоби комунікації вербалізуються та закріплюються у мовній системі засобами мови.

Прослідкуємо роль парамовних засобів в усному та писемному мовленні. Для аналізу вербалізації звукового мовлення використано текст роману Б. Брехта «Матінка Кураж і її діти». Проаналізувавши фактичний матеріал (75 мовних одиниць на позначення паравербальних засобів комунікації), нами виокремлено чотири підгрупи лексичних одиниць. У підгрупу (а) увійшли слова, за допомогою яких вербалізується така якість, як гучність голосу (*Halblaut, Laut, rufen, brüllen*). Підвищення гучності мовлення автор підкреслює, використовуючи лексеми *brüllen* і *rufen*.

Приклад 1. (Ситуація: розмова між Командиром, Ейліфом і Кухарем):

DER FELDHAUPTMANN *Ich wett, dein Vater war ein Soldat.*

EILIF *Ein großer, hör ich. Meine Mutter hat mich gewarnt deshalb. Da kann ich ein Lied.*

DER FELDHAUPTMANN *Sings uns! **Brüllend:** Wirds bald mit dem Essen!*

EILIF *ES heißt: Das Lied vom Weib und dem Soldaten* [14, 26].

Цей фрагмент засвідчує особливості військової професії Командира, який звук часто кричати на підлеглих, що підтверджує лексема *brüllen*.

Іноді Б. Брехт показує за допомогою ремарок зміну діапазону голосу персонажа. На це вказують лексеми *halblaut* (униголоса) і *laut* (голосно), вжиті в одному фрагменті п'єси.

Приклад 2. (Ситуація: монолог Кухаря):

DER KOCH ... **Halblaut:** *Sie schau'n nicht mal heraus. **Laut:** Werter Herr, Gesinde und Hausbewohner! Sie möchten sagen, ja, die Tapferkeit ist nix, was seinen Mann nährt, versucht's mit der Ehrlichkeit! Da möchtet ihr satt werden oder wenigstens nicht ganz nüchtern bleiben. Wie ist's damit?* [14, 94].

У цьому фрагменті Кухар говорить спочатку впівголоса (*halblaut*) (щоб його не почули хазяї), а потім голосно (*laut*) (щоб його вже почули). Таким чином читач/глядач розуміє, яку інформацію персонаж хотів приховати, а яку – донести до господарів.

Лексеми підгрупи (а) підтверджують думку про те, що підвищення тону голосу і пришвидшення темпу мовлення вважається ознакою емоційного збудження, страху, гніву.

У підгрупу (b) увійшли лексеми, що вербалізують акустичні особливості голосу (*heiser, jaulen, Gurgellaute ausstießen, lallen*). Цікавим для характеристики мовних одиниць цієї підгрупи, зокрема для визначення артикуляційних особливостей голосу, є образ німої Катрін. Дівчина не може говорити, лише видає звуки. За допомогою них, а також невербальних засобів, поданих

автором у ремарках, читач/глядач може зрозуміти, які емоції переживає героїня. Лексеми *jaulen, Gurgellaute ausstießen, lallen* є вербалізаторами парамовних якостей голосу Катрін.

Приклад 3. (Ситуація: сценка з пораненими селянами). Коли Полковий священник просить Матінку Кураж дати тканину на пов'язки для поранених селян, вона відмовляє, мотивуючи це тим, що у неї нічого немає:

MUTTER COURAGE Die und weggehen von was! Aber jetzt soll ich herhalten. Ich tus nicht <...>

MUTTER COURAGE Ich kann nix geben. Mit all die Abgaben, Zoll, Zins und Bestechungsgelder!

Katrin hebt, Gurgellaute ausstoßend, eine Holzplanke auf und bedroht ihre Mutter damit. Bist du übergeschnappt? Leg das Brett weg, sonst schmier ich dir eine, Krampen! Ich gib nix, ich mag nicht, ich muß an mich selber denken [14, 62].

Катрін знає, що матір обманює, й обурена цим, про що свідчать слова автора: *Katrin hebt, Gurgellaute ausstoßend, eine Holzplanke auf und bedroht ihre Mutter damit* [14, 62]. Звуки, які видає дівчина, і дії, які вона при цьому виконує, вказують на доброту Катрін, її співчутливе ставлення до поранених селян, а також на незгоду зі вчинком матері. Фрагмент демонструє вербалізацію паравербальних (*Gurgellaute ausstoßend*) та невербальних (*eine Holzplanke auf und bedroht ihre Mutter damit*) засобів, що свідчить про їх взаєзв'язок.

У підгрупу (с) віднесено слова, що передають емоції та оцінне ставлення дійових осіб за допомогою голосу (*ersthaft, bitter, dringlich, hitzig, finster, weinen, lachen, schwigen, scherzen, warnen, marschieren*). Номінатори цієї підгрупи у п'єсі виражають здебільшого негативні емоції, що зумовлено змістом твору (тема війни).

Приклад 4. (Ситуація: розмова Матінки Кураж зі Швейцеркасом): *MUTTER COURAGE ... Wo hast du die Kass gelassen?*

SCHWEIZERKAS Ich dacht, ich geb sie in den Wagen.

MUTTER COURAGE entsetzt: Was, in meinem Wagen? So eine gottsträfliche Dummheit! Wenn ich einmal weg-schau! Aufhängen tun sie uns alle drei! [14, 39].

Матінка Кураж обурюється, дізнавшись, що Швейцеркас заховав касу в її фургоні, чим наразив її на небезпеку. Емоції героїні передає дієприслівник *entsetzt* (обурено).

Приклад 5. (Ситуація: розмова Матінки Кураж зі Священиком): *MUTTER COURAGE kommt aufgeregt: Es ist auf Leben und Tod. Aber der Feldwebel soll mit sich sprechen lassen. Nur, wir dürfen nicht aufkommen lassen, daß er unser Schweizerkas ist, sonst haben wir ihn begünstigt. Es ist nur eine Geldsach. Aber wo nehmen wir das Geld her?* [14, 47].

За допомогою дієприкметника, *Partizip II, aufgeregt* (схвилювано) письменник передає на письмі стан Матінки Кураж: вона хвилюється за Швейцеркаса, якого звинувачують у викраденні каси.

В окрему підгрупу (d) віднесено номени, за допомогою яких автор передає «недбале» звучання голосу (*umwendend, pudern*). Під «недбалим» маємо на увазі репліки, які супроводжуються додатковими діями персонажа, що впливають на звучання голосу.

Приклад 6. (Ситуація: перед приходом католиків):

YVETTE kommt, sich pudern: Was sagen Sie, die Katholischen kommen? Wo ist mein Hut? Wer hat auf ihm herumgetrampelt? So kann ich doch nicht herumlaufen, wenn die Katholischen kommen. Was denken die von mir? Spiegel hab ich auch nicht. Zum Feldprediger: Wie schau ich aus? Ist es zuviel Puder? [14, 38].

Розмовляючи зі священником, Іветта пудрить обличчя, з чого ми розуміємо, що вона поспішає причепуритися до приходу католиків. Фраза «*kommt, sich pudern*» вказує на зв'язок мовних, парамовних та немовних засобів комунікації. Те, що Іветта пудрить обличчя під час розмови зі священником, свідчить про неповагу з її боку до співрозмовника.

Приклад 7. (Ситуація: зустріч Полкового священника з Катрін).

MUTTER COURAGE Und im geistlichen Gewand! Ich wer euch was zu trinken geben müssen, sonst macht ihr mir noch einen unsittlichen Antrag vor Langeweil. DER FELDPREDIGER Das ist eine

Versuchung, sagte der Hoffprediger und erlag ihr. Im Gehen sich nach Katrin umwendend: Und wer ist diese einnehmende Person?

MUTTER COURAGE Das ist keine einnehmende, sondern eine anständige Person [14, 34].

Автор уточнює, що Полковий священик, звертаючись до Катрін, не зупиняється, а продовжує йти. Отже, у цьому фрагменті актуалізується зв'язок мовних, парамовних та немовних засобів. Як показало дослідження, кількісно у творі Б. Брехта «Матінка Кураж і її діти» переважає підгрупа (а), до якої віднесено лексеми на позначення гучності. Зокрема, найчастіше автор уживає вербалізатори *rufen* (кричати) (11 разів, або 14,6 %) та *brüllen* (пенетувати) (8 разів, або 10,6 %). Найбільш різноманітною є підгрупа (с), в яку увійшли слова, які виражають емоції та оцінне ставлення дійових осіб.

До парамовних засобів комунікації належить і оформлення писемного мовлення. У другій частині дослідження нами вивчено особливості почерку. Для аналізу використано вірш, написаний від руки (зразок 1).

Зразок 1

Mehmet, 18 Jahre, lernt seit kurzem Deutsch

Donnerstag
Abend

TRÄUME

Ich habe dich in mein träum gesehen,
In einen rozen garten,
Ich hat die dainen haren gestrachelt,
Swischen den Frolings blumen.
~~~~~  
Du hattest schöne sprüche,  
Wie ein Vogel, die über Rote Rose sang.  
Über Roze finges Regen zu tropfen,  
Deine Lächel konnte einen Mensch  
Verrückt machen.

Ich weis nicht warum diese  
träume zu ende sind,  
Der Wind blas mein Licht aus.  
Blieb dann im Dunkel kam  
sie mich,  
Rette mich wenn du mich liebst.  
~~~~~  
Die Tage vergehen ohne dich nicht,
Imgarten quitschen die Vögel
nicht mehr.
Liebes feuer ging aus
Es sind für mich nur vergangen
Vergangene
Schöne tage
17.01.979
Januar

Зразок 1 містить інформацію про дату і час написання, вік автора і про те, що він недавно почав вивчати іноземну мову. Назва вірша «Träume» (мрії, сни, ілюзії) розкриває головну думку ліричного твору: кохання – сон, після якого залишаються лиш спогади. Перше враження про почерк – позитивне: рівні лінії та певна відстань між словами – ознака внутрішньої стабільності, впевненості в собі. У цьому зразку переважають «друковані» літери, а це – відхилення від норм «шкільної» каліграфії. Чим більший ступінь відхилення від каліграфічних норм, тим людина незалежніша й оригінальніша. Нез'єднані букви у словах говорять про звичку адресанта покладатися на інтуїцію. Прогалини між літерами – втілення пауз у процесі мислення, які дають шлях думкам. Нахилені вліво букви свідчать про внутрішні переживання адресанта. Дрібний і заокруглений почерк говорить про спокійний характер, складний внутрішній світ. Лівий нахил

і округлість літер – ознака сентиментальності та романтичності. виправлення і закреслення можуть вказувати на бажання автора сподобатись, а також на пунктуальність та відповідальність.

На початковому етапі вивчення іноземної мови усне мовлення випереджає писемне, тому помилки свідчать про недостатність граматичних навичок.

Типові помилки, що зустрічаються у зразку 1:

- іменники написано з малої літери;
- дієслова і прикметники – з великої;
- глухі приголосні замість дзвінких.

Аналіз почерку вказує на те, що автор тексту є незалежною, пунктуальною, впевненою у собі людиною зі спокійним характером, яка водночас є романтичною і сентиментальною особистістю. Помилки свідчать про те, що він перебуває на початковому етапі вивчення німецької мови.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Парамовні засоби комунікації, разом із немовними, вербалізуються та закріплюються у мовній системі, знаходять відображення у художніх текстах, письмі. У цій розвідці ми виокремили кілька окремих груп усних паравербальних засобів. Серед них – слова, за допомогою яких вербалізується така якість, як гучність голосу; лексеми, що вербалізують акустичні особливості голосу; слова, що передають емоції та оцінне ставлення дійових осіб за допомогою голосу; репліки, які супроводжуються додатковими діями персонажа, що впливають на звучання голосу. Досліджуючи писемні парамовні засоби, ми звернули увагу на особливості почерку. Аналіз зразка письма показав, що такі особливості оформлення письма, як натиск, витриманість рядка, зв'язок букв у словах, нахил почерку, розмір літер, їх округлість, підпис, відстань між словами і рядками тощо вказують на фізичні, психічні, емоційні характерні риси особистості. Перспектива подальшого аналізу полягає у більш детальному дослідженні усного та друкованого реєстру комунікації на матеріалі німецької мови.

Джерела та література

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 366 с.
2. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф. Бацевич. – К. : Академія, 2011. – 302 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
4. Застровська С. О. Вербалізація парамовних та немовних засобів комунікації (на матеріалі німецької мови) / С. О. Застровська // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Сер. «Філологія». – 2010. – № 2. – С. 64–69.
5. Застровська С. О. Термінологічна поліфонія у дослідженнях з комунікативної лінгвістики / С. О. Застровська // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. пр. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – С. 105–111.
6. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : монографія / Т. Ю. Ковалевська. – О. : Астропринт, 2001. – 344 с.
7. Косенко Ю. В. Роль невербальних засобів комунікації в дискурсі прощання / Ю. В. Косенко // Вісник Сум. держ. ун-ту. Сер. «Філологічні науки», 2005. – Вип. 6. – С. 23–31.
8. Костецкая А. Г. Голос, интонация, манера речи студентов Гарвардского университета в Романе Эрика Сигала «The Class» / А. Г. Костецкая // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 118–127.
9. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г. Е. Крейдлин. – М. : Новое лит. обозрение, 2002. – 581 с.
10. Проблемы коммуникативной лингвистики / редкол. : Б. А. Ольховиков и др. – М. : [б. и.], 1982. – 192 с.
11. Серякова И. И. Лексико-семантические и коммуникативно-функциональные особенности языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации «голос» в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ирина Ивановна Серякова ; Киев. нац. лингвист. ун-т. – К. : [б. и.], 1987. – 182 с.
12. Серякова И. И. Прагматические характеристики языковых единиц, описывающих невербальное средство коммуникации «голос» / И. И. Серякова // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте : сб. науч. тр. – К. : КПИИЯ, 1999. – С. 83–85.
13. Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування / Н. Якименко // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 42–45.
14. Brecht B. Mutter Courage und ihre Kinder / Bertolt Brecht. – Berlin : Erstdruck Suhrkamp, 1980. – 112 S.

References

1. Andrieieva, G. M. 2004. *Sotsyalnaia Psikhologiya*. Moskva: Aspect Press.
2. Batsevykh, F. S. 2011. *Vstup do Lihvistychnoi Prahmatyky*. Kyiv: Akademiia.
3. Batsevykh, F. S. *Osnovy Komunikativnoi Lihvistyky*. Kyiv: Akademiia.
4. Zastovska, S. O. "Verbalizatsiia Paramovnykh ta Nemovnykh Zasobiv Kommunikatsii (na Materiali Nimetskoii Movy)". *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Lihvistychnoho Universytetu. Serii: Filolohiia* 2: 64–69.
5. Zastovska, S. O. 2011. "Terminolohichna Polifonia u Doslidzenniakh z Kommunikativnoi Lihvistyky". *Aktualni Problemy Inozemnoi Filolohii: Lihvistyka ta Literaturonnavstv*: 105–111. Berdiansk: BDPU.
6. Kovalevska, T. Yu. 2001. *Komunikativni Aspekty Neirolihvistychnoho Prohramuvannia*. Odesa: Astroprint.
7. Kosenko, Yu. V. 2005. "Rol Neverbalnykh Zasobiv Kommunikatsii v Dyskursi Proshchannia". *Visnyk Sumskoho Derzhavnoho Universytetu. Serii: Filolohichni Nauky* 6: 23–31.
8. Kostetskaia, A. H. 1999. "Holos, Intonatsiia, Manera Rechi Studentov Harvardskogo Universiteta v Romane Erika Sigala "The Class". *Yazykovaia Lichnost: Problemy Lingvokulturologii i Funktsionalnoi Semantiki*: 118–127. Volgograd: Peremiena.
9. Kreidlin, H. E. 2002. *Neverbalnaia Semiotika: Yazyk Tela i Yestestvennyi Yazyk*. Moskva: Novoie Literaturnoe Obzreniie.
10. Olkhovikov, B. A., ed. 1982. *Problemy Kommunikativnoi Lingvistiki*. Moskva.
11. Seriakova, I. I. 1987. "Leksiko-Semanticheskie i Kommunikativno-Funktsionalnye Osobennosti Yazykovykh Yedynits, Opisvayushchikh Neverbalnoie Sredstvo Kommunikatsii "Holos" v Sovremennom Ankhliiskom Yazykie". PhD diss., Kiiievskii Natsionalnyi Lingvisticheskii Universitet.
12. Seriakova, I. I. 1999. "Pragmaticheskie Harakteristiki Yazykovykh Yedynits, Opisvayushchikh Neverbalnoie Sredstvo Kommunikatsii «Holos»". *Vyskazyvaniie i Diskurs v Pragmalingvisticheskom Aspektie*: 83–85. Kiiiev.
13. Yakymenko, N. 2003. "Neverbalni Zasoby Dilovoho Spilkuvannia". *Dyvoslovo* 5: 42–45.
14. Brecht, Bertolt. 1980. *Mutter Curazhe and Ihre Kinder*. Berlin: Erstdruck Suhrkamp.

Павлюк Мирослава. Паравербальные средства коммуникации (на материале немецкого языка).

Проанализированы паравербальные средства коммуникации, описано их разграничение с невербальными, прослежена их взаимосвязь. С целью анализа вербализации звуковой речи мы использовали текст пьесы «Матушка Кураж и ее дети» Б. Брехта. На основе анализа 75 речевых единиц для обозначения паравербальных средств коммуникации выделены четыре подгруппы лексических единиц: лексемы, с помощью которых вербализируется громкость голоса; лексемы, которые вербализируют акустические особенности голоса; лексемы, которые передают эмоции та оценочное отношение действующих лиц с помощью голоса; лексемы, с помощью которых автор передает «небрежное» звучание голоса (реплики, которые сопровождаются дополнительными действиями персонажа, влияющими на звучание). К параязыковым средствам коммуникации принадлежит и оформление письменной речи. Было проанализировано стихотворение, написанное от руки. Такие особенности оформления письма, як натиск, выдержанность строки, связь букв в словах, наклон почерка, размер, округлость букв, подпись, расстояние между словами и строками и т. д. указывают на физические, психические, эмоциональные характеристики личности.

Ключевые слова: коммуникация, вербальное средство, невербальное средство, паравербальное средство, вербализация, фонация, почерк.

Pavliuk Miroslava. Paraverbal Communication Means (Based on the German Language). The article analyses paraverbal means of communication, delineates the differences between paraverbal and non-verbal means and the connection between them. Paraverbal means of communication are those which can manifest themselves through language (oral and written speech), i.e., the strength or power of the voice, its timber, the tempo of speech, distinctness/clarity of sound, peculiarities of articulation, intonation, the length of pauses etc; indispensable graphic characteristics: handwriting, density of lines, spacing between words or letters, punctuation, dominating means of singling out components of the communicative structure of a sentence (the topic and the comment), etc. Paralinguistic means not only complement the content of speech communication, but they are also a source of information about a person, his or her social and age features, character, etc. For the analysis of verbalization of oral speech we have used the text of the play *Mother Courage and Her Children* by Bertold Brecht. Based on the analysis of 75 lexical units denoting paraverbal means we have singled out four lexical unit groups, namely: lexemes verbalizing the loudness of the voice; lexemes verbalizing the acoustic properties of the voice; lexemes rendering emotions and attitudes of the characters by means of the voice; and lexemes used by the author to render "casual" sounding of the voice. By "casual" we mean remarks accompanied by the character's additional actions which affect the sound of the voice. Paraverbal communication means also include the figuration of written speech. The article analyses a handwritten poem. Peculiarities of handwriting, such as the pressure of the pen on the paper, the line consistency, the linking of the letters in the words, the slant of the handwriting, the size of the letters, the roundedness of the letters, the signature, the spacing between the words and the lines, etc., point to different physical, mental and emotional characteristics of a person.

Key words: communication, verbal means, non-verbal, means, paraverbal means, verbalization, phonation, handwriting.

УДК 811.112.2-11

Людмила Пасик²¹

КОНЦЕПТ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

З'ясовуються головні завдання когнітивної лінгвістики як лінгвістичного напрямку, в центрі уваги якого перебуває мова як загальний когнітивний механізм. Оглянуто основні підходи до витлумачення такого складного наукового багатовимірного утворення як «концепт», яке своєю чергою виступає об'єктом дослідження водночас таких наук, як логіка, філософія, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, дискурсологія, а також визначено його місце у сучасних когнітивних дослідженнях на теренах України та за її межами. У процесі аналізу праць провідних учених у галузі лінгвокогнітології та лінгвокультурології з'ясовано та узагальнено теоретичну інформацію щодо основних диференційних ознак концепту як феномену когнітивної лінгвістики, розглянуто його дефініційні моделі. На основі проаналізованого матеріалу вироблено власний підхід до витлумачення концепту та запропоновано його визначення, а також зазначено перспективи подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, концептосфера, дефініційні моделі, когніція.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку мовознавчих досліджень у центрі уваги постає мова у її нерозривному зв'язку з людиною, її мисленням та свідомістю, що сприяло виникненню нового терміна когнітивної лінгвістики – концепту.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Когнітивна лінгвістика досліджує мову з позицій когнітивного підходу. «Когнітивна лінгвістика [...] – це лінгвістичний напрямок, у центрі уваги якого перебуває мова як загальний когнітивний механізм, як когнітивний інструмент – система знаків, що відіграють роль у репрезентації (кодуванні) та в трансформуванні інформації» [5, 53].

Основні засади когнітивної лінгвістики відповідають загалом принципам когнітивної науки:

- 1) людська поведінка детермінується комплексною системою ментальних структур та процедур;
- 2) ця система поділяється на кілька підсистем, які базуються на частково специфічних, частково загальних принципах;
- 3) мовна здатність закріплена нейробіологічно у структурних та функціональних закономірностях людського мозку;
- 4) мову можна описати як когнітивну систему на абстрактному рівні як ментальний феномен з власними закономірностями;
- 5) когнітивна лінгвістика – це менталістське утворення, оскільки дослідники наголошують на ментальному характері мови й описують її як частину когніції [18, 41].

З точки зору когнітивної лінгвістики когніція слугує в першу чергу комунікації, яка відбувається не лише усно та письмово, але й невербально, наприклад, за допомогою міміки, жестів, просодії [17, 16]. Однак не всі дослідники погоджуються з такою позицією.

Вчені В. Крофт і А. Круз називають три найважливіших гіпотези у лінгвокогнітивному підході до мови: мова не є автономним когнітивним явищем; граматика – це представлення знань на концептуальному рівні; знання мови виявляється у її використанні [15, 1]. На думку Р. Ленекера, кінцевою метою лінгвістичного дослідження є характеристика мови як когнітивної сутності [16].

Головним завданням антропоцентричної когнітивної лінгвістики є дослідження процесу концептуалізації та її результатів – «концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи в мозку (психіці) людини» [5, 93], яке потрібно виконати з дотриманням основних принципів цієї науки. Оскільки концепти та ширші утворення, до яких вони входять, знаходять мовне вираження, виконання цього завдання передбачає аналіз семантичного простору мови

²¹ ♥ Пасик Л., 2015

взагалі й зокрема тих його частин, які виражають окремі концепти [11, 23, 27–28].

Метою нашої розвідки є аналіз основних тлумачень поняття «концепт» та визначення його диференційних ознак, що зумовлює такі **завдання**: 1) дослідити існуючі в лінгвістиці дефініції поняття «концепт»; 2) запропонувати на основі проаналізованих тлумачень власне визначення цього терміна.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін «концепт» останнім часом набув дуже широкого розповсюдження, що спричинило появу його трактувань із позицій різних наук та їхніх галузей. Як відомо, концепт – це складне багатовимірне утворення, яке виступає об’єктом дослідження водночас таких наук, як логіка, філософія, когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, дискурсологія та ін. У межах кожної з цих дисциплін сформувалися свої підходи до аналізу багатогранного явища. Внаслідок цього існує певна неоднозначність, а інколи навіть виникають дискусії та з’являються протиріччя щодо розуміння та витлумачення терміна. Прагнення лінгвістів позбутися таких спірних питань і привело до появи цілої низки термінів – відповідників «концепту»: «стереотип» (Є. Бартмінський), «архетип» (К. Юнг), «прототип» (Е. Рош), «гештальт» (Дж. Лакофф, М. Джонсон, Р. Ленекер), «лінгвокультурема» (В. В. Воробйов), «логоепістема» (Є. М. Верещагін, В. Г. Костомаров), «міфологема» (В. Базильов) та ін. Однак, на нашу думку, найвлучнішим з усіх наведених залишається все ж таки «концепт».

Уперше цей термін ужитий російським філософом С. А. Аскольдовим-Алексєєвим у 1928 р. Він вважав, що «концепти – це ембріони мисленнєвих операцій: коли вимовлене ким-небудь слово розуміється у власному значенні, то це значить, що той, хто це розуміє, здійснює деякий миттєвий акт, який стає зародком цілої системи мисленнєвих операцій» [14, 292]. Дослідник зауважував, що концепт є значно ширшим за лексичне значення слова, розширивши тим самим абелярівське розуміння концепту в епоху схоластичної логіки. Проте вчений не позбавився остаточно впливу середньовічного концептуалізму, оскільки витлумачував концепт і як загальне родове поняття щодо конкретних видових понять одного класу: «концепт – це мисленнєве утворення, яке в процесі думки замінює невизначену множину предметів, дій, мисленнєвих функцій одного й того ж роду» [1, 279].

На думку О. С. Кубрякової, концепт як лінгвокогнітивне явище – це одиниця «ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості чи тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, відображеної у людській психіці» [5, 90–93]. Частина концептів прив’язані до мови, інші представлені у психіці особливими ментальними репрезентаціями – образами, картинками, схемами т. ін. [5, 90–93]. Таке трактування цього явища є досить розмитим, оскільки одна абстракція пояснюється через іншу. Д. С. Лихачов вважає, що концепт, виконуючи функцію заміщення, не виникає безпосередньо зі значення слова, а виступає результатом зіткнення словникового значення з особистим та народним досвідом людини. І залежно від того, наскільки великий цей досвід, настільки багатими будуть потенції концепту. Концепт певним чином розширює значення слова, залишаючи можливості для співтворчості, домислювання, «дофантазування» та для емоційної аури [6, 281–282]. Сукупність таких концептів, на його думку, утворює так звану концептосферу, в якій концентрується культура нації [6, 282].

У А. Вежицької «концепт – це об’єкт зі світу “Ідеальне”, який має і відображає певні культурно зумовлені уявлення людини про світ “Дійсність”» [3, 122]. Тобто концепти виступають інструментом пізнання світу, а описати їх слід засобами мови у вигляді певних пояснювальних конструкцій. Такий підхід до вивчення концептів можна назвати логіко-понятійним.

А. П. Бабушкін трактує концепт як дискретну змістову одиницю колективної свідомості чи ідеального світу, котра зберігається в національній пам’яті носія мови у вербальному вигляді

як «ментальна репрезентація, що визначає, як речі пов'язані між собою і як вони категоризуються» [2, 90].

В. І. Карасик визначає концепт як багатовимірне смислове динамічне утворення і виділяє в ньому ціннісний, поняттєвий та образний складники [4, 109–110].

Найсуттєвішою ознакою концепту, на думку більшості вчених, є його причетність до сфер знання, культури, психології та ціннісних орієнтирів того чи іншого етносу. Саме вони закладені в основу різних дефініційних моделей (далі – ДМ), що застосовуються для наукового тлумачення терміна «концепт». Це, зокрема, такі: ДМ «концепт – епістемічне утворення» базується на усвідомленні інформаційних джерел людських знань і досвіду, що постають як синтез логічних, гносеологічних і когнітивних аспектів діяльності; ДМ «концепт – (психо)ментальне утворення» передбачає розуміння концепту як продукту людської свідомості; ДМ «концепт – (етно)культурне утворення», в основу якої закладено усвідомлення ролі етнокультури в житті соціального колективу; ДМ «концепт – (прагма)регулятивне утворення» відбиває інтенціональний характер дискурсивного використання ментальних сутностей (мова йде про їх здатність до регуляції і спрямування комунікативної поведінки, визначення етноспецифічних норм, стратегій та стереотипів спілкування); ДМ «концепт – аксіологічне утворення» ґрунтується на феномені «духовна цінність», який формується на основі суспільних оцінних уявлень про добро і зло, правду і кривду, любов та ненависть, красу і потворність, справедливість тощо [12, 46–48].

М. М. Полюжин зауважує, що концепт – це сукупне, категоризуюче знання про дійсність, про її елементи та перспективи [10, 35]. Концепт – це ментальна одиниця, елемент свідомості, який відіграє роль посередника між культурою і мовою. Саме у свідомість надходить культурна інформація, там вона фільтрується, переробляється, систематизується та формується у вигляді концепту, відповідає за вибір мовних засобів, що передають інформацію в конкретній комунікативній ситуації для реалізації певної комунікативної мети [9, 215].

Подібний підхід до трактування сутності концепту – і в німецької вченої М. Шварц, яка підкреслює, що концепти – це ментальні єдності, функція яких полягає у збереженні знань про світ. За допомогою концептів стає можливим не тільки економне зберігання, а й переробка суб'єктивного досвіду завдяки поділу інформації на класи за певними ознаками [18, 88].

М. В. Пименова зазначає: «Все, що людина знає, вважає, уявляє про об'єкти зовнішнього та внутрішнього світу, і є тим, що називається концептом. Концепт – це уявлення про фрагмент світу. Таке уявлення (образ, ідея, символ) формується загальнонаціональними ознаками, які доповнюються ознаками індивідуального досвіду та особистої уяви» [7, 60].

Ю. Є. Прохоров має своє бачення концепту і виділяє такі його основні риси: 1) концепт – це симулякр, не реальність, а її відображення; не просте відображення, а відображення третього порядку – він відображає не картину світу, а тут і зараз назване уявлення про деякий елемент картини світу; 2) концепт – деяка сукупність ставлень до елементів картини світу; 3) концепт є всезагальним і національно та особистісно специфічним, що відображається у виборі мовних засобів його реалізації. Під концептом учений розуміє складену сукупність правил та оцінок організації хаосу картини буття, яка детермінується особливостями діяльності представників цього лінгвокультурного співтовариства. Вона – закріплена в їх національній картині світу і транслюється засобами мови у їхньому спілкуванні [13, 158–159].

Ми розуміємо під концептом багатовимірне смислове динамічне утворення, в якому виділяються ціннісна, понятійна та образна сторони, для вираження якого необхідна уся сукупність мовних та позамовних засобів, що прямо чи опосередковано ілюструють, уточнюють чи розвивають його зміст.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, таке розмаїття трактувань концепту засвідчує, що це багатоаспектне явище, і різні його аспекти, як і визначення, актуалізуються залежно від спектра наукових інтересів дослідника та ракурсу дослідження. Плануємо детальний аналіз структури концепту.

Джерела та література

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология / под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1996. – 104 с.
3. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицкая. – М. : Языки славян. культуры, 2001. – 288 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов / сост. : Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд-во МГУ, 1997. – 245 с.
6. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология / под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 280–287.
7. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение : учеб. пособие / М. В. Пименова, О. Н. Кондратьева. – М. : ФЛИНТА ; Наука, 2011. – 176 с.
8. Полюжин М. М. Культура – текст – індивідуально-авторський концепт [Електронний ресурс] / М. М. Полюжин // Наук. зап. Нац. ун-ту «Остроз. акад.». Сер. «Філологічна». – 2011. – Вип. 19. – С. 114–119. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2011_19_19.pdf
9. Полюжин М. М. Поняття, концепт та його структура / М. Полюжин // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. «Філол. Науки». – 2015. – № 4 (305). – С. 212–222.
10. Полюжин М. М. Про теоретичні засади когнітивного підходу до дискурсивного аналізу / М. М. Полюжин // Studia Germanica et Romanica. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – Т. 1, № 3. – С. 32–42.
11. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т., 1999. – 30 с.
12. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
13. Прохоров Ю. Е. В поисках концепта / Ю. Е. Прохоров. – 2-е изд. – М. : Флинта ; Наука, 2009. – 176 с.
14. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
15. Croft W. Cognitive Linguistics / W. Croft, D. A. Cruse. – NY : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
16. Langacker R. W. Cognitive Grammar / R. W. Langacker // Concise history of the language sciences: from the Sumerians to the cognitivists / ed. by E. F. K. Koerner and R. E. Asher. – Oxford : Pergamon Press, 1995. – P. 364–368.
17. Rickheit G. Kognitive Linguistik. Theorien, Modelle, Methoden / Gert Rickheit, Sabine Weiss, Hans Jürgen Eikmeyer. – Tübingen : Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co., KG, 2010. – 347 S.
18. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz. – 2. überarb. und aktualisierte Auflage. – Tübingen ; Basel : Francke, 1996. – 238 S.

References

1. Askoldov, S. A. 1997. "Kontsept i Slovo". In *Russkaia Slovesnost. Ot Teorii Slovesnosti k Strukture Teksta*, edited by V. P. Neroznaka, 267–279. Moskva: Academia.
2. Babushkin, A. P. 1996. *Tipy Kontseptov v Leksiko-Frazeologicheskoi Semantike Yazyka*. Voronezh: Izdatelstvo Voronezhskogo Universiteta.
3. Vezhbickaia, Anna. 2001. *Ponimaniie Kultur cherez Posredstvo Kliuchevykh Slov*. Moskva: Yazyki Slavianskoi Kultury.
4. Karasik, Vladimir. 2004. *Yazykovoii Krug: Lichnost, Kontsepty, Diskurs*. Moskva: Gnozis.
5. Kubryakova, E. S. and Demiankov, V. Z. and Pankrats, Yu. G., and Luzina, L. H., ed. 1997. *Kratkii Slovar Kognitivnykh Terminov*. Moskva: Izdatelstvo MGU.
6. Likhachev, D. S. 1997. "Kontseptosfera Russkogo Yazyka". In *Russkaia Slovesnost. Ot Teorii Slovesnosti k Strukture Teksta*, edited by V. P. Neroznaka, 280–287. Moskva: Academia.
7. Pimenova, M. V. and Kondratieva, O. N. 2011. *Kontseptualnyie Issledovaniia. Vvedeniie: Uchebnoie Posobiie*. Moskva: Flinta; Nauka.
8. Poliuzhyn, M. M. 2011. "Kultura – Tekst – Individualno-Avtorskii Kontsept". *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu «Ostrozka Akademiia». Seriiia «Filolohichna»* 19: 114–119. http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2011_19_19.pdf
9. Poliuzhyn, M. M. 2015. "Poniattia, Kontsept ta yoho Struktura". *Naukovyi Visnyk Shkhidnoevropeiskoho Natsionalnoho Universytetu Imeni Lesi Ukrainky. Seriiia «Filolohichni nauky* 4 (305): 212–222.
10. Poliuzhyn, M. M. 2004. "Pro Teoretychni Zasady Kohnityvnoho Pidkходу do Dyskursyvnoho Analizu". *Studia Germanica et Romanica*. Donetsk: DonNU 1 (3): 32–42.
11. Popova, Z. D. and Sternin, I. A. 1999. *Poniatiiie «Koncept» v Lingvisticheskikh Issledovaniiah*. Voronezh: Voronezhskii Gosudarstvennyi Universitet.

12. Prykhodko, A. M. 2008. *Kontsepty i Kontseptosystemy v Kohnityvno-Dyskursyvnyi Paradyhmi Linhvistyky*. Zaporizhzhia: Premier.
13. Prokhorov, Yu. E. 2009. *V Poiskakh Kontsepta*. 2-ie izd. Moskva: Flinta; Nauka.
14. Selivanova, O. O. 2010. *Linhvistychna Entsyklopediia*. Poltava: Dovkillya-K.
15. Croft, W. and Cruse, D. A. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge University Press.
16. Langacker, R. W. 1995. "Cognitive Grammar". In *Concise History of the Language Sciences: from the Sumerians to the Cognitivists*, edited by E. F. K. Koerner and R. E. Asher, 364–368. Oxford : Pergamon Press.
17. Rickheit, Gert and Weiss, Sabine and Eikmeyer, Hans Jürgen. 2010. *Kognitive Linguistik. Theorien, Modelle, Methoden*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co., KG.
18. Schwarz, Monika. 1996. *Einführung in die Kognitive Linguistik*. 2. überarb. und aktualisierte Auflage. Tübingen; Basel: Francke.

Пасик Людмила. Концепт как объект исследования когнитивной лингвистики. Определяются главные задачи когнитивной лингвистики как лингвистического направления, в центре внимания которого находится язык как общий когнитивный механизм. Осмотрены основных подходы к истолкованию такого сложного научного многомерного образования как «концепт», которое в свою очередь выступает объектом исследования одновременно таких наук как логика, философия, когнитивная лингвистика, психолингвистика, лингвоконцептология, лингвокультурология, дискурсология, а также определено его место в современных когнитивных исследованиях на территории Украины и за ее пределами. В процессе анализа работ ведущих ученых в области лингвокогнитологии и лингвокультурологии выяснено и обобщено теоретическую информацию об основных отличительных признаках концепта как феномена когнитивной лингвистики, рассмотрены его дефиниционные модели. На основе проанализированного материала разработан собственный подход к истолкованию концепта и предложено его определение, а также указаны перспективы дальнейших исследований в этой сфере.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, концептосфера, дефиниционные модели, когниция.

Pasyk Liudmyla. Concept as an Object of Research of Cognitive Linguistics. Scientific research is devoted to the identification of the main tasks of cognitive linguistics as linguistic direction, the focus of which presents language as a common cognitive mechanism and it is also devoted to the review of the main approaches to the interpretation of such a complex multidimensional scientific notion as a "concept", which is an object of study of such sciences as logic, philosophy, cognitive linguistics, psycholinguistics, discourse studies, and the definition of its place in contemporary cognitive studies in Ukraine and abroad. In an analysis of the works of leading scientists in the field of linguistics is clarified and summarized theoretical information on differential characteristics of the concept as the phenomenon of cognitive linguistics, its definitional models are considered. Based on the analyzed material produced our own approach to the interpretation of the concept and offered its definition, and the prospects for further research in this area are determined.

Key words: cognitive linguistics, concept, conceptsphere, definitive models, cognition.

GRA SŁÓW W LISTACH ANTONIEGO CZECHOWA CZYNNIKIEM TEKSTOTWÓRCZYM

Dokonana w artykule analiza wybranych fragmentów korespondencji Czechowa ma na celu okazanie przejawów gry słownej, występującej w listach pisarza. Autorka zwraca uwagę na istnienie wyraźnej granicy między pojęciem gry językowej i gry słownej i akcentuje konieczność bardziej precyzyjnego rozgraniczenia tych dwu bliskich, lecz nie synonimicznych pojęć, z których jedno jest szczegółowym przypadkiem drugiego. W artykule podjęto próbę systematyzacji spotykanych w czechowowskich listach zabaw ze słowem i znaczeniem. Częstotliwość stosowania i wielorakość rodzajów oryginalnego słowotwórstwa, parafrazowania wraz z „igraszkami” używanymi w celu wywołania pewnego efektu perlokucyjnego pozwala na uznanie gry słownej ważnym czynnikiem tekstotwórczym, pozwalającym zapewnić swoistość i niepowtarzalność idiosylu pisarza. Analiza czechowowskich listów posłużyła podstawą dla wniosków o sposobach wywołania ukrytych potencji słowa i da ciekawy materiał dla ilustracji niektórych przejawów gry słownej.

Słowa kluczowe: gra językowa, gra słowna, czynnik tekstotwórczy, idiosyl, efemerydy, kontaminacje, frazjologizmy.

Sformułowanie problemu naukowego i jego znaczenie. Dotychczas spólczesny dyskurs humanistyczny nie sprecyzował granic pojęcia „gra językowa” i tym bardziej nie uściślił jego struktury wewnętrznej. Nie zostały wypracowane jednolite podstawy teoretyczne, które pozwoliłyby wytyczyć wyraźną granicę między pojęciem gry językowej i gry słownej. Jest to przyczyną łączenia zjawisk językowych z różnych poziomów pod terminem „gra językowa”. Rzecz jasna, że metafora czy też intertekstualność, będąc przejawami gry językowej, nie mogą być rozpatrywane na jednej płaszczyźnie z przykładami oryginalnego słowotwórstwa, parafrazowaniem, czy też różnorodnymi innymi „igraszkami” używanymi w celu wywołania pewnego efektu perlokucyjnego czy estetycznego, co jest przejawem gry słownej. A właśnie te „igraszki” zostały obiektem naszego zainteresowania i analizy materiałowej.

Analiza badań tego problemu. Dotychczas nauce humanistycznej brakuje precyzyjnego określenia pojęcia „gra słowna”. Rozważania na ten temat zawarte są w prace polskich badaczy Anny Wierzbickiej, Marty Wołos, Aleksego Awdiejewa i Grażyny Habrajskiej, Aldony Skudrzykowej i Krystyny Urban, Tadeusza Szczerbowski i in.

Cel i zagadnienia artykułu. Przedstawiona w artykule analiza wybranych fragmentów zaczerpniętych z korespondencji Czechowa ma na celu okazanie zakresu i wielorakości przejawów zabawy ze słowem i znaczeniem. Mam na celu usystematyzować spotykane przykłady gry słownej, zaliczając do niej wszystkie zabiegi językowe wywołujące inne niż w uzusie i normie środki wyrażania pewnej treści lub obiektywujące nową treść przy zachowaniu lub zmianie starej formy.

Przedstawienie podstawowego materiału i uzasadnienie wyników badania. W dalszych analizach materiału językowego ujmuję *grę słów* jako [...] wykorzystywanie brzmieniowego podobieństwa między słowami do uwydatniania ich znaczeniowej wartości lub wielowartościowości, wzajemnej obcości lub spajających ich więzów pokrewieństwa, analogii czy kontrastu. G.s. stanowi zabieg semantyczny realizowany na wiele sposobów [5, 184]. Szczegółowa typologia rodzajów gry słownej, wywodząca się z polskich badań tego zjawiska obejmuje efemerydy, kalambury, amfibologię, anagram, antanaklasis, antymetabolę, etc

Jak się okazało, rodzajem gry słownej najczęściej spotykanej w listach Czechowa jest tworzenie *efemeryd*, inaczej – okazjonalnych neologizmów, słów nieistniejących w kodyfikowanym słowniku, lecz możliwych do utworzenia w oparciu o istniejący zasób formantów słowotwórczych. Jak twierdzą A. Awdiejew i G. Habrajska, stosowanie efemeryd jako odmiany gry słownej [...] jest spowodowane [...] powstaniem nowych, nieoczekiwanych potrzeb komunikacyjnych, wymagających niestandardowego zachowania się językowego. Zrozumienie sensu nowoutworzonej formy [...] wymaga interpretacji, w procesie której kategoriale znaczenie zastosowanych formantów

²² ♥ Potapenko L., 2015

współtworzy wraz ze znanym znaczeniem rdzenia słowotwórczego nowe, potencjalne znaczenie słowa [10, 198].

Listy Czechowa zawierają ogromną ilość przykładów gry werbalnej właśnie tego rodzaju: ...для нас дорожке матери ничего не существует в сем **разъехидственном** мире; Желаю ... всевозможных **земнородных** благ; Преобладающая отметка у **санкт-таганрожцев** пятерка; ...если бы я издавал юмористический журнал, то херил бы все **продлинновенное**; **Балалаечней** нашего брата трудно найти кого другого; неиспорченность в **московско-газетном** смысле; и прочим **млекопитающим** обоего пола; [...] хотя в рассказе **русалочьего** отца...; Страстная **хохломанка**... учит **хохлят** басням Крылова в малороссийском переводе; ...все тот же **хандрюля** и почитатель талантов, живущих у Никитских ворот, etc.

Analiza słowotwórcza doraźnie stworzonych przez Czechowa słów zaczyna się z próby odnalezienia ich w znanych słownikach języka rosyjskiego [1–6]. W przypadku, jeśli poszukiwana jednostka leksykalna nie jest odnotowana w żadnym ze słowników – sięgam do zasobu *Słownika słowotwórczego języka rosyjskiego* [14] – mieści on cały potencjał derywatów możliwych do utworzenia w języku rosyjskim od zawartych tematów słownych. W razie stwierdzenia całkowitej oryginalności analizowanego wyrazu przechodzę do wyjaśnienia sposobu kreowania zamierzonego przez autora efektu. Złożony wyraz *санкт-таганрожцы* (o mieszkańcach rodzimego miasta Taganrogu) spotkany w zdaniu: *Преобладающая отметка у **санкт-таганрожцев** пятерка* [9] – jest wynikiem dowcipnej słowotwórczej analogii do normalnego *санкт-петербуржцы* (mieszkańcy Sankt-Petersburgu, miasta p.w. Świętego Piotra). Dowcip polega na tym, że Taganrog, nic nie ma do *Sankt*, a tym bardziej świętymi nie byli jego mieszkańcy.

Zdanie ***Балалаечней** нашего брата трудно найти кого другого* [9] znaczy, że brat jest posiadaczem wymienionej tu jakości, czyli *bałałajeczności* w stopniu najwyższym. Nosiciel języka rosyjskiego bez trudu zrozumie, o co chodziło autorowi, i doceni oryginalność tak trafnej charakterystyki osoby. W znaczeniu słownikowym *балалаечный* – to jest przymiotnik derywowany od rzeczownika *балалайка* (rosyjski ludowy instrument muzyczny o trzech metalowych strunach i pudle rezonansowym w kształcie trójkąta), oznacza “należący do bałałajki”. W kulturze ludowej bałałajka jest symbolem wesołości, lekkomyślności, beztróskiego zabijania czasu. Z tego wynika, że osoba kojarzona z bałałajką jest lekkomyślna i beztróska. Jest to przymiotnik relacyjny, nie jakościowy, dlatego normalnie nie ulega stopniowaniu. Przymiotnik *балалаечней* jest wynikiem podwójnego przekształcenia w tekście: uzyskuje tu nowe, kontekstualne znaczenie cechy osobowej i przybiera formę gramatyczną, która przeczy właściwościom gramatycznym przymiotników danej klasy, jednak z sukcesem wykonuje rolę językowego środka wyrazu.

Jako oddzielna zasada tworzenia efemeryd w czechowowskich listach występuje oryginalne *konstruowanie słów złożonych*. Polega ono na niespodziance, dowcipie i kontekstualnym wzbogaceniu semantyki tych nowych “jednorazowych” jednostek leksykalnych. Tak, we fragmencie zdania: *Страстная **хохломанка** ... учит **хохлят** басням Крылова в **малороссийском переводе*** wyraz *хохломанка* [9] jest skonstruowany według znanego modelu z drugim komponentem – *ман*, który oznacza osobę ulegającą pewnej manii, czyli przesadnemu, bardzo mocnemu zamiłowaniu do czegoś; pasji [17]. Omawiany model słowotwórczy wyróżnia się produktywnością, osobliwość zaś konstrukcji leksykalnej *хохломанка* polega na połączeniu leksemów pochodzących z różnych płaszczyzn stylistycznych języka. Obce pochodzenie leksemu *-ман* (od *ман*) kojarzone z użyciem tego modelu w stylu naukowym (a nawet jeśli w potocznym – to w wyniku interferencji stylowej) akcentuje niespodziankę jego połączenia z rdzeniem *хохл-*tworzącym w języku rosyjskim takie wyrazy jak *хохол*, *хохлушка*, *хохлачка* [1], *хохленок* [14] kwalifikowane jako potoczne. Są to nazwy Ukraińców funkcjonujące w Rosji i na Ukrainie.

Jako jeszcze jedno i przy tym bardzo znamienne zjawisko w zakresie gier słownych wyraźnie cechujące idiostyl listów Czechowa występuje obfite stosowanie przez pisarza *frazelogizmów*. Z grą słowną zjawisko to łączy zasada semantyczna – powiedzenie o czymś nie wprost. Znajomość frazeologii rosyjskiej przez Czechowa jest godna podziwu. Stosowanie jej w listach nigdy nie

występuje jako cel sam w sobie: zawsze obecność frazeologizmu jest twardo umotywowana i służy funkcji ekspresywno-obrazowej, wzbogaca semantykę tekstu, wymaga twórczego nastawienia adresata w trakcie odbioru.

Jednak szczególną wartość w języku listów ma raczej nie fakt obfitego użycia frazeologizmów, lecz widoczna tendencja ich ogrywania, wyraźnie występująca u Czechowa. Częściowo zjawisko to pokrywa się z zakresem pojęcia *kontaminacji*, które, według Aleksego Awdiejewa i Grażyny Habrajskiej, ... *powstają przez połączenie ze sobą znanych fraz lub ich różnego rodzaju modyfikacji za pomocą zamiany lub wstawienia nowych komponentów* [10, 322–323]. Jak sądzą autorzy, niektóre kontaminacje mają charakter czysto zabawowy, jednak mogą też wprowadzać ukryty, dość istotny nowy sens. Listy Czechowa mogą służyć bogatą ilustracją danego pojęcia, a nawet ujawnić więcej sposobów na ogrywanie frazeologizmów. Mam na myśli *zmianę semantyki frazeologizmów* tak często spotykane w listach pisarza. Na przykład, został zastosowany frazeologizm *до положения риз* w zdaniu *Если пьеса провалится, то поеду в Монте Карло и проиграюсь там до положения риз* [8] tłumaczony w Frazeologicznym słowniku języka rosyjskiego pod redakcją Mołotkowa jako oznaczający *до крайней степени опьянения, до невменяемости, потери сознания / do ostatniego stopnia zamroczenia, do nieczytalności, do utraty świadomości* jednoznacznie ujęty jako obrazowe określenie stopnia zamroczenia alkoholowego (*напиваться, быть пьяным; напоить кого-либо//napić się, być pijanym, spić kogoś*) [8], co ma odpowiedniki we frazeologii polskiej, na przykład, *zalać się w sztok*. Pierwotnie *до положения риз* oznaczało, że upić się do takiego stanu, że obnażyć się, jako biblijny Noe, który upiwszy się zrzucił z siebie szaty. W kontekście czechowskiego listu ten frazeologizm rozszerza swoją semantykę w tym sensie, że oznacza już nie stopień konkretnego stanu zamroczenia alkoholowego – lecz stopień poddania się grzechowi w ogóle. Dla określenia całkowitej porażki w grach hazardowych zasób frazeologiczny języka rosyjskiego ma osobny wyraz – *проигратся в дым*. Jednak nie został on użyty przez Czechowa. Obiecuje pisarz narzeczonej, że w razie niepowodzenia jego nowej sztuki będzie szukał ekscentrycznej rozrywki (*поеду в Монте-Карло и проиграюсь*). Zawsze gry hazardowe w świadomości chrześcijańskiej kojarzone są z grzechem. Mógł powiedzieć: *Впадь во все тяжкие (греху) – попаднѣ во все тяжкие грехи*, jednak również ten frazeologizm nie został przez Czechowa użyty. Natomiast nosiciel języka łatwo rekonstruuje sugerowane przez kontekst uogólnienie (*впадь во все тяжкие*) wskutek nakładania się w świadomości językowej eksplikowanego frazeologizmu *до положения риз* a implikowanego w jego miejscu *проигратся в дым*.

W tej samej grupie gier słownych w zakresie frazeologii powodujących zmianę semantyki umieszczam przykłady, w których semantyka całego frazeologizmu zmienia się wskutek *zmiany jednego z komponentów* w jego składzie. Na przykład: *Телеграфируйте подлиннее, не щадя живота моего* [9]. (Jest to prośba podróżującego po Europie Czechowa przekazać mu telegramem, jak została przyjęta premiera jego sztuki nie oszczędzając go uczuć). Językowa tradycja rosyjska akceptuje oba warianty danego frazeologizmu: *не щадя живота* i *не щадя живота своего*. Słownik daje następujące tłumaczenie danej jednostki frazeologicznej: *‘Не щадя живота делать что-либо, изо всех сил делать что-либо’* [Nie oszczędzając sił <potu, krwi> robić co] – [7]. Czyli zawsze ten wyraz jest określeniem ofiarności czynu podmiotu. Zmiana we frazeologizmie wskazania na podmiot (*не щадя живота своего*) przez wskazanie na obiekt czynu (*не щадя живота моего*) powoduje, że utarty wyraz ofiarnego nastawienia podmiotu gwałtownie zmienia swoją semantykę na odwrotną – jest wyrazem nastawienia bezlitosnego (czynić coś nie oszczędzając siebie zmienia się na czynić coś nie oszczędzając kogoś). Efekt komiczny wzmacnia tu też staroruska forma frazeologizmu zapowiadająca wzniosły styl wypowiedzi, co współdziała z rzeczywistym stylem listu.

Wśród rodzajów gier, zaburzających sztywność językowych formuł obrazowych w listach Czechowa często występuje *udosłownienie* frazeologizmów: 1) udosłownienie poprzez synonimiczną zamianę odrębnych komponentów frazeologizmu w intencji zmiany intensywności czynu lub oznaki, (*забрать в руки – забрать в лапы*; 2) dodawanie do frazeologizmu w tej samej intencji “zbędnych” komponentów wobec odnotowanych w słowniku (*рвать на части, в клочья*). Rozpatrzę to zjawisko

na następujących przykładach: *О, как бы следовало забрать тебя в лапы!* [9] Występuje tu udosłownienie pierwszego typu, ponieważ odbywa się wymiana jednego komponentu na wyraz synonimiczny. W słownikach odnajdujemy następujące warianty i objaśnienie danego frazeologizmu: *‘Забрать в руки’*. *Забрать в <свои руки>* – *Захватывать что-либо, завладевать чем-либо* [8]. *‘Забрать в руки кого’* – *подчинить себе кого-либо* – *‘Trzymać kogo w garści’* [17]. Interesująca jest zamiana synonimiczna *руки* na *лапы*. *Лапы (łapy)* w świadomości potocznej są mocniejsze, niż *руки* (ręce), bo kojarzone z cziką siłą zwierzęcą. Czyli brać kogoś lub coś w łapy znaczy brać z większą siłą, mocniej, podporządkowując swojej woli w sposób niezwykle zdecydowany. Przytoczony przykład jest ilustracją zabiegu nad frazeologizmem, kiedy przy zachowaniu jego semantyki zmienia się stopień intensywności zamierzonej czynności.

Następne przykłady przedstawiają drugi typ *udosłownienia* frazeologizmów, czyli dodawanie do frazeologizmu “zbędnych” komponentów zaburzających sztywną formę jednostki frazeologicznej, jak w następującym przykładzie: *Меня рвут на части, в клочья...* [9]. *Рвать на части кого...* – [‘nękać, zamęczać kogoś’] [17], [być rozrywany] [16]. Dodawanie do frazeologizmu kontekstualnego synonimu *в клочья (na kawalki)* powoduje wzmocnienie ekspresji całego zdania, odtwarzającego sytuację ciężkiego zapracowania Czechowa w okresie pisanía listu, ciągłego zapotrzebowania na niego jako pisarza i dramaturga, którego domagała się społeczność literacka.

Wśród specjalnych chwytów wyróżniających ogrywanie frazeologizmów w listach Czechowa jest *modyfikacja struktury* używanych jednostek frazeologicznych, na przykład: *... и дело у меня кипит, хотя оно и тягучее, кропотливое дело, не стоящее, как овчинка, выделки...* [9]. Słownik podaje następującą formę i znaczenie danego frazeologizmu: *Овчинка выделки не стоит* [‘Skórka za wyprawkę > Gra nie warta świeczki, sprawa błaha, nie zasługująca na zajmowanie się nią’]. Zachowane znaczenie frazeologizmu otrzymuje tu inną, zmodyfikowaną formę syntaktyczną, powodującą zmianę predykcji. Jednak zdanie nie traci ładunku semantycznego, a w sferze strukturalnej nawet zyskuje, ponieważ frazeologizm wchodzi do zdania organicznie, podporządkowany jego strukturze syntaktycznej.

Na szczególną uwagę zasługuje niezwykle ciekawy czechowowski chwyt – ogrywanie frazeologizmów przez swobodne rozwijanie ich semantyki. Na przykład: *...легче верблюду войти сквозь игольное ушко, чем богатому и семейному найти себе дачу* [9] – jest to powiedzenie powtarzające strukturę predykatywną frazeologizmu biblijnego *Łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne, niż bogatemu wejść do królestwa Bożego* [13, 25]. Gra językowa w tym przykładzie polega na zachowaniu semantyki pierwszej części frazeologizmu i zmianie semantyki drugiej jego części z zachowaniem typu predykcji i związków logicznych. Chodzi tu o aktualne rozczłonkowanie zdania: pozostawiając niezmiennym temat (*...легче верблюду войти сквозь игольное ушко, чем богатому...*) autor dokonuje zmiany rematu (*найти себе дачу*). Połączenie w jednej znanej formule frazeologicznej dwu tak dalekich od siebie stylistycznie i treściowo wypowiedzi tworzy efekt komicznej niespodzianki.

Zauważalny także jest występujący u Czechowa rodzaj *kontaminacji*, kiedy skrzyżowanie ze sobą dwu frazeologizmów powoduje *wzbogacenie semantyki* ich desygnatu. Na przykład: *...любовь для Иванова составляет только излишнее осложнение, лишний удар в спину* [9]. Słowniki języka rosyjskiego nie odnotowują frazeologizmu *удар в спину*, jednak prezentują dwie inne jednostki frazeologiczne, które można uznać za jego części składowe: *удар судьбы* ‘cios losu’ [12] – o gwałtownym nieszczęściu i *нож в спину кому* ‘nóż w plecy’ – o zdradzieckim czynie [17]. Nowostworzona jednostka frazeologiczna w kontekście listu pozwala w sposób bardziej przenikliwy określić, czym jest niespodziewana miłość dla bohatera czechowskiej sztuki. Jest w tym orzeczeniu miłości jej gwałtowność, siła i tragiczność zawarta w semantyce frazeologizmu *удар судьбы*, a także niebezpieczeństwo i podstępność ujęte we frazeologizmie *нож в спину*.

Wnioski i perspektywy dla dalszych badań. Zbadane przykłady pozwalają wysnuć wniosek, że gra słowna jako przejaw gry językowej, obficie stosowana przez Antoniego Czechowa w jego listach, jest bardzo ważnym czynnikiem tekstotwórczym, pozwalającym zapewnić swoistość i niepowtarzalność

idiostylu pisarza. Badanie jej odmian jest bardzo perspektywiczne: pozwoli to dokładniej wyodrębnić sposoby wywołania ukrytych potencji słowa w każdym języku.

Bibliografia

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М. : Рус. яз., 1978–1980.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 4-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1982. – 816 с.
3. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Темп, 1997. – 944 с.
4. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой ; АН СССР, Ин-т рус. яз. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1981–1984.
5. Словарь современного русского литературного языка : в 20 т. / гл. ред. К. С. Горбачевич. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Рус. яз., 1991. – 864 с.
6. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка : в 2 т. / А. Н. Тихонов. – М. : Рус. яз., 1985. – 854 + 885 с.
7. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Рус. словари, 1994.
8. Фразеологический словарь русского языка / сост. Л. А. Воинова ; под ред. А. И. Молоткова. – М. : АСТ, 2001. – 512 с.
9. Чехов А. П. Собрание сочинений : в 12 т. Т. 12 : Избранные письма / А. П. Чехов ; под ред. М. Еремина. – М. : Правда, 1985.
10. Awdiejew A. Wprowadzenie do gramatyki komunikacyjnej : v 2 m. T. 2. / A. Awdiejew, G. Habrajska. – Łask : Leksem, 2006. – 395 s.
11. Ewangelia według św. Marka. <http://zbawienieiwiara.com/Ewangelia/Marka.html>
12. Mirowicz A. Wielki słownik rosyjsko-polski : v 2 m / A. Mirowicz, I. Dulewiczowa, I. Grek-Pabisowa, I. Maryniakowa. – VIII wyd. – Warszawa : Wiedza powszechna, 2004. – 863 + 799 s.
13. Skudrzykowa A. Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej / Aldona Skudrzykowa, Krystyna Urban. – Kraków ; Warszawa : Tow. Miłośników Języka Polskiego, 2000. – 168 s.
14. Słownik pojęć / Barbara Drabaneck, Aleksandra Stachowicz. – Warszawa ; Wrocław : Agmen, 2002.
15. Słownik terminów literackich / Michał Głowiński [et al.] ; pod red. Janusza Sławińskiego. – 5 wyd. bez zm. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo, 2010. – 706 s.
16. Spirydowicz O. Rosyjsko-polski słownik idiom / Olgierd Spirydowicz. – Warszawa : PWN, 1988.
17. Wielki słownik frazeologiczny polsko-rosyjski, rosyjsko-polski / red. nauk. Jurij Lukszyn, Wanda Zmarzer ; zesp. aut. : Magdalena Kuratczyk [et al.]. – Warszawa : Harald G Dictionaries. Przedsiębiorstwo Wydawnicze, 1998.
18. Wielki słownik wyrazów obcych / red. Mirosław Bańko. – Warszawa : PWN, 2003.
19. Wierzbicka A. Język – umysł – kultura. Wybór prac / Anna Wierzbicka ; red. Jerzy Bartmiński. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
20. Wołos M. Koncepcja “gry językowej” Wittgensteina w świetle badań współczesnego językoznawstwa / Marta Wołos. – Kraków : Universitas, 2002.

References

1. Dal, Vladimir. 1978–1980. *Tolkovyj Slovar Zhivogo Velikorusskogo Yazyka v 4 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
2. Ozhegov, Sergei. 1982. *Slovar Russkogo Yazyka*. Moskva: Rysskii Yazyk.
3. Ozhegov, Sergei, and Shvedova, Nadezhda. 1997. *Tolkovyj Slovar Russkogo Yazyka*. Moskva: Temp.
4. Yevgenieva, A. P., ed. 1981–1984. *Slovar Russkogo Yazyka v 4 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
5. Gorbachevich, K., ed. 1991. *Slovar Sovremennogo Russkogo Literaturnogo Yazyka v 20 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
6. Tikhonov, A. N. 1985. *Slovoobrazovatelnyi Slovar Russkogo Yazyka v 2 Tomakh*. Moskva: Rysskii Yazyk.
7. Ushakova, D. N. 1994. *Tolkovyj Slovar Russkogo Yazyka v 4 Tomakh*. Moskva: Russkii Slovari.
8. Voinov, L. A., and Molotkov, A. I., eds. 2001. *Frazeologicheskii Slovar Russkogo Yazyka*. Moskva: AST.
9. Chekhov, Anton, and Yeriomina, M., ed. 1985. *Sobranie Sochinienii v 12 Tomakh. Tom 12 : Izbrannyye Pisma*. Moskva: Pravda.
10. Awdiejew, Aleksy, and Habrajska, Grażyna. 2006. *Wprowadzenie do Gramatyki Komunikacyjnej v 2 Tomakh, 2*. Łask: Leksem.
11. Google. “Ewangelia Według św. Marka”. <http://zbawienieiwiara.com/Ewangelia/Marka.html>
12. Mirowicz, A., and Dulewiczowa, I., and Grek-Pabisowa, I., and Maryniakowa, I. 2004. *Wielki Słownik Rosyjsko-Polski*. Warszawa: Wiedza powszechna.
13. Skudrzykowa, Aldona, and Urban, Krystyna, 2000. *Mały Słownik Terminów z Zakresu Socjolingwistyki i Pragmatyki Językowej*. Kraków; Warszawa: Tow. Miłośników Języka Polskiego.
14. Drabaneck, Barbara, and Stachowicz, Aleksandra. 2002. *Słownik Pojęć*. Warszawa; Wrocław: Agmen.

15. Michał Głowiński, et al., Sławiński, Janusz, ed. 2010. *Słownik Terminów Literackich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo.
16. Spirydowicz, Olgierd. 1988. *Rosyjsko-Polski Słownik Idiom*. Warszawa: PWN.
17. Lukszyn, Jurij, and Zmarzer Wanda, et al. 1998. *Wielki Słownik Frazeologiczny Polsko-Rosyjski, Rosyjsko-Polski*. Warszawa: Harald G Dictionaries. Przedsiębiorstwo Wydawnicze.
18. Bańko, Mirosław. 2003. *Wielki Słownik Wyrazów Obcych*. Warszawa: PWN.
19. Wierzbicka, Anna, and Bartmiński, Jerzy. 1999. *Język – Umysł – Kultura. Wybór Prac*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. Wołos, Marta. 2002. *Koncepcja "Gry Językowej" Wittgensteina w Świetle Badań Współczesnego Językoznawstwa*. Kraków: Universitas.

Потапенко Лілія. Гра слів у листах Антона Чехова як текстоутворюючий фактор. Зроблено аналіз вибраних фрагментів із кореспонденції А. Чехова, що має на меті показати прояви словесної гри в листах письменника. Звернено увагу на існування виразної межі між мовною грою і грою слів. Наголошуємо на необхідності точного розмежування цих двох близьких, але не синонімічних понять. Приклади оригінального словотворення, парафразування, інші «забави зі словом» протиставлені метафорам і інтертекстуальності як проявам мовної гри. Рроблено спробу систематизації чеховських ігор зі словом і значенням, застосовуваних із метою отримання певного перлокутивного ефекту. Частотність і різноманіття словесної гри у листах А. Чехова дозволяє визнати її важливим текстоутворюючим фактором, що забезпечує своєрідність і неповторність ідіостилу письменника. Словесна гра, як показує аналіз вибраного матеріалу, розкриває прихований потенціал слова.

Ключові слова: мовна гра, гра слів, текстоутворюючий фактор, ідіостиль, ефемериди, контамінація, фразеологізми.

Potapenko Lilia. Игра слов в письмах Антона Чехова как текстосозидательный фактор. The present article analyses the selected fragments of correspondence of Anton Chekhov with the purpose to demonstrate the signs of word-play the writer uses in his letters. The author draws attention to a distinct difference between the language play and word-play and places emphasis on the necessity of detailed differentiation of these two close, but not synonymous concepts, the former being a separate case of the latter.

The paper makes an attempt to systematize Chekhov's play with words and meaning used in the letters. The frequency of use and the diversity of the original word-formation types, paraphrasing with "fun" used to obtain a certain perlocutive effect allow recognizing the word-play as an important text-forming factor which shows the originality of the writer's individual style. The analysis of Chekhov's letters can be the basis for drawing the conclusions on the ways of revealing the hidden potential of a word and be an interesting material for illustrating some manifestations of word-play.

Key words: language play, word-play, text-forming factor, individual style, ephemerides, blending, phraseological unit.

УДК 81'33'373.7:316.647.8

Оксана Рогач²³

КСЕНОФОБИЯ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТЕРЕОТИПИ

Розглядаються міжнаціональні стосунки й етнічні портрети, які знаходять відображення у національних стереотипах та ксенофобії. Вивчення процесів вербалізації національних/етнічних стереотипів і ксенофобії в національних мовах вимагає багатовекторного підходу, оскільки такі вербалізатори належать до емоційно-чутливого шару лексики. Тому їхній аналіз передбачає не тільки ґрунтовний лінгвістичний підхід, але й дотримання морально-етичних норм дослідження, адже включає в себе питання національної гордості, самосвідомості, ідентичності з однієї сторони, а з іншої – такі дослідження пов'язані з віддзеркаленням ставлень одних етнічних спільнот до інших, які, у більшості випадків, є виразно дерогативними. Суб'єктивно-оцінний характер стереотипів спричиняє перенесення часткового на загальне і не дозволяє давати точну характеристику денотатів. Проте фундаментальне бажання створити редуковані характеристики етносів існує, а значить відображається у мові, фразеологічних одиницях зокрема. Національні стереотипи одних і тих же народів можуть значно відрізнятися від етносу до етносу, а число народів, національні портрети яких однакові, дуже незначне. Досить часто усталені стереотипи є супутниками ксенофобії – нелогічного страху перед іноземцями, який необхідно вивчати й пояснювати з метою уникнення міжнаціональних протистоянь та покращення крос-культурної комунікації.

Ключові слова: етнічна спільнота, ксенофобія, національний стереотип, національна мова, фразеологічна одиниця.

Постановка наукової проблеми та її значення. У процесі історичного розвитку, взаємодії з іншими народами за етнічними спільнотами закріплювалися певні загальнонаціональні характеристики, які узагальнювалися та оформлялися у стереотипи, що знаходили відображення в національній мові. На формування національних стереотипів впливали такі чинники, як географічна близькість, спільний господарський, культурний чи воєнний досвід у формі партнерства чи протистояння. Значна частина стереотипів сформувалася досить давно, вони стійкі та, незважаючи на прагнення сучасної світової спільноти до політичної коректності й толерантності, представлені у національних мовах і впливають на процеси міжнаціональної, інтернаціональної комунікації. Тому питання полівекторного аналізу ксенофобії і національних стереотипів лишаються на часі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченням національних стереотипів, ксенофобії та їхньої вербалізації займається значна частина вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, екстаралінгвальні, соціальні, історико-культурні аспекти стереотипізації представлено у працях таких дослідників, як Дж. Грін, Дж. Хагс, Т. Гобс, Є. Річмонд, Ю. Савицький; мовні процеси відбито у студіях М. Номиса, І. Франка, І. Голубовської, О. Грибок, З. Радловського, Я. Войчака та інших. Але тема вимагає постійної уваги науковців.

Мета і завдання статті – окреслити поняття національного стереотипу та явища ксенофобії, прослідкувати процеси вербалізації національних стереотипів та узагальнити основні позамовні чинники, що впливають на формування і функціонування національних стереотипів на лексико-фразеологічному рівні національної мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Завдяки своїй стійкості національні стереотипи рідко зазнають змін, хоча приклади їхніх модифікацій усе-таки є. Також зазначимо, що національні стереотипи одних і тих же народів можуть значно відрізнятися від етносу до етносу, а число народів, національні портрети яких однакові, є дуже незначним. Суб'єктивно-оцінний характер стереотипів спричиняє перенесення часткового на загальне і не дозволяє давати точну характеристику денотатів. Проте

²³ ♥ Рогач О., 2015

фундаментальне бажання створити редуковані характеристики етносів існує, а значить, знаходить відображення у мові та фразеологічних одиницях зокрема.

Досить часто усталені стереотипи є супутниками ксенофобії – нелогічного страху перед іноземцями, який можна зрозуміти, проте необхідно досліджувати і пояснювати. У словнику іншомовних слів української мови цей термін визначається так: «Ксенофобія – неприязнь або ворожнеча до іноземців» [8, 468]. Багато вчених визнають, що представники різних спільнот не дуже люблять один одного. Зокрема, Дж. Грін зазначав: «Возвеличена сім'я людей не є щасливою асамблеєю. У найкращому випадку вона нагадує дратівливе, сварливе зібрання на Різдво, у найгіршому ж – людство розпадається на безліч облич, накиданих одне на одне у незчисленних воєнних траншеях» [5, 11]. Німецьке прислів'я «Від італійців нас відділяють Альпи, від французів – ріки, від англійців – море, від поляків – тільки ненависть» [4, 39] свідчить про те, що досить часто важко навіть пояснити причину неприязні, яка розділяє етнічні спільноти.

Ксенофобія може проявлятися на двох рівнях. На думку англійського лексикографа Джефрі Хагса, «базовий концептуальний поділ у цій сфері лежить між загальними термінами *alien* “іноземець”, *intruder* “незваний гість” і більш специфічними дерогативними словами, такими, як *frog* “жаба”, *hun* “варвар, гун”» [2, 11]. У першому випадку відображається втручання іноземця в чужу культуру, в другому – представлено національний стереотип.

У діахронічному аспекті спочатку з'явилися загальні назви, створені на основі релігійних відмінностей, наприклад, *barbarian* «варвар», *heathen* «поганин», *infidel* «невірний», а вже пізніше виникли національні «специфікатори»: *Bugger* (від *Bulgaria*) «болгарин», *Turk* «турок», *Greek* «грек». З часом загальні назви поступово зникали, тоді як оніми, пов'язані з певними національними особливостями чи стереотипами, продовжували з'являтися в мові. У більшості випадків ці назви мають далеко не компліментарний характер. За словами Т. Гобса, «не стільки життя людей, як людські слова можуть бути брутальними, огидними чи різкими» [2, 12].

Цей шар лексики має набагато «більший і важчий позамовний багаж», ніж інші одиниці мови: на жаль, є приклади, коли людей нищили тільки на основі расового поділу чи віросповідання. Наприклад, у німецькій мові знаходимо фразеологічні одиниці, в яких відображено відверто вороже ставлення до поляків та євреїв: «Поляк – бий його в карк», «В Польщі вішають єврея разом із ослом» [4, 53]. Подібні фразеологізми були в українській мові: *Жида вбий – сорок гріхів із душі* [9, 81]; *На жидів одна рада: треба їх усіх вихрестити, але так: занурити у воду і чекати, доки бульки йдуть* [7, II, 111]. Поляки ж кажуть коротко: *Żyda ochrzczonego utopić* – «єврея охрещеного – втопити» [7, II, 111].

Слово *ксенофобія* є «винаходом» ХХ століття, проте емоції та відчуття, пов'язані з ним, такі ж давні, як і людство. Причина неприязні до іноземців проста: вони, чужоземці, не такі, як ми. І для багатьох людей цього цілком досить, щоб відчувати настороженість чи упередженість. Ми не тільки самі по собі різні, але досить часто одні й ті ж речі сприймаємо по-різному.

У польській мові є прислів'я *Słoń a sprawa polska* – «слон і польська справа» [4, 21]. Етимологія цієї фразеологічної одиниці затемнена, проте з нею пов'язують таку історію: «Представники декількох народів отримали завдання описати полювання на слона. Німець написав тритомний трактат “Вступ до психології слона”. Француз написав трактат “Слон і його любовне життя”. Росіянин написав: “Чи взагалі існують на світі слони?”. Натомість поляк написав: “Слон і польська справа”. Як бачимо, тут відображено стереотипні уявлення про згадані народи. У XIV ст. німці вважалися нацією мислителів та поетів. Французи – знавцями любовних справ. Поляк же написав “Слон і польська справа” тому, що в той час Польща протягом 120 років була поневолена і була прикладом визвольного національного руху. Після 1945 року поділені німці говорили: “Справа німецька” і наводили приклад Польщі, яка після 123 років ярма відродилася й стала вільною» [4, 21].

Явище ксенофобії настільки поширене, що англійське видавництво “Ravette Books” в 1993 році випустило серію путівників “Xenophobe's Guides” – «Путівники з ксенофобії». Ці книги, на

думку авторів, «є нешанобливим поглядом на переконання, вірування та вразливі місця народів і майже гарантують зцілення від ксенофобії» [5, 64]. Характеризуючи росіян, Е. Робертс зазначає, що вони вважають себе відкритими, щирими, миролюбними та щедрими людьми, тоді як до іноземців їхнє ставлення зовсім інше. Так, французи в очах росіян є непостійними, дивними та смішними; поляки – хитрими, ненадійними чи навіть віроломними. «Росіяни сміються з американців за їхніми спинами, не розуміючи, як така наївна, погано освічена, нерозумна нація може бути такою багатою» [5, 7].

Дещо інше ставлення до іноземців відзначають в українців. Американський соціолог Є. Річмонд (Yale Richmond, Washington, D.C.) говорить про те, що американці, які мають друзів-українців, можуть сподіватися на запрошення відвідати їхні домівки, в яких діє неписаний закон «Усе найкраще – для гостя». Говорячи про національний характер українців, американський психолог Ю. Савицький відзначає, що травми ХХ ст. справді позначилися на психіці українців. На людях – на вулиці, в метро – українці спокійні й стримані. Вони уникають дивитися прямо в очі незнайомцям, намагаються не привертати до себе уваги, зайняті своїми справами. При першій зустрічі з іноземцем українці швидше за все поставляться до нього з підозрою й обережністю. Посмішки іноземців, особливо американців, спантеличують їх. Українці ніби запитують: «Чому американці завжди сміються з нас?». Ситуація стає зовсім іншою, коли між українцями та іноземцями зав'язуються дружні стосунки. У приватному житті українці демонструють тепло, почуття гумору та легендарну щедрість, яка, на жаль, часто межує з нав'язливістю.

Щодо самих американців, то вони дуже горді бути американцями, адже їхня країна – найкраща на світі. Проте кожен з них пояснить, що він особисто не такий, як інші американці, – він кращий. «Американці гордяться своєю відмінністю один від одного та від решти світу. Для них надзвичайно важливо бути “номером один” і перемагати» [1, 8]. З іншого боку, американці як діти – галасливі, допитливі, не схильні до тонкощів чи підступності, проте не вміють поводити себе на людях і не можуть тримати секретів. «Мудрий мандрівник відразу помітить ще одну національну рису американців – їхній страх перед довгочасними зобов'язаннями. Американець, який розповідав вам про свої сімейні незгоди, інтимні деталі розлучення, запрошував на обід, гаряче обіймав в аеропорту після спільного польоту, наступного дня навряд чи згадає ваше ім'я. Це нація, чиї фундаментальні стосунки базуються на випадкових знайомствах» [1, 5].

Дуже цікаву характеристику, що ґрунтується на національному стереотипі, знаходимо в книзі “The Xenophobe’s Guide to The French”, присвяченій французам. Автори книги зазначають, що «не треба сподіватися від французів “політично коректної поведінки” в тому, що вони роблять. Французи бачать самих себе як єдину справді цивілізовану націю. Намагаючись якимось чином виправдати свою зверхність, французи великодушно готові прийняти той факт, що інші нації *мусять* існувати. Вони досить шовіністичні, ксенофобні, проте будуть радше всміхатися, ніж кривитися, в присутності інших націй» [6, 6].

Іспанці в очах французів – гордовиті та галасливі. Щодо німців, то французи не ненавидять їх більше, хоча й не захоплюються ними. «Вони знають, що німецька культура значно нижча, ніж французька, але у сфері виробництва французи дозволяють німцям бути попереду. Проте французи мають багато спільного з німцями: педантизм, обережність, расова чистота, віра в історичну долю» [6, 7].

Швейцарці є об'єктом гострої, безжалісної сатири у французькій телевізійній рекламі. Швейцарці можуть бути гостинними, але вони одержимо чисті й говорять дуже кумедною французькою мовою.

Щодо американців, то, незважаючи на те, що французи довгий час захоплюються американцями – їхньою конституцією, юридичною системою, вигнанням британців, – вони все-таки не люблять їхнього «американізму» [6, 9].

Своїх давніх сусідів-суперників англійців французи бачать некультурними, обмеженими, смішними, погано одягненими і такими, що проводять більшість часу, працюючи на городі і

п'ючи густе солодке тепле пиво у пабах. Англійцям, на думку французів, не можна довіряти, адже вони віроломні та зрадливі. Проте взаємний інтерес між цими націями не послаблюється протягом століть.

Погляд англійців на іноземців дуже простий: «Чим далі від столиці у будь-якому напрямку, тим більш дивними, незвичайними, некультурними стають люди. Слід також пам'ятати, що для багатьох британців “іноземне” починається вже в кінці власної вулиці» [3, 6]. Англійці й французи є суперниками вже так довго, що між ними встановилося своєрідне партнерство, яке ґрунтується на любові й ненависті. Англійці люблять Францію. Вони люблять її вино, їжу й особливо клімат, проте мають давнє стійке переконання, що французи взагалі не мають права жити у такій красивій країні як Франція. Щодо самих французів, то англійці їх вважають нещирими, неохайними і такими, що схильні до сексуальних надмірностей. «Часте використання самого слова *French* на позначення різновидів сексуальних стосунків базується на сильному переконанні англосаксів у тому, що така діяльність, як оральний секс, є тільки іноземною, брудною, небажаною, а значить може бути приписана “гальським апетитам”, які, як відомо, є зіпсованими, розбещеними та гріховними» [10, 211].

У ставленні до німців англійці не такі двозначні. Німці, на їхню думку, схожі на забіяк-хуліганів, що страждають манією величності та легко дають собою керувати. «Зручно забуваючи про те, що їхня власна королівська сім'я – німецького походження, англійці загалом навіть не роблять спроб полюбити німців. При зустрічі з німцем англійці постійно наказують собі не згадувати про Другу світову війну, але про себе постійно задаються питанням, чи досить він старий, щоб брати участь у війні, чи ні» [3, 7].

Щодо решти європейців, то італійці – істеричні та нечесні; іспанці – ліниві; росіяни – похмурі, непривітні; скандинави, голландці, бельгійці та швейцарці – нудні. Американці, на думку англійців, вульгарні; канадці – занудні, а всі східні народи – небезпечні. «Звичайно, – як зазначає Е. Майл, – ви дізнаєтеся про все це тільки через замкову щілину, тому що при вас вони завжди будуть чарівними» [3, 7].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у міру того як формувалися самі етнічні спільноти, створювалися їхні уявлення про інші народи. Досвід міжетнічних стосунків знаходив відображення в національних стереотипах, які переважно були і залишаються негативними, проте наділені високим рівнем стійкості. Іноземне, те, чого немає на рідній землі, викликає не тільки нерозуміння, але й страх, а це, в свою чергу, призводить до ксенофобії, яка потребує постійного дослідження й експлікації.

Джерела та література

1. Faul S. *The Xenophobe's Guide to The Americans* / S. Faul. – London : Ravette Publishing, 1994. – 64 p.
2. Green J. *Words Apart. The Language of Prejudice* / J. Green. – London : Kyle Cathie LTD, 1996. – 383 p.
3. Miall A. *The Xenophobe's Guide to The English* / A. Miall. – London : Ravette Publishing, 1993. – 64 p.
4. Radłowski Z. *Jak narody widzą siebie nawzajem* / Z. Radłowski, J. Wojtczak. – Warszawa : Semper, 1994. – 108 p.
5. Roberts E. *The Xenophobe's Guide to the Russians* / E. Roberts. – London : Ravette Books, 1993. – 64 p.
6. Yapp N. *The Xenophobe's Guide to The French* / N. Yapp, M. Syrett. – London : Ravette Publishing, 1993. – 64 p.

Лексикографічні джерела

7. Галицько-руські народні приповідки : в 3 т. / зібрав, упоряд. і пояснив д-р І. Франко. – Львів, 1901. – 1910 с.
8. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1985. – С. 468.
9. Українські прислів'я, приказки і таке інше / уклад. М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
10. *Brewer's Dictionary of 20th Century Phrase and Fable* / D. Pickering, A. Isaacs and E. Martin, eds. – London : Cassel Publishers Ltd, 1996. – 662 p.

References

1. Faul, Stephanie. 1994. *The Xenophobe's Guide to The Americans*. London: Ravette Publishing.
2. Green, Jonathan. 1996. *Words Apart. The Language of Prejudice*. London: Kyle Cathie LTD.
3. Miall, Antony. 1993. *The Xenophobe's Guide to The English*. London: Ravette Publishing.
4. Radłowski, Zygmunt, and Wojtczak, Jerzy. 1994. *Jak narody widzą siebie nawzajem*. Warszawa: Semper.
5. Roberts, Elliot. 1993. *The Xenophobe's Guide to the Russians*. London: Ravette Books.
6. Yapp, Nick, and Syrett, Michel. 1993. *The Xenophobe's Guide to The French*. London: Ravette Publishing.

Lexicographic sources

7. Franko, Ivan, ed. 1901. *Halytsko-Ruski Narodni Prypovidky*: v 3 Tomakh. Lviv.
8. Melnychuk, O. S., ed. 1985. *Slovnyk Inshomovnykh Sliv*. Kyiv: Holovna Redaktsiia URE.
9. Nomys, M., ed. 1993. *Ukrainski Pryslivia, Prykazky i Take Inshe* Kyiv: Lybid.
10. Pickering, David, and Isaacs, Alan and Martin, Elizabeth, eds. 1996. *Brewer's Dictionary of 20th Century Phrase and Fable*. London: Cassel Publishers Ltd.

Рогач Оксана. Ксенофобия и национальные стереотипы. Рассматриваются межнациональные отношения и этнические портреты, находящие отображение в национальных стереотипах и ксенофобии. Изучение процессов вербализации национальных/этнических стереотипов и ксенофобии в национальных языках требует поливекторного подхода, поскольку такие вербализаторы относятся к эмоционально-чувственному слою лексики. Поэтому их анализ предусматривает не только серьезный лингвистический подход, но и соблюдение морально-этических норм исследования, поскольку включает в себя вопросы национальной гордости, самосознания, идентичности с одной стороны, а с другой – такие исследования связаны с отображением отношений одних этнических сообществ к другим, которые в большинстве случаев являются прямо дерогативными. Субъективно-оценочный характер стереотипов приводит к перенесению частного на общее и не позволяет давать точную характеристику денотатов. Но фундаментальное желание создать редуцированные характеристики этносов существует, а значит, находит отображение в языке вообще и фразеологических единицах в частности. Национальные стереотипы одних и тех же народов могут заметно отличаться от этноса к этносу, а число народов, национальные портреты которых одинаковы, очень незначительны. Весьма часто принятые стереотипы являются спутниками ксенофобии – нелогического страха перед иностранцами, который необходимо изучать и объяснять с целью избежания межнациональных противостояний и улучшения кросс-культурной коммуникации.

Ключевые слова: этническое сообщество, ксенофобия, национальный стереотип, национальный язык, фразеологическая единица.

Rohach Oksana. Xenophobia and National Stereotypes. This article is devoted to the studies of international relationships and an analysis of ethnic 'portraits' that find their reflections in national stereotypes and in a universal phenomenon which is called xenophobia. The research of the processes of verbalization of national/ethnic stereotypes and xenophobia in national languages requires a multivectoral approach because such words and phrases belong to the emotional and sensitive layer of vocabulary. Their analysis must not only be done on a serious linguistic level but with the respect of moral and ethical norms of research. Such an approach is necessitated by the fact that the studies include such topics as national dignity and national identity on the one hand, and on the other they are connected with the verbal representation of the attitude of one ethnic community to another which are very often derogatory. A subjective evaluation of the characteristic of stereotypes causes generalization at the expense of the particulars, and can not give accurate characteristics of denotata. At the same time a fundamental desire to create reduced characteristics of ethnic communities does exist and finds its reflection in a language in general and in its set expressions and idioms in particular. National stereotypes vary a lot from one ethnic community to another and there are very few nations whose national 'portraits' would be the same. Many of the existing stereotypes are xenophobic – the illogical fear of foreigners – which must be studied and explained in order to avoid international and ethnic clashes and to improve cross-cultural communication.

Key words and phrases: ethnic community, xenophobia, national stereotype, set expressions and idioms.

СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ГАЗЕТ

Структурно-прагматичний аналіз мови сучасних австралійських газет здійснено через призму структурних особливостей побудови власне газетного тексту, ролі та місця заголовка. Досліджено лексичні, фразеологічні та синтаксичні особливості побудови різножанрових газетних повідомлень. Особливу увагу звернуто на мультимодальність – використання одиниць різних знакових систем на рівні цілого видання, окремої рубрики чи публікації, рекламних текстів та їхніх заголовків. Звернуто увагу на такі диференційні ознаки мови газет, як використання форм простого теперішнього часу замість минулого, лексичних скорочень, еліптичних речень, форм інфінітиву замість майбутнього часу, інверсії тощо. Характерним для мови газет є використання великої кількості посилок на імена та назви, оскільки це надає більшої конкретики повідомленням. У той же час такий прийом вимагає від читачів певного рівня фонових знань. Особливий акцент зроблено на аналізі структурних особливостей та маніпулятивно-прагматичних потенцій заголовків. Заголовок виконує важливі завдання уже на першому етапі ознайомлення читача з текстом – притягнути його увагу і викликати зацікавлення. Це стає можливим через втілення виразної, номінативної та рекламної функцій, які реалізуються графічно. Крім того, важлива роль заголовка полягає в тому, щоб спонукати до прочитання тексту публікації, що реалізується через інформативну функцію, адже саме у заголовку скондовано її зміст і сенс. Оскільки сучасні газетні тексти відзначаються поліфонічністю, гібридністю та складністю композиції, то і сучасний заголовок наділений смисловою об'ємністю та комунікативно-функційною багатозначністю. З точки зору прагматики газетні заголовки характеризуються зовнішньою спрямованістю. У сучасній пресі вплив на читача, його емоційну та інтелектуальну сферу – це основне завдання заголовка, тому кожен заголовок несе не просто інформацію, а передає ставлення автора до змісту статті, повідомлення чи реклами, а також до фактів, викладених у них.

Ключові слова: мова газет, структурно-прагматичні особливості газетного тексту, заголовок, мультимодальність, функційність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова на сучасному етапі розвитку характеризується багатомірністю – друкований текст, аудіо- й візуальний текст, – які значною мірою впливають на її розвиток. Мовні зміни відбуваються не лише на лексичному і граматичному рівнях, але й торкаються стилістики. Усі вони мають еволюційний характер і відбуваються за основними постулатами синергетики. Крім того, утворюється новий семантичний динамізм, який накладає відбиток на мову засобів масової комунікації. Тому нові явища у мові вимагають полівекторного, інтегрованого підходу до її аналізу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Мова сучасних друкованих засобів масової інформації, зокрема правила організації та побудови різножанрових газетних рубрик, структура та функції заголовків, особливості функціонування рекламних текстів, лексико-фразеологічні та синтаксичні особливості побудови газетних текстів, їхня мультимодальність та прагматично-маніпулятивні потенції займають ключові позиції у дослідженнях таких науковців, як В. В. Богуславська, Т. Г. Добросклонська, Л. Л. Макарук, К. Серажим, В. В. Славкін, А. Bell, N. Fairclough та інші. Проте структура, семантика та прагматика австралійських газет ще не стали предметом окремих наукових студій, тому потребують особливого полівекторного підходу й аналізу і є на часі.

Мета і завдання статті: проведення комплексного аналізу мови газет, визначення структури та прагматики заголовків, окреслення їхніх основних функцій, а також установа мовних засобів, за допомогою яких реалізуються ці функції.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Широкий соціальний вплив ЗМІ пов'язаний не тільки з тим, наскільки точно вони репрезентують світ, але й з тим, які типи соціальних ідентичностей, версії «себе» вони проєктують і які культурні цінності втілюють. Важливим є також врахування того, як

²⁴ ♥ Рогач Ю., 2015

визначаються соціальні стосунки, особливо відносини між активною читацькою аудиторією та такими людьми, як політики, науковці, церковні лідери та самі медійники.

Системний підхід до вивчення тексту дозволяє розглядати його як своєрідний набір опцій. Так, наприклад, при побудові тексту його продуценти обирають певні опції з наявних мовних форм, репертуару лексичних, граматичних та синтаксичних потенціалів: пасивне речення на користь активного, розповідне – замість питального чи наказового. На їхній вибір впливають як власне лінгвістичні чинники, такі як тип газети, рубрики, жанру, так і соціокультурні фактори, тобто структура цільової аудиторії, наміри продуцентів, контекст спілкування. Інформативними лишаються не тільки обрані опції, але й ті, що не були зроблені, оскільки за ними стоять певні причини, чому було використано ті мовні засоби, а не інші.

На думку І. С. Грицай [2], у мові газет більшою чи меншою мірою присутні елементи усіх функціональних стилів мовлення:

- соціально-політична лексика та фразеологія: *LEFT'S CRYSTAL BALLS-UPS* [11, 13], *FULL HOUSE PARTY. Millions crowd the harbourside for Sydney's NYE spectacular* [12, 1];
- суспільно-політичні терміни: *THE LETTERATI CAN RETURN TO THEIR POSITION OF ALL CARE, NO RESPONSIBILITY* [11, 13];
- семантичні й лексичні неологізми: *TXI THE EDITOR* [11, 25];
- популярні слова: *SHORT AND SHARP* [11, 25];
- лозунги (найчастіше у заголовках): *READ MORE, STOP SMOKING AND VISIT MY OLD MATE JIM* [11, p. 4];
- слова іншомовного походження: *WHY I WEAR THE RED BANDANNA* [12, 1];
- емоційно забарвлена лексика: *CROWDS HUGE AND SPIRITS HIGH FOR FESTIVE NIGHT* [11, 3].

Ядром мови газет усе ж залишається соціально-політична лексика, зважаючи на теми, котрі найчастіше у них висвітлюються. Мова газети найчутливіше реагує на будь-які зміни в суспільстві, що позначається передусім на так званих словах, які становлять ядро лексики газетної мови. Ця лексика пов'язана з ідеологічною спрямованістю видання, а своєрідна проникність мови газет зумовлюється реалізацією її інформативної функції.

Характерним для мови газет є використання великої кількості посилань на імена та назви, оскільки це надає більшої конкретики повідомленням. У той же час такий прийом вимагає від читачів певного рівня фонових знань, адже передбачається, що, зустрівши у газеті ім'я чи назву компанії, читач розуміє, про кого чи про що йдеться. Наприклад: *WIKILEAKS PARTY DEFENDS ITS 'CUP OF TEA' WITH ASSAD* [12, 2]; *CHERNOBYL RISK* [12, 12].

Імена та власні назви часто використовують у вигляді скорочень. При цьому скорочення, які ввійшли у вжиток відносно недавно, як правило, розтлумачуються, тоді як є й такі, до яких читачі давно звикли і пояснювати їх немає потреби. Велика кількість таких скорочень – це характерна риса газетно-інформаційного стилю сучасної англійської мови. «Сюди належать назви партій, різних організацій та посад: ILM = Industrial Light & Magic (кінокомпанія, що створює цифрові та звукові ефекти); PM = Prime Minister; MP = Member of Parliament, прізвища відомих політичних діячів культури: RLS = Robert Louis Stevenson; географічні назви: QLD = Queensland, WA = Western Australia, SF = San Francisco. Подібні скорочення зустрічаються у газетних текстах, незалежно від їх тематики» [14].

Ж. Г. Мацак наголошує на широкому вживанні такого типу фразеологічних одиниць, як мовні кліше та готові формули. «Тут виділяються численні вставні звороти, що вказують на джерело інформації (*it is reported, it is claimed, according to well-informed resources; оголошено, повідомляють*), стійкі словосполучення із стертою образністю (*to set the tone, to throw light, to gave the lie*)» [14].

Мові газет притаманне також використання інверсії, за допомогою якої увага акцентується на важливих словах: *'NO EVIDENCE' ATHLETES TRAVELLING TO RUSSIA WILL BE IN DANGER* [12, 3]. Подібну функцію виконують окличні речення та риторичні запитання, використання

яких дозволяє привернути увагу читачів та спонукати їх до прочитання пропонованого матеріалу.

З огляду на те, що газета є інформаційно-прагматичним продуктом, існує низка функцій, які вона повинна виконувати. М. Халлідей (M. Halliday, 1978) [6] звертає увагу на те, що ідеологічна, інтерперсональна та текстуальна функції мови завжди присутні у газетному тексті одночасно. Ідеологічна функція реалізується через генералізацію репрезентацій світу; інтерперсональна включає в себе функціонування мови в конституціях стосунків та ідентичностей; текстуальна функція відноситься до побудови текстів на основі індивідуальних речень. Важливість саме такого підходу до розуміння тексту полягає в тому, що він робить можливим пов'язати аналіз мови з фундаментальними складовими соціального аналізу, такими як знання, вірування, ідеологія, соціальні стосунки, влада, ідентичність тощо.

Успіх та ефективність газетного тексту значною мірою визначається його заголовком, адже розгортаючи будь-яке друковане видання, читач у першу чергу переглядає заголовки, формуючи для себе загальне уявлення про текст і видання. На думку В. В. Славкіна, заголовок – це одна зі соціолінгвістичних змінних, базова «вузлова точка» газетного тексту, «сигнал його семантичного наповнення» [4, 40–49].

Історично заголовок розглядали з двох точок зору: як автономна і як обумовлена одиниця тексту. Перший підхід визначив граматичні моделі заголовків, стилістичні засоби, лексичні явища, а другий розглядає заголовок як семантично, комунікативно і структурно зумовлену текстом мовну одиницю. Сучасні газетні тексти відзначаються поліфонічністю, гібридністю, складністю композиції, тому сучасний заголовок наділений смисловою об'ємністю та комунікативно-функціональною багатозначністю.

З точки зору прагматики газетні заголовки характеризуються зовнішньою спрямованістю. В. В. Богуславська зазначає, що в сучасній пресі вплив на читача, його емоційну та інтелектуальну сферу – це основне завдання заголовка, тому кожен із них несе не просто інформацію і не завжди лише інформацію. Часто над інформативним значенням (номінативна, референтна функції) переважає евалюативне значення, що передає ставлення автора до змісту статті, а також до фактів, викладених у ній [1, 168].

Заголовок – це дотекстовий показник тексту, його своєрідний сигнал. Е. А. Лазарева [3] вважає, що заголовок є білатеральним і має знакову природу, оскільки наділений значенням, яке присутнє у ньому як у самостійній одиниці мови, а з іншого боку, його смисл розкривається у зв'язку із текстом, який він називає.

Заголовок виконує важливі завдання уже на першому етапі ознайомлення читача з текстом – притягнути його увагу і викликати зацікавлення. Рівень уваги – це перше залучення читача до газетного продукту, коли виникає тимчасовий ситуативний інтерес. Це стає можливим через втілення виразної, номінативної та рекламної функцій, які реалізуються графічно. Крім того, важлива роль заголовка полягає в тому, щоб спонукати читача до прочитання власне тексту публікації, що стає можливим через інформативну функцію, адже саме у заголовку сконденсовано її зміст. В. В. Богуславська звертає увагу на те, що заголовок відіграє велику роль у формуванні емоційного впливу на читача, виконуючи оцінно-експресивну та інтегративну функції, які забезпечують цілісність та апелятивність публікації.

Заголовок полегшує сприйняття газетної публікації і тоді, коли виконує композиційну роль, ніби прогнозуючи членування тексту на частини. Після прочитання газетного матеріалу настає третій, кінцевий етап перцепції тексту, на якому заголовок виконує номінативну функцію, тобто саме за умови влучності та яскравості заголовка, читач запам'ятовує і саму публікацію.

Для нашого дослідження особливо показовою є рекламна функція заголовка, яка проявляється у прагненні продуцента максимально притягнути увагу читача, заінтригувати його емоційністю, особливою суб'єктивною оцінкою. У широкому сенсі поняття рекламна функція включає в себе і графічно-виокремлювальну, реалізація якої здійснюється за допомогою мультимодальності, тобто одночасного використання одиниць різних знакових систем.

Наприклад, креолізований текст реклами професійних консультативних послуг містить вербальний текст, а також мультимодальний заголовок. Заголовок складається з вербальної частини – *UP SKILLS*, а також таких паралінгвальних засобів, як націлена вгору вертикальна стрілка, що підсилює ідею професійного зростання, контрастне використання кольорів, варіація розмірів шрифтів з метою акцентування уваги читачів на важливому вмісті.

[The Cairns Weekend Post. – 2013. – June. – 22–23]

Зазначимо, що особливий, «телеграфний» синтаксис заголовків привертає увагу багатьох лінгвістів, проте структура дискурсу та функції заголовків також важливі для мовознавчих розвідок. На думку Н. Kniffka [7, 41], заголовок – це можливість для газети окреслити й закарбувати свою індивідуальність у світі медійних продуктів, орієнтованих на масового читача. Дослідники структурно-прагматичних та контентних особливостей мови газет (М. McCarthy, Н. Fairclough, Ф. О’Делл, А. Белл) звертають увагу на певні типові ознаки, що диференціюють мову заголовків. Так, для заголовків, що використовуються на сторінках англomовних газет-таблoїдів, характерні такі риси:

- опущення службових слів, таких як артиклі, прийменники та допоміжні дієслова: *BRIGHT’S DARK ON OLYMPIC DANGERS* [11, 11];
- вживання еліптичних конструкцій: *POLICE READY FOR RIOT* [11, 15]; *GOT SOMETHING TO SELL?* [12, 46]; *LOOKING TO SELL YOUR HOME?* [11, 46];
- використання простого теперішнього часу (the Present Indefinite) замість простого минулого (the Past Indefinite) з метою створення ефекту близькості/актуальності пропонованої інформації чи історії: *TOWN IN DANGER AS CRUDE OIL TRAIN EXPLODES* [11, 18];
- використання простої форми дієслова: *PRINCE PREPARES FOR LIFE ON LAND* [11, 18];
- використання інфінітиву для передачі факту дії, що має трапитися у майбутньому, замість традиційної форми дієслова у майбутньому часі: *PRESIDENT TO VISIT MINE* [9, 184].

Щодо лексичного наповнення мови заголовків, то для них характерним є використання коротших і прагматично значно драматичніших слів, ніж звичайні англійські слова. Наприклад: *HOPE GROWS FROM THE ASH OF DESPAIR*, *TEXTING A FATAL ERROR IN TEENAGE TRAGEDY* [11, 7, 15]; *TERRORIST DAGGER IN OLYMPICS HEART* [11, 19].

Загалом у мові газет прослідковуємо вживання прагматично сильних, але разом з тим простих слів, за допомогою яких стисло та яскраво передають необхідну ідею чи думку. Досить часто у заголовках зустрічаємо лексеми нижнього стилістичного регістру, різкі слова, військові терміни, які застосовують для досягнення драматичнішого, емоційно сильнішого впливу на читацьку аудиторію: *TERRORISTS TO TARGET AUSSIES* [11, 9].

Разом із тим для мови заголовків типовими є слова із затемненою чи нечіткою семантикою. При ініціальному вживанні таких лексичних одиниць їхнє значення не зрозуміле з контексту заголовка, а тому вони інтригують читача і спонукають його до прочитання пропонованої статті чи історії.

Для мови заголовків характерною є також апеляція до авторитетних осіб чи визнаних референтів. У заголовках англomовних газет-таблoїдів досить часто зустрічаємо посилання на членів королівської родини, сильних світу цього чи різноманітних популярних осіб, референція до яких викликає інтерес у читача та заохочує його до прочитання пропонованого медійного продукту. Наприклад: *PRINCESS MARGARET’S ‘SECRET SON’ CLOSER TO SEEING HER SEALED WILL* [13, 3].

Багато англomовних газет завойовують увагу читацької аудиторії через гру слів, які використовують для жартівливого найменування тексту, що слідує за заголовком. Наприклад: *GLOBAL WARMING ACTIVISTS STILL TRAPPED BY INCONVENIENT ICE* [11, 10].

Нерідко у заголовках використовують такі стилістичні засоби, як алітерація: *TV Star Tragic Target* [8, 143], що дає можливість продуцентам зробити звучання заголовка милозвучнішим та легшим до запам'ятовування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Мова засобів масової інформації становить собою особливий тип мовлення, який тяжіє до економії та експресивності, порушення певних норм літературної мови, а вибір мовних засобів регламентується інформаційно-ідеологічними та соціокультурними чинниками з обов'язковим врахуванням цільової аудиторії.

Джерела та література

1. Богуславская В. В. Моделирование текста: лингвосоциокультурная концепция. Анализ журналистских текстов / В. В. Богуславская. – 2-е изд. – М. : ЛКИ, 2013. – 280 с.
2. Грицай І. С. Засоби масової інформації як окремий підстиль публіцистичного стилю [Електронний ресурс] / І. С. Грицай. – 2014. – Режим доступу : <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1008>.
3. Лазарева Э. А. Заголовок в газете : учеб. пособие для студентов-журналистов / Э. А. Лазарева. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1989. – 215 с.
4. Славкин В. В. Заголовок в современном газетном тексте / В. В. Славкин // Журналистика и культура русской речи. – 2002. – № 1. – С. 40–49.
5. Dijk T. A. van. News Analysis: case studies of International and National News in the Press / T. A. van Dijk. – Hillsdale, NJ. : Lawrence Erlbaum, 1988. – 124 p.
6. Fairclough N. Media Discourse / N. Fairclough. – London : Bloomsbury Academic, 2011. – 214 p.
7. Kniffka H. Soziolinguistik und empirische Textanalyse: Schlagzeilen- und Leadformulierung in amerikanischen Tageszeitungen (Sociolinguistics and Empirical Text Analysis: Headline and Lead Formulation in American Daily Newspapers) / H. Kniffka. – Tübingen : Niemeyer, 1980.
8. McCarthy M. Felicity. English Vocabulary in Use. Upper-Intermediate / Michael. McCarthy, Felicity O'Dell. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 296 p.
9. McCarthy M. English Vocabulary in Use. Advanced / Michael. McCarthy, Felicity O'Dell. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 315 p.
10. The Cairns Weekend Post. – 2013. – June 22–23.
11. The Daily Telegraph. – 2014. – January 1.
12. The Sydney Morning Herald. – 2014. – January 1.
13. The Telegraph. – 2013. – December 25–31.
14. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Дискурс>

References

1. Boguslavskaja, V. V. 2013. *Modelirovaniie Teksta: Lingvokulturnaia Kontseptsyia. Analiz Zhurnalistskikh Tekstov*. Moskva: Izdatelstvo LKI.
2. Hrytsai, I. S. 2014. *Zasoby Masovoi Informatsii jak Okremyi Pidstyl Publitsystychnoho Styliu*. <http://www.kamts1.kpi.ua/node/1008>
3. Lazareva, E. A. 1989. *Zagolovok v Gazete*. Sverdlovsk: Izdatelstvo Uralskogo Universiteta.
4. Slavkin, V.V. 2002. "Zagolovok v Sovremennom Gazetnom Tekste". *Zhurnalistika i Kultura Russkoi Rechi* 1: 40–49.
5. Dijk, T. A. van. 1988. *News Analysis: case studies of International and National News in the Press*. Hillsdale, NJ.: Lawrence Erlbaum.
6. Fairclough, N. 2011. *Media Discourse*. London: Bloomsbury Academic.
7. Kniffka, H. 1980. *Soziolinguistik und empirische Textanalyse: Schlagzeilen- und Leadformulierung in amerikanischen Tageszeitungen [Sociolinguistics and Empirical Text Analysis: Headline and Lead Formulation in American Daily Newspapers]*. Tübingen: Niemeyer.
8. McCarthy, Michael and O'Dell, Felicity. 1996. *English Vocabulary in Use. Upper-Intermediate*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. McCarthy Michael, and O'Dell Felicity. 2006. *English Vocabulary in Use. Advanced*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. The Cairns Weekend Post. 2013. June 22–23.
11. The Daily Telegraph. 2014. January 1.
12. The Sydney Morning Herald. 2014. January 1.
13. The Telegraph. 2013. December 25–31.

14. Google. 2016. "Dyskurs". Wikipedia. Last modified January 28. <http://uk.wikipedia.org/wiki/Дискурс>

Рогач Юлия. Структурно-прагматические особенности языка газет. Структурно-прагматический анализ языка современных австралийских газет осуществлен с учётом структурных характеристик построения газетного текста, роли и места заглавия, а также лексических, фразеологических и синтаксических особенностей построения разножанровых газетных сообщений. Особое внимание обращено на такой неотделимый компонент современного языка газет, как мультимодальность, то есть использование единиц разных знаковых систем на уровне целого издания, отдельной рубрики или публикации, рекламных текстов и их заглавий. Обращено внимание на использование форм простого настоящего времени вместо прошедшего, лексических сокращений, эллиптических предложений, форм инфинитива вместо будущего времени, инверсии. Характерным для языка газет является использование большого количества ссылок на имена и названия, поскольку это придаёт большей конкретности сообщениям. В то же время такой приём требует от читателей определённого уровня фоновых знаний. Особенный акцент сделан на анализ структурных особенностей и манипулятивно-прагматических потенций заглавий. Заглавие выполняет важные задачи уже на первом этапе ознакомления читателя с текстом – привлечь его внимание и вызвать заинтересованность. Это становится возможным через имплементацию выразительной/экспрессивной, номинативной и рекламной функций, которые реализуются графически. Кроме этого, важная роль заглавия состоит в том, чтобы мотивировать читателя к прочтению самого текста публикации, что, в свою очередь, реализуется через информативную функцию, поскольку именно в заглавии сконденсированно её содержание и значение. Поскольку современные газетные тексты отличаются полифоничностью, гибридностью и сложностью композиции, то и современное заглавие наделено смысловой объёмностью и коммуникативно-функциональной многозначностью. С точки зрения прагматики газетные заглавия характеризуются внешней направленностью. В современной прессе влияние на читателя, его эмоциональную и интеллектуальную сферу – это главное задание заглавия, потому что каждое заглавие несёт не просто информацию, а передаёт отношение автора к содержанию статьи, сообщения или рекламы, а также к фактам, изложенным в них.

Ключевые слова: язык газет, структурно-прагматические особенности газетного текста, заглавие, мультимодальность, функциональность.

Rohach Yulia. Structural Pragmatic Peculiarities of the Language of Newspapers. This article is devoted to the structural pragmatic analysis of the language of modern Australian newspapers which is conducted from on the basis of the structural composition of a newspaper text, and the role and place of a headline in it. Lexical, phraseological and syntactic peculiarities of the structure of the newspaper texts of different genres were taken into account as well. A special attention has been paid to such inseparable component of the language of modern newspapers as multimodality, which is the usage of units of various sign systems on the level of a newspaper, in a separate column or article, advertisements and their headlines. Such distinctive features of the language of newspapers as the usage of the Simple Present tense of the verb instead of the Simple Past, infinitive instead of the Future Tense, lexical abbreviations and shortenings, elliptical sentences, inversion were pointed out. It was found out that it is typical for the language of newspapers to have many references to the authorities, well-known people and places because such references make the newspaper articles more precise and accurate. At the same time this method requires from the readers a certain level of background knowledge. A special accent has been made on the analysis of the structural peculiarities and manipulative pragmatic potentials of headlines. A headline performs very important tasks at the very first stage when a reader looks at the newspaper – it draws his attention and makes him interested in the material. It becomes possible thanks to the realization of the expressive, nominative and advertising functions that are implemented graphically. Besides this, a very important role of a headline is to make a reader read a newspaper text. This role is realized through an informative function as it is in the headline where the content of a newspaper text and its sense are condensed. As modern newspaper texts are characterized by polyphony, hybridity and a composition complexity, a modern headline is semantically deep and communicatively and functionally polysemantic. From the point of view of pragmatics, newspapers' headlines are externally focused. In modern mass media an influence on a person, his emotional and intellectual spheres are considered to be the main tasks of a headline, that is why every headline does not only convey a piece of information but is shows an attitude of the author towards the content of an article, information or advertisement and towards the facts given in them.

Key words and phrases: a language of newspapers, structural pragmatic peculiar features of a newspaper text, headline, multimodality, functions.

ТИПИ КОНЦЕПТІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Йдеться про основну одиницю сучасної когнітивної лінгвістики – концепт. Звернено увагу на різновиди концептів, їхню класифікацію, особливості організації та структурні ознаки. Зазначено, що при дослідженні концепту з лінгвокультурної точки зору він аналізується як ментальне утворення, як частина концептосфери певної етнічної спільноти, як фрагмент національної картини світу в мовній свідомості носія мови. Лінгвокультурні концепти відносяться до числа одиниць ментальності / менталітету, тобто категорій, через які описується національний (етнічний) характер. Дослідження лінгвокультурного концепту відбувається в декілька етапів. Перший – це аналіз лексичного значення і внутрішньої форми ключового слова, яке репрезентує концепт. На другому етапі проводиться відтворення синонімічного ряду лексеми – репрезентанта концепту. Третій – це опис способів категоризації концепту в національній мовній картині світу. На четвертому етапі визначаються способи концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, а також дослідження концептуальної метафори чи метонімії. Особливу увагу звернуто на завершальний, п'ятий етап, на якому проводиться аналіз сценаріїв. Сценарій розглядається як подія, що відбувається в просторі, припускає наявність суб'єкта, об'єкта, цілі, умов виникнення, часу і місця дії.

Ключові слова: концепт, структура, лінгвокультурологія, мовна картина світу, вербалізація, репрезентація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз фрагментів картини світу відбувається на основі виділення мовних одиниць, котрі репрезентують концепти. Концепти – це одиниці концептуальної системи в їхньому відношенні до мовного вираження, в них міститься інформація про світ, його актуальний чи віртуальний стан. Концепт – це уявлення про певний фрагмент, яке формується за допомогою загальнонаціональних культурозначимих ознак, котрі доповнюються компонентами індивідуального досвіду й особистого уявлення. Концепт – це національний образ, ускладнений ознаками індивідуального уявлення, який постійно змінюється, доповнюється новим знанням. Тому аналіз власне концептів та їхньої вербалізації вимагає постійної уваги лінгвістів загалом і когнітологів зокрема.

Аналіз досліджень цієї проблеми. На сучасному етапі розвитку когнітивістики значну роль приділено вивченню концептів. Дослідження в когнітивній лінгвістиці концептів та концептосфери загалом актуалізують питання їх рівнів, типологію та структурованість. На матеріалі мовних одиниць розглядаються типи концептів та способи їхнього представлення в функціональному аспекті й за допомогою їхніх ознак. Зокрема, це: теорія концептів (М. М. Полюжин); методика дослідження концептів (А. П. Бабушкін); аналіз структури концептів, вивчення їх у національній свідомості та зіставне дослідження (А. М. Приходько, О. В. Городецька, В. Ф. Старко, Ю. С. Белозьорова та інші).

Мета і завдання статті: дослідження типології концептів, аналіз їхньої репрезентації на основі культурологічних, прагматичних, когнітивних та лінгвокультурологічних індексів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасному мовознавстві виокремлюють різні види концептуальних структур, оскільки неоднорідність дійсності призводить до неоднотипності концептів, що її відображають. Ще С. Аскольдов розмежовував концепти пізнання (загальні, схематичні уявлення) та художні концепти (індивідуальні розмиті уявлення): «Можливості концептів пізнання підкорюються законам логіки, або потребам відповідності реальній дійсності..., а зв'язок елементів художнього концепту спирається на далеку від логіки та реальної прагматики художню асоціативність» [3, 275].

О. Кубрякова розподіляє концепти за лінгвістичним вираженням на прості та складні: *прості концепти* – ті, що репрезентовані одним словом, *складні* – словосполученням або реченням.

²⁵ ♥ Розвод Е., 2015

За походженням диференціюють первинні та вторинні концепти: *первинні* – це вихідні концепти, сутність яких не підлягає аналізу; *вторинні* – концепти, що розвинулись із первинних [10, 90–91].

На думку С. Воркачова, концепт – це «культурно позначений вербалізований смисл» [4, 56]. Дослідник указує на існування метафізичних концептів – ментальних сутностей високого або граничного ступеня абстрактності: *душа, істина, свобода, щастя, любов* [5, 48]. Він виділяє такі типи концептів:

- *концепти-автохтони* – абстраговані від значень своїх конкретних мовних реалізацій;
- *протоконцепти* – «універсальні концепти», «ноєми», ментальні одиниці, що забезпечують еталон порівняння у міжмовному зіставленні та перекладі;
- *потенційні концепти* – ментальні структури, що не мають відповідних лексем для свого вираження.

Наявність лінгвокультурного концепту в індивідуальній та колективній свідомості дає підстави В. Карасику та Г. Слишкіну досліджувати *індивідуальні, групові (соціокультурні), етнокультурні та загальнолюдські концепти* [7, 13].

У контексті культурних концептів Т. Космеда виокремлює *концепти – власні назви*, «...що відображають історію, традиції, ширше – культуру певної країни, народу» [8, 155].

Ураховуючи історичний параметр класифікації, а саме хронологічні межі часових відрізків, а також належність концептів до явищ культури, що традиційно поділяється на світову та національну, Ж. Краснобаєва-Чорна вважає доречним застосовувати терміни *світові концепти* та *національні концепти*. Серед національних дослідниця виділяє: концепти первісної доби, Давнього світу (Китаю, Єгипту), античних держав (Греції, Риму), давніх слов'ян, Середньовіччя, Відродження, Просвітництва, Нового часу [9, 49–50].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях виокремлюють також концепти *діалектні* (М. Болдирев, В. Куликов) – одиниці знання про діалектні відмінності у мові; *суперконцепти*, *макроконцепти*, *мікроконцепти*, *базові концепти* (Т. Кильдибекова, Г. Гафарова); *концепти-етимони* (В. Колесов) як зародки смислу; *емоційні концепти* (М. Красавський) та інші.

Виходячи з аналізу типів знання, З. Попова та Й. Стернін пропонують дещо іншу класифікацію, що нею послуговується й Н. Векжинович. Науковці називають такі види концептів: *уявлення / зображення, схема, поняття, фрейм, сценарій / скрипт, гештальт*. Під *уявленням / зображенням* розуміють чуттєво-наочний образ відповідного предмета. *Схема* – це узагальнено-графічний, контурний тип концепту. *Поняття* трактується як концепт, що складається із найзагальніших, суттєвих ознак предмета чи явища і є наслідком їхнього раціонального відображення. *Фрейм* визначають як багатокomпонентний концепт, що розуміється в цілісності його складових частин. *Сценарій* – це фрейм, але розгорнутий у просторі. *Гештальт* потрактовують як комплексну, цілісну функціональну розумову структуру, що впорядковує розмаїття окремих явищ у свідомості [11, 72–74].

Для укладання будь-якої класифікації важливим є «визначення тих різноманітних типологічних описів, які можна створити щодо даного об'єкта та які безпосередньо виходять із природи явища, що його вивчають, відображаючи різні його ракурси» [6, 310]. Тому, узагальнюючи наявні типи концептів, Ю. Смирнова подає складнішу класифікацію, де диференціює їх:

- 1) *за змістом* (за З. Поповою та Й. Стерніним): уявлення, схема, фрейм, сценарій, конструкт, інсайт, гештальт;
- 2) *за мовним оформленням* (за Ю. Степановим): рамкові концепти, концепти зі щільним ядром, концепти дії;
- 3) *за ступенем інтеграції семантичних структур* (згідно із Т. Кильдибековою та Г. Гафаровою): супер-, мікро-, макроконцепти, базові концепти;
- 4) *за роллю концепту в структуруванні мовного значення*: класифікатори, інтегрувальні концепти, концепти усунення [12, 24].

Класифікаційна схема концептів, що її пропонує Ж. Краснобаєва-Чорна, містить три основні складові:

1) за історико-культурологічним параметром розподіляються на світові та національні;
2) за ціннісно-соціологічним параметром: а) матеріальні; б) духовні (пізнавальні, інтелектуальні, моральні, філософські, правові, релігійні); в) політичні, екологічні, економічні;
3) за когнітологічним параметром: а) генетичний параметр: первинний, вторинний; б) структурний параметр: простий, складний; мікро-, макроконцепт; в) семантичний параметр: концепт-мінімум, концепт-максимум, енциклопедичний додаток. На думку Ж. Краснобаєвої-Чорної, можливі також додаткові класифікації: за соціолінгвістичним параметром: етнокультурний, соціокультурний, індивідуально-культурний; за лінгвокультурологічним: рамковий або зі щільним ядром; за гносеологічним: повсякденний або науковий; за естетичним параметром: науковий або художній [9, 49–50].

У нашому дослідженні розглядаємо концепт SUN, котрий є вербалізованим первинним лінгвокультурним концептом. Зазначимо, що лінгвокультурні концепти класифікуються за різними ознаками. В. Карасик та Г. Слишкін стверджують, що до найважливіших характеристик лінгвокультурних концептів належать: 1) комплексність побутування; 2) ментальна природа; 3) цінність; 4) умовність і розмитість; 5) змінність; 6) обмеженість свідомістю носія; 7) трикомпонентність; 8) багатовимірність; 9) поліаспектність; 10) методологічна відкритість [2, 12–13].

«Концепт» у лінгвокультурологічних текстах – це вербалізований культурний сенс, і він «за замовчуванням» є лінгвокультурним концептом (лінгвоконцептом) – семантичною одиницею «мови» культури, план вираження якої представляє двосторонній мовний знак, лінійна протяжність якого нічим не обмежена. Визначальним у розумінні лінгвоконцепту виступає уявлення про культуру як про «символічний Всесвіт», конкретні прояви якого в певному «інтервалі абстракції» (у зіставленні з іно-культурою) обов'язково є етноспецифічними. Саме через це провідною відмітною ознакою лінгвоконцепту є його етнокультурна маркованість. Увага до мовного, знакового «тіла» концепту і відрізняє його лінгвокультурологічне розуміння від усіх інших [2, 12].

Концепт синтезує лінгвоментальне утворення, яке методологічно утворилось на заміну уявленню (образу), поняттю та значенню і включило їх у себе в скороченому, конденсованому вигляді. Зазначимо, що лінгвокультурна концептологія виділилася з лінгвокультурології в ході переакцентуації й модифікації компонентів у складі наміченої Е. Бенвеністом тріади «мова, культура, людська особистість», у якій «людська особистість» прирівнюється до свідомості, точніше сукупності, що утворюють його «згустки сенсу», – концептів.

Лінгвокультурні концепти відносяться до числа одиниць ментальності / менталітету, тобто категорій, через які описується національний (етнічний) характер. Якщо ментальність – спосіб бачення світу загалом, то менталітет – це набір специфічних когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації [2, 13].

Дослідження лінгвокультурного концепту відбувається в декілька етапів. Перший – це аналіз лексичного значення і внутрішньої форми ключового слова, котре репрезентує концепт. Другий етап передбачає виявлення синонімічного ряду лексеми – репрезентанта концепту. На третьому відбувається опис способів категоризації концепту в мовній картині світу. Четвертий етап – це визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми, дослідження концептуальної метафори чи метонімії. П'ятий етап – дослідження сценаріїв. Сценарій – це подія, що відбувається в просторі, припускає наявність суб'єкта, об'єкта, цілі, умов виникнення, часу і місця дії [2, 15–16].

Опишемо етапи дослідження та аналізу засобів вербалізації концепту SUN в англійській мові. На першому етапі визначено ключову лексему, яка представляє концепт SUN, – *the large bright object in the sky that gives us light and heat, and around which the Earth moves* [15, 1550] – та зазначено домінантні елементи цієї лексеми: *the large bright object in the sky that gives us light*

and heat (вторинними є – *around which the Earth moves*). В словнику «An Etymological Dictionary of Modern English» знаходимо таке пояснення лексеми SUN: **Sun**. AS. *sunne*. Com. Teut.; cf. Du. *zon*, Ger. *sonne*, ON. *sunna*, Goth, *sunno*; ult. cogn. with L., Sanskrit *svar*, to shine. *Sunrise*, *sunset* prob. contain an orig. subjunctive, as in *ere the sun rise* (v. i.). *Sunstroke* is for earlier *stroke of the sun*, rendering F. *coup de soleil* [17, 1446].

Цікавими є результати дослідження граматичних ознак іменника SUN, зокрема гендерних характеристик. В етимологічному словнику зазначено, що до XVI століття іменник був жіночого роду, а потім став чоловічого, тоді як на сучасному етапі розвитку мови, подібно до інших неживих предметів, належить до іменників середнього роду.

Другий етап – синонімічний ряд лексеми – репрезентанта концепту SUN, виявлений шляхом аналізу словникових дефініцій: *star*, *sunshine*, *sunlight*, *daylight*, *light*, *warmth*, *beams*, *rays* [15, 1550].

Третій етап – проведення асоціативного експерименту, як спосіб категоризації концепту SUN у мовній картині світу англійців. Асоціативний експеримент передбачає дотримання чітких критеріїв щодо демографічного відбору інформантів, матеріалу дослідження та опрацювання одержаних результатів з метою їхньої верифікації. Асоціативний експеримент уможливорює дослідження універсальних та національно-культурних складових наповнення лінгвокультурних концептів, особливості їхнього функціонування в англomовних культурних просторах. Дані проведеного асоціативного експерименту підтверджують наше передбачення про присутність яскраво вираженого лінгвокультурного аспекту і вказують на те, що переважно зустрічаються позитивні асоціації (більше 80 %). Це дозволяє стверджувати про позитивну оцінку SUN носіями англійської мови. Наприклад, вдалі справи асоціюються зі сходом сонця (*one's sun is rising*), а невдачі – із заходом (*one's sun is setting*) [1, 903].

Четвертий етап – дослідження концептуальної метафори. Такий об'єкт природи, як сонце, постає перед нами у вигляді живої істоти, яка має частини тіла й характеризується з точки зору наявності почуттів, хоча вони, зазвичай, притаманні лише людині: *...the golden hands of the sun stroked him warmly* [13, 263]; *...he approved of the sun which said nothing but lay there* [13, 47]; *...the afternoon sun emptied down invisible arrows* [14, 61].

П'ятий етап у нашій розвідці, тобто дослідження сценаріїв, пов'язуємо із певними подіями, які відбуваються в просторі за участі конкретних суб'єктів, мають ціль, умови виникнення та час. Наприклад: *When the sun sets, the moon rises; when the moon sets, the sun rises* [16, 176], де суб'єктом виступають СОНЦЕ та МІСЯЦЬ, що по черзі змінюють одне одного заради світла і продовження життя.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, ми проаналізували основні типології концептів у сучасному мовознавстві. Основну увагу було приділено аналізу досліджуваного концепту SUN із лінгвокультурної точки зору. Планується зібрати та проаналізувати приклади шляхом вибірки з корпусів англійської мови для наповнення лінгвокультурного концепту SUN.

Джерела та література

1. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К. Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
2. Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
3. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология] / [под общ. ред. В. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
4. Воркачев С. Г. «Две доли» – две концепции счастья / С. Г. Воркачев // Языковая личность: проблемы креативной семантики (к 70-летию проф. И. В. Сентенберг) : сб. науч. тр. / Волгоград. гос. пед. ун-т. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 52–61.
5. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. – 2001. – Т. 60, № 6. – С. 47–58.
6. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М. : Шк. «Языки рус. культуры», 1998. – 768 с.

7. Карасик В. И. Базовые характеристики лингвокультурных концептов / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Антология концептов : в 5 т. – М. : Гене́за, 2007. – Т. 1–2. – С. 12–13.
8. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
9. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Класифікаційні параметри концепту ЖИТТЯ / Ж. В. Краснобаєва-Чорна // Лінгвістичні студії : [зб. наук. пр. / уклад. А. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – Вип. 15. – С. 48–54.
10. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. фак. МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
11. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
12. Смирнова Ю. П. Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Юлия Павловна Смирнова ; Башкир. гос. ун-т. – Уфа : [б. и.], 2001. – 133 с.
13. Golding W. *Darkness Visible* / W. Golding. – London–Boston : Faber and Faber, 1983. – 265 p.
14. Golding W. *Lord of the Flies* / W. Golding. – NY. : A Perigee Book, 2001. – 208 p.
15. Longman Exams Dictionary / [director Della Summers]. – New ed. – Harlow, Essex : Pearson Longman, 2006. – 1834 p.
16. The Penguin Dictionary of proverbs / ed. by Rosalind Fergusson. – NY. : Penguin books USA Inc., 1983 – 331 p.
17. Weekley E. *Etymological Dictionary of Modern English* : in 2 vol. Vol. 2 : L–Z / Ernest Weekley. – London : Dover Publications, 1967. – 846 p.

References

1. Barantsev, K., ed. 2005. *Anhlo-Ukrainskyi Frazeolohichnyi Slovnyk*. Kyiv: Znannia.
2. Karasik, Vladimir, and Sternin, Iosif, eds. 2007. *Antologiya Kontseptov*. Moskva: Gnozis.
3. Askoldov, S. 1997. “Kontsept i Slovo”. In *Russkaia Slovesnost. Ot Teorii Slovesnosti k Struktura Teksta*, edited by V. Neroznak, 267–279. Moskva: Academia.
4. Vorkachiov, Sergei. 2000. “«Dve Doli» – dve Kontseptsyi Schastia”. *Yazykovaia Lichnost: Problemy Kreativnoi Semantiki* (к 70-letiiu Proffesora I. V. Sentenberg), 52–61. Volgograd: Peremena.
5. Vorkachiov, Sergei. 2001. “Kontsept Schastia: Poniatiinyi i Obraznyi Komponenty”. *Izvestiia RAN. Seriya Literatury i Yazyka* 60 (6): 47–58.
6. Gak, Vladimir. 1998. *Yazykovyie Preobrazovaniia*. Moskva: Shkola “Yazyki Russkoi Kultury”.
7. Karasik, Vladimir, and Slyshkin, Gennadii. 2007. “Bazovyye Kharakteristiki Lingvokulturnykh Kontseptov”. *Antologiya Kontseptov v 5 Tomakh*, 1–2: 12–13. Moskva: Geneza.
8. Kosmeda, Tetiana. 2000. *Aksiolohichni Aspekty Prahmalinhvistyky: Formuvannia i Rozvytok Katehorii Otsinky*. Lviv: Lvivskyi Natsionalnyi Universytet Imeni I. Franka.
9. Krasnobaieva-Chorna, Zhanna. 2007. “Klasyfikatsiini Parametry Kontseptu Zhyttia”. In *Linhvistychni Studii*, edited by A. Zahnitko, 15: 48–54. Donetsk: DonNU.
10. Kubriakova, Yelena, et al. 1996. *Kratkii Slovar Kognitivnykh Terminov*. Moskva: Filologicheskii Fakultet MGU Imeni M. V. Lomonosova.
11. Popova, Zinaida, and and Sternin, Iosif. 2001. *Ocherki po Kognitivnoi Lingvistike*. Voronezh: Istoki.
12. Smirnova, Yuliia. 2001. “Sredstva Aktivatsyi Superkontsenta «Dvigatsia» v Angliiskikh Tekstakh i Ikh Perevodakh”. PhD diss., Bashkirskii Gosudarstvennyi Universitet.
13. Golding, William. 1983. *Darkness Visible*. London–Boston: Faber and Faber.
14. Golding, William. 2001. *Lord of the Flies*. New York: A Perigee Book.
15. Summers, Della, ed. 2006. *Longman Exams Dictionary*. Harlow, Essex : Pearson Longman.
16. Fergusson, Rosalind, ed. *The Penguin Dictionary of Proverbs*. New York: Penguin books USA Inc.
17. Weekley, Ernest. 1967. *Etymological Dictionary of Modern English in 2 vol. Volume 2: L–Z*. London: Dover Publications.

Розвод Элина. Типы концептов и их классификация в современном языкознании. Речь идет об основной единице современной когнитивной лингвистики – концепте. Обращено внимание на разновидности концептов, их классификацию, особенности организации и структурные признаки. Отмечено, что при исследовании концепта с лингвокультурной точки зрения он анализируется как ментальное образование, как часть концептосферы определенного этнического сообщества, как фрагмент национальной картины мира в сознании носителя языка. Лингвокультурные концепты относятся к числу единиц ментальности / менталитета, то есть к категориям, через которые производится описание национального (этнического) характера. Исследование лингвокультурного концепта происходит в несколько этапов. Первый – это анализ лексического значения и внутренней формы слова, которая представляет концепт. На втором этапе проводится воспроизведение синонимического ряда лексемы – репрезентанта концепта. Третий – это описание способов категоризации концепта в национальной языковой

картине мира. На четвертом этапе определяются способы концептуализации как вторичного переосмысления соответствующей лексемы, а также исследования концептуальной метафоры или метонимии. Особое внимание обращено на завершающий, пятый этап, на котором проводится исследование сценариев. Сценарий рассматривается как событие, происходящее в пространстве, предполагает наличие субъекта, объекта, цели, условий возникновения, времени и места действия.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурология, языковая картина мира, вербализация, репрезентация.

Rozvod Elina. Types of the Concepts and its Classification in Modern Linguistics. This article deals with the basic unit of the modern cognitive linguistics – the concept. A special attention has been paid to the variety of concepts, their classifications, ways of organizing them, and structural features. It is noted that while studying the concept from the linguocultural point of view, it is analyzed as a mental formation, as a part of the conceptsphere of a certain ethnic community, as a fragment of the national linguistic map of the world that belongs to the worldview of the native speakers. Linguocultural concepts belong to the units of mentality, to the categories with the help of which a national character is described. The investigation of the linguocultural concept is carried out in several stages. The first stage is the analysis of the lexical meaning and inner form of the key word, which represents the concept. At the second stage the synonyms of the main lexeme are reproduced – the representatives of the concept. The third stage is the description of the methods of the categorization of the concept in the national linguistic map of the world. At the fourth stage, ways of conceptualizing conducted by the reconsideration of the appropriate lexeme are identified, and the study of the conceptual metaphor or metonymy is done. A special attention has been paid to the final, fifth stage at which a scenarios' research is carried out. A scenario is viewed as an event that takes place in space, implies the existence of a subject, object, objectives, time and place of an action.

Key words: concept, linguoculture, linguistic map of the world, verbalization, representation.

СЕМАНТИЧНА ДВОЗНАЧНІСТЬ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, УТВОРЕНИХ ДОДАВАННЯМ ПРЕФІКСА *AUTO-* (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

На матеріалі лексичних одиниць, що утворені додаванням префікса *auto-*, виявлено закономірності та встановлено лексико-семантичні поля цих лексем. Для визначення структури даного семантичного поля використано два типи фільтрації – морфо- і семіолексичну. Результати аналізу показали, що усунення двозначності можливе лише за умови розширення поля дослідження, вивчення продуктивності та мотивації префікса. Спостережено, що у французькій та українській мовах блок слів із таким префіксом є омонімічним. Встановлено чотири ключових значення, які може мати цей префікс. На основі аналізу лексикографічних даних та беручи до уваги чотири основні частини мови, виявлено значне збільшення продуктивності префікса *auto-* в одних та стагнацію – в інших. Окреслено закономірності його приєднання до тих чи інших основ. Аналіз прикладів засвідчив, що словники надають семантичному полю цього префікса лише два значення. Вдалося з'ясувати шляхи усунення двозначності лексичних одиниць, утворених додаванням префікса *auto-*.

Ключові слова: лексична одиниця, префікс, деривація, семантичне поле, словотвірна продуктивність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання двозначності в мові є однією з найбільш цікавих та дискусійних, оскільки вона стосується так чи інакше всіх сторін мови та мовлення – граматики, лексики, фонетики; вона зумовлює стійкий інтерес як у лінгвістів-дослідників, так і викладачів-практиків. Специфіка природи двозначності пов'язана з асиметрією мовного символу, що більшою чи меншою мірою властива всім мовам та всім мовним рівням. У французькій мові найкраще вона виявляється на рівні лексики.

Проблеми двозначності в сфері словотворення постійно привертали увагу мовознавців. **Актуальність** питання зумовлена необхідністю більш детального вивчення лексико-семантичних особливостей розуміння слів французької мови, утворених за допомогою додавання префікса *auto-*, тобто: 1) яким чином слухач здійснює омонімічний розподіл; 2) на основі чого він розуміє, що в одному випадку префікс *auto-* означає «машина, автомобіль», а в іншому – «над самим собою» і т. д.

Зауважимо, що як в українській, так і французькій мовах, блок слів із таким префіксом буде омонімічним. Проведені розвідки виявили такі спільні семантичні групи з компонентом *auto-*:

- назви установ, організацій: *autogare* – автовокзал, *autousine* – автозавод;
- назви приміщень: *autopavillon* – автонавільйон, *autosalon* – автосалон;
- назви транспортних засобів: *autobus* – автобус, *autocar* – автокар, *autotrain* – автопоїзд;
- назви процесів та явищ: *automorphisme* – автоморфізм, *autointoxication* – автоінтоксикація, *autologie* – автологія;
- назви організмів, речовин, елементів: *autovaccin* – автовакцина, *autotrophes* – автотрофи;
- назви приладів, пристроїв, механізмів: *autorégulateur* – авторегулятор, *autoopérateur* – автооператор;
- назви узагальнених понять, систем: *autoblocage* – автоблокування;
- назви просторових понять: *autodrome* – автодром;
- назви осіб за виконуваною роботою: *autodidacte* – автодидакт, *autoconstructeur* – автоконструктор, *autoinspecteur* – автоінспектор;
- назви наукових галузей: *autogénèse* – автогенез, *automatique* – автоматика, *autoconstruction* – автомобілебудування;
- назви творів мистецтва: *autoportrait* – автопортрет, *autogravure* – автогравюра;

²⁶ ♥ Семенюк О., 2015

– назви, пов'язані зі словом: *autobiographie* – автобіографія, *autorésumé* – автореферат, *autocode* – автокод;

– ознаки, властивості, якості: *autobiographique* – автобіографічний, *autocratique* – автократичний, *automatisé* – автоматизований.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченням префіксації у французькій мові в середині ХХ століття займався французький лінгвіст Ж. Пейтард. Проблему семантичної двозначності вивчала і сучасна дослідниця Е. Мазалейра. А німецький лінгвіст Г. Марчанд аналізував суфіксальну деривацію на матеріалі англійської мови. Серед вітчизняних учених, що присвятили ґрунтовні наукові праці питанням словотворення, слід назвати В. В. Виноградова, М. С. Гуричева та багато інших. Однак у сучасній романістиці питання семантичної двозначності префіксованих лексичних одиниць французької мови залишається малодослідженим.

Мета статті – охарактеризувати семантичну двозначність лексичних одиниць, утворених додаванням префікса *auto-*.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- окреслити семантичні поля лексем з префіксом *auto-*;
- з'ясувати особливості усунення двозначності префіксованих лексичних одиниць;
- установити продуктивність префікса *auto-*;
- виявити закономірності приєднання цього компонента до різного типу основ;
- розкрити особливості семантики префіксованих лексичних одиниць на основі префікса *auto-*, а відтак розширити і поглибити теоретичні та практичні знання з вибраної тематики.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Для вивчення окресленої проблеми ми користувалися здобутками та напрацюваннями як в області семантики, так і лексикографії. Насамперед спробуємо подивитися на проблему поза результатами лексикографії: вона насправді пропонує два різних підходи омонімічного типу до морфеми *auto-*. Перший – розглядає *auto-* як структурний елемент і скорочення слова «автомобіль», яке власне позначає лексему «машина, автомобіль»; другий – пояснює *auto-* як префікс або як структурний елемент, наділений значенням «самостійно». Для розгляду питання з іншої точки зору необхідно прийняти дещо спрощене ставлення слухача, який повинен надати лексичній одиниці певний семантизм, тобто визначити семантичні зв'язки між двома чи декількома морфемами. Наприклад, яким чином слухач може інтерпретувати *auto-école* і *auto-enseignement*, тобто в результаті чого він може здійснити омонімічний розподіл, що саме вказує на те, що в *auto-école* *auto-* означає «машина, автомобіль + учень-водій», а в *auto-enseignement* – «від самого себе + над собою». Запропонований аналіз перетворюється в аналіз можливостей та джерел, наявних у слухача для усунення семантичної двозначності.

Вибір префіксованої лексичної одиниці означає, що необхідно визначити проблему семантизму тих морфем, які дана лексична одиниця структурує, у більш широкому і загальному значенні, ніж проблема «зв'язку». Префіксована лексична одиниця дає змогу функціонувати у мовленні як цілісній одиниці, з такими ж функціями, як і одиниця, яку традиційно називають «просте слово», тобто мати змогу бути складовою макроконтексту фрази, коли, власне, сама фраза розглядається як мікроконтекст. У даному типі лексичних одиниць кожна морфема автоматично стає контекстом іншої, результатом подвійного зв'язку, семантичного і синтаксичного водночас. Інакше кажучи, значення лексичної одиниці встановлюється лише в тому випадку, якщо між елементами можливі синтаксичні зв'язки.

Ми надамо перевагу семіосинтаксичному впливу, оскільки в ньому проявляється проблема, порушена А.-Ж. Греймасом [2], – установлення зв'язку (компонентний зв'язок) між семічними ядрами й контекстуальними семами і, відповідно, проблема відносної самостійності елементів, яка дозволяє визначати лексичні одиниці як синтагми. Таким чином, ми бачимо, що статус будь-якої префіксальної морфеми визначається семіосинтаксичним зв'язком.

Нами встановлено, що вибір лексичної одиниці формується на відносній повноті лексичної винахідливості, з якою стикається область лексичних одиниць даного виду: вибір морфеми *auto-* засновується на тому, що лексико-префіксальне поле, яке вимальовується навколо, в більшості зв'язків займає перше місце, а також на тому, що продуктивність префікса може бути вагомим фактором.

Усе сказане вище повертає нас до вивчення проблематики «зв'язку», за допомогою якого спробуємо намітити тенденції або шляхи підходу до цієї проблематики. Однак, як і будь-яке вивчення проблеми, воно може відкрити лише деякі зв'язки або деякі взаємодії серед основних. Вважаємо за доцільне виділити три рівні вивчення проблематики семантичної двозначності: рівень А, в якому семантика розглядається в рамках лексичної одиниці; рівень В, у якому вона обмежена або системою напрямків (синтагматичні / парадигматичні), або системою власне префіксів; рівень С, в якому синтаксис і формування фрази залежать від семантики префікса і лексичної одиниці [3, 89]. У контексті проблеми вважаємо, що слід більш детально розглянути питання семантичного поля самого префікса *auto-*.

Відомо, що в широкому значенні *семантичне поле* – це сукупність лексичних одиниць, пов'язаних із одним і тим самим фрагментом дійсності. В лексико-семантичній системі будь-якої мови можна виділити: семантичне поле руху (переміщення), поле часу (темпоральне), поле погоди (метеорологічне), поле розумової діяльності (мислення), поле почуттів тощо. Як зазначає Л. М. Васильєв [1], лексико-семантичні поля є відносно автономними, бо пов'язані між собою, що засвідчується багатозначними словами, які різними своїми значеннями входять до різних полів.

Отже, семантичні поля характеризуються зв'язком слів або їх окремих значень, системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору. Кожне поле – це своєрідна мозаїка слів, де кожне окреме слово має певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не зберігається в різних мовах, тому що кожна мова по-своєму членує об'єктивний світ. Національна специфіка семантичних полів виявляється в кількості наявних у полі слів і в характері опозиції між компонентами поля.

Головними характеристиками семантичного поля є:

1. Семантичне поле інтуїтивно зрозуміле носієві мови та становить для нього психологічну реальність.
2. Семантичне поле автономне та може бути виділене як самостійна підсистема мови.
3. Одиниці семантичного поля пов'язані темами чи іншими системними семантичними відношеннями.
4. Кожне семантичне поле пов'язане з іншими та утворює разом із ними систему мови.

На сьогодні польова модель системи мови має різноманітні інтерпретації. Предметом дослідження в теорії поля у сучасній лінгвістиці є групування мовних одиниць, об'єднаних на основі спільності позначуваного ними (семантичний принцип) та виконуваних ними функцій (функціональний) або на основі двох ознак (функціонально-семантичний принцип).

В основі теорії семантичних полів лежить уявлення про існування в мові певних семантичних груп та про можливість входження мовних одиниць в одну або декілька з них. Словниковий склад мови (лексика) може бути представлений як набір окремих груп слів, об'єднаних різними відношеннями: синонімічними, антонімічними та ін. Елементи окремого семантичного поля пов'язані регулярними та системними відношеннями і, відповідно, всі слова поля взаємопротиставлені одне одному.

Лексико-семантичне поле має свої ядро і периферію. У ядрі містяться найважливіші, ключові слова, які утворюють синонімічні, антонімічні, родовидові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, які, як правило, належать до іншого семантичного поля. У межах семантичного поля виділяють семантичні групи, а в межах них – семантичні об'єднання (синоніми, антоніми, гіпоніми і т. п.).

Префікс *auto-* походить від давньогрецького αὐτός «сам; він». Коли мова йде про префікс *auto-*, словники надають йому лише два значення. Якщо він походить від грецького αὐτός, він має значення «себе» і пов'язаний із присвійним детермінантом, який відноситься до підмета.

Ces écoliers autoaniment leur production de français.

Дуже часто лексикографи приєднують прикметник «власний» до визначення поняття, яке відображає цей префікс:

- *autoconsommer ses produits*: вживати товари, які походять з власного виду діяльності;
- *s'autocritiquer*: висловлювати судження про власну поведінку;
- *s'autofinancer*: фінансувати власні інвестиції.

Спостережено, що деякі дієслова цієї групи є деномінативними і мають спільне допоміжне дієслово *faire* – *робити* та його стилістичні варіанти:

- *autocensurer ses propos*: практикувати самоцензуру власних висловлювань;
- *s'autodiscipliner*: самонав'язувати дисципліну.

В іменникових лексичних одиницях із префіксом *auto-* немає дієслівних відповідників і вони вводяться у фразу тільки за допомогою допоміжного дієслова: *autoaglutinine*, *autoanticorps*, *autoanalgésie*, *autobiographie*, *autocéphalie*, *autocomplexe* та ін.

Можемо помітити, що для значень, пов'язаних із психіатрією, психоаналізом, психологією, освітою, навчанням тощо можливі різні варіанти новоутворених лексичних одиниць:

- *se critiquer* – *se critiquer soi-même* – *s'autocritiquer* – *s'autocritiquer soi-même*;
- *gérer son budget* – *gérer son budget pour soi-même* – *autogérer son budget* – *autogérer son budget pour soi-même*.

Без префікса у нас виникає враження, що мова йде про фактивні маскування, які мають значення «змушувати робити щось для себе». Коли ж є префікс – особа брала участь у процесі (або не брала), незалежно від того, чи вживається дієслово у займенниковій формі. Виявлено, що словотворення з префіксом *auto-* не можливе з деякими нефізіологічними дієсловами, якщо вони переважно зворотні (*s'autoabsentir*, *s'autoaccorder*, *s'autoaccroupir*, *s'autoaffaler*, *s'autoaliter*, *s'autoallonger*, *s'autoattabler*, *s'autobattre*, *s'autosouvenir*).

Друге значення, яке надається префіксу *auto-* словниками, – *автомобіль*. За винятком прикметникової форми *autoroutier* – *автоторожній*, єдині іменники, з якими можливе це префіксальне словотворення, такі: *autobus*, *autocar*, *autocariste*, *autochenille*, *autocouchette*, *autocross*, *autoécole*, *autodrome*, *autoguichet*, *automitrailleuse*, *automobile*, *autopompe*, *autoradio*, *autorail*, *autoroute*, *autostop*, *autostoppeur*, *autotamponeuse*, *autotaxi*, *autotracteur*. У цих іменників немає дієслівних відповідників і, зважаючи на їх конкретний характер, вони не піддаються аналізу зі своїм допоміжним дієсловом.

Третє значення префікса *auto-* не згадується ні в *Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse*, ні в *Grand Robert*. Це значення *automatique* – *автоматичний*. Іменники та декілька дієслів входять до цієї семантичної підкатегорії, наприклад: *autocoupleur*, *autoalimenter*, *autodébrayer*, *autopropulser*. Це значення автоматизму пов'язане зі значенням спонтанності, дії, про яку йде мова, що була спричинена без участі зовнішньої сили. Згідно з визначенням, наступні дієслова також більшою чи меншою мірою мають значення *automatique* – *автоматичний*: *autoallumer*, *autoamorcer*, *autoamortir*, *autoassembler*, *autocorriger*, *autilyser*, *autostabiliser*.

Ми проаналізували лексичні одиниці з префіксом *auto-* в дев'яти виданнях *Petit Larousse* і *Petit Robert* (1924, 1935, 1948, 1952, 1959, 1964, 1973, 1993, 2008 років) [3; 4], беручи до уваги чотири фундаментальні частини мови: іменники, прикметники, дієслова та прислівники. Ми отримали, по граничних роках, такі результати (кількість одиниць для кожної частини мови):

Таблиця 1

Частини мови	1924 рік	2008 рік
Іменники	26	121

Прикметники	16	58
Дієслова	4	13
Прислівники	2	2

Отже, щодо продуктивності префікса *auto-* ми спостерігаємо значне збільшення кількості іменників, збільшення прикметників, слабке зростання дієслів та повну стагнацію прислівників. Це дозволяє нам стверджувати, що категорія дієслова не зазнала значної прогресії. Ці дієслівні форми побудовано відповідно до двох семантичних значень: *auto-* (=soi) або *auto-* (*matique*).

Також ми можемо оцінити продуктивність за кількістю лексичних полів, у які проникає префікс *auto-*: приблизно в 15, серед яких (у порядку зменшення за кількістю утворених одиниць): автомобілі, техніка (з підвидом «автоматизація»), а також політика, психологія, філологія та література, філософія, біологія, хірургія, фінанси, ботаніка, педагогіка, живопис, географія, зоологія; ці лексичні поля об'єднують усі одиниці специфічного наукового та технічного вокабулярів.

На основі вивчення словників та порівняння лексичних одиниць через самостійність основи, з якою з'єднується префікс (основа визнається як самостійна, якщо вона може бути повторно використана у мові без префікса, наприклад: в *auto-enseignement*, основа – це «автономний», «самостійний»; в автоматизмі основа – «неавтономний»), ми бачимо, що префікс *auto-* частіше з'єднується з основами, які розглядаються як самостійні одиниці, тобто префікс не тільки збільшує свою продуктивність, але й краще «сприймається» у своїй формі та семантизмі слухачем. Як наслідок утворюється лексична норма і саме на її основі вимальовується семантичне поле префікса.

Відтворення семантичного поля пропонує парадигматичну «псевдомодель», згідно з якою ми можемо аргументувати семантичну «інтуїцію» слухача. Тут варто зазначити, що ми намагалися виділити структуру, стверджуючи, що лексичні одиниці з префіксом *auto-* утворюють систему: для цього ми використали «інтуїцію» франкомовного слухача, що дозволило виділити з двох омонімічних одиниць “*auto-1*”, що має значення “*de soi-même*” («самостійно»), “*auto-2*” від семи «автомобіль». Метою залишається визначити найважливіші критерії, які дозволяють слухачеві уникнути двозначності.

Наш підхід включав у себе два моменти, під час яких ми використовували критерії, які дозволили розділити на підвиди загальну кількість префіксованих лексичних одиниць. Це морфо- і семіолексична фільтрація. Морфолексична фільтрація пропонує просту процедуру: для цього потрібно в словнику виділити спочатку «самостійні основи» від «несамостійних основ». І лише під час семіолексичної фільтрації можна розпочинати компонентний аналіз основи, шукаючи наявності або відсутності сему «процес».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проблема двозначності лексичних одиниць залишається актуальною. На матеріалі лексичних одиниць, утворених шляхом додавання префікса *auto-*, ми виявили закономірності приєднання цього компонента до різного типу основ. У ході аналізу окреслено семантичні поля лексем із префіксом *auto-*, а також визначено особливості усунення двозначності префіксованих лексичних одиниць. Результати дослідження підтвердили, що префікс *auto-* залишається продуктивним словотворчим елементом у сучасній французькій мові. Перспективи подальших досліджень пов'язуємо з вивченням семантичної двозначності лексичних одиниць сучасної французької мови, утворених додаванням інших префіксів.

Джерела та література

1. Васильев Л. М. Теория семантических полей / Л. М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1971. – № 5. – С. 106–111.
2. Greimas A.-J. Sémantique structurale. Recherche de methode / A.-J. Greimas // Larousse. – Paris, 1966. – P. 72–87.

3. Peytard J. De l'ambiguïté sémantique dans les lexies préfixées par auto- / J. Peytard // *Langue française*. – Vol. 4, no. 1. – Paris : Larousse, 1969. – P. 88–107.

Лексикографічні джерела

4. Le Petit Larousse. – Paris : Larousse, 1924, 1935, 1952, 1959, 1964.
5. Le Petit Robert de la langue française. – Paris : Robert, 1973, 1993, 2008.

References

1. Vasyliiev, Leonid. 1971. "Teoriia Semanticheskikh Polei". *Voprosy Yazykoznaviia* 5: 106–111.
2. Greimas, Algirdas-Julien. 1966. "Sémantique Structurale. Recherche de Methode". *Larousse*, 72–87. Paris.
3. Peytard, Jean. 1969. "De L'ambiguïté Sémantique dans les Lexies Préfixées par Auto-". *Langue française* 4 (1): 88–107. Paris: Larousse.

Lexicographic sources

4. Le Petit Larousse. 1924, 1935, 1952, 1959, 1964. Paris: Larousse.
5. Le Petit Robert de la langue française. 1973, 1993, 2008. Paris: Robert.

Семенюк Елена. Семантическая двузначность лексических единиц, образованных добавлением префикса *auto-* (на материале французского языка). На материале лексических единиц, образованных добавлением префикса *auto-*, обнаружены закономерности и определены лексико-семантические поля этих лексем. Для определения структуры семантического поля использовано два типа фильтрации (морфо- и семилексическая). Результаты анализа показали, что устранение двузначности возможно только при условии расширения поля исследования, изучения продуктивности и мотивации префикса. Обнаружено, что во французском и украинском языках блок слов с префиксом *auto-* является омонимическим. Установлено четыре ключевых значения, которые может иметь данный префикс. На основании анализа лексикографических данных и принимая во внимание четыре основные части речи, обнаружено значительное увеличение продуктивности префикса *auto-* в одних и полную стагнацию – в других. Обозначены закономерности присоединения данного префикса к тем или иным основам. Анализ примеров показал, что словари дают семантическому полю этого префикса только два значения. Удалось определить пути устранения двузначности лексических единиц, образованных присоединением префикса *auto-*.

Ключевые слова: лексическая единица, префикс, деривация, семантическое поле, словообразовательная продуктивность.

Semeniuk Olena. Semantic Ambiguity of the Lexical Units Formed by Adding Prefix *Auto-* (on the Basis of the French Language). Our research is dedicated to the topical problem of ambiguity in the language, in particular in the domain of word formation. Having used as basis the lexical units formed by adding prefix *auto-*, we have discovered consistent patterns and have set lexical-semantic fields of these lexemes. In order to define the structure of the semantic field there have been applied two kinds of infiltration (morpho-lexical and semi-lexical infiltration). The results of the analysis have demonstrated that the removal of ambiguity is possible on condition of extending the field for research, as well as studying the productivity and the motivation of the prefix. It has been found out that in both French and Ukrainian languages the groups of words with prefix *auto-* are homonymous. Moreover, we have discovered four meanings which the given prefix may have. On the basis of lexicographic data and having taken into account the four principal parts of speech, there has been discovered a significant increase in productivity of prefix *auto-* in some parts of speech and its stagnation in the other ones. There have been outlined consistent patterns of adding this prefix to certain stems. In addition to this, there have been established only two semantic meanings given by the dictionaries to the semantic field of this prefix. We can say that as a result of the conducted research we have succeeded in defining the ways to remove ambiguity of the lexical units formed by adding prefix *auto-*.

Key words: a lexical unit, prefix *auto-*, derivation, semantic field, derivational productivity.

УДК 821.161.2.02(091)

Людмила Сірик²⁷

МИСТЕЦЬКО-ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ: МІЖ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СХОДОМ І ЗАХОДОМ

Розглядається мистецько-громадянська позиція українських неокласиків 20-их рр. XX ст. На основі науково-художнього матеріалу виявлено, що вона неоднозначна і своєрідна. Схід і Захід як політичні категорії трактуються негативно (з огляду на їх антигуманний і колонізаторський характер), натомість у ролі культурних категорій – як рівноцінні частини, базовані на аксіології європейської культурної традиції. Митці демонстрували прагнення єднати європейську культуру, розбиту на Схід і Захід. Вони наголошували на позитивній ролі культури в пізнавальному, виховному, світоглядному, етичному, історичному і політичному контекстах. Серед складових позиції неокласиків виділяються такі пріоритети, як традиціоналізм, універсалізм, патріотизм, примат естетико-етичних критеріїв в оцінці літератури та мистецьких явищ. Робиться висновок, що через призму досліджуваної позиції прочитується концепція, в якій порушено актуальні й тепер проблеми (напр., етосу митця, ідентичності народу, системи цінностей українського суспільства та європейської спільноти), ідеї, зокрема, культурної спільноти європейських народів, єдності різноманітностей, боротьби за право національної культури і творчої особистості на самостійний (тобто без чужих втручань і рестрикцій) розвиток, рівноправності міжкультурних зв'язків у багатонаціональному світі.

Ключові слова: українські неокласики, література, культурні орієнтири, Схід, Захід, європеїзм, універсалізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Перед українським письменством на початку двадцятих років минулого століття стояла проблема шляхів розвитку національної літератури, концептуальних рішень її вдосконалення й модернізації та виходу в міжнародний світ. Ця проблема висунула на перший план дилему: «Схід (Росія) чи Захід (Європа)?», тобто вибір культурних орієнтирів. Ця дилема була центральним і гострим питанням під час літературної дискусії 1925–1928 рр. [див.: 7; 17]. У світоглядній та суспільно-політичній ситуації того часу стикалися протилежні ідеології (матеріалістична та ідеалістична), ворожі політичні системи (комуністична та капіталістична). Таким чином, вибір культурних орієнтирів українським письменством між Сходом і Заходом був також вибором політичним. Ця ситуація не була новою і, як відомо, досі залишається гостро проблематичною в українській культурі, історіософській та суспільно-політичній думці, а також у реальній ситуації України як у внутрішньому житті, так і на міжнародній арені.

Проблема вибору культурних орієнтирів актуалізує питання мистецько-громадянської позиції української культурної еліти, зокрема письменства. Ця проблема особливо чітко проявляється в ситуації революційних процесів та перехідних періодів після змін однієї суспільно-політичної системи на іншу. Яскравим прикладом є позиція українських неокласиків (званих київськими) – літературного угруповання, репрезентованого такими особистостями, як Микола Зеров, Михайло Драї-Хмара, Максим Рильський, Павло Филипович, Юрій Клен (Освальд Бурггардт). Ці науковці, поети класицистичного типу творчості, перекладачі та поліглоти майже сто років тому продемонстрували проєвропейську орієнтацію, яку самі називали європеїзмом. Цей факт зумовив, що в історії української літератури неокласиків називають європеїстами. У зв'язку з цим виникає низка питань, наприклад: «У чому полягає цінність та особливість їхньої позиції між двома культурними орієнтирами?», «Що в європейській літературі митці вбачали зразком до наслідування і якими пріоритетами керувалися?».

Питання мистецько-громадянської позиції українських неокласиків між двома культурними орієнтирами в Європі (тобто Сходом і Заходом) розглядається вперше. Висувається теза, що

²⁷ ♥ Сірик Л., 2015

митці, реалізуючи свою концепцію літератури, цілеспрямовано зверталися до зразків літературної класики обох орієнтирів, виявляючи в українській літературі свого часу неоднозначну і своєрідну мистецько-громадянську позицію. Цю тезу спробуємо довести на основі наукових праць і художніх творів (поезії та перекладів) неокласиків. Намагаючись зробити це оптимально, постараємося з'ясувати теоретичну основу і практичну реалізацію їхньої літературної концепції, а також виявити специфіку їхньої мистецько-громадянської позиції, порівняно з позицією інших українських письменників-окциденталістів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Теоретичну основу досліджуваної позиції у контексті культурних орієнтирів становлять термін «неокласицизм» та поняття «Європа», «європеїзм» і «європеїзація». З огляду на політичну ситуацію неокласики не пояснили їх значення в окремих теоретичних працях, однак ці значення знаходимо в усій їхній спадщині та біографії. Зважаючи на обмежені рамки пропонованої статті, зосередимось на основних поглядах митців.

Теоретичне обґрунтування їхнього мистецького напрямку в контексті терміна «неокласицизм» чітко прочитується у спадщині М. Зерова як теоретика угруповання, зокрема, в поезії «П. Филиповичу» («Йдете доріжкою Максима й Лесі / Істежите парнаську течію»), його поетичному циклі «Ars poetica» (сонетах «Класики», «Данте», «Pro domo», «Чупринчин сад в Оглаві», «Самоозначення», «Читаючи поета», «Творча тиша»), науково-публіцистичному трактаті «Ad fontes» (1926 р.) і статті «Літературний шлях Максима Рильського» (1926 р.). Згідно з ученим, збірка «Під осінніми зорями» – це свідчення естетизму, професіоналізму, мистецької зрілості, зразка «стильової індивідуальності» та продовження «хорошої української традиції» [12, 541, 559]. Категорії, якими він оперує, свідчать про примат класичної і національної традицій. Пояснюючи розуміння мистецького напрямку, М. Зеров використовує нараз кілька термінів, тобто «парнасизм», «класичний стиль», «неокласицизм», вживаючи їх як тотожні, а також дає дефініцію: «Цей неокласицизм, як у нас кажуть, це прагнення високого мистецтва (grand art)» [6, 561–562]. Йому важлива не стільки термінологічна точність назви презентованого угруповання явища, скільки естетико-світоглядні та художньо-стильові пріоритети, які зумовлюють створення зразкових творів.

Визначення європеїзму неокласики дали через багатогранний аналіз творчості Лесі Українки, зосереджуючись на естетико-світоглядному аспекті її творчості. Прикметно, саме їй учені присвятили найбільше праць, зокрема монографію, статті, рецензії [3; 11; 22; 26]. Вони вважали письменницю своїм зразком, що доводять сучасні наукові праці [25, 102–109]. Їх зібране видання може становити грубий том (напр., лише монографія М. Драй-Хмари «Леся Українка. Життя і творчість» нараховує 156 сторінок). Проте в цьому великому доробку неокласиків знаходимо лише одне дослівне визначення європеїзму, яке сформулював М. Драй-Хмара в 1926 році: «Під європеїзмом розуміємо ми, по-перше, прилучення себе в широкий мірі до європейської культури, по-друге, розглядання всяких справ національних в європейському масштабі [...] друге розуміння європеїзму сходиться, власне, з космополітизмом» [3, 54]. Тут враховано культурно-освітній і громадянський аспекти літературної діяльності, а також надано примат єдності національного з універсальним. Згідно з ученим, «космополітизм – це всесвітня правда, яка проповідує братерство всіх народів і не допускає, щоб один народ панував над іншими» [3, 59]. Натомість антиподом європеїзму М. Драй-Хмара вважає «відсталість від Заходу та вузький націоналізм» [3, 55].

Причиною дистанціювання неокласиків від публічного теоретизування своїх поглядів щодо європеїзму був наступ на них від 1924 року радянської влади через засоби масової інформації. Влада політизувала їхню мистецько-громадянську позицію [16, 70–147, 308–334]. Особливу небезпеку вбачали в неокласичній засаді автономності культури. Використовуючи ленінську «теорію гвинтиків», радянська доктрина відкидала європейську культурну традицію та пропагувала модель державоцентричної культури. Проєвропейську позицію неокласиків радянська влада (на найвищому щаблі!) оцінила вкрай негативно і спрямувала проти них

лавину вульгарної критики (С. Щупак, А. Хвиля, Б. Коваленко, Д. Загул та інші). У постанові політбюро ЦК КП(б)У (травень 1927 р.) зазначалося, що «антипролетарські тенденції» відбилися в роботі «українських буржуазних літераторів» типу неокласиків, попутників і ВАПЛІТЕ. Від весни 1930 року, коли в Харкові було влаштовано публічний процес над СБУ і винесено дуже суворі вирoki, неокласики були під постійним обстрілом вульгарної критики і небезпекою арешту. Газета «Комуніст» у 1933 році писала: «Наше завдання – розвінчати культ європеїзму, показавши справжнє клясове підґрунтя цього гасла. [...] орієнтація в літературі на Захід цілковито пов'язувалася з подібними орієнтаціями української буржуазії в політиці» [27]. Наступне поняття, тобто «Європа», в трактуванні неокласиків – це символ поважної культурної традиції та школа навчання і творчості. Це розуміння чітко з'ясовано у полемічних статтях М. Зерова «Наші літературознавці і полемісти» (1926 р.) [11] і трактаті «Ad fontes» (1926 р.), який складається з трьох статей: «Європа – Просвіта – Освіта – Лікнеп», «Євразійський ренесанс і пошехонські сосни», «Зміцнена позиція» [5, 568–588]. Крім того, згідно із М. Зеровим, Європа – це також психологічна категорія з її класичним типом людини-громадянина, тобто вільним, творчим і відновлювальним духом, внутрішньою непригніченістю, життєрадісністю, оптимізмом і силою волі. Вченому йдеться «не про ідейну “рокоходію”, а про зміцнення елементів греко-римського світовідчуття [...] пристосування його до сучасного світосприйняття» [12, 525–529]. Таке розуміння зумовлювало орієнтацію на культуру античності, яка віками була моделюючою системою естетичних смаків і прикладом моральної поведінки. Таким чином, у трактуванні неокласиків, «Європа» – це поняття умовне.

З позиції своєї теорії неокласицизму, європеїзму і Європи київські неокласики намагалися пояснити та реалізувати ідею європеїзації, тобто збагачення літератури науково-методологічними та мистецько-художніми засобами європейської літературної класики. Втілення цієї ідеї вбачалося у виконанні трьох основних завдань: «Засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменника і вперта систематична робота коло перекладів. Вияснення нашої української традиції і переоцінка нашого літературного надбання. Мистецька вибагливість, підвищення технічних вимог до початкуючих письменників» [9, 580]. Виходячи з цього, усі п'ятеро з угруповання активно включилися в переклади і наукове осмислення оригіналів літературної класики Європи. Згідно з ученими, необхідною передумовою якісної творчості є професіоналізм і самовдосконалення, тому перед широким читачем літератори-початківці можуть виступати тоді, коли навчаться основ свого фаху.

У виборі до адаптації літературних зразків митці задекларували різновекторність пошуків: античний, західноєвропейський, слов'янський. Речником першого був М. Зеров як знаменитий латиніст. У 1918 році він звернув увагу на необхідність навчання у великих майстрів слова, поетів античності, новоевропейських класиків, додаючи в рецензії «Петро Тенянка. До раю злotosайного», що «засвоювати їх треба з оригіналів, а не з російських перекладів» [11, 221–222]. У статті «“Енеїда” Вергілія» (1919 р.) та інших працях науковець твердив про невичерпні можливості античності, яка жила в культурній свідомості людства, переходила від епохи до епохи та випрацювала великі зародки для розвитку європейської культури. Тому античність у його розумінні – це «колосальна традиція» [12, 522], яка не втратила актуальності та цінності як первинне джерело універсальних істин, тем і проблем [13, 328].

Завдяки зверненню до західноєвропейського вектора неокласики збагатили українську літературу перекладами класичних зразків з французької, німецької, англійської та інших мов. У слов'янському векторі вбачали надбання народів усіх груп: південної, західної і східної. У контексті останньої випадає пригадати, що середземноморська традиція та культурно-освітні досягнення Нового часу, який розпочався в епоху Відродження, поширювались по всій Європі. Участь у процесі засвоєння основних елементів цієї традиції і досягнень брали також східні слов'яни. Тому цілком слушно київські неокласики спрямовують свої зусилля для засвоєння художніх зразків і теоретичної думки українців (І. Котляревського, П. Куліша,

М. Коцюбинського, М. Старицького, В. Самійленка, Марка Черемшини, Л. Мартовича, В. Стефаника, І. Франка, Лесі Українки), росіян (напр., М. Карамзіна, В. Жуковського, К. Батюшкова, О. Пушкіна, М. Лермонтова, Є. Баратинського, А. Чехова, О. Блока, І. Анненського) та білорусів (М. Богданович, Янка Купала, Якуб Колас).

Серед інших слов'янських літератур чи не найбільшого значення неокласики надавали польській, звертаючись до творчості чільних представників романтизму (політичних емігрантів Міцкевича і Словацького), «Молодої Польщі» (Пшерви-Тетмаєра) і скамандритів (Тувіма). Велике значення вони вбачали в епічних творах «Мазепа» (переклад М. Зерова), «Пан Тадеуш» і «На скелястім Підгір'ї» (переклад М. Рильського), підкреслюючи в них зразковість стилю, ідеї патріотизму, моральності, національного визволення, громадянської активності. Про цінність польської літератури свідчать також ґрунтовні статті «Юлій Словацький» М. Зерова [11], «Творчий шлях Казіміра Тетмаєра» М. Драй-Хмари [3], «Про поезію Адама Міцкевича» [23], «Адам Міцкевич» [24] та інші праці М. Рильського. В контексті міжслов'янських зв'язків у статті М. Драй-Хмари «Проблеми сучасної славістики (З приводу статті Р. Якобсона "Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik")» (1929 р.) твердиться про зацікавлення східнослов'янською літературою іншими народами: «Ніколи ще польська література, вихована на західноєвропейських зразках, не була під таким сильним впливом Сходу, як тепер. [...] Те саме треба сказати про Чехію. Чехи, напр., щодо перекладу зі східнослов'янських мов стоять на другому місці» [4, 299]. Згідно з ученим, Схід як літературна категорія теж має цінні зразки, які збагачують скарбницю європейської класики.

Значимо, що у своїх міркуваннях неокласики мають на увазі передусім ту літературу, яка спирається на естетико-поетологічні основи класицизму. Через наукові дослідження та поетичну й перекладну творчість митці прагнули нав'язати українсько-слов'янські контакти і водночас шукати відповідні для удосконалення і європеїзації української літератури естетично-світоглядні, стилістичні та ідейні зразки. З цією метою дослідники зверталися до слов'янських літератур як Заходу (напр.: «Творчий шлях Казіміра Тетмаєра», «Сербські народні приповідки» М. Драй-Хмари [3]; «Адам Міцкевич» М. Рильського [24]), так і Сходу (напр.: «Коцюбинський і Чехов» М. Зерова [11], «Пушкін і Шевченко», «Лермонтов» та «Янка Купала» М. Рильського [24]).

Особливість позиції неокласиків полягає в тому, що митці «не закликали відділятися муром від російської літератури» [21, 187], а навпаки – постійно зверталися до її мистецьких зразків. Цей факт відрізняє їх від налаштованих окцидентально українських літераторів, як правих (напр., Євгена Маланюка – див. його двотомник «Книга спостережень. Статті про літературу» [18] і Дмитра Донцова – див. його працю «Росія чи Європа?» [1, 78]), так і лівих (М. Хвильового – див. про нього опрацювання [20]), котрі проголошували гасло «До джерел!» і сповідували проєвропейську позицію, проте категорично відкидали російську літературу.

На основі семантики розглянутих понять (тобто *неокласицизм*, *Європа*, *європеїзм*, *європеїзація*) у розумінні неокласиків можна ствердити, що митців цікавили, в першу чергу, Схід і Захід як культурно-освітні категорії, як умовні назви геокультурних просторів і як інтегральні частини одного цілого, об'єднаного елементами європейської культурної традиції. Трагування неокласиками Сходу і Заходу обумовлене тим, який аспект мається на увазі: політичний чи культурний. З одного боку вчені прагнуть використати мистецько-художні та теоретико-методологічні досягнення обох частин Європи, а з іншого – засуджують утилітарно-прагматичну й тоталітарну політику Риму, царської Росії, радянської і фашистської імперій. У кінцевому результаті варварство імперій ХХ ст. Сходу і Заходу викличе апокаліптичну візію, але не щодо всього світу, а тільки імперій (Юрій Клен, «Попіл імперій»). Неокласики усвідомлювали, що комуністична ідеологія на Сході й фашистська на Заході спричиняють фанатизм і тоталітаризм. Наприклад, Юрій Клен, переїхавши до Німеччини, почувався у своїй етнічній батьківщині дуже некомфортно і планував виїхати до Америки. Однак реалізувати цей план перешкодила несподівана смерть в 1947 році. Німецька дослідниця Ютта Ліндекугель

твердить: Юрій Клен у Німеччині швидко розчарувався в ідеології нацизму, що невдовзі довела практична її реалізація, трагічний досвід (див. [28]).

У наукових текстах неокласики уникали прямих висловлювань щодо політичного Сходу і Заходу. Якщо якісь думки і трапляються, то дуже короткі й обережні. У рецензії на збірку «Вітер з України» Зеров писав, що «коректно діловий Захід» підозріло дивиться на перебіг подій і трагічні наслідки соціалістичної революції в Україні [10, 494]. Для конкретизації поглядів учених на суспільно-політичний Схід і Захід необхідно звернутися до їхньої поезії, з'ясовуючи значення символів езопівської мови. З огляду на політичну ситуацію, вчені висловлювали свої політичні погляди за посередництвом філософії художніх перекладів.

Один із прикладів – це переклад М. Драй-Хмарою 1926 року вірша чеського поета Йозефа Гори (1891–1945) «Захід і Схід» [2, 245–247], де твердиться про ідеологічну конфронтацію двох частин Європи. Думається, що головною думкою є не це (інакше твір звучав би банально!), а констатація про розгубленість людини у суспільно-політичному світі як Заходу, так і Сходу. Із почуттям розчарування та співчуття ліричний герой оцінює антигуманну суть як капіталістичного Заходу, на бульварах якого «Злочинство! Лихо! Торг!», так і Сходу, який «утопії західні в життя втілив» і приніс нове зло: «А Схід! // Що ти з душею учинив, // що світла сподівалась, // і з тілом тим, // що корчилось під канчуками? // Суворий, молодий! // Тобою всі серця палали, // що прагнули в віках свободи! [...] О мрійнику світів, // невже це ти на глинястій землі, // без каменю, // утопії західні // в життя втілив?». За риторичним питанням криється, по-перше, осуд політичної сліпоти народу, по-друге, брак сенсу в проведенні кривавої революції, дволикість і алогічність комуністичної ідеології, а особливо терор, спричинений реалізацією теорії комунізму. З тексту випливає, що створена Заходом утопічна теорія обертається для Сходу катастрофою.

Хоч аналізований твір – це переклад, однак він досконало відтворює суспільну ситуацію 20-х років. Хоч заклик «Вибирай!» – демократичний, але в реальній дійсності – надзвичайно важкий у здійсненні: «Між Заходом і Сходом, // Парижем і Москвою // є вольний і невольний край. // Скажи мені, // Куди ти звернеш з тугою німою? // На схід? // На захід? // Вибирай!». Отже, ліричного героя жоден із політичних орієнтирів не задовольняє, оскільки проблемою залишається здобуття свободи і спокою. Твір проникнутий почуттям смутку й розгубленості. (Поезії неокласиків також проникнуті цими почуттями і передчуттям приреченості та смерті). Безперечно, твір Й. Гори адекватно передає критичний погляд київських неокласиків на європейський Схід і Захід у політичному вимірі. В контексті останнього проблему трагедії людини і народів широко осмислив тільки Юрій Клен в еміграційній творчості, зокрема поемі-епопеї «Попіл імперій». Отже, за короткою інформацією та історіософськими роздумами на літературні теми, за іронією, скепсисом і неспокоєм у спадщині неокласиків приховується осуд тоталітаризму імперій Сходу і Заходу Європи.

У плані самовизначення митців необхідно брати до уваги універсальний контекст їхніх концептуальних поглядів на модернізацію та європеїзацію української літератури. Маючи на увазі Захід не політичний, а духовний і освітньо-культурний, М. Зеров публічно закликав «не уникали і старої Європи, і буржуазної, і навіть феодальної [...] не лякатися її психологічної зарази [...] хто знає, може, пролетареві краще вже заразитися класовою окресленістю західноєвропейського буржуа, аніж млявістю російського “кающогося дворянина”» [9, 577]. Ця занадто смілива на той час думка літературознавця свідчить про те, що йому імпонує психологічний тип західного зразка з розвиненим почуттям особистості, суворим раціоналізмом, духом критицизму, культом дії та живої енергії. Ці риси протистоять східному типу з його флегматичністю й пасивністю, містичним спогляданням і фаталізмом, знеціненням людської волі та сентименталізмом [19, 275]. Історія довела, що в реалізації завдань виграє західний психологічний тип європейця, організований і прагматичний. Тому, як вважає вчений, орієнтація на цей тип і освітньо-культурних здобутків Заходу допоможе українцям відійти від

сентименталізму й народництва, побороти в собі емоційність та комплекс національної меншовартості щодо росіян і народів Заходу.

Всупереч тенденційній критиці М. Зеров у студентській рецензії з 1913 року «Дмитро Донцов. Модерне москвофільство» закликає об'єктивно оцінювати культурні явища й досягнення Сходу і Заходу – з позиції не політика, а естета: «Автор воліє питання ставити руба і розв'язувати з єдиного маху. Він не зважає на те, що російський вплив є факт історично-необхідний, неминучий без всяких обмежень, він розрізняє, як щось протилежне, культуру латинського Заходу і грецького Сходу, не помічаючи, що цей поділ занадто застарілий і занадто штучний; занадто рішуче віддає преферанс польській культурі перед російською [...] і т. д.» [14, 148].

Критик підтримує погляди Д. Донцова щодо трагічної долі України як арени вічної боротьби між Сходом і Заходом, орієнтацію на використання здобутків Окциденту та осуд беззастережного русофільства («побожному відношенні до російської культури і рабському її копіюванню» [14, 147]). Однак лідер неокласиків не погоджується з твердженням про те, що східна й західна культури зовсім різні чи протилежні. За переконанням М. Зерова, вони виходять із одного джерела європейської культури й духовності, з нього черпають і до нього повертаються своїми творами.

Таким чином, неокласики трактують європейський Схід і Захід двояко. Так, в аспекті політологічному їх розглядають традиційно, тобто Схід – Росією, а Захід – Європою, й оцінюють негативно, з огляду на їх антигуманний і колонізаторський характер. Натомість в аспекті культурологічному ці орієнтири трактується як рівноцінні частини Європи, що ґрунтуються на аксіології середземноморської традиції.

Неоднозначну позицію київських неокласиків між двома культурними орієнтирами Європи зумовили як мистецько-громадянські пріоритети і політичний світогляд учених, так і дихотомія політики та культури. Ставлячи мету адаптувати на ґрунті української літератури досягнення класики обох частин континенту, митці керуються естетичним критерієм еллінського зразка, ідеєю рівноправності та об'єктивної цінності кожної культури. Завдяки цьому вони піднімаються понад ідеологічними суперечностями й релігійними відмінностями грецько-візантійського «Сходу» і латинського «Заходу», а також цілеспрямовано відсторонюються від будь-яких дискусій з опозиціонерами. На місце антиномії неокласики пропонують інтегрувальні чинники у формі єдності естетичного з етичним (еллінської калокагатії), гуманізму, демократії, рівноправності, взаємного пізнання і пошани – у них убачають шанс на суспільну гармонію.

Позиція вчених свідчить про раціональний і об'єктивний підхід до завдань розвитку української літератури, про їхню незалежність від офіційної політики. Реалізуючи концепцію європеїзації української літератури, неокласики надавали примат високій культурі, вказуючи на її інтегруючу роль, порушували ідею єдності різноманітностей, рівноправних міжкультурних зв'язків, цінності кожної національної культури в багатонаціональному світі. Через призму культури вони порушували гострі політичні проблеми. Погляди неокласиків мають позамистецький вимір, оскільки стосуються проблем громадянської позиції митця, культурної ідентичності народу, аксіологічних пріоритетів українського суспільства та європейської спільноти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянута мистецько-громадянська позиція неокласиків свідчить про її особливість: вона не репрезентує т. зв. західництва в традиційному розумінні. Їхній концепт «Європа» – *не* європоцентричний (якщо Захід розуміти як центр, головний осередок Старого континенту), оскільки єднає в собі досягнення, випрацювані народами обох частин Європи, тобто Заходу і Сходу як культурних категорій. Таким чином, визнається їх об'єктивна цінність. У настанові на творче засвоєння в горнилі української літератури досягнень цих двох культурних орієнтирів полягає особливість мистецько-громадянської позиції «грона п'ятірного». Така універсалістична й водночас

патріотична позиція була, з одного боку, спробою виборювати право на автономію української культури в умовах радянської системи, а з іншого – єднати європейську культуру, розбиту на Схід і Захід, ламати між ними опозицію.

Джерела та література

1. Донцов Д. Росія чи Європа? / Д. Донцов // Літературно-науковий вістник. – Львів, 1929. – № 1.
2. Драй-Хмара М. Вибране / М. Драй-Хмара. – К. : Рад. письм., 1969. – 302 с.
3. Драй-Хмара М. *Літературно-наукова спадщина* / М. Драй-Хмара. – К. : Наук. думка, 2002.
4. Драй-Хмара М. Проблеми сучасної славістики (з приводу статті Р. Якобсона “Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik”) / М. Драй-Хмара // М. Драй-Хмара. *Літературно-наукова спадщина*. – К. : Наук. думка, 2002. – С. 298–301.
5. Зеров М. Твори : в 2 т. / М. Зеров. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – 614 с.
6. Зеров М. Літературний шлях Максима Рильського / М. Зеров // Зеров М. Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 547–562.
7. Зеров М. *Європа – Просвіта – Освіта – Лікнеп* / М. Зеров // Зеров М. Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 573–580.
8. Зеров М. «Зміцнена позиція» / М. Зеров // М. Зеров. Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 581–589.
9. Зеров М. *Євразійський ренесанс і пошехонські сосни* / М. Зеров // Зеров М. Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 581–588.
10. Зеров М. Вітер з України (Третя книжка Тичини) / М. Зеров // Зеров М. Твори : в 2 т. – К. : Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 492–505.
11. Зеров М. Українське письменство : [зб. пр. з літературознавства та історії письменства] / М. Зеров ; упоряд. М. Сулима ; післямова М. Москаленка. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. – 1301 с.
12. Зеров М. *Наші літературознавці і полемісти* / М. Зеров // Зеров М. *Українське письменство*. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. – С. 521–549.
13. Зеров М. Примітки (до «Антології римської поезії») / М. Зеров // Зеров М. *Українське письменство*. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. – С. 329–337.
14. Зеров М., Дмитро Донцов. Модерне москвофілство / М. Зеров // Зеров М. *Українське письменство*. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. – С. 147–149.
15. Івашко В. Микола Зеров і літературна дискусія (1925–1928) / В. Івашко // «Слово і час». – 1990. – № 4. – С. 18–27.
16. *Історія української літератури ХХ століття* : у 2 кн. : 1910–1930-ті роки : навч. посіб. / за ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1994. – Кн. 1. – 784 с.
17. Луцький Ю. Літературна політика в Радянській Україні 1917–1934 / Юрій Луцький. – К. : Гелікон, 2000. – 242 с. – (Укр. модерна л-ра).
18. Маланюк Є. Книга спостережень : статті про літературу : у 2 т. / Є. Маланюк. – Торонто : Гомін України. – Т. I. – 1962 ; Т. II. – 1966.
19. Мірчук І. Історія української культури / І. Мірчук. – Мюнхен – Львів : Укр. вільний ун-т, 1994. – 384 с.
20. Наєнко М. «М'ятежний геній» літератури і жертва комуністичного божевілля / М. Наєнко // Вітчизна. – 2008. – № 11–12.
21. Полонська-Василенко Н. Київ часів М. Зерова і П. Филиповича / Н. Полонська-Василенко // Київські неокласики / упор. В. Агеєва. – К. : Факт, 2003. – С. 175–194.
22. Рильський М. *Зібрання творів : у 12 т. / М. Рильський*. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 12.
23. Рильський М. *Про поезію Адама Міцкевича* / М. Рильський. – К. : Держлітвидав України, 1955. – 116 с.
24. Рильський М. *Адам Міцкевич* / М. Рильський // Рильський М. Твори : в 3 т. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1956. – Т. 3. – С. 293–312.
25. Сірик Л. Прагнення Європи. Творчість київських неокласиків / Л. Сірик. – Люблін : УМКС, 2013. – 380 с.
26. Филипович П. *Літературно-критичні статті* / П. Филипович. – К. : Дніпро, 1991. – 270 с.
27. Щупак С. *Неприхований формалізм і націоналізм* / С. Щупак // Комуніст. – 1933. – 9 трав. – № 119. – С. 5.
28. Lindekugel J. Vielfalt der Dichtarten im Werk von Oswald Burghardt (Jurij Klen) / J. Lindekugel. – Kassel : University Press, 2003. – 502 с.

References

1. Dontsov, D. 1929. “Rosiiia chy Yevropa?”. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 1. Lviv.
2. Draï-Khmara, M. 1969. *Vybrane*. Kyiv: Radianskyi Pysmennyk.
3. Draï-Khmara, M. 2002. *Literaturno-Naukova Spadshchyna*. Kyiv: Naukova Dymka.

4. Draï-Khmara, M. 2002. "Problemy Suchasnoi Slavistyky (Z Pryvodu Statti R. Yakobsona «Über die heutigen Voraussetzungen der russischen Slavistik»)". In *Literaturno-Naukova Spadshchyna*, edited by M. Draï-Khmara, 298–301. Kyiv: Naukova Dymka.
5. Zerov, M. 1990. *Tvory v Dvokh Tomakh*, 2. Kyiv: Dnipro.
6. Zerov, M. 1990. "Literaturnyi Shliakh Maksyma Rylskoho". In *Tvory v Dvokh Tomakh*, edited by M. Zerov, 2: 547–562. Kyiv: Dnipro.
7. Zerov, M. 1990. "Yevropa – Prosvita – Osvita – Liknep". In *Tvory v Dvokh Tomakh*, edited by M. Zerov, 2: 573–580. Kyiv: Dnipro.
8. Zerov, M. 1990. "Zmitsnena Pozytsiia". In *Tvory v Dvokh Tomakh*, edited by M. Zerov, 2: 581–589. Kyiv: Dnipro.
9. Zerov, M. 1990. "Yevraziyskiy Renesans i Poshekhonski Sosny". In *Tvory v Dvokh Tomakh*, edited by M. Zerov, 2: 573–580. Kyiv: Dnipro.
10. Zerov, M. 1990. "Witer z Ukrainy (Tretia Knyzka Tychyny)". In *Tvory v Dvokh Tomakh*, edited by M. Zerov, 2: 492–505. Kyiv: Dnipro.
11. Zerov, M., and Sulyma, M., eds. 2003. *Ukrainske Pysmenstvo*. Kyiv: Osnovy.
12. Zerov, M. 2003. *Nashi Literaturoznavtsi i Polemisty*. In *Ukrainske Pysmenstvo*, edited by M. Zerov, and M. Sulyma, 521–549. Kyiv: Osnovy.
13. Zerov, M. 2003. "Prymitky (do «Antolohii Rymaskoi Poezii»)". In *Ukrainske Pysmenstvo*, edited by M. Zerov, and M. Sulyma, 329–337. Kyiv: Osnovy.
14. Zerov, M. 2003. "Dmytro Dontsov. Moderne Moskvofilstvo". In *Ukrainske Pysmenstvo*, edited by M. Zerov, and M. Sulyma, 147–149. Kyiv: Osnovy.
15. Ivashko, V. 1990. "Mykola Zerov i Literaturna Dyskusiia (1925–1928)". *Slovo i Chas* 4: 18–27.
16. Donchyk, V., ed. 1994. *Istoriia Ukrainskoi Literatury XX Stolittia u 2 Knuhakh: 1910–1930-ti Roky*, 1. Kyiv: Lybid.
17. Luts'kyi, Yu. 2000. *Literaturna Polityka v Radianskii Ukraini 1917–1934*. Kyiv: Helikon.
18. Malaniuk, Ye. 1962; 1966. *Knyha Sposterezhen. Statti pro Literaturu u Dvokh Tomakh*. Toronto: Homin Ukrainy.
19. Mirchuk, I. 1994. *Istoriia Ukrainskoi Kultury*. Miunkhen – Lviv: Ukrainys'kyi Vilnyi Universytet.
20. Naienko, M. 2008. "«Miatezhnyi Henii» Literatury i Zhertva Komunistychnoho Bozhvillia". *Vitchyzna* 11–12: 36–40.
21. Polonska-Vasylenko, N. 2003. "Kyiv Chasiv M. Zerova i P. Fylypovycha". In *Kyivski Neoklasyky*, edited by V. Aheieva, 175–194. Kyiv: Fakt.
22. Ryl'skyi, M. 1985. *Zibrannia Tvoriv u Dvadtsiaty Tomakh*, 12. Kyiv: Naukova Dumka.
23. Ryl'skyi, M. 1955. *Pro Poeziiu Adama Mitskevycha*. Kyiv: Derzhlitvydav Ukrainy.
24. Ryl'skyi, M. 1956. *Tvory v Triokh Tomakh*, 3. Kyiv, 293–312.
25. Siryk, L. 2013. *Prahennia Yevropy. Tvorchist Kyivskykh Neoklasykiv*. Lublin: UMKS.
26. Fylypovych, P. 1991. *Literaturno-Krytychni Statti*. Kyiv: Dnipro.
27. Shchupak, S. 1933. "Neprykhovanyi Formalizm i Natsionalizm". *Komunist*, 119 (9. 05.): 5.
28. Lindekugel, J. 2003. *Vielfalt der Dichtarten im Werk von Oswald Burghardt (Jurij Klen)*. Kassel: University Press.

Сирьк Людмила. Художественно-гражданская позиция украинских неоклассиков: между европейским Востоком и Западом. Рассматривается художественно-гражданская позиция украинских неоклассиков 20-х гг. XX века. Исследования научно-художественного материала показали ее неоднозначность и своеобразие. Восток и Запад как политические категории оцениваются негативно (учитывая их антигуманный и колонизаторский характер), а в роли культурных категорий – как равноценные части, основанные на аксиологии европейской культурной традиции. Неоклассики продемонстрировали стремление объединить европейскую культуру, разбитую на Восток и Запад. Они акцентировали роль культуры в познавательном, воспитательном, мировоззренческом, этическом, историческом и политическом контекстах. Среди составляющих позиций неоклассиков выделяются такие приоритеты, как традиционализм, универсализм, патриотизм, примат эстетических и этических критериев в оценке литературы и художественных явлений. Делается вывод о том, что через призму исследуемой позиции прочитывается концепция, в которой поднимаются актуальные и сейчас проблемы (напр., касающиеся этоса художника, идентичности народа, системы ценностей украинского общества и европейского сообщества), идеи, в частности, культурного сообщества европейских народов, единства разнообразия, борьбы за право национальной культуры и творческой личности на самостоятельное (т. е. независимое от чужих вмешательств и рестрикций) развитие, равноправия межкультурных связей в многонациональном мире.

Ключевые слова: украинские неоклассики, литература, культурные ориентиры, Восток, Запад, европеизм, универсализм.

Siryk Ludmila. The artistic and civil position of the Ukrainian neoclassics: between the European East and the West. The civil-art position of the Ukrainian Neoclassics in the 20-th years of the XX century between the European East and the West is considered at the article. On the basis of the scientific – art material of neoclassics is determined, that the position isn't single-valued and original. The East and the West as the political categories are considered negative (because of their antihuman and colonial character), but in the sphere of the cultural categories – as the equal parts, based on the European cultural tradition's axiology. The neoclassic demonstrated the desire to unite the European culture, divided on the East and West, and they underlined also the positive role of the culture in the cognitive, educational, outlook, historical, ethical and political aspects. The component of the position add such priorities as rule of the variety in unity, the superiority of the traditional, universalism, patriotism and the superiority of the esthetic – ethic criterions in the literature and art phenomena estimation. Through the prism of their position is seen the conception, in which the group of actual problems is raised (of the background of the creator, of the identity of the nation, of the system of values of the Ukrainian society and the European community), and also the ideas : in details of the cultural community of the European nations, the unity of the variety, the fight for the rights of the national culture and of the creative personality on the independent development (the independent of somebodies interference and restrictions), of the equality of the international cultural links in the multinational world.

Key words: Ukrainian neoclassic, literature, cultural orientation, East, West, europeism, universalism.

УДК 81 '22:81 '42

Оксана Смаль²⁸

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЗНАНЬ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ЛЕКЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Виділено та охарактеризовано комунікативно-прагматичні засоби в сучасному англomовному лекційному дискурсі, за допомогою яких здійснюється вплив автора-лектора на студента-читача. Окреслено здатність лекційного дискурсу привертати, утримувати й маніпулювати увагою читача-студента. Визначено мовні одиниці, що логічно поєднують одне речення з іншим, а також одну частину лекційного матеріалу з наступною. Виокремлено особливості вживання різних дискурсивних маркерів на різних етапах лекції. Проаналізовано спосіб представлення знань задля досягнення максимального ефекту сприйняття інформації у письмових фіксаціях лекцій. Здійснено кількісний аналіз частотності застосування засобів привертання уваги студента-читача, згідно з яким найчастотнішими є засоби протиставлення та організації дискурсу, що сприяють виділенню основної та другорядної інформації, уточненню лекційного матеріалу, його успішному поясненню.

Ключові слова: комунікативно-прагматичні засоби, лекційний дискурс, дискурсивний маркер, інформація, увага.

Постановка наукової проблеми та її значення. З метою встановлення прагматичних особливостей представлення знань у сучасному англomовному лекційному дискурсі необхідно визначити особливості вживання різних дискурсивних маркерів на різних етапах лекції, проаналізувати способи представлення знань, здійснити аналіз частотності застосування засобів привертання уваги задля успішного пояснення матеріалу лекції. Досі залишається актуальною проблема визначення прагматичних особливостей представлення знань у сучасному англomовному лекційному дискурсі.

Мета і завдання статті – визначення основних засобів та дискурсивних маркерів привертання уваги читача у сучасному англomовному лекційному дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Авторів-лектору важливо на належному рівні утримувати увагу читача, підготувати його до сприйняття важливої інформації. Під увагою М. Ф. Добринін та І. В. Страхов розуміють спрямованість як зосередженість психічної діяльності [1]. Проблема засвоєння й переробки інформації тісно переплітається з проблемами уваги. Розглядаючи увагу як «фільтр», американський учений Д. Бродбент стверджує, що увага фільтрує інформацію, пропускаючи якусь її частину, та ігнорує іншу [3].

О. М. Ільченко розглядає засоби емпізи як засоби привертання уваги у науковому дискурсі. Науковець стверджує, що ці засоби виконують функцію атракції уваги адресата до найважливіших моментів тексту, а також структурування тексту [2].

У нашому дослідженні під такими засобами розуміємо стійкі, часто повторювані одиниці мовної комунікації, які вживаються, щоб привернути увагу студента-читача. У лекційному дискурсі під час прочитання тексту зацікавлення адресата (студента-читача) відбувається завдяки використанню мовних засобів лінеарності, емоційно-експресивних номінацій, гіпофор, а також маркерів поступки та протиставлення.

Лекція може бути представлена як в усній формі перед аудиторією студентів, так і в письмовій. Усному науково-навчальному тексту властивий різний ступінь експресивності, виразності, яка може включати в себе, залежно від стилю, екстралінгвістичні фактори та наміри мовця, емоційний, логічний аспекти або їх поєднання. Письмові фіксації лекцій розраховано на спілкування з необмеженою кількістю осіб. Їм характерні точність, послідовність і лаконічність викладу фактів, абсолютна чіткість у висловлюваннях.

²⁸ ♥ Смаль О., 2015

Під час письмових фіксацій лектор використовує такі когнітивно-прагматичні особливості лекційного дискурсу: науковість та інформативність викладення матеріалу, застосування при цьому сучасних наукових підходів; наявність великої кількості чітко систематизованої й методично обробленої сучасної наукової інформації; логічність, послідовність та системність висвітлення змісту навчальної інформації; доказовість й аргументованість викладу основних положень; доступність, чіткість пояснення, інтерпретації наукових положень; посилення на свіжі й достовірні факти, обов'язково вказуючи на джерело інформації; добір на підтвердження своїх думок цитат найбільших авторитетів; аналіз різних думок щодо розв'язання поставленої проблеми; наведення достатньої кількості переконливих фактів і прикладів до роз'ясненого матеріалу; пояснення ключових термінів; підсумування основних положень лекційного матеріалу й формулювання висновків; подання списку додаткових джерел до матеріалів лекції. Важливе завдання при привертанні уваги студента-читача – формування в нього готовності мимовільно помічати головне, важливе, зокрема новизну змісту, а не тільки форми. Лектор виформовує спосіб представлення знань, щоб досягнути максимального ефекту сприйняття інформації та використовує при цьому низку комунікативно-прагматичних засобів у сучасному англомовному лекційному дискурсі, за допомогою яких здійснюється вплив автора-лектора на студента-читача.

Засоби організації дискурсу. За допомогою мовних засобів привертання уваги автор виділяє початок, сприяє розгортанню й наближенню до завершення комунікації. На початковому етапі використовують такі парентези: *індикатори початку*: *first(ly), first of all, the first thing that we have to talk about is ..., we are going to talk about..., today we're going to be talking about..., let's first start with ...*. Наприклад:

(1) **First of all**, it should be said that being a Slavic language, Slovak is very similar to Czech in all linguistic aspects (unlike e.g. German [3]) (L. Roger).

(2) **The first step to discussing** the grammar of sentences (syntax) is figuring out how words group together to fit into the sentence framework (P. Landin).

У наведених прикладах виділені мовні одиниці логічно поєднують одне речення з іншим, а також попередню частину лекційного матеріалу з наступною.

Маркери розгортання інформації. Уживання дискурсивних маркерів на етапі розгортання лекційного матеріалу має дуже важливе значення, адже увага студента-читача може розпорошуватись або послаблюватись, й для її активації використовують такі маркери розгортання: *now, next, then, after that, additionally, in addition (to), moreover, furthermore, therefore*. Наприклад:

(1) **In addition**, they probably cannot think using the language they have been taught (P. Schlenker).

(2) **Moreover**, it should also be possible for a trained person to produce sounds represented in this notation, even sounds that he had never heard before (P. Schlenker).

Подані вище приклади містять маркери, які не лише розгортають, а й виділяють окремі інформаційні блоки.

В сучасному англомовному лекційному дискурсі для пожвавлення уваги студента-читача, а також уведення нової інформації вживаються гіпофори. Гіпофори можуть відкривати всю лекцію або її значущі частини. Наприклад:

(1) **What is the structure of sentences?** A natural assumption is that sentences are mere strings of words, with no special structure (this is what we call 'Hypothesis 1') (P. Schlenker).

(2) **What is the longest sentence of English? Answer:** there is none (P. Schlenker).

Застосування гіпофор у лекційному дискурсі – один із важливих складників. Питальне речення змушує студента-читача задуматися над відповіддю й тим привертає увагу читача. Крім того, трапляються такі гіпофори, у яких використовується саме слово *Answer*, після якого йде відповідь на поставлене запитання, а в деяких прямо після запитання розміщено відповідь.

Маркери переключення уваги. У процесі розгортання лекції (її письмової фіксації) дуже часто відбувається перехід від однієї теми до іншої або, навпаки, повернення до попереднього матеріалу лекції. У таких випадках наступні мовні одиниці допомагають переключити увагу студента-читача, орієнтують його на те, про що йшлося раніше. До таких мовних одиниць відносимо обставину часу *now*, вставну конструкцію *by the way* та синтаксичні конструкції: *I should remind..., let's go back ..., let's come back....* Наприклад:

(1) *You may ignore this paragraph for the moment, but **do go back to it** when you review for your Final Exam at the end of the Quarter* (P. Schlenker).

(2) ***We will come back** later to some of the flaws of this analysis* (P. Schlenker).

Маркери підсумків. На завершальному етапі, коли йдеться про узагальнення викладеного матеріалу, у лекції вживають мовні одиниці, які підсумовують усе вищесказане, тим самим повідомляючи студента-читача (адресата) про наближення закінчення лекції або про зміну її теми. Для цього автор-лектор використовує такі маркери підсумків: *in summary, summing (it all) up, to sum up, to finish, to conclude, at the end; to summarize results; to obtain a clear picture; to come to the conclusion; as a result; conclusion resulting from smth; generally*. Наприклад:

(1) ***Here is a summary of the argument**, which is still highly controversial* (P. Schlenker).

(2) ***Conclusion:** There is some evidence that the acquisition of language by children is guided by a module of the human mind specifically devoted to language – a kind of 'language organ'* (P. Schlenker).

Уживання автором подібних виразів є підбиттям підсумків або узагальненням тверджень, підпунктів лекції, а також усієї лекції загалом.

Засоби акцентуації основної інформації. Щоб виділити головну інформацію, вживають такі маркери важливості та вказівок: *recall (that), note (that), notice (that), it's worth noting, the most important ..., one of the most important ..., what is interesting/important ..., specifically, in particular, particularly, especially, notably*. Наприклад:

(1) ***Notice that** this rule can be iterated (=repeated) any number of times to produce an arbitrary number of new sentences* (P. Schlenker).

(2) ***It is worth noting that** this little procedure, which has only three rules, can be applied to sentences of arbitrary complexity* (P. Schlenker).

Лекційний матеріал характеризується насиченістю дискурсивно маркованих одиниць, які б привертали або зосереджували увагу студента під час читання: *note, remember, of course, it is worth noting*. Наприклад:

(1) ***Note:** We can see here that syntactic trees have an advantage that was not discussed in previous lectures: they give us a very easy way to define semantic rules (=rules of semantic interpretation)* (P. Schlenker).

(2) ***It is worth noting that** this little procedure, which has only three rules, can be applied to sentences of arbitrary complexity* (P. Schlenker).

Виокремлені комунікативно-дискурсивні маркери здійснюють певний вплив на студента-читача, таким чином привертають його увагу до найважливіших фрагментів тексту лекції.

Засоби уточнення та доповнення. У сучасному англомовному лекційному дискурсі такі мовні одиниці допомагають авторові-лектору точніше й доступніше висловитися, полегшити реципієнтові сприйняття. Крім того, повторення сказаного в різних варіантах дає змогу бути зрозумілішим та сприяє запам'ятовуванню: *that is, to clarify, which means that..., (what) I mean(t)..., to be more exact, more specifically, to be more precise, notice (that)*. Наприклад:

(1) *Already in 1948, John von Neumann, in his Hixon Symposium lecture, articulated the need for "a detailed, highly mathematical, and **more specifically** analytical theory of automata and information* (E. Stabler).

(2) *... ('ungrammatical' in the descriptive sense we will use in this course, **which means that** the sentence 'sounds weird' to native speakers)...* (P. Schlenker).

У наведених прикладах автор дає пояснення й конкретизує викладений ним матеріал, використовуючи про цьому вирази-уточнення.

Засоби пояснення. Уживаючи такі висловлювання, адресант (автор-лектор) пояснює, уточнює, розкриває зміст не зовсім зрозумілих слів, які можуть викликати непорозуміння, конкретизує або, навпаки, узагальнює зміст попереднього висловлювання: *in other words, in a word, let's explain*. Наприклад:

(1) ***In other words***, a well-chosen constituency test should disambiguate the sentence, i.e. make it unambiguous (P. Schlenker).

(2) *To understand this definition, we will modify the definition of compound by providing rules for their formation, and **we need to explain** what it means "to occur freely"* (E. Stabler).

Інколи важко розмежовувати засоби пояснення і засоби уточнення й доповнення.

Засоби екземпліфікації. Уживання таких висловлювань має першочергове значення для лекційного дискурсу, оскільки сприймання та запам'ятовування будь-якої інформації посилюється, якщо вона забезпечена прикладами. Крім того, наведення прикладів використовується автором-лектором для тлумачення, кращого запам'ятовування та для підтвердження достовірності інформації: *for example, for instance, such as, let's say*. Наприклад:

(1) ***For example***: bartend, apple pie, jet black, part supplier, boron epoxy rocket motor chamber instruction manual writer club address list (E. Stabler).

(2) ***For instance*** an answer comes faster for a letter that is stilted at a 45 degree angle than for one that was at a 90 degree angle (P. Schlenker).

Засоби протиставлення. У сучасному англомовному лекційному дискурсі мовні засоби протиставлення дають змогу автору-лекторові (адресату) виразити різні точки зору підпорядковані, власне, меті тлумачення інформації та поглиблення розгляду: *but, in contrast, conversely, on the other hand, although, however, in fact, anyway, on the contrary, unlike, otherwise, nevertheless*. Наприклад:

(1) *There is no evidence that their mental representations consist of the plastic symbols they have learned to associate with objects, **in contrast** to humans, where there are many kinds of evidence that mental representations are in terms of language* (P. Schlenker).

(2) ***On the other hand*** there is no problem if 'who' originates in the position that follows the verb of the embedded clause (P. Schlenker).

Засоби вираження авторизації точок зору. Виділяємо такі способи подання інформації у письмовій лекції: через призму точок зору науковців; через призму точок зору лектора; через нейтральне (некатегоричне, узагальнювальне) подання інформації.

Для усної ж лекції є такий спосіб подання інформації як отримання інформації у результаті обговорення (відповіді на запитання).

Усі ці способи мають відповідні мовні засоби вираження авторизації в лекційному дискурсі, до яких відносимо такі маркери: *according to smb., in (on) smb.'s view/opinion, to smb.'s knowledge, in the words of* Наприклад:

(1) ***According to Theory A***, these are not specifically linguistic – but they exist nonetheless (P. Schlenker).

(2) ***In the words of Morpurgo Davies*** (1998: 154), he 'not only counts as one of the great classicists of the century and had a considerable role to play in linguistic thought ... (J. Wackernagel).

Увагу студента-читача в лекційному дискурсі привертають також різноманітні засоби вираження авторського «я», до яких відносимо, передусім, мовні одиниці вираження експліцитного авторського «я» (*I (we) think/believe/argue, in my opinion/view, to my mind, we are confident (that), we suggest ...*). Наприклад:

(1) *A second problem, much more serious **in my opinion**, is that the ambiguity theory that (42)a could be understood as true in the situation we described above* (P. Schlenker).

(2) ***I think*** that when all people realize that no matter which language you speak or which cultural norms you are used to...(O. Temple).

(3) ...from Homer to the authors of the Byzantine age, so that **one can say** with absolute certainty that it is impossible to work in the area of Greek grammar without having Lobeck's works constantly to hand (J. Wackernagel).

Пасивні конструкції, які особливо часто вживаються на початку речення: *it is often said (that), it should be noted (that), it is evident/known (that), it is commonly referred (that), it is argued (that) тощо*. Наприклад:

(1) **It should be noted** here that the word for 'God' in Greek and Latin is used as a form of address at all only in the mouths of Christians (cf. I, 297 below) (J. Wackernagel).

(2) **It is often said that** vivipary often evolves with a relatively low reproduction rate (E. Stabler). Автор-лектор повинен зацікавити студента-читача, доповнюючи матеріал різними прикладами, як-от:

(1) **The simplest way to form new words out of old elements is by compounding, a mechanism illustrated below:**... (P. Schlenker).

Автор зацікавлює читача й тримає його увагу за допомогою різноманітних питань, які змушують хоча б на хвилинку замислитися над відповіддю, після чого автор сам дає на них детальну відповідь. Наприклад:

(1) **Does the form of language alter way people learn to communicate?** The answer is no: deaf people "think" in sign... (P. Schlenker).

(2) **Is language simple or is it complex?** Answer: It is simple for those creatures who have evolved to use it. (Gleitman) (P. Schlenker).

Важлива складова частина всього лекційного процесу – відповіді на запитання. Саме питання є показником того, наскільки уважно студент читає лекційний матеріал. Чіткі й короткі відповіді на них мають велику смислову цінність. Вони не лише доводять та уточнюють матеріал лекції, але й мають самостійне значення.

Відсоткове співвідношення основних засобів привертання уваги студента-читача в сучасному англomовному лекційному дискурсі подано в табл. 1.

Таблиця 1

Кількісне (відсоткове) співвідношення засобів привертання уваги студента-читача

<i>Засоби</i>	<i>%</i>	<i>Кількість</i>
Засоби організації дискурсу	23	3904
Засоби акцентуації основної інформації	19	3203
Засоби уточнення та доповнення	6	1001
Засоби пояснення	5	901
Засоби екземпліфікації	7	1201
Засоби протиставлення інформації в лекції	33	5757
Засоби вираження авторизації точок зору	7	1252
Разом	100	17 219

Кількісний аналіз частотності застосування засобів привертання уваги студента-читача засвідчив, що найчастотнішими є засоби протиставлення (33 %) й організації дискурсу (23 %), що сприяють виділенню основної та другорядної інформації, уточненню лекційного матеріалу, його успішному поясненню.

Зазначимо, що для писемного сучасного англomовного лекційного дискурсу, крім вищенаведених мовленнєвих одиниць, важливі також засоби візуалізації (членування на параграфи, розділи, абзаци), пунктуації та шрифтове варіювання, які призначені для привертання уваги студента-читача до стрижневих елементів тексту. Наприклад:

(1) **Theory A:** *Acquisition of language is guided solely by an all-purpose learning mechanism (general intelligence)* (P. Schlenker).

(2) **Goal:** *Languages as we have described them so far are the product of three main components:...* (P. Schlenker).

Отже, одним із ключових принципів побудови сучасного англомовного лекційного дискурсу є його здатність привертати, утримувати й маніпулювати увагою читача-студента.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Вивчивши приклади сучасних письмових англомовних лекцій, ми з'ясували, що основними прагматичними вимогами до письмової фіксації лекції є: наявність чіткої структури та логічне розкриття викладених питань; вступ, у якому висвітлюється актуальність теми, повинен мобілізувати увагу студента-читача і зацікавити його; план лекцій покликаний допомагати студенту стежити за думками автора-лектора, легше та ґрунтовніше засвоїти їх; основна частина лекції – виклад теми – повинна, відповідно до плану, послідовно розкрити зміст теми; нагадування автором змісту попередньої лекції, пов'язання його з новим матеріалом; у завершальній частині лектор підсумовує думки, підкреслює основні твердження лекції; основне завдання автора-лектора показати зв'язок попередньої, цієї та наступної лекцій (якщо йдеться про курс лекцій) або показати місце цієї інформації у всій сукупності знань з предмета; мова лекції повинна бути правильною і в граматичному, і в стилістичному плані; форма лекції має бути живою, цікавою й супроводжуватися різноманітними графіками, схемами, прикладами, які би, зі свого боку, гармонійно доповнювали висвітлений автором-лектором матеріал.

Джерела та література

1. Добрынин Н. Ф. Внимание и его воспитание / Н. Ф. Добрынин. – М. : Правда, 1951. – С. 3–31.
2. Ільченко О. М. Атрактори уваги сучасного англо-американського наукового дискурсу / О. М. Ільченко // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2003. – № 11. – С. 171–174.
3. Broadbent D. E. Perception and communication. – London : Pergamon Press, 1958. – 338 p.

References

1. Dobrynin, Nikolay. 1951. *Vnimaniie i Ego Vospitanie*, 3–31. Moskva: Pravda.
2. Ilchenko, Olena. 2003. "Atraktory Uvahy Suchasnoho Anhlo-Amerykanskohe Naukovoho Dyskursu". *Visnyk Zhytomyrskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Universytetu* 11: 171–174.
3. Broadbent, Donald. 1958. *Perception and Communication*. London: Pergamon Press.

Смаль Оксана. Прагматические особенности представления знаний в современном английском лекционном дискурсе. Выделены и охарактеризованы коммуникативно-прагматические средства в современном английском лекционном дискурсе, с помощью которых осуществляется воздействие автора-лектора на студента-читателя. Определена способность лекционного дискурса привлекать, удерживать и манипулировать вниманием читателя-студента. Установлены языковые единицы, логически сочетающиеся одно предложение с другим, а также одну часть лекционного материала с последующей. Выделены особенности применения различных дискурсивных маркеров на разных этапах лекции. Проанализирован способ представления знаний для достижения максимального эффекта восприятия информации в письменной фиксации лекции. Осуществлен количественный анализ частотности применения средств привлечения внимания студента-читателя, согласно которому наиболее частотным являются средства противопоставления и организации дискурса, которые способствуют выделению основной и второстепенной информации, уточнению лекционного материала, его успешному объяснению.

Ключевые слова: коммуникативно-прагматические средства, лекционный дискурс, дискурсивный маркер, информация, внимание.

Smal Oksana. Pragmatic Peculiarities of Knowledge Representation in Contemporary English Lecture Discourse.

The article covers the main features of pragmatic peculiarities of knowledge representation in contemporary English lecture discourse. Communicative and pragmatic means were distinguished and characterized in a contemporary English lecture discourse, with a help of which the influence of the author-lecturer on the student-reader is made. The reference has been made to the lecture discourse ability to attract, retain and manipulate the reader's attention. Linguistic units that logically combine one sentence with another and also one part of the lecture material with the next one are defined. The use of different features of discourse markers at various stages of the lecture is determined. The way of knowledge representation

is analyzed for maximum perception effect of information provided in the written lecture fixations. A quantitative frequency analysis of the use of means of the student-reader's attention attraction is done, according to which the most frequent are means of opposition and discourse organization that promote the release of primary and secondary information, the clarification of lecture material, its successful explanation.

Key words: communicative and pragmatic means, lecture discourse, discourse marker, information, attention.

УДК 81'27:[37.016:811]

Галина Тригуб,
Оксана Хникіна²⁹

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Проаналізовано основні особливості та специфіку професійної комунікації, яка полягає в обміні інформацією, що характеризується окремим специфічним полем, кодом та засобами. Визначено поняття професійної комунікації. Встановлено її мету та завдання. Окреслено базові фактори, що детермінують перебіг та особливості професійного спілкування. Виокремлено особистісний, інформаційний, комунікативний фактори. Висвітлено додаткові функції, притаманні саме професійній комунікації: інструментальну, інтегративну, функцію самовираження, трансляційну, функцію соціального контролю, соціалізації, експресивну. Проаналізовано причини конфліктів між комунікантами у ході професійного спілкування. Проаналізовано різноманітні схеми комунікації з метою визначення особливостей професійної комунікації. Приділено увагу ролі термінології в професійному середовищі, що використовується для точності передачі мети, змісту повідомлення та скорочення промови. Визначено важливість дотримання постулатів принципу кооперації на успішний перебіг професійного спілкування.

Ключові слова: професійна комунікація, конфлікт, інформація, повідомлення, термінологія, принцип кооперації.

Постановка проблеми та її значення. Сучасні лінгвістичні та психологічні дослідження характеризуються поглибленим інтересом до проблем спілкування. Успіх кожної людини у взаєминах з іншими членами суспільства залежить від уміння спілкуватися. Спілкування – це складний процес взаємодії особистостей, в основі якого лежить обмін думками, почуттями, волевиявленнями з метою інформування.

Спілкування зазвичай спрямоване на досягнення певного результату, вирішення конкретної проблеми або реалізацію професійної цілі. Воно є необхідною умовою будь-якої діяльності. Через спілкування відбувається навчання й виховання людини, засвоєння нею різних форм соціального досвіду, норм і правил поведінки, традицій і звичаїв.

На сучасному етапі розвитку суспільства **актуальним** залишається питання дослідження професійного спілкування. Професійне спілкування – це важливий засіб і умова розв'язання завдань певної професійної діяльності. Воно являє собою мовну взаємодію фахівця з іншими фахівцями і клієнтами організації в ході здійснення професійної діяльності [11].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченню питань професійної комунікації присвячено багато як психологічних, так і лінгвістичних праць [3–11]. Дедалі частіше дослідження спрямовуються на всебічне опрацювання професійного спілкування: аналіз його гендерного аспекту [11], функцій професійної комунікації [3], дослідження її типологій [2; 3], вивчення невербальних засобів професійного спілкування та їх класифікацій [11], проблем формування професійно зорієнтованого мовлення та типових моделей міжпрофесійної комунікації [3; 4; 6; 9].

Мета і завдання статті. Ціль дослідження полягає в ґрунтовному розгляді основних особливостей та специфіки професійної комунікації, що передбачає вирішення конкретних завдань:

- здійснити теоретичний аналіз літератури стосовно проблеми професійної комунікації та її складових частин;
- визначити основні функції професійного спілкування;
- встановити особливості перебігу та специфіки професійного спілкування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Професійне спілкування відбувається в умовах конкретної діяльності та є її засобом. Воно вбирає в себе особливості цієї діяльності, є її важливою частиною. Професійне спілкування

²⁹ ♥ Тригуб Г., Хникіна О., 2015

являє собою мовну взаємодію фахівця з іншими фахівцями і клієнтами організації в ході здійснення професійної діяльності. Окрім базових функцій спілкування (контактна, інформаційна, спонукальна, координаційна, пізнавальна, емотивна, регулятивна [2]), професійне спілкування виконує й інші функції:

- інструментальну (отримання і передавання інформації, необхідної для здійснення певної професійної дії, прийняття рішення);
- інтегративну (засіб об'єднання ділових партнерів для спільного комунікативного процесу);
- функцію самовираження (демонстрування особистісного інтелекту і потенціалу);
- трансляційну (передавання конкретних способів діяльності);
- функцію соціального контролю (регламентування поведінки, а іноді, коли йдеться про комерційну таємницю, – й мовної акції учасників ділової взаємодії);
- функцію соціалізації (розвиток навичок культури ділового спілкування);
- експресивну (намагання ділових партнерів передати і зрозуміти емоційні переживання один одного) [11, 112].

Сучасні соціопсихологічні дослідження доводять, що спеціалісти різних професій – це передусім представники різних соціальних груп, носії різних соціальних ролей. Причинами конфліктів у професійній комунікації виступають протиріччя між цінностями, цілями, мотивами суб'єктів конфлікту. Конфлікт може виникати не лише через різне сприйняття об'єктивних обставин, але й через різне їх усвідомлення, оцінку, ставлення до них. З огляду на це необхідно зазначити, що велику роль у професійному спілкуванні відіграють когнітивні процеси, рефлексія, каузальна атрибуція. Конфлікт можна пояснити нерозумінням учасниками один одного, оскільки вони розмовляють різними мовами. У випадках, коли у комунікантів один об'єкт роботи, може виникнути розбіжність у дослідженні її предмету, що викликане відмінністю професій. Отже, можна стверджувати, що професійна взаємодія тісно пов'язана з розумінням професіоналами один одного, спільного завдання, спільного контексту роботи.

З метою висвітлення специфіки професійної комунікації важливим є розгляд процесу комунікації загалом. Існує значна кількість тлумачень процесу комунікації у науковій літературі [2; 4; 5]. Ми схилиємося до позиції Дж. Майерса про те, що комунікація – це загальнопередбачуваний, постійний і завжди присутній процес розподілу значень за допомогою символічної взаємодії. Г. Г. Почепцов підкреслює прискорений характер обміну інформацією, оскільки кожен у спілкуванні зацікавлений у тому, щоб швидше дійти істини [10]. Важливі схеми у визначенні природи комунікації розроблено у праці М. Ласуелла. Автор поділив комунікативний процес на акти. До них належать: аналіз управління комунікативним процесом (Хто повідомляє?); аналіз змісту комунікації (Що повідомляє?); аналіз комунікативних засобів (Яким каналом?); аналіз міжпрофесійної аудиторії (Кому повідомляється?); аналіз кінцевого результату (З яким успіхом?) [3].

Схема М. Ласуелла – лінійна, тому за її допомогою можна пояснити професійну комунікацію тільки у випадках вертикальної або асиметричної структури. У схемі зафіксовано, що комунікант має певні наміри вплинути на реципієнта, тому комунікацію можна розглядати ще і як процес переконання. У цьому випадку повідомлення буде завжди ефективним. Цю схему в професійному спілкуванні можна розглядати як ланцюг комунікативних актів. Це дає змогу визначити коефіцієнт сприйнятої інформації, який є результатом порівняння параметрів запланованого результату (мети) з отриманим (ефективність). Чітке усвідомлення мети комунікації дає можливість більш об'єктивно визначити форми і методи передачі інформації. Таким чином, комунікація – це прискорений обмін інформацією, який ґрунтується на спільній мережі значень комунікантів та підпорядкований певній меті. Тож провідним значенням установлення особливостей комунікації є визначення тієї мети, на яку вона спрямована.

Метою професійної комунікації є встановлення розуміння між відправником та адресатом через знаходження спільного поля значення незалежно від значеннєвого поля змісту їх професійної діяльності. Оскільки проблема професійної взаємодії полягає в тому, що реципієнт сприймає

повідомлення комуніканта не завжди адекватно, то важливо звернути увагу на те, що схема професійної комунікації повинна відображати код та контекст повідомлення. Код – це система правил, за якими здійснюється функціонування мови. Код виконує металінгвістичну функцію і слугує для перевірки коректності вживання мови. Із кодами тісно пов'язані контексти – системи, які певною мірою організовують текст повідомлення. Повідомлення можна визначити як упорядковану кількість елементів сприйняття, що є частиною контексту й об'єднані у певну структуру. Головною характеристикою повідомлення є його зрозумілість.

У професійній комунікації код містить спеціальну наукову термінологію (професійну мову), без знання якої контекст повідомлення важко сприймати, він або спотворюється, або ж виявляється незрозумілим. Реципієнт іншої професії, щоб правильно сприйняти контекст повідомлення, повинен мати певний запас знань та загальнонаукової термінології. Якщо реципієнт не має цих якостей, ефективність комунікативного процесу знижується. У цьому випадку комунікант вносить зміни у повідомлення – для пояснення несприйнятої термінології. Термінологія в професійному середовищі використовується для точності передачі мети, змісту повідомлення та скорочення промови, тому для повідомлення в професійному середовищі надмірність тексту повинна зводитись до нуля. Тоді виникає важливе питання: наскільки учасник комунікації може відійти від термінології, щоб не спотворити точність змісту повідомлення і досягти розуміння реципієнта?

Враховуючи це, слід звернути увагу та проаналізувати прийом повідомлень. Уперше аналіз прийому повідомлень розглянув Р. А. Холл [3]. Його теорія ґрунтується на базових принципах структуралізму та семіотики: будь-яке повідомлення конструюється зі знаків, які можуть мати реальна та уявні смисли. Відповідно до концепції Р. А. Холла, комунікант на основі свого життєвого досвіду, напряду думок, користуючись певними інформаційними технологіями й опираючись на свою систему значень щодо певних тем або подій, створює повідомлення, яке можна трактувати як осмислене міркування. У свою чергу, реципієнт декодує цей текст, розуміючи й інтерпретуючи закладену в ньому систему значень, використовуючи власний досвід, структуру знань і систему значень.

Оскільки професійну комунікацію для її ефективності слід будувати на принципах взаєморозуміння, то варто звернути увагу і на зворотний зв'язок. Зворотному зв'язку достатньо уваги приділяється у моделі «взаємної зумовленості» Г. М. Шрамма. У центрі перебувають учасники комунікативного процесу, причому обидві сторони виконують ті ж самі функції: кодування, декодування та інтерпретації. Вчений вважає, що комунікативний процес є нескінченним. На думку дослідника, спілкування – це не тільки і навіть не стільки передача інформації за допомогою різних каналів, скільки обмін особистісними смислами, а центральним елементом спілкування є соціальна взаємодія, що дає можливість інтерпретувати інформацію. Г. М. Шрамм стверджує, що «дискантна» комунікація може бути більш ефективною, якщо, по-перше, учасники володітимуть засобами первинних комунікативних процесів (вербальними, невербальними, слуховими, візуальними, тактильними), по-друге, буде високий ступінь адекватності інтерпретації смислів повідомлення і, по-третє, партнери розумітимуть мотиви дій один одного [4].

Слід зазначити, що у професійній комунікації важливе значення відіграють когнітивні мотиви. Когнітивне поле співрозмовників постійно збагачується за рахунок одержання нових знань про тему розмови в процесі спілкування. На якість комунікативного процесу впливають також соціально-психологічні фактори, що виконують регулятивну роль. На це вказував М. Малецький [3]. Великого значення вчений надавав принципу детермінізму: поєднання факторів у ланці комуніканта чітко визначає його комунікативну поведінку, що впливає на ситуацію в ланці реципієнта і передбачає закономірні наслідки.

Аналізуючи професійне спілкування, слід враховувати такі фактори, як особистісний, інформаційний, комунікативний, а також соціальні умови. Особистісний фактор – це комунікативна особистість комунікантів, які можна охарактеризувати за певними параметрами,

зокрема мотиваційним, когнітивним, функціональним, соціопсихологічним. Як правило, мотиваційні параметри визначаються комунікативними потребами. У свою чергу, пріоритетні потреби особистості впливають на структуру комунікації. Пріоритетність потреб пов'язана з особистісним зростанням, самоорганізацією: чим стійкіші потреби, тим стійкіші комунікативні установки. Когнітивні параметри пов'язані з пізнавальним досвідом особистості (структурою знань та значень), з її інтелектуально-емоційним потенціалом (механізми сприйняття і мислення), знанням непохідних комунікативних кодів та норм, оцінкою та самооцінкою когнітивного діапазону комунікантів, способами та засобами інтерпретації та реінтерпретації. Функціональні параметри визначають комунікативну компетентність особистості: насамперед широту та ступінь оволодіння особистістю різноманітними засобами комунікації; уміння вибирати, поєднувати та варіювати в процесі комунікативного акту різні засоби спілкування з урахуванням нових умов; володіння прийомами побудови дискурсу відповідно до обраного комунікативного коду та прийняття у певному суспільстві норм і правил спілкування.

Соціопсихологічні параметри особистості зумовлені психологічними особливостями, а також індивідуальним комунікативним досвідом, соціальною домінантою, що визначає характер контакту між комунікантами та ціннісними орієнтаціями, які виявляють характер ставлення до партнера, до себе і до акту комунікації. Індивідуальний комунікативний досвід охоплює такі вміння, як: швидко визначати використані коди; визначати тематику з ключових слів; адекватно розуміти повідомлення і передбачати його розвиток у часі; нівелювати смислові прогалини, відновлюючи зміст повідомлення; правильно інтерпретувати задум повідомлення; впливати на аудиторію.

Інформаційні фактори пов'язані з характеристиками інформації, специфікою її носіїв, якістю, структуруванням, способом вираження. Комунікативні фактори пов'язані безпосередньо з процесом передачі інформації, кодуванням і декодуванням інформації, а також з адекватним її сприйняттям на основі виробленої комунікаційної установки та здатності до встановлення контактів. Комунікативні фактори – вибір мовного коду, правила і норми його використання, способи актуалізації комунікативних функцій. Фактор соціальних умов визначає характеристики соціального середовища, у якому відбувається комунікативний процес, можливі виробничі відносини та час.

Серед усіх компонентів комунікації найбільш важливою є мова. Адже, з логічної точки зору, будь-який комунікативний процес потребує таких складових частин: систему комунікантів, між якими відбувається спілкування; систему засобів спілкування як окремих знакових висловлювань, що їх можна передавати певним каналом спілкування.

Найбільш наближеним тлумаченням мови як основоположного чинника комунікації є визначення Л. Вітгенштейна. Вчений розглядає мову як частину самого світу, як «форму соціального життя», як лінгвістичну діяльність, уплетену в нелінгвістичний (соціальний і природний) контекст. Він прагне розуміти мову як мовну комунікацію у процесі різноманітної соціальної діяльності і наголошує, що мова включена в комунікативну діяльність. Тому вчений вважає необхідними умовами комунікації два взаємозалежних процеси – вживання мови та її розуміння [4].

Складна сукупність соціальної діяльності й спілкування поділяється, на думку Л. Вітгенштейна, на численні типи систем комунікації та мовної поведінки. «Мовами» він називає відносно самостійні ряди вживань мови, такі як «мова науки», «мова етики», «мова поезії» та ін. Дослідник пояснює роботу «мов» як принцип ігор. Він говорить про «мови» як «мовні ігри». Уживання мовного висловлювання вчений називає «ходом» у мовній грі. «Мови» є складними лабіринтами таких ходів, що регулюються правилами тієї чи іншої гри. У рамках лінгвістичних правил передбачається певна свобода вибору, подібно до того, як гравець у шахи може у рамках правил робити будь-які ходи на шаховій дошці. Основою поняття «мови-гри», чи «гри-поведінки», вчений вважає аналогію між поведінкою людей в іграх і в різних формах соціальної, зокрема лінгвістичної діяльності. У контексті нашого дослідження мови-ігри є за

своєю суттю основою професійної комунікації, де кожна із професій має своє ігрове поле, мовні ходи та переходи.

Проблема вирішення змістового поля може бути вирішена у контексті прагматичного підходу до дослідження комунікації. Прагматику дискурсу спрямовано передусім на аналіз повсякденної мови – мови практичного міркування та діалогу. Саме ці два види тексту стали базою для виявлення так званої природної логіки і законів комунікації. Мова як дія з усім спектром можливих для неї комунікативних цілей – це насамперед діалог. Г. П. Грайс, намагаючись виявити закони «природної логіки» мовної комунікації, припустив, що мовне спілкування має властивості, які характеризують спільну діяльність будь-якого типу: учасники взаємодії мають спільну мету; внески учасників взаємодії повинні бути погоджені, взаємозалежні; учасники взаємодії дотримуються угоди, що взаємодія продовжуватиметься доти, доки обидва учасники не вирішать її припинити.

Вчений виділив чотири категорії постулатів, дотримання яких відповідає виконанню принципу кооперації: кількості, якості, відношення і способу, відповідно до яких висловлювання має містити інформації не більше і не менше, ніж потрібно для досягнення цілі діалогу [5]. Описуючи категорію якості, науковець закликає використовувати лише правдиву інформацію, для якої є достатньо підстав, та вести спілкування щиро.

Категорія відношення передбачає насамперед дотримання теми спілкування. Категорія способу стосується не того, що говориться, а того, як це говориться. Таким чином, дотримання визначених Г. П. Грайсом постулатів дасть змогу здійснювати професійну комунікацію ефективно між різними фахівцями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, результати теоретичного аналізу проблеми професійної комунікації дали змогу зробити такі висновки. Специфіка професійної комунікації полягає в обміні інформацією, який характеризується окремим специфічним полем, кодом та засобами. З метою ефективності професійної комунікації необхідне емпіричне вивчення особистісних, інформаційних, комунікативних і соціальних умов. Прагматичний підхід до аналізу мовленнєвих висловлювань у процесі професійних комунікативних актів дає змогу встановити справжні наміри та цілі співрозмовників.

Вважаємо перспективним розробку цілісного психолінгвістичного підходу до дослідження професійної комунікації, який дасть змогу провести комплексне теоретичне й експериментально-діагностичне вивчення цієї проблеми.

Джерела та література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества : [избр. психол. тр.] / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 423 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Бороздина Г. В. Психология делового общения : учеб. пособие / Г. В. Бороздина. – М. : Инфра-М, 1999. – 224 с.
4. Волобуєва О. Ф. Типова модель міжпрофесійної комунікації / О. Ф. Волобуєва, О. І. Бондаренко // Матеріали міжвуз. наук.-метод. конф. – Хмельницький : НАДПСУ, 2004. – № 28, ч. II. – С. 24–26.
5. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 217–237.
6. Засекіна Л. В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Лариса Володимирівна Засекіна ; Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : [б. в.], 2000. – 206 с.
7. Засекіна Л. В. Технологія формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови / Засекіна Л. В. // Вісн. Технолог. ун-ту Поділля. – Хмельницький, 1999. – № 1. – С. 147–150.
8. Кулиш Л. Ю. Психолінгвістические аспекты восприятия устной иноязычной речи: зависимость восприятия от речевых характеристик говорящего / Л. Ю. Кулиш. – К. : Вища шк., 1982. – 235 с.
9. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2008. – С. 7–37.
10. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : Спілка рекламистів України, 1996. – 176 с.
11. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2011. – 696 с.

References

1. Bakhtin, M. M. 1979. *Estetika Slovesnogo Tvorchestva*. Moskva: Iskustvo.
2. Batsevyich, F. S. 2004. *Osnovy Komunikativnoi Lihvistyky*. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Akademiia".
3. Borozdina, G. V. 1999. *Psikhologiya Delovogo Obshcheniya*. Moskva: Infra-M.
4. Volobuieva, O. F., and Bondarenko O. I. 2004. "Typova Model Mizhprofesiinoi Komunikatsii". *Materialy Mizhvuzivskoi Naukovo-Metodychnoi Konferentsii* 28 (2): 24–26. Khmelnytskyi.
5. Graiss, G. P. 1985. "Logika i Rechevoie Obshcheniie". *Novoie v Zarubezhnoi Lingvistike* 16: 217–237. Moskva: Progres.
6. Zasiiekina, L. V. 2000. "Osoblyvosti Formuvannia Profesiino-Tvorchoho Myslennia Maibutnioho Fakhivtsia Inozemnoi Movy". PhD diss., Volynskyi Derzhavnyi Universytet Imeni Lesi Ukrainky.
7. Zasiiekina, L. V. 1999. "Tehnolohiia Formuvannia Profesiino-Tvorchoho Myslennia Maibutnioho Fakhivtsia Inozemnoi Movy". *Visnyk Tekhnolohichnoho Universytetu Podillia*, 1: 147–150. Khmelnytskyi: TUP "Podilia".
8. Kulish, L. J. 1982. *Psikhologicheskie Aspekty Vospriiatii Usnoi Inoiazychnoi Rechi. Zavisemost Vospriiatii ot Rechevyh Kharakteristik Govoriashchego*. Kyiv: Byshcha shkola.
9. Matsiuk, Z., and Stankevych, N. 2008. *Ukrainska Mova Profesiinoho Spilkuvannia*, 7–37. Kyiv: Karavela.
10. Pocheptsov, G. G. 1996. *Teoriia Komunikatsii*. Kyiv: Spilka Reklamistiv Ukrainy.
11. Shevchuk, S. V. 2011. *Ukrainska Mova za Profesiinym Spriamuvanniam*. Kyiv: Alerta.

Тригуб Галина. Хныкина Оксана. Особенности вербальной профессиональной коммуникации. Проанализированы основные особенности и специфика профессиональной коммуникации, которая заключается в обмене информации, характеризуется отдельным специфическим полем, кодом и средствами. Предложено определение профессиональной коммуникации. Установлены ее цели и задачи. Определены базовые факторы, детерминирующие ход и особенности профессионального общения. Выделены личностный, информационный, коммуникативный факторы. Освещены дополнительные функции, характерные именно для профессиональной коммуникации: инструментальная, интегративная, функция самовыражения, трансляционная, функция социального контроля, социализации, экспрессивная. Охарактеризованы причины конфликтов между коммуникантами в ходе профессионального общения. Проанализированы различные схемы коммуникации с целью определения особенностей профессиональной коммуникации. Уделено внимание роли терминологии в профессиональной среде, используемой для точности передачи цели, смысла сообщения, лаконичности. Указано на важность соблюдения постулатов принципа кооперации для успешного протекания профессионального общения.

Ключевые слова: профессиональная коммуникация, конфликт, информация, терминология, принцип кооперации.

Tryhub Halyna, Khnykina Oksana. The Peculiarities of Verbal Professional Communication. The article targets at the main peculiarities and specific features of professional communication. The concept of professional communication has been suggested. Its goals and objectives have been highlighted. Basic factors that determine the course and peculiarities of professional communication have been described. The analysis of professional intercourse has made it possible to single out personal, informative and communicative factors. The main functions that characterize professional communication have been distinguished: instrumental, integrative, self-expressive, translational, function of social control, function of socialization, expressive. The reasons of conflicts between communicants in the course of professional communication have been characterized. Different communication schemes have been analyzed to determine the basic characteristics of professional communication. Essential attention has been devoted to the role of terminology in the professional environment. The importance of the principles of cooperation for successful professional communication has been highlighted.

Key words: professional communication, conflict, information, terminology, the principles of cooperation.

ПРИНЦИПИ ВИОКРЕМЛЕННЯ НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ «БАТЬКІВСТВО» В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Дослідження виконано в контексті лінгвокультурної концептології: мова осмислюється як спосіб організації й передачі знань та уявлень людини про світ, а мовна картина світу розглядається в нерозривному зв'язку з концептуальною картиною світу, позамовною діяльністю людини та культурою народу, що дає змогу проникнути в глибини національного способу мислення. Основні принципи виокремлення номінативного поля такі: 1) мова як комунікативний компонент культури є скарбницею національної культури; 2) лексико-семантична система мови виконує функцію дискретизації та систематизації інформаційного континууму; 3) закована в мові модель світу переймає на себе функцію збереження й передачі національної свідомості, духовних та культурних традицій нації; 4) номінативне поле – це структурне угруповання лексики, лексико-семантична парадигма, сукупність мовних засобів, які реалізують семантичні ознаки об'єкта аналізу й утворюють понятійну основу концепту; 5) основним засобом опису номінативного поля є слово; до інших засобів належать одиниці різних частин мови, словотворчо пов'язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту, вільні словосполучення, фразеологічні звороти, паремії, словникові дефініції, контекстуальні синоніми, структурні та позиційні схеми речень, тексти.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, номінативне поле, мовна картина світу, концептуальна картина світу, лексико-семантична система мови.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у лінгвістиці простежується відхід від логічно-раціонального опису концептів і робиться спроба тлумачення їх структури через такі моделі організації знань, як фрейми, домени, сценарії тощо (Р. Джекендофф, Дж. Лакофф, Р. Ленекер, Ч. Філлмор, Ю. Апресян, С. Жаботинська, А. Мартинюк, З. Попова, А. Приходько, Й. Стернін). Осмислення явищ мови у цій науковій парадигмі базується на системних характеристиках цих феноменів. Концепти розглядаються як продукти переробки перцептивного, когнітивного й афективного досвіду людини в поєднанні з її знаннями та переживаннями. Саме в такому руслі виконано цю наукову розвідку, в якій робиться спроба проаналізувати особливості репрезентації феномену батьківства в системі англійської мови.

Аналіз досліджень наукової проблеми. Попри незаперечну важливість батьківства для життєдіяльності людини, концептосфера «батьківство» досі не була об'єктом окремого аналізу. Це явище досліджували тільки дотично при аналізі таких концептів, як «мати», «жінка», «сім'я», «родинні стосунки» (див. кандидатські дисертації Ю. В. Абрамової, О. С. Бондаренка, У. Б. Марчук, Н. М. Рухленко, Х. В. Старовойтової, М. А. Терпак, А. В. Чернової, В. Б. Яковлевої, В. В. Якуби). Усі ці праці базуються на аналізі мовних одиниць із урахуванням структури людського знання і свідчать про посилення інтересу до вивчення мовної картини світу, опису її окремих частин, що концентрують великий обсяг культурологічної інформації та виражають світоглядні концепти.

Вивчення світоглядних пріоритетів людини завдяки експлікації мовних і концептуальних картин світу становить один із провідних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень. Картина світу виступає у вербальному вираженні, а лексична система слугує однією з основних форм об'єктивації мовної свідомості людини. Закована в мові модель світу переймає на себе функцію збереження й передачі національної самосвідомості, духовних та культурних традицій нації.

Ґрунтуючись на структурації об'єктивної реальності у свідомості, мова, і передусім її лексико-семантична система, виконує функцію дискретизації та систематизації інформаційного континууму [9]. Систематизація словникового складу приводить до утворення значних організованих ділянок лексику: синонімічних рядів, лексико-семантичних, лексико-

³⁰ ♥ Федецька Ю., 2015

фразеологічних, лексико-граматичних полів, синтаксичних синонімів тощо [12, 12], які відбивають розуміння людиною взаємозв'язків природних сутностей і процесів, закономірностей оточення та самої людини в ньому. Дослідження цього когнітивного феномену відкриває нам шлях до знань, представлених у номінативному просторі мови, а отже, дає змогу побачити, як членується та осмислюється в ньому дійсність.

Проблеми взаємодії мови й мислення, аналізу процесів пізнання та відображення дійсності у свідомості людини широко висвітлено в лінгвістичних дослідженнях [14]. Учені стверджують, що мова є дійсною реальністю думки, її репрезентантом, її зовнішньою оболонкою [7, 8], а також матеріалізацією того ідеального світу, який будує людина як суб'єкт пізнання [8, 19].

Дискусії навколо проблеми сутності мови точилися не одне десятиріччя, і нарешті наприкінці ХХ ст. сформувалося єдине й досить широке розуміння мови як «дому духу», оскільки саме вона, з огляду на свої суттєві властивості, є посередницею для обміну думок, творцем людської думки [3; 10; 15]. Вона виступає однією з основних передумов формування та існування нації, є критерієм національної належності, адже передає особливості національного духу й характеру [6; 16; 17]. Мову трактують як невід'ємну частину пізнання та пов'язують із глибинним філософським розумінням дійсності; кожна окрема мова виступає скарбницею національної культури.

Одним із дискусійних є питання співвідношення мови й культури. Абсолютна більшість дослідників вважає, що картини світу – це частина культури. Мова, яку певна етнічна група використовує як основний комунікативний засіб, є необхідною умовою для формування культури. У цьому значенні мову можна вважати комунікативним компонентом культури, її особливим генетичним фондом. Завдяки своїй кумулятивній функції мова є дзеркалом національної культури – відображає її, зумовлює її, зберігає досягнення когнітивної людської діяльності, особливості національної психології та забезпечує діалог не лише минулого з теперішнім, й теперішнього з майбутнім. Створена людиною, мова є частиною її історії, вона змінюється й еволюціонує разом із розвитком матеріального й духовного життя людини. Світ або різні світи представлені людині через призму її культури та мови. Природа, історія країни й народу, що відображаються в душі людини, відтворюються в слові. Що ж до механізму відтворення типових для кожного етносу рис характеру, то це забезпечується, передусім, особливою системою передавання досвіду від покоління до покоління. Як відомо, індивід не народжується з усталеними рисами характеру. Він набуває їх унаслідок соціалізації особистості.

Отже, мова – істотна ознака нації, її духовне багатство, один з основних факторів розвитку етнічних властивостей народу. Кожна етнічна спільнота має свою мову, яка характеризує роль етнічного символу, сприяє розвитку та виявленню національних почуттів, національної самосвідомості. Вона є критерієм, що дає змогу виокремити етнічну спільноту й у багатьох випадках визначити етнічну належність окремої особи, оскільки мова диференціює цей етнос стосовно інших. З іншого боку, мова виконує функцію внутрішньої консолідації етносу. З мовної спільноти виростає нація, що, у свою чергу, й творить цю спільноту. Трансляція мови іншим поколінням включає специфічні понятійні засоби та форми. Члени суспільства засобами мови отримують закріплене в ній певне уявлення про світ [1, 214].

Мова – національний і специфічний засіб формування й вираження національної свідомості. Тип мислення зумовлюється стилем життя і мовою народу. За суттю кожен народ залишається сам собою доти, доки зберігається особливий клімат, краєвид, національна кухня, етнічний тип, мова, оскільки саме це постійно живить буття, передає національний склад мислення. Крім того, національні особливості проявляються лише в порівнянні, зіставленні однієї нації з іншою.

Отже, можна стверджувати, що сучасна мовознавча думка проводить чітку межу між мовою та мисленням людини, акцентує їхній тісний зв'язок та вплив одне на одного. Процес формування

людського мислення (поняттєвого, узагальнювального та абстрагувального) відбувається лише за посередництва природної мови.

Мета і завдання статті: з опертям на вищезазначені теоретичні засади, вивести номінативний простір концепту «батьківство» в англomовній картині світу й окреслити напрями його дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування основних результатів дослідження. Щоб установити особливості організації лексики, що позначає різні аспекти поняття «батьківство» в сучасній англійській мові, необхідно розв'язати такі завдання: 1) уточнити зміст поняття «номінативний простір»; 2) виявити лексичні одиниці сучасної англійської мови на позначення батьківства; 3) розкрити організацію лексичних засобів на позначення компонентів досліджуваного номінативного простору; 4) визначити структурно-семантичні й ономасіологічні особливості лексики, що розкриває поняття батьківства; 5) окреслити компоненти ядерної й периферійної зон структурної організації лексики сучасної англійської мови на позначення складників номінативного поля батьківства.

Номінативне поле відрізняється від таких традиційно виокремлюваних у лінгвістиці структурних угруповань лексики, як лексико-семантична група, лексико-семантичне поле, лексико-фразеологічне поле, синонімічний ряд, асоціативне поле, тим, що воно має комплексний характер, включає у свій склад усі перераховані типи угруповань і не виступає при цьому як структурний підрозділ у системі мови, будучи сукупністю номінативних одиниць, виявлених і упорядкованих дослідником [13, 66].

Номінативне поле концепту неоднорідне – воно включає прямі номінації самого концепту безпосередньо (ядро номінативного простору) й номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають суть концепту й відношення до нього у різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного простору).

За З. Д. Поповою та Й. О. Стерніним [13, 38], основними мовними засобами опису номінативного поля є такі:

- прямі номінації концепту (ключове слово-репрезентант, яке вибирає дослідник як ім'я та назву);
- похідні номінації концепту;
- однокореневі слова, одиниці різних частин мови, словотворчо пов'язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту;
- контекстуальні синоніми;
- okazіональні індивідуально-авторські номінації;
- усталені словосполучення;
- фразеологічні одиниці, до складу яких входить ім'я концепту;
- паремії (приказки, прислів'я, афоризми);
- вільні словосполучення, які номінують певну ознаку концепту;
- словникові дефініції;
- метафоричні номінації;
- структурні та позиційні схеми речень (синтаксичні концепти);
- тексти та сукупності текстів.

Отож, перелік мовних засобів опису номінативного поля включає тринадцять позицій. Основним засобом є, звичайно, слово [2]. Адже саме слово отримує статус імені концепту – мовного знака, що найбільш повно та адекватно відбиває його зміст. Однак, зрозуміло, що слово не може передати всі ознаки концепту, воно передає їх лише кілька, які мають безпосереднє значення для конкретного повідомлення. Увесь концепт можна передати «сукупністю мовних засобів, усім номінативним полем концепту, кожний із яких розкриває лише його частину» [4, 189–190]. План вираження концепту репрезентований мовними реалізаціями, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, а план змісту залучає

спільні для всіх його мовних реалізацій семантичні ознаки, що «скріплюють» лексико-семантичну парадигму та утворюють його понятійну або прототипну основу.

На нашу думку, сутність номінативної функції полягає в здатності відображати не лише певний реальний об'єкт, й узагальнений образ. Словесні знаки можуть функціонувати як назви предметів, що вони позначають, а також як назви понять про ці предмети. Тобто номінативні одиниці вказують на об'єкт, а також позначають поняття про цей об'єкт, у якому закріплено результати процесу раціонального пізнання дійсності, пов'язаного з абстрагуванням від реального об'єкта, його ознак, перетворенням їх в ідеальну сутність. У цьому зв'язку номінацію визначаємо як процес і результат надання імені, під час якого мовні елементи співвідносяться з об'єктами, що вони позначають.

Лексичні номінації прийнято поділяти на *класичні* й *некласичні*. *Класичними* називають лексичні номінації, «коли форма існування концептів є відображенням об'єктивної реальності» [11]. Значення номінативних одиниць як ментальна сутність відображає не весь об'єкт, а лише невелику кількість ознак, властивостей об'єкта чи навіть одну з багатьох його властивостей. Воно об'єктивується різними за обсягом фрагментами, що можуть належати до змістового ядра значення чи до периферії семантичних ознак [5].

До *некласичних* номінативних одиниць належать *словосполучення* та *фразеологізми* (вони не є об'єктом дослідження цієї наукової розвідки).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можемо узагальнити: номінативний простір концепту є мовним матеріалом, який виступає *об'єктом* лінгвокогнітивного дослідження, а *предмет* дослідження – семантика одиниць номінативного простору концепту. Опис семантики одиниць номінативного простору уможливорює репрезентацію змісту концепту в тому вигляді, у якому він відображений і зафіксований у мові. Чим більше за обсягом сформоване номінативне поле, тим надійніші будуть результати дослідження, тим повнішим і точнішим буде опис структури концепту.

Інвентар лексичних одиниць номінативного поля «батьківство» укладено на основі інтеграції даних англomовних лексикографічних джерел: словників-тезаурисів [23–25], тлумачних словників [19–22; 26] та одного двомовного словника [18]. Загальна кількість номінативних одиниць становить 625. Зазначена номінативна царина є цілісною структурою. Проте така констатація не може повністю задовольнити вимоги сучасної лінгвістики, оскільки питання стоїть про виявлення та побудову деталізованої структури вербалізованого концепту як відображення фрагменту світу, побаченого очима національної мовної особистості. А тому перспективу вбачаємо в описі структури виокремленого номінативного поля й виявлення системних закономірностей між частиномовними мікрополлями – *субстантивним*, *ад'єктивним* та *акціональним* лексико-семантичними мікрополлями номінативного поля «батьківство».

Джерела та література

1. Богуславская Г. П. Языковая картина мира и культура народа / Г. П. Богуславская // Язык и культура : материалы I Междунар. конф. – К. : КНУ им. Т. Шевченко, 1996. – С. 214–216.
2. Вежицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицкая ; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М. : Языки славян. культуры, 2001. – 288 с.
3. Вишнякова О. Д. Язык и концептуальное пространство: на материале современного английского языка / О. Д. Вишнякова. – М. : МАКС пресс, 2002. – 379 с.
4. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
5. Жаботинская С. А. Теория номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – 2003. – № 478. – С. 145–164.
6. Звегинцев В. А. Мысли о лингвистике / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 336 с.

7. Кармин А. С. Культурология / А. С. Кармин, Е. С. Новикова. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
8. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
9. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6. – С. 12–30.
10. Кубрякова Е. С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е. С. Кубрякова // Язык и структуры представления знаний : сб. науч.-аналит. обзоров. – М. : РАН ИНИОН, 1992.
11. Никитин М. В. Основания когнитивной семантики : учеб. пособие / М. В. Никитин. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2003. – 277 с.
12. Попова З. Д. Из истории когнитивного анализа в лингвистике / З. Д. Попова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : науч. изд. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 2001. – С. 7–17.
13. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
14. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) / С. І. Потапенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. – 360 с.
15. Савенкова Л. Б. Языковое воплощение концепта / Л. Б. Савенкова // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : материалы междунар. симп. : в 2 ч. Ч. 1. – Волгоград : Перемена, 2003. – С. 258–264.
16. Степанов Ю. С. Характеры народов в зеркале их собственных языков (Юбилейные заметки к 70-летию факультета иностранных языков Харьковского национального университета) / Ю. С. Степанов // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2000. – № 471. – С. 250–254.
17. Сусов И. П. Размышления о концептах / И. П. Сусов // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. : Романо-герман. філологія. – 2006. – № 726. – С. 14–20.
18. Новый Большой англо-русский словарь : в 3 т. / Ю. Д. Апресян, Э. М. Медникова, А. В. Петрова и др. [под общ. рук. Ю. Д. Апресяна и Э. М. Медниковой]. – М. : Рус. яз., 2003.
19. Collins Cobuild English Language Dictionary / [editor in chief John Sinclair]. – London : Harper Collins Publishers, 1992. – 1703 p.
20. Longman Dictionary of Contemporary English / [ed. by Randolph Quirk]. – Harlow : Pearson Education limited, 2003. – 1950 p.
21. Longman Dictionary of English Language and Culture / [ed. by Della Summers]. – Harlow : Pearson Education Limited, 2005. – 1620 p.
22. OxfordAdvanced Learner's Encyclopedic Dictionary [ed. by Jonathan Crowther]. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1995. – 1081 p.
23. Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms / [ed. by Diana Lea]. – Oxford : Oxford Univ. Press, 2008. – 1008 p.
24. Roget's Thesaurus of English words and phrases / [New edition prepared by Betty Kirkpatrick MA]. – London : Longman Group UK Limited, 1988. – 688 p.
25. The Greenwich Roget's Thesaurus / [by Peter Mark Roget, enlarged by John Roget, new edition revised and enlarged by Samuel Romilly Roget]. – London : Greenwich Editions, 1994.
26. Webster's II New College Dictionary / [ed. by Margery S. Berube]. – Boston, NY : Houghton Mifflin Company, 1995. – 1500 p.

References

1. Boguslavskaja, H. P. 1996. "Yazykovaia Kartina Mira i Kultura Naroda". *Yazyk i Kultura*, 214–216. Kyiv: Kіievskii Natsionalnyi Universitet imeni T. Shevchenka.
2. Vezhbitskaia, A., ed., and Shmelyova, A. D., trans. 2001. *Ponimaniie Kultur Cherez Posredstvo Kluchevikh Slov*. Moskva: Yazyki Slavianskikh Kultury.
3. Vishniakova, O. D. 2002. *Yazyk i Kontseptualnoie Prostranstvo: na Materiale Sovremennogo Angliiskogo Yazyka*. Moskva: MAKС press.
4. Vorkachev, S. G. 2004. *Schastiie kak Lingvokulturnyi Kontsept*. Moskva: Gnozis.
5. Zhabotinskaia, S. A. 2003. "Teoriia Nominatsyi: Kognitivnyi Rakurs". *Vestnik MGLU* 478: 145–164.
6. Zvegintsev, V. A. 1996. *Mysli o Lingvistike*. Moskva: Izd-vo MGU.
7. Karmin, A. S., and Novikova, E. S. 2006. *Kulturologiia*. Sankt Peterburg: Piter.
8. Kolshanskii, G. V. 1990. *Obiektivnaia Kartina Mira v Poznanii i Yazyke*. Moskva: Nauka.
9. Kocherhan, M. P. 2004. "Zistavne Movoznavstvo i Problema Movnykh Kartyn Svitu". *Movoznavstvo* 5–6: 12–30.
10. Kubriakova, E. S. 1992. "Problemy Predstavleniia Znaniia v Sovremennoi Nauke i Rol Lingvistiki v Reshenii Etikh Problem". *Yazyk i Struktury Predstavleniia Znaniia*. Moskva: RAN INION.
11. Nikitin, M. V. 2003. *Osnovaniia Kognitivnoi Semantiki*. Sankt Peterburg: Izdatelstvo RGPU.

12. Popova, Z. D. 2001. "Iz Istorii Kognitivnogo Analiza v Lingvistike". *Metodologicheskie Problemy Kognitivnoi Lingvistiki*, 7–17. Voronezh: Izdatelstvo VGU.
13. Popova, Z. D., and Sternin, I. A. 2007. *Kognitivnaia Lingvistika*. Moskva: ACT "Vostok-Zapad".
14. Potapenko, S. I. 2004. *Movna Osobystist u Prostoru Mediinoho Dyskursu (Dosvid Lingvokognitivnoho Analizu)*. Kyiv: Vydavnychi Tsentri KNU.
15. Savenkova, L. B. 2003. "Yazykovoie Voploshcheniie Kontsepta". *Problemy Verbalizatsyi Konseptov v Semantike Yazyka i Teksta*, 258–264. Volgograd: Peremena.
16. Stepanov, Yu. S. 2000. "Kharaktery Narodov v Zerkale ikh Sobstvennykh Yazykov (Yubileinye Zametky k 70-Letiiu Fakulteta Inostrannykh Yazykov Kharkovskogo Natsyonalnogo Universiteta)". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnogo Universytetu Imeni V. N. Karazina* 471: 250–254.
17. Susov, I. P. 2006. "Razmyshleniia o Kontseptakh". *Visnyk Kharkivskoho Natsionalnogo Universytetu Imeni V. N. Karazina. Serii: Romano-Hermanska Filolohiia* 726: 14–20.
18. Apresyan, Yu. D., and Mednikova, E. M., and Petrova, A. V., eds., et al. 2003. *Novyi Bolshoi Anglo-Russkii Slovar v 3 Tomakh*. Moskva: Russkii Yazyk.
19. Sinclair, John, ed. 1992. *Collins Cobuild English Language Dictionary*. London: Harper Collins Publishers.
20. Quirk, Randolph, ed. 2003. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow: Pearson Education limited.
21. Summers, Della, ed. 2005. *Longman Dictionary of English Language and Culture*. Harlow: Pearson Education Limited.
22. Crowther, Jonathan, ed. 1995. *Oxford Advanced Learner's Encyclopedic Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
23. Lea, Diana, ed. 2008. *Oxford Learner's Thesaurus. A Dictionary of Synonyms*. Oxford: Oxford Univ Press.
24. Kirkpatrick MA, Betty, ed. 1988. *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. London: Longman Group UK Limited.
25. Roget, Peter Mark, ed. 1994. *The Greenwich Roget's Thesaurus*. London: Greenwich Editions.
26. Berube, Margery S., ed. 1995. *Webster's II New College Dictionary*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.

Федецкая Юлия. Принципы выделения номинативного поля концепта «Отцовство» в современном английском языке. Исследование выполнено в контексте лингвокультурной концептологии: язык рассматривается как способ организации и передачи знаний и представлений человека о мире. Языковая картина мира рассматривается в тесной связи с концептуальной картиной мира и культурой народа, что дает возможность проникнуть в глубины национального образа мышления. Основными принципами выделения номинативного поля являются следующие: 1) язык как коммуникативный компонент культуры является сокровищницей национальной культуры; 2) лексико-семантическая система языка выполняет функцию дискретизации и систематизации информационного континуума; 3) закодированная в языке модель мира выполняет функцию сохранения и передачи национального сознания, духовных и культурных традиций нации; 4) номинативное поле – это структурное группирование лексики, лексико-семантическая парадигма, совокупность языковых средств, которые репрезентируют семантические признаки объекта анализа и образуют понятийную основу концепта; 5) основным средством описания номинативного поля является слово; к иным средствам принадлежат единицы различных частей речи, словообразовательным путём связанные с основными лексическими средствами вербализации концепта, свободные словосочетания, фразеологические обороты, поговорки, пословицы, словарные дефиниции, контекстуальные синонимы, структурные схемы предложений, тексты.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, номинативное поле, языковая картина мира, концептуальная картина мира, лексико-семантическая система языка.

Fedetska Yulia. Principles of selection of the concept "fatherhood" nominative field in Modern English. The research is made in the context of linguistic cultural conceptology, the main principle of which is as follows: language is a means of organizing and transferring the men's knowledge and notion about the world; linguistic view of the world is inseparably connected with the conceptual view of the world, the men's activity and the culture of the nation. It enables the researcher to penetrate into the depth of the national mode of thinking. The main principles of selecting the nominative field are as follows: 1) language as a communicative component of culture is the treasury of national culture; 2) lexical semantic system of the language functions as a means of discretion and systematization of information continuum; 3) the model of the world coded with the help of the language performs a function of preserving and transferring the national consciousness, spiritual and cultural traditions of the nation; 4) the nominative field is a structural group of lexical units, a lexical-semantic paradigm, a set of language means which actualize semantic characteristic features of the object of analysis and form the notional basis of the concept; 5) the main means of the nominative field description is the word; here also belong derivatives which are connected with the main means of actualization of the concept through word-formation, free word-combinations, set expressions, proverbs, dictionary entries, contextual synonyms, structural schemes of sentences, texts.

Key words: linguistic cultural concept, nominative field, linguistic view of the world, conceptual view of the world, lexical semantic system of the language.

L'OEUVRE DE JULES ET EDMOND DE GONCOURT DANS LA CRITIQUE LITTÉRAIRE FRANÇAISE

L'article est consacré à l'oeuvre des frères de Goncourt et découvre sa réception dans la critique littéraire française. Méthode de recherche qui est utilisée dans l'article c'est la méthode culturelle et historique. Elle permet d'examiner l'oeuvre des Goncourt dans l'ordre chronologique et relever leur place et leur rôle dans l'atmosphère artistique au milieu du XIX siècle. Au cours d'analyse de la critique littéraire française on a découvert que dès le début du XX siècle la critique française faisait accent sur le caractère moderne de la prose des Goncourt. "L'écriture artiste" des écrivains étaient considérée comme leur don particulier et l'originalité de leur talent. Les critiques distinguent que les Goncourt sont liés au romantisme par leur conscience romanesque. Les oeuvres des Goncourt témoignent que les écrivains continuaient la période littéraire du réalisme, mais en même temps ils ouvraient une autre, surtout le naturalisme. Par les "documents humains" les Goncourt ont proclamé la naissance de la poétique naturaliste. Mais les Goncourt n'appartenaient jamais à une école quelconque ou à un mouvement concret. Il est difficile de parler du naturalisme ou de l'impressionnisme dans l'oeuvre des Goncourt car ils étaient parmi les fondateurs de ces tendances, mais leur emploi était créative, seulement pour accentuer l'impression esthétique. Nouveauté scientifique consiste en ce qu'on introduit dans la sphère scientifique les recherches des critiques français qui donnent preuves pour argumenter le style des Goncourt comme "écriture artiste". Importance pratique. Cet article peut être utilisé pour les études comparatives de l'oeuvre des Goncourt, leur influence sur la littérature ukrainienne.

Mots clés: réalisme, naturalisme, impressionnisme, réception, écriture artiste.

La mise du problème scientifique et son importance. Pour apprécier le rôle et la place de l'oeuvre des frères Goncourt dans la littérature française du XIX siècle il faut comprendre la modernité de leur style, la profondeur des sujets élaborés dans leurs romans, leur évolution dans le monde contemporain de leur époque, où chacun prétendait d'être original, novateur, mondain et prépondérant. Le "*Journal*" de frères Goncourt nous fait voir que les écrivains étaient bien préoccupés par la manière d'écrire, en mettant accent non sur ce qu'il décrivent dans leur oeuvre mais sur la manière de l'exposer: *A l'heure qu'il est, en littérature, le tout n'est pas de créer des personnages, que le public ne salue pas comme de vieilles connaissances, le tout n'est pas de découvrir une forme originale de style, le tout est d'inventer une lorgnette avec laquelle vous faites voir les êtres et les choses à travers des verres qui n'ont point encore servi, vous montrez des tableaux sous un angle de jour inconnu jusqu'alors, vous créez une optique nouvelle. Cette lorgnette, nous l'avons inventée, mon frère et moi, aujourd'hui je vois tous les jeunes s'en servir, avec la candeur désarmante de gens, qui en auraient dans leurs poches, le brevet d'invention* [3, 121]. C'est pour cette raison que les recherches des savants français se sont concentrées sur l'étude des éléments communs de l'oeuvre romanesque des Goncourt dans le cadre des mouvements littéraires du XIX siècle [1; 2; 4; 6] et sur leur esthétique du style [5].

L'exposé principal est l'argumentation des résultats obtenus de la recherche. Du point de vue chronologique la place des Goncourt dans la littérature française se trouve après Balzac et parmi Flaubert, Zola, Daudet, Maupassant. Prenant part aux discussions esthétiques du XIX siècle, ils ne voulaient adhérer à aucune école, aucun mouvement, cherchant leur chemin en littérature, pour ne pas répéter mais inventer leur style. Remy de Gourmont dans l'article de *La Revue des revues*, 1898, qui fait parti du *Livre des masques* remarque que "*les Goncourt furent un grand écrivain. Ils en eurent tous les caractères: l'originalité, la fécondité, la diversité*" [4]. L'originalité des Goncourt consiste en ce que chaque leur livre est "*d'une beauté différente et neuve*". Les écrivains ont commencé par l'étude de l'histoire, mais ils ne s'intéressaient pas aux faits les plus généraux. Ils appliquaient aux événements la méthode documentaire, ils appréciaient tous les bibelots qui pouvaient raconter les petits faits de la vie, pénétrer jusqu'à l'âme et faire sentir l'atmosphère passée. Leur goût pour les documents du passé les guide dans l'étude de la vie contemporaine. Parmi les qualités fondamentales des Goncourt-historiens Remy de Gourmont nome les recherches de la vérité: "*Avec de la patience, on atteint quelquefois l'exactitude, et avec de la conscience, la véracité*" [4]. Cette veracité correspond au

réalisme, mais sans brutalité démocratique, les faits sont transposés selon le ton nécessaire, loin d'être défigurés, sont encore accentués et rendus plus vivants par l'art qui les remet en leur place et en leur lumière logiques. Telles remarques témoignent que les Goncourt écrivaient leurs livres en se basant sur l'étude des faits de la réalité, ils ressemblaient des documents réels, les examinaient de tout près, mais les décrivaient et les exposaient de telle manière et dans tel ordre pour accentuer l'important. En comparant la théorie du réalisme exposé par les romantiques et Champfleury, Remye de Gourmont considère que les Goncourt sont les derniers romantiques après Balzac parce qu'ils unissent dans leur oeuvre la vérité et la poésie. Les oeuvres des Goncourt témoignent que les écrivains continuaient la période littéraire du réalisme, mais en même temps ils ouvraient une autre, surtout le naturalisme. Il faut avouer que l'histoire de la servante hystérique dans *Germinie Lacerteux* (1865) avait "*l'influence la plus décisive sur le développement ultérieur du naturalisme*" [4], tel qu'il était compris par Zola dans son *Thérèse Raquin*, qui a paru en 1867 et puis dans ses articles théoriques.

Le plus grave apanage des Goncourt, d'après Remye de Gourmont, est leur style. Leurs recherches artistiques vont au-delà des contours d'une école, ils ont montré que chaque livre, chaque sujet exige de nouvelles méthodes d'exposer et de décrire les faits de la réalité. Si dans les premiers romans *Soeur Philimène* et *Renée Mauperin* on peut remarquer la pitié et la tendresse qui va jusqu'au sentimentalisme, *Charles Demailly* est plein déjà de la critique aiguë de la société, mais sans ironie froide, affectation d'insensibilité, *Madame Gervaisais* donne l'analyse du mysticisme maladif, et *Manette Salomon* transmet l'atmosphère artistique de Paris du moitiu du XIX siècle à travers des discussions des peintres, des descriptions de leurs tableaux et des recherches de l'originalité. Remye de Gourmont considère que les Goncourt ont créé l'écriture artiste, en s'opposant à ceux, qui sont dénués de style personnel, surtout, des journalistes, qui fabriquent en hâte pour produire plus sans penser à la qualité. Pour les Goncourt, écrire "*c'est forger des métaphores nouvelles, c'est n'ouvrir sa phrase qu'à des images inédites ou travaillées, déformées par le passage forcé au lamoir du cerveau*" [4]. Pour écrire comme les Goncourt il faut avoir un don particulier et une sensibilité spéciale. En périphrasant les mots des Goncourt Remye de Gourmont définit les particularités de leur style comme: "*Trouver des phrases que nul n'a encore faites, en même temps claires, harmonieuses, justes, vivantes, émondées de tout parasitisme oratoire, de tout lieu commun, des phrases où les mots, même les plus ordinaires, prennent, comme les notes en musique, une valeur de position, des phrases un peu tourmentées, greffées adroitement de ces incidentes qui dénoncent, puis charment l'oreille et l'esprit lorsqu'on a saisi le ton et le mécanisme de l'accord, des phrases qui se meuvent comme des êtres, oui, qui semblent vivre d'une vie délicieusement factice, comme des créations de magie*" [4]. Le rôle et la place des Goncourt dans la littérature française n'est moins que celui de Flaubert, car ils conquièrent le droit à la personnalité stricte, le droit à l'égoïsme artistique. Guidés par la passion de représenter la réalité vive, variée et sensible, ils ont créé leur phrase, leur langue et leur syntaxe qui s'exprime dans la liberté du style.

Les recherches scientifiques de l'oeuvre des Goncourt étaient commencés par Robert Ricatte, qui a montré la création romanesque des écrivains et a étudié le processus de la formation de l'idée créative, le laboratoire de l'arrangement du matériel. Au cours du XX siècle les critiques français tâchaient d'analyser la concordance de la vérité et de l'imagination dans les oeuvres des Goncourt, indiquer leur appartenance aux grands mouvements littéraires de l'époque, relever l'originalité de leur style. Enzo Caramaschi dans son livre *Réalisme et impressionnisme dans l'oeuvre des frères Goncourt* considère que les écrivains sont très proche du romantisme provocant et fantaisiste du Second Empire, qu'ils "*garderont toujours du romantisme artiste la superstition de l'originalité, le goût de la couleur et du pittoresque, l'amour de l'exception et de l'excès, le souci du style*" [1, 272]. Le critique pense que les premiers romans des Goncourt *Soeur Philimène* et *Renée Mauperin* sont ceux où les traits du romantisme se manifestent en description de la réalité quotidienne avec une évidence qui a quelque chose de soudain, d'horrible, de tragique, mais ils prennent leurs distances de ce monde où l'on souffre. Par *Germinie Lacerteux* les Goncourt commencent une nouvelle période dans la littérature française, celle du naturalisme qui représente avec une complaisance étonnante, les misères, les abjections et les

turpitudes de la vie du peuple, surtout de leur servante Rose. Faisant référence à Verlaine Caramaschi caractérise la vie et l'oeuvre des Goncourt comme double, en publiant alternativement *“des livres les uns à l'ombre les autres à l'ail”* [1, 276]. Cette tendance de vivre parallèlement se manifeste en forme des contradictions *“pour marquer une opposition entre leur parole qui fouille et leur voix qui tremble, entre leur engagement de réalistes et leur frémissement romantique, entre leur vérité et leur sensibilité”* [1, 277]. L'histoire de la servante Rose qui est au centre du sujet de *Germinie Lacerteux* a impressionné les écrivains car ce n'était pas seulement la vie du représentant du peuple racontée par quelqu'un, Rose vivait toute sa vie à côté des frères, elle était pour eux nourrisse, cuisinière, elle a même remplacé la mère. Cependant après sa mort on a découvert qu'elle menait la vie double, elle avait des amants, volait ses maîtres pour soutenir ses amis, buvait de l'alcool. Ce cas était étudié fixement et reproduit avec une vérité précise et fidèle comme un document humain. Comme Remye de Gourmont, Enzo Caramaschi estime que la plus grande réussite des Goncourt consiste à l'invention de l'écriture artiste qui *“marque une opposition analogue entre la chose vue et la manière de voir, ou de regarder : et la tentation de la poésie qui soulève continuellement la page contraste avec les tristes obligations de la prose”* [1, 277]. On ne peut pas examiner l'oeuvre des Goncourt dans le cadre du réalisme, à l'aide de son écriture artiste ils s'opposent à ce qui est typisé et banalisé dans les oeuvres réalistes. Ils tâchaient de garder l'indépendance, se concentrer sur l'individuel, bien que celui soit confirmé à l'aide des documents. Même se basant sur les faits contemplés dans la réalité, les écrivains y réfléchissent, les font passer à travers soi et créent la prose qui les soulève au-dessus de la réalité. Comme écrivait plus tard Edmond, *“on ne saura jamais, avec notre timidité naturelle, notre malaise au milieu de la plèbe, notre horreur de la canaille, combien le vilain et laid document, avec lequel nous avons construit nos livres, nous a coûté”* (22 août 1875). Enzo Caramaschi était le premier qui a commencé à étudier “l'écriture artiste” des Goncourt en faisant accent sur les effets de la musicalité, du rythme, du pleinairisme impressionniste de leur style.

Lazare Prajs partage l'opinion de ses précédents concernant l'influence du romantisme sur l'écriture artiste des Goncourt, donne l'analyse détaillée de la conscience romanesque des écrivains. Il découvre la conception du roman, la formation des personnages et les méthodes d'organisation de l'intrigue romanesque. Comme exemple de l'analyse du roman *Germinie Lacerteux* le critique prouve que *“Pour eux, l'essentiel secret romanesque consiste à éviter le vraisemblable conventionnel et la démarche logique et attendu”* [6, 16]. Ils ne respectent pas les normes traditionnelles du genre, ils ne tachent pas de suivre la logique des faits, il leur suffit d'injecter dans le cours du récit des bouffées de vrai pour témoigner l'authenticité de l'intrigue. Bien sûr qu'ils héritent du roman traditionnel, mais ils essaient de l'aménager autrement en jouant sur deux plans à la fois, *“celui de vraisemblable et celui du vrai”* [6, 17]. Ce qui est vrai, c'est l'histoire de Rose, mais les Goncourt font de cette histoire leur propre récit qui montre leur sentiment, leur étude analytique et psychologique des cas exceptionnels des tempéraments féminins, leur observation naturaliste et leur don de description impressionniste. Fébriles, hypersensibles, nerveux et maladifs, les deux frères préfèrent construire le roman en forme des métamorphoses constantes du personnage dans des situations où le changement brusque et inexpliqué reste permanent. Lazare Prajs explique la manière de présenter l'histoire de l'héroïne, le mélange de vrai et vraisemblable, l'analyse et les faits par la *« méthode de l'électrochoc »* [6, 33] qui est bien utilisé en psychiatrie qu'en littérature. Grâce à cette méthode les Goncourt peuvent reproduire mieux cette double personnalité de Germinie qui menait deux existences et montrer son tempérament pathologique. Quant à la composition du roman, son genre, Lazare Prajs l'explique par *“l'art du découpage si spécifique aux Goncourt, s'il convient fort bien aujourd'hui à la technique cinématographique, ajoute, à leur époque, un élément supplémentaire de factivité à la composition naturelle du roman”* [6, 111]. On peut comparer la technique de découpage avec le collage, le terme utilisé par Edmond de Goncourt plus tard pour définir les particularités du genre du roman *Manette Salomon*.

Pierre Sabatier, en analysant le style des Goncourt comme reflet de leur esthétique et en se basant sur l'étude lexicologique de leur vocabulaire, constate que ce style *“est le résultat de l'ordre et de*

l'harmonie des termes et des phrases. En tant qu'il dépend du choix des mots, on ne saurait se contenter, pour l'apprécier, d'établir un rapport entre l'usage qui en a été fait par l'auteur et l'usage classique fixé par les dictionnaires autorisés" [5, 401]. La comparaison des sens des mots employés par les Goncourt et fixés dans le dictionnaire donne les raisons à Sabatier de conclure que le choix des mots chez les Goncourt est déterminé par leur double sens – un sens courant, abstrait, incolore ; – un sens pictural dérivé de sa valeur musicale, de sa consonnance. En confirmant les recherches de A. Delzant et J. Lemaître, Sabatier résume que *"chez les Goncourt, ainsi que chez Gautier, les mots prennent une valeur picturale indépendante de leur sens grammaticale, mais dépendante de leur sonorité, ainsi que des associations d'idées éveillées par cette sonorité"* [8, 408]. L'aspect sonore et pictural du vocabulaire des Goncourt forme une représentation exacte et en même temps artistique. Ainsi, *"ils modèlent les phrases sur les sensations, sur les objets d'art, sur les êtres qu'ils veulent reproduire, et ce modelage nous paraît la seule règle présidant à ces incidents, à ces coordonnées, à ces subordonnées qui nous surprennent, nous choquent par l'inattendu, l'imprévu de leur structure"* [5, 413]. Le critique souligne la puissance de suggestion, la richesse d'évocation du style des Goncourt qui sert à exprimer la poésie moderne de l'âme névrosée. Il faut avouer que P. Sabatier a fait l'analyse sémantique, syntaxique, grammaticale de la prose des Goncourt pour prouver la synthèse de tous les procédés verbales et visuels ou même picturaux utilisés par les écrivains pour faire voir et faire sentir. S. Champeau essaye d'expliquer l'originalité du style des Goncourt par leur tempérament et leur sensibilité artistique. Les recherches des Goncourt, celle du beau et du vrai, sont liées presque toujours aux tendances esthétiques de l'époque et à l'aspiration de trouver leur propre voie dans la littérature. Observateurs sévères et détaillés de la réalité, sensibles à la beauté de l'art, les Goncourt désiraient créer des œuvres qui auraient pu produire les mêmes effets que la vie réelle. Leur vision d'artiste correspond à celle des Parnassiens : l'artiste ne vit que pour son art. Mais épris de beauté et de vérité, les Goncourt veulent présenter une vérité qui serait belle et une beauté qui serait vraie. Cette contradiction, ou plutôt synthèse, relève le caractère paradoxal de leur esthétique, leur double désir de beauté et de vérité à la fois. Cette dualité antithétique qui repose sur les traits de leur vision est définitive. Pour avoir rendu la nature de manière visuelle, auditive et tactile, les Goncourt, se présentent comme des écrivains modernes. L'artiste moderne, d'après S. Champeau, est celui *"pour qui le monde de son temps n'a point de lieux communs et qui saura, en creusant le réel, le dégager de sa gangue de banalité pour en faire ressortir le caractère et la poésie"* [2, 489].

B. Vouilloux, en analysant le discours impressionniste du point de vue de la grammaire stylistique souligne qu'il est indéniable *"que la notion d'impressionnisme littéraire a joué un rôle crucial dans la prise de conscience par elle-même de la langue littéraire et qu'à ce titre une mise en perspective historique de celle-ci doit la prendre en compte «comme postulat d'une théorie esthétique»"* [7]. Le savant français fait référence à la prose des frères Goncourt, A. Daudet, à la critique de P. Bourget pour conclure que l'atmosphère artistique de la deuxième moitié du XIX siècle, surtout les tentatives des peintres et des écrivains de trouver les procédés nouveaux pour présenter la réalité les a poussés à reformer la syntaxe de la phrase française pour exprimer la similitude entre deux arts. Les grammairiens français M. Cressot, J. Marouzeau ont montré que la syntaxe impressionniste se forme à l'aide du langage affectif, de la disjonction des éléments que la phrase écrite tente d'organiser, de la dilution des limites de la phrase grammaticale, mais surtout à l'aide de l'emploi de l'adjectif substantivé. Dans ce domaine les Goncourt sont les premiers qui ont apporté une sensation nouvelle de la nature. Si l'impressionnisme est considéré comme la transposition systématique des moyens d'expression d'un art, qui est l'art de peindre, dans le domaine d'un autre art, qui est l'art d'écrire, le texte impressionniste dissocie, désintègre les ensembles en multitude de touches ou de notations qui épuisent la totalité des éléments d'une impression.

La conclusion et les perspectives des recherches scientifiques. En conclusion, il est important de faire remarquer que "l'écriture artiste" des Goncourt leur permet d'exprimer le frémissement de cette vie éphémère dont ils ont été témoins, à l'aide de moyens novateurs de la façon de combiner les procédés de la peinture, de la musique, de la sculpture, de créer une prose littéraire selon les lois de la

vérité et de la beauté. La réception française de l'oeuvre des Goncourt nous fait voir que les critiques français considèrent le style des écrivains comme un phénomène remarquable qui exige encore de nouvelles recherches.

Bibliographie

1. Caramaschi E. *Réalisme et impressionisme dans l'oeuvre des frères Goncourt* / Enzo Caramaschi. – Pisa : Editrice Libreria Goliardica, 1971. – 297 p.
2. Champeau S. *La notion d'artiste chez les Goncourt (1852–1870)* / Stephanie Champeau. – Paris : Honoré Champion, 2000. – 553 p.
3. Goncourt E. de. *Journal des Goncourt: Mémoires de la vie littéraire. T. 5 : 1872–1877* / Edmond de Goncourt, Jules de Goncourt. – Paris : Bibliothèque-Charpentier, 1891. – P. 105–168.
4. Gourmont R. de. *Le Livre des masques* [Ressource électronique] / Remy de Gourmont. – Paris : Société du Mercure de France, 1896. – Le régime d'accus : http://www.remydegourmont.org/de_rg/oeuvres/livredesmasques/notice.htm
5. Sabatier P. *L'esthétique des Goncourt. Une esthétique du style* / Pierre Sabatier. – Genève-Paris : Slatkine Reprints, 1997. – 632 p.
6. Prajs L. *La fallacité de l'oeuvre romanesque des frères Goncourt* / Lazarre Prajs. – Paris : Librairie Nizet, 1974. – 275 p.
7. Vouilloux B. *Pour en finir avec l'impressionnisme littéraire. Un essai de métastylistique* [Ressource électronique] / Bernard Vouilloux // *Questions de style*. – 2004. – № 1. – Le régime d'accus : <http://www.unicaen.fr/puc/revues/thl/questionsdestyle/www.unicaen.fr/services/puc/revues/thl/questionsdestyle/printa19d.html?dossier=dossier9&file=01vouilloux.xml>.

References

1. Caramashi, Enzo. 1971. *Realism and Impressionism in Goncourt Brothers' Literary Work* [Réalisme et impressionisme dans l'oeuvre des frères Goncourt]. Pisa: Editrice Libreria Goliardica.
2. Shampo, Stephanie. 2000. *The Essence of Artist in Goncourt (1852–1870)* [La notion d'artiste chez les Goncourt (1852–1870)]. Paris: Honoré Champion.
3. Goncourt, Edmond de. 1891. *The Goncourt's diary: Memories of Literary Life* [Journal de Goncourt: Mémoires de la vie littéraire] 5: 105–168. Paris: Bibliothèque-Charpentier.
4. Gourmont, Remy de. 1896. *The Book of Masks* [Le Livre des masques]. Paris: Societé du Mercure de France. http://www.remydegourmont.org/de_rg/oeuvres/livredesmasques/notice.htm.
5. Sabatier, Pierre. 1997. *Goncourt's Aesthetics. Aesthetics of a Style* [L'esthétique de Goncourt. Une esthétique du style]. Genève-Paris: Slatkine Reprints.
6. Prajs, Lazarre. 1974. *The Delusiveness of Goncourt Brothers' Romance* [La fallacité de l'oeuvre romanesque des frères Goncourt]. Paris: Librairie Nizet.
7. Vouilloux, Bernard. 2004. "The Way to Finish with Impressionism. Metaphysics Essay" [Pour en finir avec l'impressionnisme littéraire. Un essai de métastylistique]. *Questions de style* 1. <http://www.unicaen.fr/puc/revues/thl/questionsdestyle/>.

Якків Наталія. Творчість Жуля та Едмона де Гонкурів у французькому літературознавстві. Простежується рецепція творчої спадщини цих письменників у французькому літературознавстві, визначаються основні критерії оцінки. Використано культурно-історичний метод, який дозволяє розглянути рецепцію творчості братів Гонкурів у хронологічному порядку та виявити їх роль і місце у культурно-мистецькій атмосфері середини XIX ст. У ході аналізу французької критичної рецепції творчості братів Гонкурів виявлено, що, розпочинаючи з кінця XIX ст., французька критика акцентувала на новаторському характері прози письменників, виокремлюючи їхнє «артистичне письмо» як одне з основних досягнень їх оригінальності й таланту. Критики вказують на романтичні витоки світогляду Гонкурів, аналізують їх роль у зверненні до актуальних проблем дійсності, заклики до використання «людських документів» та їхній вплив на формування натуралістичної поетики. Однак Гонкури ніколи сліпо не дотримувалися правил жодної з літературних шкіл, незважаючи на те, що часто самі виступали їх ініціаторами. Важко говорити про впливи натуралізму чи імпресіонізму у творчості письменників, оскільки саме вони й виступають засновниками цих тенденцій, але використовують їх творчо, тільки для підсилення естетичної виразності. Наукова новизна полягає в тому, що в науковий обіг вводяться праці французьких літературознавців, які дають підстави для обґрунтування стильової своєрідності Гонкурів – «артистичного письма». Це дослідження може бути використано для порівняльних студій стосовно творчості Гонкурів, виявлення їх впливу та типологічних сходжень із творчістю українських письменників початку XX ст., які стежили за розвитком французької літератури й демонстрували суголосність стильових та естетичних пошуків у вираженні дійсності.

Ключові слова: реалізм, натуралізм, імпресіонізм, рецепція, «артистичне письмо».

Yatskiv Nataliia. The Creative Works of Jules and Edmond Goncourt in the French Literary Study. The article, dedicated to Goncourt brothers, deals with the reception of the writers' literary heritage in the French literary study and defines the main criteria evaluation. Cultural and historical methods that are used in the study allow to examine the reception of the writers' literary works in chronological order and to define their role and place in cultural and artistic atmosphere of the middle of XIX century. The detailed analysis of French critical reception of Goncourt brothers' literary works showed that from the beginning of the end of XIX century French critics stressed on the writers' innovative character of prose, distinguishing their "artistic writing" as one of the main achievements of their originality and talent. The critics define romantic backgrounds of Goncourt's outlook; analyze their role in the appeal to actual problems of reality, usage of "human documents" and their influence on the formation of naturalistic poetics. However, Goncourt brothers never stuck to the rules of any of literary schools, despite being the founders of these schools. It is difficult to talk about the influence of naturalism and impressionism in the writers' literary work, because they are the founders of these tendencies, using them to emphasize aesthetic expressiveness. Scientific novelty includes the works of the French literary study that help identify Goncourt's stylistic peculiarity – "artistic writing". The article is of great help to comparative schools concerning Goncourt's literary work, defining its influence and typological similarities with the literary works of Ukrainian writers of the beginning of XX century, who paid attention to the development of French literature.

Key words: realism, naturalism, impressionism, reception, "artistic writing".